



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Hatice ÇİFTÇİ

TANZİMAT'TAN MEŞRUTİYET'E TEKE SANCAĞI'NDA ORTAYA ÇIKAN SALGIN
HASTALIKLAR, TEDAVİLERİ VE KARANTİNA UYGULAMALARI (1839-1908)

Tarih Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2025



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Hatice ÇİFTÇİ

TANZİMAT'TAN MEŞRUTİYET'E TEKE SANCAĞI'NDA ORTAYA ÇIKAN SALGIN
HASTALIKLAR, TEDAVİLERİ VE KARANTİNA UYGULAMALARI (1839-1908)

Danışman

Prof.Dr. Salih TUNÇ

Tarih Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2025

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hatice ÇİFTÇİ'nin bu çalışması jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hayri ÇAPRAZ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Salih TUNÇ (İmza)

Üye : Prof. Dr. Recep KARACAKAYA (İmza)

Üye : Prof. Dr. Şahin DOĞAN (İmza)

Üye : Doç. Dr. Saim Haluk KORTEK (İmza)

Tez Başlığı:	Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Teke Sancağı'nda Ortaya Çıkan Salgın Hastalıklar, Tedavileri ve Karantina Uygulamaları (1839-1908)
--------------	---

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 10/02/2025

Mezuniyet Tarihi : 06/02/2025

(İmza)
Prof. Dr. Seda BAYRAKTAR
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Teke Sancağı’nda Ortaya Çıkan Salgın Hastalıklar, Tedavileri ve Karantina Uygulamaları (1839-1908)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Hatice ÇİFTCİ





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Hatice ÇİFTÇİ
Öğrenci Numarası	20185207001
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof.Dr. Salih TUNÇ
Doktora Tez Başlığı	Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Teke Sancağı'nda Ortaya Çıkan Salgın Hastalıklar, Tedavileri ve Karantina Uygulamaları (1839-1908)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2554578473
Rapor Tarihi	03.02.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 12 Alıntılar dahil: % 18
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 164 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Prof. Dr. Salih TUNÇ İmza	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	vi
GÖRSELLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN AMACI	1
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	5
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	5
1. Teke Sancağı Adı, Coğrafi Yapısı ve Sınırları	10
2. XIX. Yüzyıla Kadar Teke Sancağı	11
3. XIX. Yüzyılda Teke Sancağı.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE SALGIN HASTALIKLAR VE ETKİLERİ

1.1. "Bulaşıcı Hastalık" Teriminin Tanımı	19
1.1.1. Veba Hakkında Genel Bilgiler	20
1.1.1.1. Vebanın Tanımı.....	20
1.1.1.2. Vebanın Yayılması ve Etkileri	22
1.2. Kolera Hakkında Genel Bilgiler	24
1.2.1. Koleranın Tanımı.....	24
1.2.1.1. Koleranın Yayılması ve Etkileri.....	26
1.3. Çiçek Hakkında Genel Bilgiler	29
1.3.1. Çiçek Hastalığının Tanımı.....	29
1.3.2. Çiçek Hastalığının Yayılması ve Etkileri	31
1.4. Salgın Hastalıkların Osmanlı'da Basına Yansımaları.....	34
1.5. Seyahatnâmelerde Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalık Vurgusu	39

İKİNCİ BÖLÜM

TEKE SANCAĞI'NDA XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI XX. YÜZYIL BAŞLARINDA SALGIN HASTALIKLAR VE ETKİLERİ

2.1. Veba salgını ve etkileri	42
2.1.1. Veba Hastalığının Yıllara Göre Seyri.....	45
2.2. Çiçek Salgını ve Etkileri	55
2.2.1. Çiçek Hastalığının Yıllara Göre Seyri.....	61
2.3. Kolera Salgını ve Etkileri.....	64
2.3.1. Kolera Hastalığının Yıllara Göre Seyri	75
2.4. Diğer Salgın Hastalıklar.....	79
2.4.1. Cüzzam	79
2.4.2. Frengi.....	81
2.4.3. Tifüs-Tifo-Difteri.....	85
2.4.4. Diğer Hastalıkların Seyri	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE BULAŞICI HASTALIKLARI ÖNLEMEK İÇİN ALINAN TEDBİRLER VE TEKE SANCAĞINDAKİ UYGULAMALARI

3.1. Karantina.....	91
3.1.1. Osmanlı Devleti'nde Karantina	91
3.1.1.1. Halkın Karantina Karşısında Tepkileri	97
3.2. Teke Sancağı'nda Karantina	99
3.2.1. Karantina Masrafları ve Memur Maaşları	108
3.2.2. Karantina Masrafları ve Tabip Maaşları.....	112
3.3. Tabip ve Sağlık Görevlileri.....	122
4.1. Etüv ve Pülverizatör Kullanımı	132
4.1.1. Paris'ten Gönderilen Ambulans Arabası İle Etüv ve Dezenfekte Cihazı Resimleri ve Kullanma Metodu.	134
4.2. Karantina Uygulama Yöntemleri ve Nizamnâmeler.....	137
4.2.1. 4 Kasım 1906 Tarihli Temizlik Nizamnâmesi	139
4.2.2. Aşı Nizamnâmesi.....	148
4.2.3. Çiçek Aşısı Talimatı Sûreti	151

4.2.4. Püskürtücülerden Dezenfeksiyona	155
4.2.4.1. Püskürtücülerin Çalıştırma Talimatı	156
4.2.4.1.1. Dezenfeksiyon Püskürtücülerin Fiyatı	156
SONUÇ	158
KAYNAKÇA.....	165
EK 1- Sırtındaki dezenfekte aletiyle bir elbiseyi dezenfekte eden bir şahıs.....	193
EK 2- Bir karantinahâne fotoğrafı	194
EK 3- Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi'ne bağlı Demirkapı Kolera Hastânesi	195
EK 4- Antalya Karantina Binası	196
EK 5- İskele Camisi Karantina Binası ve çevresi (1940-1945)	197
EK 6- Paris'ten gönderilen ambulans arabası	198
EK 7- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazının resmi	199
EK 8- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu ..	200
EK 9- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu ...	201
EK 10- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu .	202
EK 11- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu	203
EK 12- Etüv (buhar) Makinesi	204
EK 13- Koleranın yayılma yollarını gösteren harita	205
EK 14- Vebanın yayılma yollarını gösteren harita (1700-1850).....	205
EK 15- Adana-Silifke, Antalya ve Manavgat civarının haritasıdır. Yerleşim merkezleri ile akarsular ve ulaşım yolları gösterilmiştir. Elle yapılmıştır. EHT (Ölçek 1/200000).....	206
EK 16- Teke Sancağı kazalarındaki yolların durumunu gösterir harita. EHT(Ölçek 1/500000	207
EK 17- Antalya Sancağı umumi ve hususi yolları haritası. EHT (Ölçek 1/500000).....	208
EK 18- Empire Ottoman Division Administrative. Osmanlı Devleti vilayet, kaza ve nahiyyelerini gösterir haritadır. Nüfusla ilgili vilayet istatistikleri mevcuttur. F. Loeffler tarafından yayınlanmış R. Huber tarafından hazırlanmıştır. Fr. (Ölçek 1/1500000, 4 pafta).....	209
EK 19- Empire Ottoman Division Administrative. Osmanlı Devleti vilayet, kaza ve nahiyyelerini gösterir haritadır. Nüfusla ilgili ayet istatistikleri mevcuttur. F. tarafından yayınlanmış R. Huber tarafından hazırlanmıştır. Fr. (Ölçek 1/1500000, 4 pafta).....	210
EK 20- Empire Ottoman Division Administrative. Osmanlı Devleti vilayet, kaza ve nahiyyelerini gösterir haritadır. Nüfusla ilgili vilayet istatistikleri mevcuttur. F. Loeffler	

tarafından yayınlanmış R. Huber tarafından hazırlanmıştır. Fr. (Ölçek 1/1500000, 4 pafta).....	211
EK 21- Empire Ottoman Division Administrative. Osmanlı Devleti vilayet, kaza ve nahiyelerini gösterir haritadır. Nüfusla ilgili vilayet istatistikleri mevcuttur. F. tarafından yayınlanmış R. Huber tarafından hazırlanmıştır. Fr. (Ölçek 1/1500000, 4 pafta).....	212
EK 22- Osmanlı Devleti Asyası-Kuzey, Proportions Musulmanes, Grecques et Armeniennes en Asie Minure d'apres la Statistique du Livre Jaune. İzmir, Bursa, Kastamonu, Ankara, Konya, Adana, Haleb, Sivas, Trabzon, Erzurum, Bitlis, Mamuretülaziz, Diyarbakir, Van vilayetlerindeki Grek, Ermeni ve Müslüman ahaliyi gösterir harita. Fr. (Ölçek 1/5500000)	213
EK 23- La Population et les Communes. 1914 sayımına göre Osmanlı Devleti'ndeki şehir ve kasaba nüfuslarıyla etnik grupların dağılımını gösterir harita. Fr. (Ölçek 1/3750000).....	214
EK 24- Osmanlı Devleti Haritası. Yayınlayan: Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi 5. Fen Subesi (Grove olarak basılmıştır.) Ordunun yeri redif kanunu gereğince fırka, liva, alay ve taburların taksimatını gösterir haritadır. EHT (Ölçek 1/3000000)	215
EK 25- Memalik-i Mahruse-i Şahane'nin Anadolu kıtasında inşası mukarrer ve mutasavver olan demiryolları ile şose yolların ve limanların durumunu gösterir harita. EHT (Matbu)	216
EK 26- Alaiye ve civarı haritası. EHT (Ölçek 1/250000)	217
EK 27- Konya-Antalya'nın Finike ve Kaş kazalarının civarını gösterir harita. Elle yapma. EHT (Ölçek 1/500000).....	218
EK 28- Konya-Antalya, Teke Sancağı haritasıdır. Kaza ve nahiyeler sınırlarıyla gösterilmiştir. EHT (Ölçek 1/600000)	219
EK 29- Antalya Kaleiçi restorasyonu ve liman sahası (Sahil Sağlık İdaresi)	220
EK 30- Antalya Limanı planı. (Fr.)	221
EK 31- Vilâyât ve müstakil elviye merkezlerinde birer seyyar etüv ve pülverizatör makinasının bulundurulması	222
EK 32- Meclis-i Tahaffuz'dan gönderilen jurnalın takdimi.....	223
EK 33- 4 Kasım 1906 tarihli Temizlik Nizamnâmesi	224
EK 34- 4 Kasım 1906 tarihli Temizlik Nizamnâmesi	225
EK 35- 4 Kasım 1906 tarihli Temizlik Nizamnâmesi	226
EK 36- 4 Kasım 1906 tarihli Temizlik Nizamnâmesi	227
EK 37- 4 Kasım 1906 tarihli Temizlik Nizamnâmesi	228

EK 38- 4 Kasım 1906 tarihli Temizlik Nizamnâmesi	229
EK 30- 4 Kasım 1906 tarihli Temizlik Nizamnâmesi	230
EK 40- Karantina Memurlarının Tayinlerine Vazifelerine Ve Bunların Mal Memurlarıyla Münasebetlerine Dair Matbu Talimat.....	231
EK 41- Paris'ten gönderilen ambulans arabası ile etüv ve dezenfekte kullanma metodu.....	235
EK 42- Paris'ten gönderilen ambulans arabası ile etüv ve dezenfekte kullanma metodu.....	236
EK 43- Taûn ve bazı hastalıklardan korunmak için okunacak bir dua.	237
EK 44- Taûn ve bazı hastalıklardan korunmak için okunacak bir dua.	238
EK 45- Kolera hastalığı hakkında tefrika	239
EK 46- Frengi hastalığının tedavisi hakkında bir yazı	240
EK 47- Aşı talimi için Alaiye'den gelen dört çocuktan, ancak kura-yı şer'i ile tespit edilen ikisinin kabulünün mümkün olduğuna ve teferruatına dair tezkere	241
EK 48- Köprülü Hüseyin Efendi'nin oğluna yapılan aşı ile alakalı verilen şehâdetnâme. (Köprülü Belediye)	242
Ö Z G E Ç M İ Ş	243

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Veba Hastalığının Teke Sancağı ve Çevresindeki Seyri.....	52
Tablo 1.2 Çiçek Hastalığının Teke Sancağı ve Çevresindeki Seyri.....	61
Tablo 1.3 Kolera Hastalığının Teke Sancağı ve Çevresindeki Seyri	75
Tablo 1.4 Teke Sancağı ve Çevresinde Diğer Hastalıkların Seyri.	88
Tablo 2.1 13 Şubat 1844-12 Mart 1844 tarihleri arasında bir aylık süre zarfında Antalya Karantinahânesi'nin masrafları.....	108
Tablo 2.2 13 Şubat 1844-12 Mart 1844 tarihleri arasında bir aylık süre zarfında Antalya Karantina Tersane-i Kereste masrafları.	108
Tablo 2.3 Antalya kazasının bir aylık kaza masrafıyla zabtiye ve karantina masrafları (Altmış senesi nisan ayı ibtidasından gayetine değin bir mah zarfında Antalya Karantinahânesi'nde vukû bulan masrafların miktarı)	109
Tablo 2.4 Teke Kaymakamlığı, Antalya kazasında bulunan asâkir-i zabtiye maaşları, karantinahâne masrafı vesâir mesârifâtı mübeyyin defter. (Teke Kaimmakamlığı dahilinde muayyin kaimmakamın mevcut bulunan zabtiye askerinin işbu iki yüz elli dokuz senesi şehri şubatın ibtidasından gayetine değin yoklama defteridir.).....	110
Tablo 2.5 İki yüz altmış bir senesi martın guresinden gayetine kadar Antalya Tahaffuzhânesi'nde vukû bulan mesârifâtın miktarını mübeyyin defter.....	111
Tablo 3.1 13 Şubat 1844-12 Mart 1844 tarihleri arasında bir aylık süre zarfında Antalya Karantinahânesi'nde memur maaşları	112
Tablo 3.2 Antalya Tahaffuzhânesi'nde yapılan masraflar (13 Mart 1845- 12 Nisan 1845) ..	112
Tablo 3.3 Antalya kazası karantina memurlarının maaş ve masârifâtı (13 Haziran 1843-12 Temmuz 1843).....	113
Tablo 3.4 Antalya kazası karantina memurlarının maaş ve masârifâtı (13 Temmuz 1843-12 Ağustos 1843).....	113
Tablo 3.5 Antalya kazası karantina memurlarının maaş ve masârifâtı (13 Ağustos 1843-12 Eylül 1843).....	113
Tablo 3.6 16 Şevval 1337 Tabip Listesi.	114
Tablo 3.7 Teke Sancağı 1260 nisan ayı maaş defteri	114
Tablo 3.8 Alanya Tahaffuzhânesi'nin perakende masrafı olan meblağın miktarı.	115
Tablo 3.9 İki yüz altmış senesine mahsuben Antalya Tahaffuzhânesi'nde vukû bulan mesârifâtın miktaratını mübeyyin defteridir.	115

Tablo 3.10 1840-1908 Tarihleri Arasında Teke Sancağı'nda ve Civarında Karantinanın Seyri	116
Tablo 3.11 1840-1910 Teke Sancağı ve Civarı Tabip ve Sağlık Görevlilerinin Listesi	122
Tablo 3.12 Antalya ve yakın çevresinde tabip yetersizliği ve hastalıkların çoğaldığı dönemde tabip listesi	129



GÖRSELLER LİSTESİ

Resim 2.1 Vebanın Yayılma Yollarını Gösteren Harita (1700-1850).....	20
Resim 2.2 Koleranın Yayılma Yollarını Gösteren Harita	26
Resim 4.1 Paris'ten gönderilen ambulans arabası.....	134
Resim 4.2 Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazının resmi.....	136
Resim 4.3 Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu.....	155



KISALTMALAR LİSTESİ

A.{	: Bâb-ı Âsafî
A.}	: Sadâret
A.g.e	: Adı Geçen Eser
A.g.m	: Adı Geçen Makale
A.MKT.MHM	: Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrâkı
A.}MKT.UM	: Umum Vilâyât Evrakı
BCA	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BEO	: Bâb-ı Âlî Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA	: T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C..	: Cevdet
Çev.	: Çeviren
DH	: Dahiliye Nezâreti
DH.İD	: Dahiliye İrâde
DH.MKT	: Dahiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DV.	: Deâvî Nezâreti
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
HAT	: Hatt-ı Hümâyûn
Haz.	: Hazırlayan
HR.	: Hariciye Nezâreti
HRT	: Haritalar
HUS.	: Husûsî Mârûzat
İ..	: İrâde
İ.DH	: İrâde Dahiliye
İA	: İslam Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M	: Miladi
MF.	: Maarif Nezâreti
MKT	: Mektûbî Kalemi

ML.	:Maliye Nezâreti
MSM	: Meclis-i Mahsus
MŞH	: Meşîhat
MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
MVL.	: Meclis-i Vâlâ
PLK	: Plan-Proje-Kroki
s.	: Sayfa
ŞD.	: Şûra-yı Devlet
T..	: Ticâret, Nâfia, Orman, Maâdin ve Zirâat Nezâretleri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
Y..	: Yıldız
Y.PRK.SH	: Yıldız Perakende Evrakı Sıhhiye Nezâreti Mârûzatı
Yay.	: Yayınları
Y.A...HUS.	: Husûsî Mârûzat
Y..PRK.A...	: Sadâret

ÖZET

Salgın hastalıklar tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren insanlığın tarih sahnesindeki yerini derinden etkilemiştir. Öyle ki veba, kolera, sıtma, çiçek, tifo, tifüs gibi etki alanı geniş salgınlara baktığımızda büyük medeniyetlerin çöküşüne dahi sebep olmuşlardır. Tarihte birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olan salgınlar büyük yıkımları da beraberinde getirmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyıl başlarında Teke Sancağı salgın hastalıkların etkisinde kalmıştır. 1864 tarihli vilayet nizamnâmesine göre Konya Vilayeti'ne bağlanan Teke Sancağı; Antalya (İstanos, Mortuna ilçeleri), Akseki (Düşenbe, İbradi, Senir), Alanya (Manavgat), Elmalı (Finike, İğdir maa Kardıç, Kaş, Kalkan) ve Kızılkaya (Beşkonak, Karaöz, Millû, Serik) kazalarını içine alan geniş bir coğrafyada bulunmaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle ticaret gemilerinin güzergâhı üzerinde yer alan ve kıyı limanına sahip olan Teke Sancağı, bu özelliklerinden dolayı salgın hastalıklara ve bu hastalıkların olumsuz sonuçlarına karşı her zaman savunmasız olmuştur.

Bu çalışmada, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyıl başlarında Teke Sancağı'nda ortaya çıkan salgınlar değerlendirilirken, bu bağlamda hastalıkların yayılmasını önlemek ve var olan hastalıkların etkilerini en aza indirebilmek adına; açılan tahaffüzhâneler, karantina merkezleri ve alınan diğer tedbirler belgeler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Meşrutiyet, Teke Sancağı, karantina, tahaffüzhâne, veba, kolera, çiçek, tifo, tifüs.

ABSTRACT

EPIDEMIC DISEASES THAT OCCURRED IN TEKE SANJAK FROM THE TANZIMAT TO THE CONSTITUTIONAL MONARCHY, THEIR TREATMENTS AND QUARANTINE PRACTICES. (1839-1908)

Epidemic diseases have deeply affected the place of humanity on the stage of history from the moment they appeared on the stage of history. So much so that when we look at epidemics with a very wide range of effects such as plague, cholera, malaria, smallpox, typhoid, typhus, they even caused the collapse of great civilisations. Epidemic diseases, which have caused many people to lose their lives in history, have also brought great destruction.

In the second half of the XIXth century and early XXth century, Teke Sancak was affected by epidemic diseases. According to the 1864 dated provincial regulation dated 1864, Teke Sanjak, which was affiliated to Konya Province, was located in a wide geography including Antalya (Istanos, Mortuna districts), Akseki (Düşenbe, İbradi, Senir), Alanya (Manavgat), Elmalı (Finike, İğdir maa Kardıç, Kaş, Kalkan) and Kızılkaya (Beşkonak, Karaöz, Millû, Serik). Due to its geographical location, Teke Sanjak, which was on the route of merchant ships and had a seaside coast, was always open to epidemics and the negative consequences of these diseases.

In this study, the epidemic diseases that emerged in Teke Sanjak in the second half of the XIXth century and the beginning of the XXth century are evaluated in the light of documents and the measures taken to prevent the spread of diseases and minimise the effects of existing diseases.

Keywords: Tanzimat, Constitutional Monarchy, Teke Sanjak, quarantine, tahaffüzhâne, plague, cholera, smallpox, typhoid, typhus.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca insanlar, hayatta kalma mücadelesiyle beraber, pek çok sorunla karşılaşmıştır. Salgın hastalıklar da bunlardandır. Bu hastalıkların bazıları büyük etkilere sahip olarak insanlık tarihini tehdit eder duruma gelmiştir. Veba, kolera, sıtma, çiçek, tifo, trahom, cüzzam, frengi ve ateşli humma gibi hastalıklar insanlık tarihiyle beraber dönem dönem yıkıcı etkilere sahip hastalıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, kolera XIX. yüzyılın ikinci yarısında XX. yüzyılın başlarında yıkıcı sonuçlarıyla beraber Dünya’da derin etkiler bırakmıştır.

Yapılan bu çalışmada, Anadolu’nun önemli yerleşim yerlerinden birisi olan Teke Sancağı’nda, XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında meydana gelen salgın hastalıklar ve bu salgın hastalıklarının Teke Sancağı üzerindeki sosyal ve ekonomik etkileri incelenmiştir. Hastalığın olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için alınan tedbirler çerçevesinde tebhîrâne, tahaffuzhâne ve karantina merkezlerinin kurulması ve geliştirilme süreçleri ele alınmıştır. XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Teke Sancağı’nda salgın hastalıklar arşiv belgeleri ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca yaşanan salgın hastalıklara karşı Osmanlı Devleti’nin genelinde alınan tedbirler baz alınarak, Teke Sancağı özelinde alınan tedbirler ve uygulamalar açıklanmaya çalışılmıştır.

Salgın hastalıkların Dünya üzerindeki etkilerine bakıldığı zaman insanlık tarihi açısından önemi ortadadır. Bu etkilerin Osmanlı Devleti topraklarında da kendini göstermesi ve olumsuz etkilerini hissettirmesi yadsınamaz bir gerçekliktir. Teke Sancağı ve çevresi de bu etkilerden nasibini almıştır. Teke Sancağı ve çevresinde meydana gelen salgın hastalıklar ve bu salgın hastalıklara karşı alınan tedbirler hakkında yapılan çalışmaların yeterli olmayışı sebebiyle 1839-1908 tarihleri arasında Teke Sancağı’nda meydana gelen salgınlar hakkında çalışma yaptık. Çalışmamızın esas kaynağını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) belgeleri oluşturmaktadır. Ayrıca çeşitli araştırma yazıları, makaleler, tezler, döneme ait seyahat yazıları vb. incelenerek çalışmamızda kullanılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, genel hatlarıyla Osmanlı Devleti’nde XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında veba salgını hakkında (tanımı, türleri, yayılım alanları) genel bilgiler verilmiştir. Aynı şekilde kolera hastalığı hakkında da genel bilgiler ortaya konulurken devamında çiçek salgını açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca salgın hastalıkların Osmanlı’da basına yansımaları ve seyahatnâmelerde salgın hastalık vurgusu da işlenmiştir. İkinci bölümde, XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında Teke Sancağı’nda ortaya çıkan veba, çiçek, kolera ve diğer salgın hastalıklara değinilmiştir. Çalışmamızın bu bölümü tezin ana konusunu oluşturan

Teke Sancağı'nda XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında salgın hastalıklar ve etkilerinin araştırılıp ortaya konulmaya çalışıldığı bölümdür. Çalışmamızın son bölümü olan üçüncü bölümde ise bu salgınlara karşı alınan tedbirler Osmanlı Devleti genelinde ve Teke Sancağı özelinde değerlendirilerek uygulanan karantina faaliyetleri açıklanmıştır. Bu bağlamda; etüv makineleri, pülverizatör makineleri, açılan karantinahâne (tahaffuzhâne), tebhîrhâne ve işlevleri açıklanırken çıkarılan nizamnâmeler hakkında da bilgi verilmiştir.

Araştırma süresince yardım ve desteğini esirgemeyen ve araştırmaya büyük katkı sağlayan değerli hocalarım; Prof. Dr. Recep KARACAKAYA, Prof. Dr. Hayri ÇAPRAZ, Doç. Dr. Saim Haluk KORTEK, Prof. Dr. Şahin DOĞAN ve danışman hocam Prof. Dr. Salih TUNÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Araştırmalarım esnasında yardımlarından dolayı Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), görevlilerine teşekkür ederim. Ayrıca, tez yazım aşamasında desteğini her zaman yanımda hissettiğim aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Hatice ÇİFTÇİ
Antalya, 2025

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN AMACI

İnsanların, yaşam içinde hayatta kalma mücadelesine bakıldığı zaman bu mücadelenin bir süreklilik arz ettiği görülmektedir. Bu mücadelede insanoğlu ne kadar büyük başarılar gösterse de yer yer bazı dönemlerde bu konuda başarısız olduğu da görülmüştür. Bu başarısızlıklarında kuşkusuz çok önemli etkenlerden bir tanesi de bulaşıcı ve salgın haline gelen hastalıkların insanların karşısına çıkarak onları engellemeye çalışmaları olmuştur. Salgın hastalıklar¹ insanlık var oldukça her daim etkisini hissettirmiştir. Özellikle; veba, kolera, çiçek, sıtma, tifo vb. hastalıklar insanlığı tehdit eden büyük felaketler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu büyük ve yıkıcı salgın hastalıkların etkisi, sadece hastalıkların meydana geldiği zamanlarla sınırlı kalmamıştır. Etkilerini çok uzun bir süreçte hissettirmeye devam etmiştir. Ayrıca bu hastalıkların ortaya çıkardığı sosyal ve iktisadi meseleler, toplumları ve devletleri uzunca bir süre meşgul etmiştir. Biyolojik kökenli afetler olarak da adlandırılan salgın hastalıklar toplumlar üzerinde büyük hasara sebebiyet vermişlerdir. Fare ve çekirge gibi haşerelerin sayılarında meydana gelen dengesiz artışlar ve buna bağlı olarak tarım alanlarında ortaya çıkan tahribat büyük çaplı zararlara neden olmuştur.² Bu önüne geçilemez zararlı hayvan artışının yanı sıra meydana gelen bir diğer önemli mesele olan Sanayi Devrimidir.³ Sanayi Devrimi beraberinde yeni sorunlarla gelmiştir. Artan nüfus ile beraber yetersiz hijyen koşulları salgınları tetikleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle işçilerin barındıkları yerlerde kişi sayısının fazlalığı, çalışma saatlerinin çokluğu ve insan nüfusundaki hızlı artışlar ile devam eden büyük sorunlar, temizlik alanında yetersizliği ve beslenme sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bilindiği üzere yetersiz beslenme de hastalıkları arttıran bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar, hayatta kalabilmek için yeterli ve düzenli beslenmek zorundadır.⁴

¹ “Güncel Türkçe Sözlük” <https://sozluk.gov.tr/> E.T. 23.03.2023.

² Mehmet Yavuz Erler, “*Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)*”.2010, s. 88.

³ Sanayi Devrimi (Industrial Revolution), insan ve hayvan gücüne bağlı olan üretim şeklinden, makine gücünün gücünden faydalanılan üretim tarzıdır. 18.yüzyılda İngiltere’de, daha çok tekstil ve dokuma sektöründe kendisini göstermiş ve daha sonra diğer alanlara yayılmıştır. Bu sayede üretimin miktarının arttığı görülmektedir. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *Tarih*, MEB Yay., II.Cilt, İstanbul, 1994, s.78.

⁴ Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık Gündelik Hayatın Yapıları* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay) 2. Baskı, İmge Yay. Ankara, 2003, s.73.; [(Manisa. Aydın vilâyetinde kuraklık nedeniyle meydana gelen kıtlık hadisesinin sebep olduğu en önemli sonuçlardan birisi salgın hastalıkların yaşanmasıdır. Kıtlık nedeniyle ihtiyaç duyduğu gıdayı temin edemeyerek aç kalan ya da yeterli derecede beslenemeyen insanların bedenleri zayıf düşer ve bu durum sindirim sistemleri ile savunma metabolizmalarında meydana gelen bozulmaları beraberinde getirir. Netice olarak zayıf bünyeye sahip bu tür insanlar, bedenlerinin hastalıklara karşı direnç gösterememesi nedeniyle hayatlarını kaybederler.) Bkz. Selahattin Satılmış, *Aydın Vilâyetinde Doğal Afetler (1850- 1900)*, Basılmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.354.]

Yapılan akademik çalışmalar beslenme ve hastalık arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ayrıca toplum olarak yaşamının da beslenme üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilerinin olduğu da ortaya konmuştur.⁵ Yaşam tarzının hastalıklar üzerindeki etkisi de bilinen bir gerçektir. Bu konuda çiftçiler yetersiz beslenmeden kaynaklı çeşitli hastalıklarla mücadele ile uğraşırken daha aktif ve düzenli bir hayat süren insanların bu tür hastalıklara nadiren yakalandıkları ya da hiç yakalanmadıkları ortaya konurken, çiftçilerin ise cüzam, tüberküloz ve sıtma gibi bulaşıcı hastalıklara daha çabuk yakalandıkları belirtilmiştir.⁶ İşlerinde çeşitli etkilere mârûz kalıp hastalanan kişiler bu mârûziyetler sebebiyle hastalıkların kısa sürede yayılmasına neden olmuşlardır. Özellikle insanlar ve insanlar aracılığı ile elde edilen gıda malzemelerinin belirli bir düzeyde gösterdiği hareketlilik hem faydalı hem de zararlı etkilerini beraberinde getirmiştir. Bu hareketliliğin etkileri arasında belirli bir kültürel etkileşim de bulunmaktadır. Bu etkileşim çok geniş bir yelpazede kendisini gösterse de özellikle dil, kültür, yeme içme, besin vb. gibi birçok alandan meydana gelen bu karşılıklı etkileşim olumlu manada olduğu kadar olumsuz olarak de kendini göstermiştir. Bunun sonucunda hastalıkların, salgınların, geniş alana yayıldıkları gözlenirken; veba, kolera, çiçek, sıtma, tifo vb. hastalıklar insanları etkileyerek toplu ölümlere yol açmıştır. Hatta zaman zaman devletlerin savaşları kazanmak için etkili silahlardan çok etkili mikroplara ihtiyaç duydukları ve bu mikroba sahip tarafın elindeki hastalık mikrobunu hiç çekinmeden kullandığı görülmektedir.⁷

Veba hastalığı buna verilebilecek örneklerden birisidir. Orta Çağ'da bu hastalık savaşlarda biyolojik silah olarak kullanılmıştır. XIV. yüzyılda Tatarlar, Cenevizliler ile yaptıkları savaşta gerçekleştirdikleri düzeneklerle vücudunda veba hastalığını bulunduran askerleri karşı tarafa (Kaffa Şehrine) göndererek, şehirde hastalığın kısa sürede yayılmasına sebebiyet vermişlerdir. Yine benzer bir örnek iki yüz yıl sonra Amerika'nın yerli halkına çiçek hastalığı bulaşsın diye hastalık bulaştırılan battaniyelerin yerli halka dağıtılması yoluyla gerçekleştirilmek istenmiştir.⁸

XIV. yüzyılda Kaffa şehrinde başlayan veba salgını Avrupa'da büyük oranda insan ölümlerine sebebiyet vererek Avrupa içerisinde geniş bir yayılma oranı göstermiştir. Yine 1914-1918, I. Dünya Savaşı sırasında Almanların veba hastalığını St. Petersburg'a, kolera salgınını İtalya'ya yaydıkları da iddialar arasındadır.⁹ Japonların da II. Dünya Savaşı esnasında

⁵ Tom Standage , *İnsanlığın Yeme Tarihi*, çev., Gencer Çakır, Maya Kitap, İstanbul., 2017, s.35.

⁶ Murat Yolun, *İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adıyaman. 2012, s.19-20.

⁷ Alan Beardsworth ve Teresa Keil, *Yemek ve Toplum Çalışmasına Bir Davet Yemek Sosyolojisi*, çev., Abdülbaki Dede). Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s.74.

⁸ İlker Kiremitçi , Küresel Boyutta Terör Tehdidi, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 13 (2), Kasım 2014, s.36.

⁹ Serdar Özkaya, *Biyolojik Silahlar ve Savaşlarda Kullanımı*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İzmir, 2010, s.4.

insanları biyolojik silah olarak kullanma çalışmaları esnasında birtakım deneyler yaptıkları özellikle Mançurya'daki mahkûmlar üzerinde bu çalışmalarını yürüttükleri ve çok sayıda mahkûmun ölümüne sebebiyet verdikleri de ileri sürülen iddialardandır.¹⁰

Savaşlarda biyolojik silah olarak kullanılmasının yanı sıra savaş esnasında görülen ve orduya büyük zarar veren hastalıklar da meydana gelmiştir. Bunlardan frengi, XIX. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşlarında görülse de asıl salgın haline gelmesi Kırım Savaşı esnasında ve sonrasında gerçekleşen 1877-78 Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki savaş sırasında olmuştur.¹¹ Savaşlarla beraber daha da zor koşullar oluşturan hastalıkların farklı çöküşlere de sebebiyet verdiği yönünde araştırmalar mevcuttur. Öyle ki zührevi bir hastalık olan frenginin Osmanlı Devleti'nde yayılma sürecine farklı bir bakış açısı olarak da özellikle devletin her yönden zorluklar yaşadığı bu dönemde, devletin yaşadığı sıkıntılara ve çöküşlere, ahlaki çöküşün de eklenmesi şeklinde yorumlanmıştır.¹²

Nuran Yıldırım'ın bu konuda ortaya sunduğu görüş çerçevesinde; Osmanlı Devleti topraklarında yayılım gösteren frenginin engellenmesi için alınmaya çalışılan tedbirler neticesinde 1856-1858 senelerinde İstanbul'da genelevler açılmış ve burada dışarıdan gelen hayat kadınları ile Rum, Ermeni, Yahudi hayat kadınları çalışmıştır. Ancak bu hastalığı durdurmak şöyle dursun daha da ilerlemesine sebebiyet vermiştir. Burada çalışan kadınlardan bulaşan hastalık özellikle buralara giden işçiler, hademeler, aşçılar vb. aracılığıyla ailelerine yayılmak sûretiyle toplumda geniş yayılım göstermiştir.¹³

İspanya taraflarından gelen Yahudiler aracılığıyla ilk defa frengi ile karşılaşan Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda salgın haline gelen ve birçok sorunu da beraberinde getiren bu hastalıkla mücadele içerisine girmiştir.¹⁴ Çeşitli salgın hastalıklarla mücadele içerisine girilen XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için veba hastalığının görece olarak etkisini kaybetmeye başlaması ve kolera hastalığının etkisini arttırdığı dönemdir. Salgınlar, XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar zaman zaman etkili zaman zaman hafif bir seyir göstermiştir.¹⁵ İstanbul, 1700'lü yıllardan 1800'lü yılların ortalarına kadar dönemin büyük çoğunluğunu veba

¹⁰ Özkaya, *Biyolojik Silahlar ve Savaşlarda Kullanımı*, s.4.

¹¹ Nuran Yıldırım, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., V, İstanbul, 1985, s.1329.

¹² Mehmet Temel, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele*, *Türkler* (14) Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 305.

¹³ Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Hizmetleri", s.1329.

¹⁴ Zeynel Özlü, Kerim Tiryaki, M. Ali. Eminoğlu, "Türk-Alman Tıbbi İlişkilerine Bir Örnek: Almanya Tübingen Dar'ül-Fünûnu Serîriyât Muâvini Doktor Med Demir Ali'ye Göre Frengi Hastalığı, Tedavisi ve Korunma Yöntemleri." *Zeugma II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 18-20, Iksad Publications*, 2019. s.1154.

¹⁵ Mesut Ayar, "Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği 1892-1895", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005, s.2

salgınları ile mücadele ile geçirmiştir.¹⁶ Mücadele bazı aylarda daha da çetin bir seyir göstermiştir. Salgının şiddetinin artışının veya hafifleyişinin aylara dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir. Nisan ayında başlayıp ağustos ayı gibi zirve yaptığı ve ekim ayında bittiği kaydedilmiştir. İklim koşullarının daha uygun olması, ticaret başta olmak üzere nüfus hareketinin daha hızlı olması, salgının şiddetini de yayılma hızını da arttırmıştır. Tarihi kayıtlara da bakıldığı zaman, İran ve Mısır'dan gelen kervan ve gemilerin hastalığın taşınmasında ve bulaşmasında etkili olduğu ortaya konmuştur. Veba hastalığının yayılma alanına bakıldığı zaman ticaret olarak daha yoğun olan İzmir, Halep, Basra ve Bağdat gibi bölgelerde sıklıkla görüldüğü kayıtlarda ortaya konmuştur.¹⁷ Veba dışında önemli etkilere sahip bir diğer hastalık da koleradır. Kolera başlangıcından bitişine kadar insanlığı derinden etkilemiş ve Dünya çapında bu hastalık sebebiyle (1817-1823, 1829-1851, 1852-1859, 1863-1879, 1881-1896 ve 1899-1923 yılları arasında) 6 tane büyük pandemi¹⁸ meydana gelmiştir.¹⁹ Koleraya bakıldığı zaman XIX. yüzyılda bu hastalığın Dünya'nın birçok yerine yayıldığı görülürken, özellikle bu hastalığın üç ana yoldan yayılım gösterdiği belirtilmektedir. Birinci yol; bir kara yoludur. Bu yol Hindistan'ın kuzey tarafından, Afganistan, İran ve Orta Asya üzerinden Rusya tarafına varmaktadır. İkinci yol ise hem deniz hem kara yolu aracılığıyla kullanılmaktadır. Bağdat tarafına ulaşan hastalık Umman Denizi ve Basra Körfezi'ni geçerek ulaşmıştır. Üçüncü yol ise bir deniz yoludur sonuç olarak Avrupa'ya ulaşan bu yol Hindistan üzerinden Kızıldeniz kullanılarak, Mısır ve Akdeniz üzerinden hastalığın seyrini daha da kolaylaştıran yoldur.²⁰

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyıl başlarında Teke Sancağı'nda zuhur eden salgın hastalıkların mahiyeti ve bu hastalıklara karşı alınan önlemler çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Bölgede etkili olan kolera, çiçek ve veba hastalıkları başta olmak üzere belirli dönem etki gösteren cüzzam, frengi, tifo, tifüs gibi hastalıkların etkileri de yine çalışmanın konuları içerisinde yer almaktadır. Salgınların etkilerinin incelendiği çalışmada ayrıca Teke Sancağı'nda mevcut hastalıkların önlenmesi için devletin geliştirdiği sağlık politikaları önemli yer tutmaktadır. Devletin yerel idareciler ile beraber iş birliği içerisinde yaptığı faaliyetlerin mahiyeti de çalışmanın amaçları arasındadır. Çalışmada yapılan bu faaliyetlerin ne derece etkili olduğu sorusuna da cevap aranacaktır.

¹⁶ Suraiya Faruqi, *Osmanlı İmparatorluğunda Yollara Düşenler*, Kitap Yay., İstanbul, 2016, s.292.

¹⁷ Suraiya Faruqi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2*, (der. Halil İnalcık ve Donald Quataert), Eren Yay., İstanbul, 2004, s.571.

¹⁸ Pandemiler veya pandemik hastalıklar, bir kıta hatta tüm dünya yüzeyi gibi çok geniş bir alanda etki gösteren salgın hastalıkların genel isimdir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Pandemi>)

¹⁹ Gülten, Sarıyıldız, "XIX Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolera Salgını", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, İstanbul 2002, s. 309.

²⁰ Özgür Yılmaz, 1847-1848 "Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi* VI/1, 2017, s.32.

B. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırma kapsamı dahilinde, XIX. yüzyılda Teke Sancağı'nda meydana gelen salgınlar ve bu salgınların toplumsal ve ekonomik sonuçları hakkında bilgi verilmiştir. XIX. yüzyılda meydana gelen bu yıkıcı salgınlar neticesinde Osmanlı Devleti'nin ne gibi tedbirler aldığı ve bu tedbirlerin sonucunda elde edilen kazanımların neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın alanını oluşturan “Teke-ili”, “Teke Sancağı” yer yer de sancağın merkezi olmasından dolayı “Antalya Sancağı” olarak da bilinen bu bölge; XIX. yüzyılda Antalya kazası, Elmalı kazası, Alanya kazası, Akseki kazası ve Kaş kazalarını içerisine almaktadır. Özellikle merkez kazası Antalya'nın daha önceleri şehzade sancaklığı da yaptığı göz önüne alındığından, bölgenin Osmanlı Devleti açısından nasıl bir öneme haiz olduğu da belirtilirken bu bölgelerde meydana gelmiş salgınların devletin ve toplumun üzerindeki etkileri de incelenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bünyesinde meydana gelen hastalıkları bertaraf etmek ve etkilerini en aza indirmek için aldığı tedbirler de çalışmanın kapsamı içerisindedir. Özellikle açılan tahaffuzhâne ve tebhîrhânelerin işlevleri ve karantinahânelerin kurulma kararları ve kuruldukları bölgelerdeki işlevleri de detaylı şekilde çalışmanın kapsamına dahildir.

C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

1. Arşivler

Araştırmada kullanılan kaynakların başında T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA) bulunan arşiv belgeleri gelmektedir. Araştırmaya konu olan tarihler çerçevesinde Teke Sancağı'nın sınırları dahilinde meydana gelen salgın hastalıkların varlığı ve bu konudaki tedbirleri gösteren arşiv belgeleri kullanılmıştır. Bu bağlamda; Sıhhiye ile ilgili kataloglar yanında Dahiliye ve Maliye Nezâreti'nde ve çeşitli kalemlerde bulunan yazışmalar da tespit edilerek kullanılmıştır. Özellikle; Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı (A.}MKT.MHM), Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât Evrakı (A.}MKT.UM.), Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT. İ), Dahiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdürlüğü Evrakı (DH. UMH), Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi Evrakı (HR.MKT), İrâde Hariciye (İ.HR.), Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), Başbakanlık

Osmanlı Arşivi Plan, Proje ve Krokiler (PLK.p), Arşivi Şûra-yı Devlet Evrakı(ŞD), Yıldız Sadâret Hususi Evrakı (Y..A...HUS.), Cevdet Sıhhiye (C..SH..) belgeleri başta olmak üzere konu ile ilintili arşiv belgeleri taranmıştır. Ulaşılan arşiv belgeleri dahilinde salgın hastalıkların varlığı, etkileri ve bu konuda alınan tedbirler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmamızda temel olarak arşiv belgelerine dayandırılarak çalışmanın ana teması oluşturulmak istenmiştir. Kullanılan arşiv belgeleri derinlemesine incelenerek ve yorumlanarak ortaya konulan sonuçlarla literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

2. Sâlnâmeler

Osmanlı Devleti'nde tutulan yıllıklar çerçevesinde bir yıl boyunca meydana gelen olayları bir ölçüde takip etmek mümkün olabilmiştir. Araştırmamıza konu olan tarihler arasında (1839-1908) Konya Vilâyeti'ne bağlı Teke Sancağı ile alakalı konuların değerlendirilmesi için Konya Vilâyet Sâlnâmeleri (1869,1871,1874-79,1879,1889,1890,1882-1886,1888,1889, 1317(1899-1900), 1330(1911-1912)²¹, Konya Vilâyet Sâlnâmeleri; 1258 Def'a, 1286/ 1869, Def'a II, 1300/1883, Def'a, XIX, 1301/1884, Def'a, XVII, 1303/1886, Def'a XIX, 1304/ 1887, Def'a, XX, 1305/1888, Def'a XXI, 1306/1889, Def'a XXII, 1307/1890, Def'a XXIII, 1310/1892 , Def'a XXV, 1312/1894, Def'a, XXVI, 1314/1896, Def'a, XXVII, 1317/ 1899, Def'a XXVIII, 1322/1906, Def'a XXIX, 1870, 1317,²² çerçevesinde birtakım bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Özellikle bölgede yaşayan kişilerin meslek değerlendirmeleri bağlamında bölgede görev yapan tabip, sağlık görevlisi veya buna benzer işlerde çalışanların istatistiki bilgileri, bölgede karantinahâne ya da tahaffuzhânelerin varlığı da yine bu sâlnâmelerden ulaştığımız bilgiler dahilinde araştırmamızda kullandığımız kaynaklar arasındadır.

3. Gazeteler

Dönemin önemli gazeteleri de araştırmamızda kaynak olarak kullanılmıştır. Yerel gazetelerin tez araştırmamızın tarihi dışında kalması bizi daha çok resmi ve özel gazetelere yönlendirmiştir. Teke Sancağı özelinde olmasa da Osmanlı Devleti genelinde hastalıklarla ilgili birtakım haberler için ilk resmi gazete olan Takvim-i Vekayi'den yararlanılmıştır. Ayrıca Ceride-i Havadis, Basiret, Balkan(Filibe) Gazetesi, Bartın Gazetesi, Ceride, Doktor Sesi Gazetesi, Diyarbekir Gazetesi, Selam (Rodos) Gazetesi ve İkdam yararlanılan gazetelerdendir. Bölgede çıkan yerel gazetelerin çalışmamızın tarih aralığına denk düşmemesi ve taşradaki

²¹ Bkz. Mehmet Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*; Şükrü Taşdelen, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*; Eminoğlu, Taşdelen, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*.

²² <http://isamveri.org/salnâme/sayilar.php?sidno=D02901.>, E.T. 29.07.2023.

haberlere ulaşmadaki zorluklar çalışmanın kaynakları arasında gazete kullanımı yönünden karşımıza çıkan güçlükler arasındadır.

4. Araştırma Eserler

Teke Sancağı ile ilgili olarak basılı eserler taranmış, bu konuda yazılmış tezler ve makaleler incelenmiştir. Elde edilen bilgiler çeşitli sınıflamalara tâbi tutularak, ikinci elden bilgiler mümkün olduğunca birinci el kaynaklar (başta arşiv kaynakları olmak üzere) ile karşılaştırılmak sûretiyle değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Araştırmamızda XIX. ve XX. yüzyılda salgın hastalıklar ve karantina yöntemleri araştırılırken dönemin öncesi ve sonrası da bir süzgeçten geçirilerek konu hakkında yazılan eserlerden²³ faydalanılmıştır. Araştırmamızın konusuna yakın olacak şekilde Antalya'daki

²³ Sevda Ağır, *Osmanlıda Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020; Ahmed B. Hanbel. 1981. Ebû Abdullah Ahmed B. Muhammed Eş-Şeybânî, *El Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul; Mehmet Ak, “19. Yüzyılda Antalya’da Kolera Salgını”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4), 2011, s. 254-268; Şahin Aksoy, *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Ders Notları*, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2010, ; Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Kolera İstanbul Örneği(1892-1895)*, Kitapevi, İstanbul, 2007; Oya Dağlar, “Denizli ve Çevresinde Kolera Salgını ve Salgınla Mücadele”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, I (Ed. Ayfer Özçelik ve diğ.), Isparta, 2007, s. 368-374; Ayşegül Demirhan Erdemir, *Kısa Tıp Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa, 1982; Ebû Davûd, Süleyman B. Eş’âs Es-Sicistânî. *Es-Sünen*, Çağrı Yay., 1981, İstanbul; Abdülkadir Gül, “XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (41) Erzurum, s.248-249; Halil İnalçık “İstanbul (Türk Devri)”, *DİA.*, XXIII, İstanbul, 2001, s. 220- 239; Orhan Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti’nde Salgın Hastalıklar*, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ, 2004; İsmail Kurt , “Hadislerde Veba ve Korunma Yolları Bezlü’l-Mâ’ûn Adlı Eser Çevirisinde”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Şubat, 2006; Kuşeyrî, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac b. Müslim . 1992. *el-Sahîhu Müslim*, Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, (5), Çağrı Yay. İstanbul; Mâlik b. Enes. *el-Muvattâ*. 1992, thk., Muhammed Fuad Abdülbâkî. (2). Çağrı Yay., İstanbul; Jenny March, *Klasik Mitler*, çev., Semih Lim, İletişim Yay. İstanbul, 2014; Burcu Mercan, *XIX. Yüzyılda Osmanlı’da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı İle Mücadele*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli, 2017; *Meydan Larousse*, “Kolera Madalyası”, Sabah Yay., C.11; Andrew Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, çev., Selahattin Erkanlı, İletişim Yay., İstanbul, 2018; Behiç Onul, *Kolera*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., Ankara, 1971; Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıktan Ölüm (1914-1918)*, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., XVI. Dizi-Sayı-104, Ankara, 2005; Zeynel Özlü ve Enver Demir, “Doktor Hacı Kadım İzzettin’e Göre Çiçek Hastalığının Belirtileri ve Devreleri (1911-1912)”. *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Çiçek*. Ed., Şükran Köse-Fevzi Çakmak-Ahmet Çağrı Büke-Eren Akçiçek. Gece Kitaplığı, Ankara, 2020; Mehmet Zeki Pakalın, *O.T.D.T.S.(II)*, İstanbul, 1993; Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)*, çev., Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997; Gülden Sarıyıldız “Osmanlılarda Hıfzıssıhha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (17) İstanbul, 1998, S.319-321; Gülden Sarıyıldız, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolera Salgını”, *Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri Bildiriler (22–23 Mayıs)*, İstanbul 2002, s.309- 318; Gülden Sarıyıldız, 2001 “Karantina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIV/464, İstanbul; Gülden Sarıyıldız, “Karantina Meclisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Belleten*, LVIII/222, 2014. s. 334; Selman Soydemir “Hayat Kurtarana Osmanlı’dan Madalya”, *Yedikitâ Dergisi*, (35), Temmuz, 2011, s.25-36; Mehmet Temel, *Atatürk Dönemi’nde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Nehir Yay. İstanbul, 2008; Ayşe Wilke Topçu, Güner Söyletir, Mehmet Doğanay, *İnfeksiyon Hastalıkları*, Nobel Tıp Kitabevi, 1996, İstanbul; Fadime Türkölmez , “Tarihte Çiçek Bozuğu Bir Efsane Bırakan Hastalık, Yüze Leke Kalbe Dert Folklorde Çiçek”. *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Çiçek*. Ed., Şükran Köse-Fevzi Çakmak-Ahmet Çağrı Büke-Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020; Ekrem Kadri Unat, *Bulaşıcı Hastalıklar ve Salgınlarla Savaş*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yay., 1949, İstanbul; Ekrem Kadri Unat, *Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslam Dini*, Fatih Yayınevi, 1975, İstanbul; İlter Uzel, “İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde (1908-1918), Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara, 1989, s.206-237; Süheyl Ünver , *Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940; Nühket Varlık, “Osmanlılarda Veba Salgınları”,

salgın hastalıkların incelendiği, XIX. yüzyılda Antalya’da zuhur eden salgın hastalıkları konu alan yayınlanmış birtakım çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan kronolojik sıraya uygun olarak, Ali Rıza Gönüllü (2008:445-486),²⁴ Mehmet Ak (2011: 258-266),²⁵ Özge Togral (2018: 179-187)²⁶ ve Evren Dayar (2018: 19-44)²⁷ tarafından yapılmış ve yayınlanmış araştırmalar bulunmaktadır.

İncelenen dönem itibarıyla, Ali Rıza Gönüllü, Antalya’da 1894-1922 yıllarında ortaya çıkan salgınları incelemiştir. Kolera salgını için (1894-1917) tarihleri arasını, çiçek için (1898-1918) tarihleri arasını, veba için ise (1905-1910) arasını incelemiş ve hastalıkların Antalya’daki durumu hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca lekeli humma ve sıtma hakkında da bilgiler mevcuttur. Çalışmamızın kapsadığı dönem dâhilinde ortaya çıkan 1894 kolera salgını hakkında da Mehmet Ak’ın çalışmasında da Antalya’da kolera ayrıntısıyla ele alınmış ve hastalığın Antalya’da ilk kez 1866 yılında ortaya çıkan kolera salgını olduğu sonrasında ise ikinci salgın dalgasının 1894-1895 yıllarında yaşandığı ve öncekinden daha fazla vaka ve ölüm gerçekleştiği belirtilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Özge Togral, 1838-1920 arasını değerlendirdiği çalışmasında 1902-1905 yılları arasındaki Antalya’daki veba salgınları üzerinde durmuş ve veba salgını için alınan önlemler (serum, aşı, karantina) hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Evren Dayar, 1833-1870 tarihleri arasında Antalya şer’iyye sicillerindeki veba ve kolera ile ilgili hükümlerin tahlilini yaptığı çalışmasında, şer’iyye sicillerinde hastalık vurgusunu olmadığı (ya da çok az olduğu) ve bunun hastalığın olduğu dönemlerde olmasının mümkün olmadığı tezinden hareketle bazı kişilerin ölümü üzerine kullanılan klişelerin “bi-emrillâhi teâlâ vefât eden” gibi hastalıktan ölenler için kullanılmış olabileceğine dair çalışma yapmıştır.

Yukarıdaki çalışmalar hiç kuşkusuz önemli bilgileri ortaya koyan çalışmalardır. Özellikle Ali Rıza Gönüllü ve Mehmet Ak’ın Antalya’da kolera hakkındaki çalışmaları detaylı bilgiler içermektedir. Çalışmamıza gelecek olursak sadece Antalya ile sınırlı kalmayıp Teke Sancağı’nın bütünü ele alınmıştır. Çalışmanın kapsamını içeren yıllar dahil olmak üzere öncesi ve sonrası da genel manada değerlendirilmiştir. Özellikle teze konu olan tarih aralığında arşiv

Toplumsal Tarih /296, (Ağustos), 2018 s. 30-44; İsmail Yaşayanlar “Bir Hastalık Olarak Kolera ve Tarihte Kolera Pandemileri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 296, İstanbul, 2018, s.49-55; Yıldırım, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Hizmetleri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, V, İstanbul, 1985, s. 1320-1338; Nuran Yıldırım, “1893’te İstanbul’da Kolera Salgını”, *Tarih ve Toplum* /129, (Eylül),1994, s. 14-17; Nuran Yıldırım, “Salgınlar”, *İstanbul Ansiklopedisi, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul, VII.,1994, s.423-425.

²⁴ Ali Rıza Gönüllü , Antalya’da Salgın Hastalıklar (1894-1922), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2008, XXIV (71), s.445-486.

²⁵ Mehmet Ak, “19. Yüzyılda Antalya’da Kolera Salgını”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Samsun 2011,. IV (17), s.258-266.

²⁶ Özge Togral, “Antalya’da Veba Salgını ve Alınan Önlemler”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol 10, 2018, s.179- 187.

²⁷ Evren Dayar, Antalya Şer’iyye Sicillerindeki Veba ve Kolera ile İlgili Hükümlerin Tahlili (1833-1870), *OTAM*, 44/Güz, 2018, 19-44.

belgeleri başta olmak üzere çok sayıda sâlnâme ve şer'îyye sicili de incelenmek suretiyle detaylı araştırmalar yapılmıştır. Hangi hastalıkların etkili olduğu, bu hastalıkların ne kadar süre bölgede varlığını sürdürdüğü çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Yapılan çalışmada hastalıklara karşı alınan önlemler de detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Karantina uygulamaları, açılan tahaffuzhâneler, hastalıkların önünün alınabilmesi adına uygulanan aşılama çalışmaları, bölgeye gönderilen her türlü ilaç ve tıbbi malzemeler ve alınan diğer tedbirler de çalışmanın konuları arasındadır. Üzerinde titizlikle durulan bir diğer konu ise bölgede görevlendirilen tabipler ve diğer sağlık görevlilerinin durumu olmuştur. Varsa isimleri ve görevli oldukları tarihler de verilmek suretiyle çalışma detaylı şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Tez yazım aşamasında; tarama, tasnif, tahlil, tenkit aşamalarından sonra terkip aşamasına geçilmiş ve son olarak da ekler bölümünde arşiv belgeleri aracılığıyla elde edilen orijinal haritalar, belgeler ve resimler kullanılmıştır.

Kullanılan kaynaklar çerçevesinde orijinal arşiv belgelerine ulaşmak mümkün olmuştur. Özellikle belirtilen tarih aralığında Teke Sancağı, sancağın bağlı bulunduğu Konya Vilayeti ve ilişkide olduğu yakın çevresinde sağlık alanında çalışmalar yapmaları ve gerek bulaşıcı hastalıkların önlenmesi gerekse hastalık meydana gelmiş se hastalığın bertaraf edilmesi adına bölgede görev alan; tabipler, cerrahlar, eczâcılar, sağlık görevlileri, karantina müdürleri, karantina memurları ve diğer temizlik ve karantina işlemlerinde görevli kişilerin dönem boyunca hangi bölgede hangi sıfatla ve hangi tarihler arasında görev yaptıkları arşiv belgelerinin detaylı ve derinlemesine incelenmesi sonucunda ortaya konulmuştur. Görev yapan kişilerin isimlerine ve büyük oranda aldıkları ücrete de ulaşmak mümkün olmuştur. Aynı zamanda bölgede yıl yıl hangi hastalığın daha etkili olduğu, hangi hastalığın etkisinin kırıldığı arşiv belgeleri ile detaylı şekilde sunulmuştur. Hastalıkların bertaraf edilebilmesi adına teze konu olan bölge ve yakın çevresinde alınan tedbirler ulaşılan orijinal nizamnâmeler ile desteklenerek açıklanmıştır. Bölgede açılan karantinahâneler, tebhîrhâneler ve hastâneler yer ve zaman belirtmek sûretiyle açıklanmıştır. Yapılan bu çalışma ile bugüne kadar var olan bilgilere ek olarak yukarıda açıklanan konular dahil olmak üzere genel manada Teke Sancağı'nın bulaşıcı hastalıklardan etkilenme durumu ortaya konulmuştur. Özellikle hastalıklar isim isim belirtmek sûretiyle bu hastalıkların hangi mahalde hangi tarihte görüldüğünün anlaşılması adına da önem arz etmektedir. Çalışma, bu tür araştırmalar için kaynak olması adına oluşturulan tablolar bir bütün halinde değerlendirilerek gerek bölgenin hastalık haritasının anlaşılması gerek bölgenin aldığı tıbbi tedbirlerin varlığı (ya da yokluğu) ve bu sebeple elde edilen sonuçların ortaya toplu olarak konulması açısından da değerlidir. Çok sayıda arşiv belgesi taranarak elde edilen veriler ışığında ortaya konan bu çalışma ile 1839-1908 yılları arası hedeflense de konunun daha iyi anlaşılması

adına belli bir zaman dilimi öncesi ve sonrası da genel çerçevede ele alınmıştır. Bölgede daha sık görülen kolera, çiçek ve veba hastalığı olmak üzere daha az görülen frengi, cüzzam, tifo, tifüs ve dizanteri hastalıklarının etki sahaları ve sonuçları incelenmek istendiğinde arşiv belgelerine dayanan orijinal bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır.

3.1. Teke Sancağı Adı, Coğrafi Yapısı ve Sınırları

Teke Sancağı'nın isminin nereden geldiği hakkında yapılan araştırmaların çokluğu ve farklılığı bu konuda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bölge, XVI. yüzyıl boyunca Anadolu'da kurulan ikinci beyliklerden olan Hamitoğulları Beyliği'nin Antalya koluna bağlı bir bölge olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti topraklarına dahil olduktan sonra Teke-İli Sancağı olarak kaynaklarda gösterilmiştir. Bölgenin "Teke" olarak adlandırılmasının net olarak kaynağına ulaşmak istenildiğinde bu hususta farklı görüşler karşımıza çıkmaktadır.²⁸ Doğal olarak gerçekleştirilen ritüele bakıldığı zaman, bir bölge fethedildikten ve iskana açıldıktan sonra o bölgeye yerleştirilen kişilerle ilgili bir kişinin ismi verilebileceği gibi bir boyun veya obanın ismini vermek ya da sosyal hayatı ilgilendirilen bir ismin verilmesi olağan görülmektedir.²⁹ Çeşitli yönlerden bakıldığı zaman, teke adının nereden geldiği ile farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre; bu kelime erkek keçi manasına gelmektedir.³⁰ Erkek keçi anlamında kullanılan bu kelimenin bölgeye isim olarak verilme sebeplerine bakıldığı zaman çeşitli rivayetler karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazılarına değinecek olursak; XVII. yüzyılda bölgede bulunan Evliyâ Çelebi bölgeyi gezip gözlemlerini yaptıktan sonra, kendine has bir üslûpla erkek keçilerin varlığının çokluğuna dem vurarak bölgeden "Teke" diye bahsetmiştir.³¹ Yine ünlü Alman tarihçi Franz Babinger de buna benzer bir tanımlama ile bölgeler için tekelerin çokluğuna binaen "Teke-eli" yakıştırmasını yapmıştır.³² Bir diğer görüş ise bölgede hüküm süren Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra Teke Bey'in hakimiyetini ilan etmesi sonucunda bölgenin "Teke" ismiyle anılması şeklindedir.³³ Bütün bu açıklamaların yanı sıra en çok benimsenen görüş ise önemli bir kişiye erkek keçi manasında teke denilmesinin çok da uygun olmadığı veya bir bölgeye erkek keçi manasında bir ismin

²⁸ Barbara Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya'nın Tarihi Coğrafyası*, çev., Hüseyin Turan Bağçeci, Türk Tarih Kurumu, 2018, Ankara, s.93.

²⁹ Mehmet Eröz, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* (12), 1986, s. 39.

³⁰ Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani, İstanbul 1306*, s. 301; Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, II Baskı, İstanbul 1987. s.432; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgatı*, Ankara 1982. s. 1277.

³¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. IX. İstanbul 1935. s.275

³² Latif Armağan, "Tarihsel Süreç İçinde Teke Yöresi", *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX, 32, 2002, s.1-19.

³³ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, haz., Nuri Akbayar ve Seyit Ali Kahraman, V, İstanbul 1996, s. 1628; Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livası Tarihi*, s.60-61.

verilmesinin olası görülmediğinden dolayı, bölgeye yerleştirilen Teke Aşireti'nden dolayı bölgenin isminin “Teke” olması gerektiği şeklindedir.³⁴

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi'nde Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı bir uç beyliği iken, XIV. yüzyılın başında Antalya'da Tekeoğulları'nca kurulan yaklaşık 126 yıl varlığını sürdüren bu beylikten ismini aldığı belirtilmiştir.³⁵ Ayrıca Hamitoğulları'nın Antalya kolu, Teke Bey olarak bilinen Emir Mübârizü'd-din Mehmet Bey döneminden itibaren bu bölgenin “Teke İli” olarak anılmaya başlandığı ve “Tekeoğulları” adını aldığı görüşü de farklı bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶

Bütün bu araştırmalara ek olarak Uzunçarşılı'ya göre, Antalya Tekeoğulları diye bilinen herhangi bir aile veya aşiretin yönetimi altında kalmamıştır. Böyle bir yönetimden ancak Eğridir civarında hakimiyet sahası olan Hamitoğulları'na ait olan Tekeoğulları ailesi için bahsedilebileceğini belirten Uzunçarşılı bu tanımlamanın Aydın Yöresi'nde önemli isme sahip olan Aydınoğulları'nın olması, Karaman Bölgesi'nde ise Karamanoğullarının bulunması aynı düşünceden hareketle Teke Yöresi'nde de Tekeoğulları ismiyle meşhur bir aşiretin ya da beyliğin bulunduğu kanısını doğursa da sonradan bu ailenin Eğridir Yöresi'nde olduğunu belirtmiştir.³⁷

Osmanlı hakimiyetine giren sancağın idari sınırları, merkezi Antalya olan Antalya Körfezi ve Teke Sancağı'nı kapsamaktadır. Antalya'nın batı bölümleri ile iki taraftan Antalya Körfezi ve Antalya Ovası ile çevrelenmiş şekildedir.³⁸ Coğrafi olarak güney kısmında Akdeniz bulunurken Toroslar kuzey bölümünü oluşturmaktadır. Doğu ve batı yönlerinde ise Köprü Çayı ve Eşen Çayı ile çevrilidir. Bunun yanı sıra kazaların coğrafik sıralamasına bakıldığında zaman zaman Manavgat kazası doğu bölgesinde yer alırken, Fethiye kazası batısında yer almaktadır. Kuzey bölümünden ise Isparta ve Burdur sancakları ile çevrelenmiştir.³⁹

3.2. XIX. Yüzyıla Kadar Teke Sancağı

Teke Sancağı'ndaki Türk hakimiyetine bakıldığında zaman, Süleyman Şah Anadolu'yu fethetmeye başladığı zaman Antalya'yı ele geçirmiştir. Öyle ki 1103 yılında Bizans İmparatoru

³⁴ Ali, “Teke Emariti”, *TTEM*, XIV/2 ,1340, s. 81,82.

³⁵ *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, haz., Mithat Sertoğlu, İstanbul,1992 s.1 ve s.28

³⁶ Şehabettin Tekindağ, “Teke-Eli ve Teke-Oğulları”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (7-8):, 1977, s.63,65-67; Şehabettin Tekindağ, (2001a). “Teke-Eli veya Teke-İli”. *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., (12/1), Eskişehir, 124; Şehabettin Tekindağ,(2001b). “Teke-Oğulları”. *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., (12/1), Eskişehir, 128-131.

³⁷ İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, “Teke Oğulları”, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, (I).1993, s.95,98.

³⁸ “Antalya” *Yurt Ansiklopedisi*, II, Ed., Yücel Yaman, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.751.

³⁹ Mehmet Ak, *Teke Yörükleri (1800-1900)*, TTK Yay., Ankara, 2015, s. 1; Behset Karaca, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s.64; Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 90.

Aleksios Komneous bu bölgeyi tekrar alana kadar bölge Türklerin elinde kalmıştır.⁴⁰ Sonrasında, Anadolu Selçuklu Sultanlarından I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Antalya'yı 5 Mart 1207'de ele geçirmesi ile bölgede tekrar Türk hakimiyeti başlamıştır. Sultan vefat ettikten sonra bölge elden çıksa da sonrasında I. İzzeddin Keykavus'un şehri tekrar kuşatması ve geri alması ile 22 Ocak 1216 tarihinden itibaren bölgede kesin Türk hakimiyeti gerçekleşmiştir.⁴¹

1243 yılına gelindiği zaman Anadolu Selçuklu Devleti için büyük bir yıkım olan Köseadağ Savaşı ve Moğollara karşı kaybedilen savaş sonrasında büyük bir güç ve otorite kaybına uğrayan Anadolu Selçuklu Devleti'nin bölgedeki otoritesini de kaybetmesiyle beraber Hamitoğulları Beyi Dünder Bey, tarihler 1317-1318 yıllarını gösterirken Antalya'yı ele geçirmiş ve bölgenin yönetimine de kardeşi Yunus Bey'i geçirmiştir. Hamitoğulları'na geçen bölgede yaklaşık 100 yıla yakın bir süre Yunus Bey'in soyundan gelenlerin Tekeoğulları olarak bilinen teke kolunun hakimiyeti başlamıştır.⁴²

Sonrasında Teke İli'nin Osmanlı hakimiyetine geçtiği dönem başlamıştır. Bölge Yıldırım Bayezid Dönemi'nde 1390'da Osmanlı Devleti hakimiyetine girmiştir. Bölge Selçuklu Devleti Dönemi'ne benzer şekilde 1402 Ankara Savaşı ile ve sonrasında kaybedilen bir savaş ve otorite neticesinde Osmanlı Devleti'nin elinden çıksa da 21 yıl sonra II. Murat Dönemi'nde tekrar bölgede Osmanlı hakimiyeti sağlanmıştır. Ve bölge Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlanarak sancak olarak teşkilatlandırılmıştır.⁴³ II.Murat'ın hükümdarlığı esnasında Osmanlı hakimiyetinin netleştiği Antalya ve çevresi Liva-i Teke olarak oluşturulmuştur.⁴⁴ Devlet için önem taşıyan Antalya XV. yüzyılın ortalarına gelindiği zamana kadar şehzadelerin tecrübelenmesinde önemli rol oynayan şehzade merkezliğini yapmıştır.⁴⁵ O güne kadar sayıları yirmi dört olarak belirlenen şehzade merkezlerinden bir tanesi de Antalya Sancağı'dır. Antalya Sancağı dört tane şehzadeye ev sahipliği yapmıştır. II.Bayezid'in

⁴⁰ Feridun Emecen, "Antalya". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., (3), İstanbul, 1991, s.233.

⁴¹ İbn Bibî, *Selçuknâme*, terc., Mükrimin Halil Yinanç, haz., Refet Yinanç, Ömer Özkan, Kitabevi Yay., 37-38, İstanbul, 2015, 49-50; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1996, s.284; Muharrem Kesik, "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hakimiyeti Altına Girmesi". *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Antalya, 2006, s.6-8.

⁴² İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yay., Ankara,1982, s.62, 67-68; Emecen, "Antalya", s.233; Said Kofoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*. Ankara, 2006, TTK Yay., s.132, 181.

⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.53, 402; Emecen, "Antalya", s.233-234; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. TTK Yay., Ankara, 1997, s.299; Şehabettin Tekindağ, "Teke-Eli", *MEB İslam Ansiklopedisi*, 12/1.Cilt, 2.Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s.126; Latif Armağan, "XVI. Yüzyıl'da Antalya". *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Antalya, 2006, s.98-99; Çelik, Ş. (2011). "Teke-İli". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., (40), İstanbul, 2011, s.345.

⁴⁴ Şehabettin Tekindağ, "Teke-Eli", s.126.

⁴⁵ Hasan Moğol, *Antalya Tarihi*, Mehter Yay., Ankara, 1997, s.26.

çocuklarından I.Selim Manisa'ya gönderilirken şehzade Korkut son defa Antalya Sancağı'na gönderilmiştir. Bundan sonra Antalya şehzade Sancağı olmaktan çıkmıştır.⁴⁶

3.3. XIX. Yüzyılda Teke Sancağı

Osmanlı Devleti'nin kendi dinamikleri çerçevesinde bir idari taksimat ile yönetildiği göz önüne alındığında Antalya ve çevresinin, XIV. yüzyıldan itibaren “Teke-ili” olarak adlandırıldığı görülmektedir.⁴⁷ “Teke-ili”, “Teke Sancağı” ve kimi zaman sancağın merkezi olmasından dolayı “Antalya Sancağı” olarak da bilinen bu bölge coğrafya bakımından belirli değişikliklere uğramakla beraber günümüz Antalya ili sınırlarını kapsamaktadır. 1892 Konya Vilayet Sâlnâmesi'nde Teke Sancağı'nın; merkez kazası olan Antalya, Elmalı kazası, Alanya kazası, Akseki kazası ve Kaş kazalarından oluştuğu görülmektedir.⁴⁸ Bir başka deyişle, “Tekeli Yaylası”, “Tekeli Yarımadası”, “Teke Platosu” gibi isimlerle de anılan Teke Yöresi, Antalya Körfezi ve Antalya Ovası ve Antalya ilinin arasında kalan bölge olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁴⁹

Antalya ve çevresindeki bölgeler Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Osmanlı hâkimiyeti altına alındıktan sonra bölge Teke Sancağı olarak teşkilatlandırıldı. XVI. yüzyıla gelindiğinde sancak, Antalya, Finike, Elmalı, Kaş, Karahisâr-ı Teke ve Kalkanlı adlarında altı kazadan oluşmaktaydı.⁵⁰ Bazı dönemlerde şehzadelerin idaresine bırakılan sancak, XIX. yüzyıla kadar Anadolu ve Karaman eyaletlerine bağlı olarak yönetildi.⁵¹ İlk nüfus sayımında (1831) Teke Sancağı'nın kazaları; Antalya (ve İstanos nahiyesi), Bucak ve Germeği, Elmalı, Finike, İğdir ve Kardiç, Kalkan, Kaş, Serik ve Beşkonak (ve Karaveliler nahiyesi) ile Kızılkaya şeklinde olup, 1864'teki vilâyet düzenlemesine göre Teke Sancağı Konya vilâyetine bağlanarak Alâiye Sancağı da Teke-ili'ne dahil edilmiştir. Bundan sonra Teke Sancağı Antalya (İstanos, Mortuna nahiyeleri), Akseki (Düşenbe, İbradi, Senir), Alâiye (Manavgat), Elmalı (Finike, İğdir maa Kardiç, Kaş, Kalkan) ve Kızılkaya (Beşkonak, Karaöz, Millû, Serik) kaza ve nahiyelerinden teşekkül edecektir. Teke Sancağı'nda 1914 yılına kadar idari düzenlemede nahiye geçişleri dışında önemli bir değişiklik olmamıştır. 1876'daki nahiye düzenlemesiyle önceleri Elmalı kazasına bağlı olan Kaş nahiyesi kaza olurken, Kızılkaya kazası da nahiye olarak Antalya

⁴⁶ Eroğlu, Haldun, “Şehzade Sancağı Antalya”, *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu* / 18-19 Aralık 2003, Yayına haz., Necdet Ekinci, Hatice Akın, Antalya: A.Ü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2006, s.24-25.

⁴⁷ Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Fakülte Kitapevi Yay., Isparta, 2002, s.25.

⁴⁸ Yücel Yaman, “Antalya”, s.784.

⁴⁹ Yaman, “Antalya”, s.751.

⁵⁰ Emecen, “Antalya”, s. 232- 236.

⁵¹ Karaca, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı, s.43-44.

kazasına bağlanmıştır. 1909'da ise daha önce Antalya kazasına bağlı olan Bucak nahiyesi Teke Sancağı'ndan ayrılarak Burdur'a bağlanmıştır.⁵²

Bölgenin yönetiminde XIX. yüzyılda çoğu zaman paşa rütbesi olan mutasarrıflar görevlendirilmiştir.⁵³ 1839 tarihinden sonra sancakların yönetimine muhassıllar getirilmiştir. Teke Sancağına da muhassıl olarak 1841 senesinde Mehmet Bey görevlendirilmiştir. Tarihler 1842 senesini gösterirken muhassılların yerlerini kaymakamlıklara bıraktığı görülmüştür. Yine de Teke Sancağı'nda bir süre daha kaymakamların yerine muhassılların vazife yaptığı bilinmektedir. İzzet Bey 1846-1847, Şakir Bey de 1849-1850 senelerinde Teke Sancağı'nda muhassıl olarak vazifelenirilmiş olsalar da 1842 yılı düzenlemeleri Teke Sancağını, merkezi Konya olan Karaman Eyaleti'ne idari yönden bağlamış ve artık sancak yöneticileri eyalet valisinin kontrolü altına girmişlerdir.⁵⁴ Buna mukabil yeni bir idari düzenlemeyi de beraberinde getiren 1864 vilayet nizamnâmesi Tuna Vilayeti'nde başarı göstermiş ve sonrasında da 1867 senesinde ülke genelinde uygulamaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak 1867 yılında Bahr-i Sefîd, Trabzon, Aydın, Ankara, Diyarbakır, Sivas, Kastamonu, Selanik, Yanya, Üsküp ve Konya vilayetleri oluşturulmuştur.⁵⁵

Teke Sancağı Tanzimat Dönemi'nde Konya Vilayeti'ne bağlanmadan evvel 10 tane kazaya 3 tane nahiye ve 307 tane de köye sahip orta büyüklükte 41 tane de mahallesi olan Anadolu'da bir yerleşim yeri idi. Konya Vilayeti'ne bağlanması ile beraber sancak haline gelmiş ve merkezden kendisine gönderilen bir kaymakam tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Tanzimat Dönemi ile beraber kendisini göstermeye başlayan yenilikler burada da uygulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bulunduğu coğrafik konumun da etkisiyle gerek ulusal çapta gerek uluslararası çapta ticaretin yapıldığı bir bölge olan Teke Sancağı'nın merkezi konumunda olan Antalya'da Osmanlı Bankası'nın 1869'da bir şubesinin açılması ticaretin buralarda yoğun olarak yapıldığının bir göstergesi olmuştur.⁵⁶

⁵² Şenol Çelik, "Teke-İli", s.345.[(Teke Sancağı, XVI yüzyılda; Antalya, Elmalı, Finike, Kalkanlı, Karahisar-ı Teke ve Kaş kazalarından oluşurken XVII. yüzyılda kaza sayısı sekize çıkmış ve bu durum XIX. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir. Bkz. Feridun Emecen, "Antalya", s. 236); (Vilayet sistemi ile beraber, Teke Sancağı, Konya Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1884 senesi Konya Vilayet Sâlnâmesi'nde sancak, merkez kazası olan Antalya ile birlikte, Elmalı, Kaş, Alaiye ve Akseki olmak üzere beş kazadan müteşekkildir. Bkz. *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1301/1884, Def'a XVII, s.181.)]

⁵³ Rıfat Özdemir, "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)". *Tarih İncelemeleri Dergisi* (7), 1992i 134,135; Moğol, *Antalya Tarihi*, s.77.

⁵⁴ Moğol, *Antalya Tarihi*, s.134,135.

⁵⁵ Biray Çakmak, "Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülki-İdarî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)". *OTAM Dergisi*, 2014, 36- 47.

⁵⁶ Güven Dinç, Ayşe Nimet Bakırcılar, *Geçmişten Günümüze Antalya Ticaret ve Sanayi Odası*, ATSO Yayınları, Antalya 2012, s.18.

1868'de yapılan sayımda Teke Sancağı'nın nüfusu 76.845⁵⁷ iken ertesi yıl sancağın nüfusu çok az değişiklikle 76.845⁵⁸ olarak kaydedilirken 1879-80 yıllarında ise sancağın nüfusu 80.401⁵⁹ kişidir . Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen en önemli nüfus sayımlarından birisi olan 1881/82 sayımında, Teke Sancağı genelinde 92.071'i kadın, 92.061'i erkek toplam 184.132 kişi sayılmıştır. Mezhep farklılıklarının gösterildiği sayım sonuçlarında, Antalya kentinde Rum, Ermeni ve Yahudi olarak 4.324 [%6] gayrimüslim bulunmaktaydı.⁶⁰ 1886'da Teke Sancağı'nın tamamında 80.366'ü erkek, 75.852' ü kadın 156.218 Müslüman, 5110 erkek 6002 kadın toplam 11.112 aşiret, 2330 erkek, 2384 kadın toplam 4714 Rum, 19 erkek, 25 kadın toplam 44 Ermeni ve 756 erkek, 813 kadın toplam 1569 Kıpti nüfus ile beraber 173 657 kişi yaşamaktaydı.⁶¹ 1899' a gelindiğinde Teke Sancağı'nda 190.062 Müslüman, 6647 Hristiyan toplamda 196.709 kişi bulunmaktaydı.⁶² 1906'da ise Teke Sancağı'nda nüfus, 232.955'tir. [(Antalya'da toplam 97. 089 kişiden, 47.774'i kadın, 49.315'i erkek, Kaş kazası toplamda 22.500 kişiden 11.295'i kadın, 11.205'i erkek, Elmalı'da toplam 30.005 kişiden 14.911'i kadın, 15.094'i erkek, Akseki'de toplam 32.460 kişiden 16539'i kadın, 15921'i erkek, Alanya'da ise toplamda 50.686 kişi mevcut olup bunlardan 25.743'ü kadın, 24.943'i erkektir. (Diğer kazalar, 215)]⁶³

XIX. yüzyıl şehirde ticari etkinliklerin sınırlı olması ve iş hacminde de yeterli bir gelişme sağlanamaması nüfus üzerinde de olumsuz etkilerini göstermiştir. 1868-1927 arası resmi istatistiklere göre çok da değişim göstermeyen Antalya'nın nüfusu 1868 tarihinde 15.057 erkek olarak istatistiklere geçerken, ertesi yıl bu sayı daha da azalarak 14.958'e düşmüştür.⁶⁴ Nüfustaki bu azalma 1892 tarihine kadar devam etmiştir. 1873'te sayı 14.756'ya düşerken, 1883'te 33. 017'si Müslüman, 1785'i Rum, 22 de Ermeni olmak üzere toplamda 34.822⁶⁵ sayısına çıkmıştır. 1900'lere gelindiğinde Antalya kazası köyler ve aşiretler de içinde bulunmak şartıyla 42.130 kişidir. Bu nüfusun 37.570'i Müslüman, 4270'i Rum, 230'u Yahudi, 51 kişisini Ermeni olan şehirde 178 de Ecnebi olduğu bilinmektedir.⁶⁶ Buna ek olarak bölgeye gelen

⁵⁷ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1286/ 1869, Def'a II, s.120.

⁵⁸ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi* , 1286/ 1869, Def'a II, s.120.

⁵⁹ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1295, S.157. (İngiliz Konsolosu Stewart'ın Konya Vilayeti'ne dair hazırladığı raporunda; 1879'da Teke Sancağı'nda 84. 868 Müslüman, 2712 Rum, 160 Ermeni olmak üzere toplamda 87. 740 kişi bulunmaktadır. Bkz., Musa Şaşmaz, "İngiliz Konsolosu Stewart'ın Konya Vilayetine Dair Genel Raporu (1879)", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2002, s.95.)

⁶⁰ Kemal H. Karpat, "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 2, Oct. 1978 s.271.

⁶¹ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi* 1303/1886, Def'a XIX, s.243.

⁶² *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi* 1317/ 1899, Def'a XXVIII, s.225. (5 kaza, 11 nahiye ve 524 kurâ)

⁶³ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi* 1322/1906, Def'a XXIX, s.140-176.

⁶⁴ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi* 1870, s.105.

⁶⁵ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi* 1883, S.190

⁶⁶ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi* 1317, s.199.

göçlerle de nüfusta artışlar meydana gelmiştir. Antalya'ya 1897-1912 yılları arasında göç eden, Giritli muhacir sayısı 4.690 kişidir.⁶⁷ 1908'de Girit'ten Antalya'ya gelen Müslümanların bir kısmı Antalya'da Şarampol mevkiinde Hamidiye (Osmaniye) adlı bir mahalle kurmuşlardır. Bu mevkide iki yüz çocuğun istifade edebilmesi için bir mektep ve ayrıca bir de mescit inşası için 20.000 kuruşun gerekli olduğu ve bu konuda gerekenlerin yapılacağı hususu belirtilmiştir.⁶⁸ Gelen muhacirler için gereken yardımlar da yapılarak daha rahat etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Öyle ki Antalya'daki Girit Muhacirlerine yapılacak haneler için gereken kereste ve malzemeler için resmî gümrükten muafiyet sağlanmıştır.⁶⁹

Konya Vilayeti'ne bağlı Teke Sancağı'nın merkez kazası olan Antalya'ya bakıldığı zaman günümüzde de önemli bir liman kenti olarak varlığını koruduğu görülmektedir. Birçok tarihi ve doğal güzelliğe sahip ve ülkemizin turizm başkenti olarak tanımlayabileceğimiz şehre tarihi süreç içerisinde bakıldığı zaman; Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girinceye kadar; Bergama, Roma, Abbasi, Bizans, Ceneviz, Anadolu Selçukluları, Kıbrıs ve Hamitoğulları'nın Antalya kolu olan Tekeoğulları'nın hükümrânlığı altında kaldığı görülmektedir.⁷⁰

Antalya, Anadolu Selçuklu Devleti için çok büyük öneme haiz bir liman kentiydi. Zira Anadolu'nun iç bölgelerinden ihraç edilen; madenler, hububatlar ve çeşitli kumaşlar buradan Frenk memleketlerine gönderiliyordu. Ve yine aynı şekilde ihtiyaç duyulan mallar da Hindistan başta olmak üzere Mısır'dan veya Yemen'den bölgeye Antalya Limanı üzerinden getirtiliyordu.⁷¹ Antalya'da, liman faaliyetlerinde gelişme yaşanmasına rağmen Antalya diğer Doğu Akdeniz limanlarının sahip olduğu ticari kapasiteye ulaşamamıştır.⁷² Antalya İskelesi'nden Avrupa'ya ve Arabistan taraflarına hayli zahâir sevk edilmesine rağmen sonradan inşa edilen Dinar ve Çardak şimendifer istasyonlarının Hamitabat ve Burdur sancaklarının bazı mahallerine yakın olması sebebiyle şimdi o mahaller zahâiri bu istasyonlara naklettikleri için Antalya İskelesi'nden zahâir ihracatında düşüşler meydana gelmiştir.⁷³

⁶⁷Fahriye Emgili, "Girit'ten Antalya'ya Yönelik Göçler (1897-1912)", *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu* Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2006, s.157.

⁶⁸BOA, İ.DH..1401/17-1.2. (Giritli muhacirler hakkında detaylı bilgi için bkz. Süleyman Beyoğlu, Girit Göçmenleri (1821-1924), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2, İstanbul, 2000, s.128.

⁶⁹BOA, ŞD. 591/10.

⁷⁰Antalya'nın bulunduğu coğrafya hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (2), çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990, s.96; Latif Armağan, XVI. Yüzyılda Antalya. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(38), 2005, s.93-111.

⁷¹Muhammet Güçlü, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya*, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yay., (25), Antalya, s.2.

⁷²Özge Togrul, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz Limanlarında Kaçakçılık Faaliyetleri (Antalya, Alanya, Beyrut, Cebel-i Lübnan)*, Basılmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2020, s.21

⁷³Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1310/1892, 25 Def'a, s.343.

Özellikle XIX. yüzyılda limanın etkisini bir hayli kaybettiği görülmektedir. 1899'da Antalya Limanı'na, İngiliz ve Yunan kumpanya ve vapurların haftada birer defa gelip gitmekte ve kereste ihracatı başlıca İskenderiye ile yapılmaktaydı. Ayrıca bu dönemdeki sâlnâmeye göre, Antalya Limanı'na senede 1.852'si Osmanlı, 289'u yabancı olmak üzere toplam 2.141 büyük ve küçük gemi gelerek 105 bin liralık ithalat, 213 bin liralık ihracat yapılmıştır.⁷⁴ Antalya Limanı'nın, Anadolu limanları arasındaki yerinin daha net anlaşılması bağlamında, 1900 yılındaki Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplam nakliyata ilişkin verilere bakıldığında Antalya Limanı'nın, 1904-1905 yıllarında toplam buharlı tonajındaki oranı % 0,1; yelkenlide % 1,36 ve toplam nakliyatındaki oranı % 0,17' olduğu görülmektedir.⁷⁵

Antalya Limanı'nın % 1'i bile bulamayan ticareti ile bir cazibe merkezi olamadığı ve yabancıların ilgisini ve yabancı sermayeyi çekemediği bir realitedir. Buna mukabil İzmir'de XIX. yüzyılda Anadolu ticareti ve ekonomisinde başı çeken İngiltere ve Fransa, çıkarları doğrultusunda yatırımlara giriştiler. Anadolu'daki ilk demiryolu da İngilizler tarafından İzmir-Aydın arasında yapılarak bu ticarete önem verildiği gösterilmiştir. Bundan önce de İskenderiye Kahire, daha sonra Haydarpaşa-İzmit, Mersin, Rumeli demiryolları, İzmir'den iç kesimlere ve İzmit'ten Konya'ya doğru demiryolları genişlemiştir. Demiryollarının ortak noktası bir liman kentine bağlanması ve Anadolu'nun ticari olanaklarını Avrupalılara sunmalarıydı. Diğer ortak nokta ise hepsinin yabancı sermaye ile yapılmasıydı. Denize ulaşamayan, denize ulaştığı noktada bir ticari potansiyeli kaldırarak limanı bulunmayan demiryolu hatları Avrupalılar açısından işlevsel ve yatırıma değer değildi. Antalya'nın yabancı sermayeyi çekme konusunda başarılı olamaması ve iç kesimlerle bağlantısını zorlaştıran dağlık yapısı nedeni ile de karayolu bağlantıları da istenilen seviyelere ulaşamadı. Yerli olanakların sınırlılığı ve yabancı sermayenin bu bölgeye ilgi duymaması limanın gelişimini bir hayli engelledi. Konya Vilayeti'nde üretilen hububat ve diğer ürünlerin ana çıkış noktasının da Antalya Limanı değil de Anadolu içindeki demiryolu olması nedeniyle liman istenilen seviyelerde gelişme gösteremedi.⁷⁶

⁷⁴ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1317, s.199.

⁷⁵ Mustafa Malhut, Ahmet Kısa, Antalya Limanı'nın 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başında Anadolu Liman Trafik ve Deniz Ticaretindeki Yeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 35(2), 2020, s. 622. 603-630

⁷⁶ Mustafa Malhut, Ahmet Kısa, Antalya Limanı'nın 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başında Anadolu Liman Trafik ve Deniz Ticaretindeki Yeri, s. 624. (Antalya Limanı'nın ticaret hacmi konusunda daha detaylı bilgi için bkz.); Antalya'da kara ve deniz ulaşımında kentin konumu etkili olmuştur. Kuzeyinde ve batısında pek az yerde geçit veren dağların ekonomik mesafeleri çok uzatıyor olması, iç kesimlerle olan kara ulaşımını sınırlandırmıştır. Dolayısıyla, Antalya yöresi ve civarı ile kıyı şeridi üzerinden, deniz yoluyla bağlantı kurulması daha kolay olmuştur. Bu durum, eskiden beri ilişki içinde bulunan Konya ve yöresiyle ilişkilerin zayıflamasına, kuzeyde Burdur, Isparta ve Denizli'nin güney kesimleriyle olan ilişkisinin kopması ve bu yörelerdeki iktisadi potansiyelin, İzmir'e yönelmesine sebebiyet vermiştir. Bkz. Aylin

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmir İngiliz Konsolosluğu tarafından hazırlanan İzmir raporlarında, Antalya Limanı gemi trafiği ve ticaret hacmine dair bilgilere de yer verilmektedir. İngiliz konsolosları, ticaret yapma hakkına da sahiptir ve kendi ticaretleri için gerekli ilişkileri de kurabilmektedirler. İngilizler, bu şekilde konsolosluk ağlarını ve ticari sahalarını genişletmeye başlamışlardır.⁷⁷ 1897-1899 yıllarında Antalya Limanı'ndaki gemi trafiğinde yelkenli gemi sayısı, buharlı gemilerden fazladır. Buharlı gemi sayısı az olmasına rağmen, limana gelen yükün 3/4'ünü taşımaktadır. Raporda yer alan bilgilerde; yelkenli gemilerle yapılan ihracatın; %70'i Mısır'a kereste, odun ve odun kömürü olarak, %10'u Suriye limanlarına benzer mallar taşınarak, %5'i torbalar içinde un olarak Osmanlı adalarına, Kıbrıs'a ve Beyrut'a yapıldığı yer almaktadır. İthalatta artış görülürken, ihracatta 1898 yılından sonra ciddi bir düşüş göze çarpmaktadır.⁷⁸

Her ne kadar ticaret istenilen seviyelerde olmasa da Antalya'nın bulunduğu yer hasebiyle eskiden beri bir liman şehri kurulmasını kolaylaştıran doğal şartlara da sahip olması⁷⁹ bölgenin her zaman salgın hastalıkların uğrak yeri olmasına yol açmıştır.

XIX. ve XX. yüzyıllarda salgın hastalıkların yoğun bir tehdit olarak insanlığın karşısına çıktığı ve büyük kayıplara sebebiyet verdiği bilinmektedir.⁸⁰ Bu bağlamda da önemli derecede nüfus kayıpları meydana gelmiştir.⁸¹ Salgın hastalıklar, sadece nüfus miktarını etkilemekle kalmamış bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'ni, sosyal ve ekonomik olarak olumsuz yönde etkilemiştir.⁸²

Doğan 19. Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2012, s.218.

⁷⁷ Özgür Yılmaz, "19. Yüzyılda Trabzon'da Fransız Ticareti ve Yaptırımları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 8/15 (Güz 2013), s.45.

⁷⁸ Sevgi Korkmaz, *Milli Mücadele Döneminde Antalya Limanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart 2015, s.20.

⁷⁹ Arif Müfit Mansel, *İlk Çağda Antalya Bölgesi*, Antalya Bölgesi Araştırmaları İstasyonu Yay., (1), İstanbul 1956, s. 5.

⁸⁰ Mehmet Temel, *Atatürk Dönemi'nde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s.10.; İlter Uzel, *İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918), Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri*", 1989, s.206.

⁸¹ Ramazan Çalık ve Muzaffer Tepekaya, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya 2001, (16), s.205

⁸² Nazım Kuruca, "Salgın Hastalıkların XIX. Yüzyılda Trabzon ve Havalisinde İktisadi ve Sosyal Hayata Etkileri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* (9) Ankara Şubat 2007, s.11.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE SALGIN HASTALIKLAR VE ETKİLERİ

1.1 "Bulaşıcı Hastalık" Teriminin Tanımı

Mikroorganizmaların İnsan vücudunda, rahatsızlığa sebebiyet verip orada yerleşip çoğalmalarına bulaşma (enfeksiyon) ismi verilirken bulaşma sonucunda meydana gelen duruma da bulaşıcı hastalık (enfeksiyon hastalığı) denilmektedir.⁸³ Salgın hastalık ise çok kısa bir zaman dilimi içerisinde insanlar, hayvanlar ve bitkiler de dahil olmak üzere bulaşma fırsatı bulabilen hastalıktır.⁸⁴ Bu hastalıklar belirli bir sınıflama içerisinde. Bu sınıflama yayılma alanlarına göre belirlenmektedir. Hastalık ortaya çıktığı bölgenin dışına yayılması ile andemi, etki ettiği bölgede veya ülkelerde normalden fazla görülüyorsa epidemi, eğer bu yayılma ülkelerle sınırlı kalmayıp kıtalar arası bir bulaşma gösterirse de pandemi özelliği gösteriyor demektir.⁸⁵ İnsanlar konar göçer yaşam şartlarından sıyrılıp yerleşik hayata geçmiş ve beraberinde tarım yapmaya başlamışlardır. Ve bununla birlikte bulaşıcı ve salgın hastalıklar da kendisini göstermeye başlamıştır. Bu hastalıklara anlam yüklemekte zorlanan insanoğlu bu hastalıklara sebep olanın doğaüstü güçler olduğuna inanma yolunu seçmişlerdir.⁸⁶ Bu inancın etkisi ile beraber salgın hastalıklar özellikle günah işleyen ve iyi olmayan insanlara Allah'ın verdiği bir ceza olarak düşünülmüştür.⁸⁷

Salgın haline gelen hastalıklar için çeşitli kaynaklarda farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazılarına değinecek olursak;

-Kaynakları ve doğal şartları birbirine çok benzemesine rağmen bir hastalığın normal beklentilerin çok fazla üzerinde meydana gelmesi,⁸⁸

-Çok kısa bir süre zarfında etrafındaki insanlara, hayvanlara ve bitkilere bulaşan hastalık,⁸⁹

-Tekrarlanma sıklığı normalin çok üzerinde olan hastalık,⁹⁰

⁸³ Ahmet Tuncer, *Toplum Sağlığında Enfeksiyon Hastalıkları ve Korunma*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1982, s.3; Güner Söyletir, Mehmet Doğanay, *Enfeksiyon Hastalıkları*, Ed., Ayşe Wilke Topçu, İstanbul 1996, s.24.

⁸⁴ Topçu, Söyletir ve Doğanay, *Enfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyolojisi*, s.32.

⁸⁵ "Salgın", *Meydan Larousse*, Sabah Yay., İstanbul, 1973, (17), s.240-241.

⁸⁶ Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, s.144.

⁸⁷ Yıldırım, Nuran, "Salgın Afetlerinde İstanbul", *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, Ed., Said Öztürk, İstanbul Kültür Aş., İstanbul, 2010, s.111.

⁸⁸ Gülesen Özdemir, *Epidemiyoloji*, Ankara Üniversitesi Diyarbakır Tıp Fakültesi Yay.,7, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, s.1.

⁸⁹ Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, s.11.

⁹⁰ *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1986-1990 (19), s.8-9.

-Belirli bir zaman diliminde aynı alanda yaşayan insanların yine aynı zaman diliminde hastalanmasına sebep olan hastalık,⁹¹

-Birbirlerine çok benzeyen hastalık belirtilerinin normal olarak değerlendirilebilecek sayıların çok üzerinde ve belli bir bölgede görülmesidir.⁹²

Salgın hastalıklar, insanlık tarihinde olumsuz manada önemli sonuçlar doğuran, zararlı etkilerini meydana geldiği zaman diliminde olduğu kadar sonrasında da gösteren bir çeşit felaket olarak değerlendirilmişlerdir. Bu salgın hastalıkların en başında gelen; veba, kolera, çiçek, tifo, verem, tifüs, frengi ve sıtma gibi muhtelif salgın hastalıklar Dünya'nın birçok bölgesinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de etkilerini uzun süreler hissettirmiştir. XV. yüzyılın ilk yarısında etkisini çok fazla göstermeyen veba yüzyılın ikinci yarısında varlığını iyiden iyiye Osmanlı topraklarında göstermeye başlamıştır. Veba yıkıcı etkilerini uzun yıllar devam ettirdikten sonra XIX. yüzyılda Avrupa'dan bir yüzyıl sonra da Osmanlı Devleti'nden çekilmeye başlamıştır. Ne var ki veba XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nden çekilirken kendisinden daha da ölümcül olan kolera illetine tarih sahnesindeki yerini bırakmıştır.⁹³

1.1.1 Veba Hakkında Genel Bilgiler

1.1.1.1 Vebanın Tanımı

Batı kaynaklarında “black death (kara ölüm)” olarak geçen veba hastalığı İslâm kaynaklarında “veba”, “taûn” olarak geçmektedir. Yine farklı dillerde hastalık karşımıza “plague, peste, pestis” olarak da çıkmaktadır.⁹⁴ Veba ölümcül salgın anlamında kullanılmakla beraber dilimize Arapçadan geçmiştir. Veba taûn için de kullanılmaktadır. Her ne kadar taûn ve veba eş anlamlı olarak kullanılmış olsalar da tam manası ile örtüşmedikleri kaynaklarda belirtilmiştir. İbn-i Sina (ö.428/1037), Kâdî İyad (ö.544/1149), İbn-i Manzu (ö.711/1311), Asım Efendi (ö.1236/1820) gibi alimler, vebanın daha genel bir manayı ifade ettiğini belirtmiş ve her taûn için veba denilebilmesine rağmen her vebaya taûn denilemeyeceği hakkında ortak

⁹¹ Aykut Kazancıgil, *Tıp Sözlüğü*, Güven Kitabevi Yay., Ankara, 1978, s.138.

⁹² D.J.P Barker, *Pratik Epidemiyoloji*, çev., Prof.Dr. Münevver Bertan, Doç. Dr.Sabahat Tezcan, Baylan Matbaası, Ankara, 1979, s.125.

⁹³ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895)*, İstanbul 2008, s.2-3.; BOA, Y. A. Hus., 489/95-1,2.

⁹⁴ Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, s.17.

fikir beyan etmişlerdir.⁹⁵ Bu bağlamda taûnun daha çok veba hastalığının çeşitlerinden birisi olan, hıyarcıklı (bubon) ile eş tutulmasının daha doğru olacağı kanaati vardır.⁹⁶

Vebanın Türleri ve Belirtileri

Hıyarcıklı Veba

Hıyarcıklı (bubon) veba, mevsim olarak daha sıcak ve ılık ayları seven bir veba türüdür. Daha çok ilkbahar ve yaz ayları bu veba türü için yoğunluğun arttığı mevsimlerdir. Vebanın vektörü olan *Xenopsylla cheopis* (sıçan faresi), özellikle insanları hedef almasa da bu hayvanlar, insanları da ısırabilmektedir. Bu ısırık neticesinde birtakım olumsuz sonuçlar meydana gelmektedir. Bu sonuçlara bakıldığı zaman insanların çeşitli bölgelerinde, özellikle ısırığın yerine bağlı olarak; koltuk altı, kasık ve boyunda yumurtaya benzer şişlikler meydana gelmektedir. Bu şişlikler hıyarcık adını almıştır. Bu veba türü en sık görülme olasılığı olan veba türü olmakla beraber nispeten daha hafif şekilde atlatılabilen veba türüdür.⁹⁷

Bu veba türüne yakalanan insanlarda kuluçka sürelerinin beş günü geçmediği bilinmektedir. Hastalığa yakalanan kişilerde titreme, ateş ve sersemlik gözlemlenirken özellikle karın ağrısı sırt ve bacak ağrısı da kendisini şiddetli şekilde göstermektedir. Hıyarcık adı verilen şişlikler eğer iltihaplanırsa genellikle bu iltihaplanma ile beraber kişinin iyileştiğini yapılan araştırmalar bize göstermektedir. Aksi durumlarda ise genellikle ölümle sonlanmaktadır. Ölüm oranlarına bakıldığı zaman bu veba türünde ölüm oranı çok fazla olmamakla beraber ölüm ile sonuçlanan vakaların da %70 oranını geçmediği belirtilmektedir.⁹⁸

Septisemik Veba

Septisemik vebanın seyrine bakıldığı zaman, basilin* insan piresi veyahut da pulex irritans aracılığıyla akciğer ve lenf sistemine değil de kan dolaşımına bulaşması ile meydana geldiği görülmektedir. Bu nedenle kan hızlı bir şekilde basilin etkisine mârûz kalıp mikroplanmaktadır.⁹⁹ Ölüm oranı ve yayılma hızı olarak en ürkütücü veba türüdür. Ani bir

⁹⁵ İbn-i Sina (ö.428/1037) taûn ile ilgili olarak, salgın hastalıkların yoğun olarak görüldüğü bölgelerde ortaya çıkması nedeniyle taûn hastalığının veba ile karıştırılmaktadır, demiştir. Fakat bu tanımlamanın çok da doğru olmadığını da eklemiştir. İbn-i Sina'ya göre taûn hastalığı insan vücudunun yumuşak dokularında büyük şişlikler meydana getiren bir hastalıktır. Ve bu bağlamda veba çeşitlerinden olan bubonik veba türünün taûn olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bk. Kurt, “*Hadislerde Veba ve Korunma Yolları Bezlü'l-Mâ'ûn Adlı Eser Çevirisinde*”, s.13.

⁹⁶ Fatma Yıldız, *19.yy'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı. Denizli, 2014, s.7.

⁹⁷ Nühket Varlık, *Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba 1347-1600*, çev., Hazal Yalın, Kitap Yay., İstanbul, 2017, s. 24; Sean Martin, *Kara Ölüm: Ortaçağ'da Veba*, çev., Cumhur Atay, Kalkedon Yay., İstanbul, 2011, s. 17.

⁹⁸ Erol Yıldız, *Salgını Hatırlamak: Veba Üzerine Tarihsel ve Sosyolojik Bir Analiz*, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2022, (48), 266.

* Bakterilerin ince uzun çomak biçiminde olan türüne verilen ad.

⁹⁹ Martin, *Kara Ölüm: Ortaçağ'da Veba*, s.18-19.

şekilde ortaya çıkıp hastayı komaya sokması ve tedavisinin de süratle yapılmadığı takdirde aynı hızla sadece birkaç gün içerisinde hastanın öldüğü bilinmektedir.¹⁰⁰

Akciğer (Pnömonik) Vebası

Hastalığın bulaşma şekli insandan insana direkt olarak öksürük yoluyla ağız veya burun aracılığıyla olmaktadır.¹⁰¹ Bu hastalığa yakalanan kişilerin öksürükleri ölüm saçmaktadır. Hastanın tükürüğünden bulaşan mikrop bir gün içerisinde hastanın ölümüne sebebiyet vermektedir.¹⁰² Ayrıca sıçan pireleri de hastalığın bulaşmasında etkin rol oynamaktadır. Bu veba türünde basil, direkt olarak akciğere yerleşmektedir. Lenflerde tutunamayan basil akciğerde kendisine yer bularak öksürük yoluyla özellikle kış aylarında ve bilhassa çocuklar arasında hızla yayılma alanı bulabilmektedir. Bu veba türü de ilk birkaç gün içerisinde tedavi edilemezse ölüm oranları % 100'e kadar çıkabilmektedir.¹⁰³

1.1.1.2 Vebanın Yayılması ve Etkileri

Vebanın ilk olarak nasıl bulaştığı hakkında yaygın görüş “*Yersenia Pestis*” adı verilen genelde ahşap ve büyük binalarda yaşayan sıçan piresi olarak da bilinen ve bu pirelerin taşıdığı mikrop aracılığı ile vebanın bulaştığı yönündedir. Hastalık virüsü, Fransız bir bilim insanı olan Aleksander Yersin tarafından bulunduğu için virüse bilim insanının soy ismine ithafen “*Yersinia Pestis*” denilmiştir. Bu virüsün sebep olduğu hastalık da veba olarak bilinmektedir.¹⁰⁴ İbn Nefs ise hastalığın ortaya çıkış şeklini, daha çok iklim olaylarına ve çevre şartlarının olumsuzluğuna bağlamıştır. Yeterince hijyen olmayan çevrenin ve nemli iklimin hastalığa zemin hazırladığını belirtirken buna ilaveten yine kemirgen hayvanların da hastalığa sebebiyet verdiğini belirtmiştir.¹⁰⁵ Hastalığın ilk çıkışı hakkında net bilgiler olmamasına rağmen bu hastalığın tarihini çok eskilere dayandırmak mümkündür. Kaynaklara bakıldığında yaklaşık dört bin yıl önce yazıldığı düşünülen Gılgamış Destanı’nda veba hastalığı ile ilgili birtakım bilgilere rastlanmıştır. Gılgamış Destanında veba ile ilgili olarak:

“Ey tanrıların büyük üstadı, ey yiğit Enlil! Ah, nasıl olurda sen körü körüne tufan yaptın? Onun suçunu suçluya yüklet! Kelepçesini gevşet ki etini kesmesin. Yine kelepçesini çek ki daha gevşek olmasın. Senin yaptığın bu tufan yerine, bir aslan kalkıp insanları azaltsa daha

¹⁰⁰ Yıldız, *Salgını Hatırlamak: Veba Üzerine Tarihsel ve Sosyolojik Bir Analiz*, s. 266.

¹⁰¹ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)*, s. 42.

¹⁰² Meral Erdoğan, “18. Yüzyılın Sonu 19. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti’nde Veba Yılları (İzmir Örneği)”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s.7.

¹⁰³ Yıldız, *Salgını Hatırlamak: Veba Üzerine Tarihsel ve Sosyolojik Bir Analiz*, s. 266.

¹⁰⁴ Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupa’sının Ölümle Dansı (XIV. Yüzyıl)*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2017, s.33.

¹⁰⁵ Esin Kahya, “İbn Nefs Ve Eseri El-Mucez”, Ed.Yavuz Unat, *Orta Çağ İslam Dünyası’nda Bilim Ve Teknik (Makaleler)*, Ocak, Ankara, 2008, s.358.

*iyiydi! Senin yaptığın bu tufan yerine, bir kurt kalkıp insanları azaltsa daha iyiydi! Senin yaptığın bu tufan yerine veba tanrısı kalkıp insanlara bulaşsaydı daha iyiydi! Ben, büyük tanrıların gizini açığa vurmam! Akli pek çok olan bir düş gösterdim. O, böylece tanrıların gizini öğrendi. Şimdi onun için bir karar vermek sana düşer!”*¹⁰⁶

Çok eski zamanlara dayandırılrsa bile veba hastalığının bilinen asıl yıkıcı etkileri Orta Çağ’da başlamıştır. Orta Çağ ve devamında vebanın üç defa büyük pandemi meydana getirdiği bilinmektedir. Bu pandemiler birçok bölgeyi etkisi altına almıştır. Bunlardan ilki, VI. yüzyılın ikinci yarısında çıkan ve çok uzun yıllar devam eden Jüstinyen/Justinianos vebasıdır.¹⁰⁷ Bu salgının Orta Asya’dan, Avrupa’ya Anadolu üzerinden veya Kırım üzerinden geçtiği tahmin edilmektedir. Özellikle Karadeniz’de etki sahasına sahip Cenevizlilerin İtalya’ya bulaştırması sonucu hastalığın Avrupa’ya yayıldığı da kaynaklarda geçmektedir.¹⁰⁸

Mısır’da (İskenderiye’de) 541 yılında başlayan Jüstinyen vebası 542 yılında deniz yoluyla gemiciler ve eşyaları aracılığıyla İstanbul’a kadar gelmiştir. Hastalık Akdeniz’de büyük bir hızla yayılmıştır. Etkilerini Kuzey Afrika’dan, Filistin ve Suriye’ye, Anadolu’ya oradan da İtalya’ya olmak üzere hissettirmiştir.¹⁰⁹ Ayrıca Galya ile Germania’da yayılım göstermiş ve bu süreç 767 senesine kadar devam etmiştir. Ve bu salgın çok büyük oranda nüfus kaybına yol açmıştır. Bu salgında 100.000.000 kişinin vefat ettiği tahmin edilmektedir.¹¹⁰

Bir diğer pandemi ise “kara ölüm” (The black death) olarak tanımlanan ve 1347-1352 yılları arasında çok şiddetli şekilde yaşanıp etkilerini sonrasında da hissettiren salgındır.¹¹¹ Türkistan bölgesini, İran’ı, Suriye’yi ve Osmanlı Devleti topraklarını da içine alan ayrıca bütün Akdeniz’e kıyısı olan ülkelere de sirayet etmiştir. Bu salgında da yaklaşık 40.000.000 kişinin vefat ettiği tahmin edilmektedir. Vefat eden kişiler sadece halktan olmayıp aralarında Bizans İmparatoru İoannes Kantakuzenos’un oğlunun da bulunduğu kayıtlara geçmiştir. Üçüncü büyük pandemiye gelinecek olursa, bu salgın da büyük yıkımlara sebebiyet vermiş ve 1896-

¹⁰⁶ Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti’nde Salgın Hastalıklar*, s.19.

¹⁰⁷ Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti’nde Salgın Hastalıklar*, s.19; Emrah İstek, “Avrupa’da Veba Salgını ve Salgında Din Faktörü (Viyana Örneği)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36 (62), 2017, s.174.

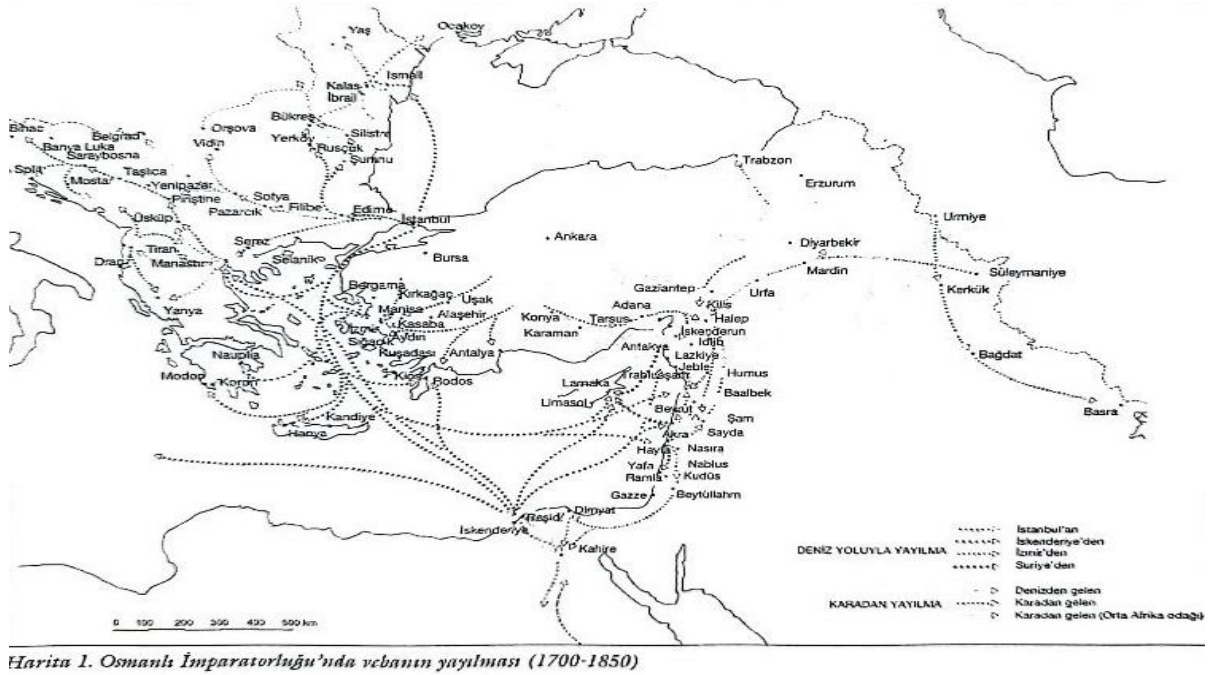
¹⁰⁸ İstek, “Avrupa’da Veba Salgını ve Salgında Din Faktörü (Viyana Örneği)”, s.174.

¹⁰⁹ Feda Şamil Arık, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Veba Salgınları”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.26, Ankara, 1991, s.30.

¹¹⁰ Nükhet Varlık, *Disease and Empire: A History of Plague Epidemics in the Early Modern Ottoman Empire (1453– 1600)*, Biblio Bazaar, 2011, s.32; Nalan Turna, “İstanbul’un Veba ile İmtihani:1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi”, *Studies Of The Ottoman Domain*, 1 (1) 2011, s.5; Nuran Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı-Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele Koruyucu Sağlık Kurumları-Hastâneler-Tıp Eğitimi* (İstanbul: İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı, 2010), s.54.

¹¹¹ Turna, “İstanbul’un Veba ile İmtihani:1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi”,s.4; Nuran Yıldırım, “Salgınlar”, s.423.

1914 yılları arasında varlığını devam ettirmiştir. Salgın, Hindistan'ın Bombay kentinde çıkmıştır.¹¹²



Resim 5.1 Vebanın Yayılma Yollarını Gösteren Harita (1700-1850)¹¹³

İnsanların kitlesel ölümlerine sebebiyet veren ve tarih sahnesinde üç defa pandemi çıkaran veba hastalığı XVII. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa için tarih sahnesinden çekilse de bu durum özellikle ticaret yollarının toprakları üzerinden geçmesi nedeniyle bu yolla hastalığa mârûz kalan Osmanlı Devleti için durum vahametini korumaya devam etmiş ve ülke büyük bir tahribata uğramıştır.¹¹⁴ Veba hastalığı için hastalığın kısa sürede bulaşabilme özelliğinden dolayı “*potansiyel biyolojik savaş ajanı*” tanımlaması da yapılmıştır.¹¹⁵

1.2 Kolera Hakkında Genel Bilgiler

1.2.1 Koleranın Tanımı

Koleranın sözlükteki karşılıklarından birisi “*heyne*” kelimesidir.¹¹⁶ 1800’lü yıllarda ise Avrupa’da yaygın olarak cholera teriminin kullanıldığı görülmüştür. Bu dönemlerde Latince hastalık manasında kullanılan morbus kelimesi cholera kelimesi ile beraber cholera morbus şeklinde kullanılmıştır. Araplar bu hastalık için maraz-ı esved terimini kullanırken,¹¹⁷ Osmanlı

¹¹² Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti’nde Salgın Hastalıklar*, s.19.

¹¹³ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)*, 257.

¹¹⁴ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)*, s. 1

¹¹⁵ Robert, F. Betts vd.; *İnfeksiyon Hastalıklarına Pratik Yaklaşımlar*, çev. Fehmi Tabak, İstanbul Medikal Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul 2007, s 117.

¹¹⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., (12). Ankara, 1995, s.361.

¹¹⁷ Bedii N. Şehsuvaroğlu, *Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri*, İstanbul, 1954, s. 282-283.

Devleti ise özellikle arşivde bulunan belgelere bakıldığı zaman, bu hastalık için Latince ismi olan kolera morbus tâbirini kullanmakla beraber; illet-i kolera, illet-i âdiyye, illet-i mahûf veya bulaşıcı ve salgın hastalık anlamında kullanılan ilel-i sâriyye tanımlamasını da sıklıkla yapmışlardır.¹¹⁸

Bağırsaklarda kendisine yer bulan, zaman içerisinde pandemi ve epidemî haline dönüşen çok bulaşıcı olan kolera, şiddetli istifra ve ishal neticesinde vücutta kısa sürede su ve elektrolit kaybına sebep olan bir hastalıktır.¹¹⁹ Aşırı derecede su kaybeden vücut; kurur, kanda koyulaşma meydana gelir ve idrar miktarının da azalması neticesinde şiddetli kas ağrıları da kendisini göstermeye başlar.¹²⁰ Hastalığa beden olan bir bakteridir. Model ve şekil olarak eğik çubuk ya da virgüle de benzetildiğinden dolayı vibrio cholera olarak adlandırılmış olan kolera hastalığına neden olan bu bakteri 1883'te, Heinrich Hermann Robert Koch tarafından keşfedilmiştir. Vibrio Cholera ismi verilen bu bakteri, insana dayanılmaz ağrıları vererek insanın ishal sebebiyle sıvı kaybı yaşamasına sebep olan bir enfeksiyon olarak belirtilmiştir.¹²¹

Ne var ki bu hastalığı başka şekillerde açıklamaya çalışan ve Robert Koch'a bu konuda muhalif olan meslektaşları da yok değildi. Özellikle John Snow, bu hastalığın "kirli hava" yoluyla değil de özellikle "su yoluyla" bulaştığını ortaya koyarken, Alman asıllı bir doktor da bu hastalığa sebep olanın basili olduğunu söylemiş ve bunu ispat için de bir deney tüpü dolusu kolera basiliyi kendisi içmek sûretiyle bu hastalığın kendisine bulaşıp bulaşmayacağını ispatlamaya çalışmıştır.¹²² Yapılan çalışmalar neticesinde, Vibrio Cholera'nın temiz olmayan içme suları ve yiyeceklerin kullanılması ile birlikte, mikrobun mideden bağırsaklara geçerek en fazla üç gün içerisinde çoğaldığı gözlenmiştir. Bu mikrobun her daim bulunduğu yerlerin başında da hasta kişilerin dışkıları ve bu dışkılarla temas etmiş olan sular olduğu bilinmektedir.¹²³ Koleraya sebep olan mikrop kendisine ılık ve nemli ortamlarda uygun yaşama ve yayılma olanağı bulur. Yayılması için en uygun vasıta da sudur. Özellikle mikrop ile temas etmiş suların kullanılması, bu mikropu bazı besinlerin yıkanması hastalığa açık davettir. Ayrıca banyo ve tuvalet gibi temel ihtiyaçlar için de bu suların kullanılması mikrobun insan bedenine sirayet etmesine sebebiyet vermektedir. Su dışında giyecek ve çeşitli kumaşların kullanımı

¹¹⁸ Gülden Sarıyıldız, 1994, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, LVIII, 222, Ankara, s. 332.

¹¹⁹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)*, s. 4.

¹²⁰ Mehmet Ak, "19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını", s. 256.

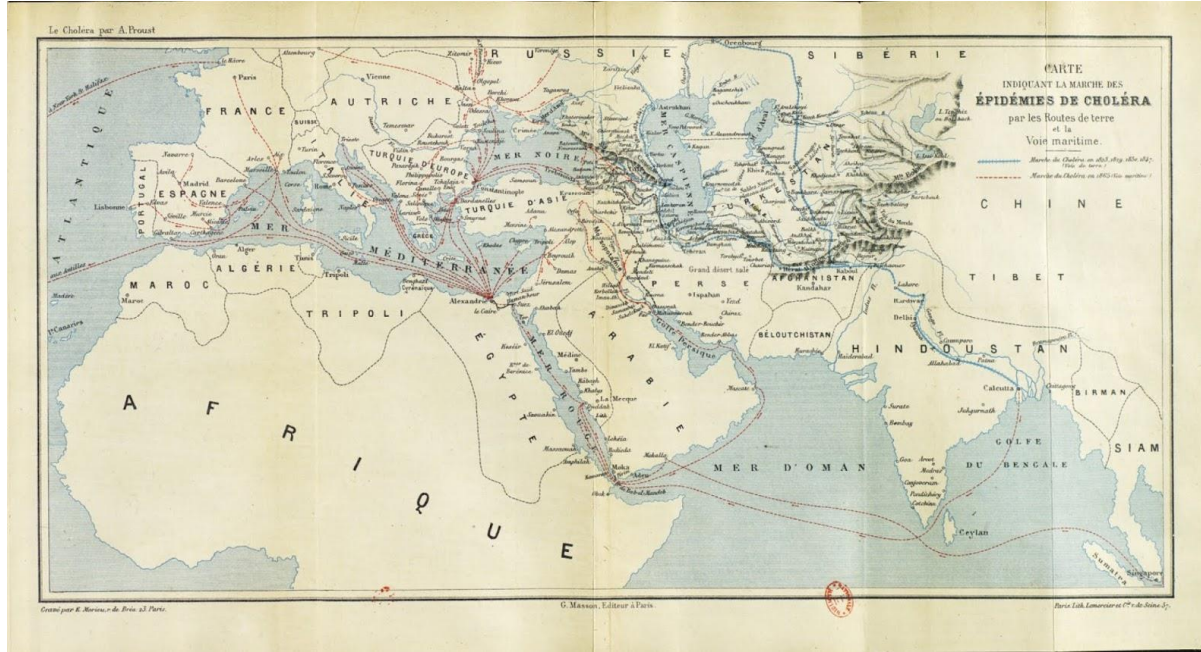
¹²¹ Fatih Namal- Selim Kılıç, 2015, "Kolera" *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı*, 1 (3), Ankara, s. 10.

¹²² İsmail Yaşayanlar, "Bir Hastalık Olarak Kolera ve Tarihte Kolera Pandemileri", s. 50-51.

¹²³ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)*, s. 4

neticesinde de kolera mikrobunun insana bulaşması ve tedavisinin yapılmadığı müddetçe kısa sürede etkisine gösterip ölümlere sebebiyet vermesi kaçınılmazdır.¹²⁴

1.2.1.1 Koleranın Yayılması ve Etkileri



Resim 5.2 Koleranın Yayılma Yollarını Gösteren Harita¹²⁵

İlk olarak 1768 yılında Hindistan ve civarında ortaya çıkmış olan kolera buradan da bilhassa ticaret yolları aracılığıyla bütün Dünya'ya sirayet etmiştir. Hindistan'ın Bengal bölgesinde varlığını sürdürüp oradan da özellikle ticaret yolunu kendisine bulaş aracı olarak kullanan koleranın bu türü; Asiatic Cholera olarak adlandırılmıştır. Koleranın bir başka çeşide ise; Avrupa'da varlığını sürdürmüş olan Cholera Europea'dır. Cholera Europea olarak adlandırılan bu tür, koleranın bütün belirtilerini kendi bünyesinde hissettirmiş olmasına rağmen, yine de Asiatic Cholera kadar öldürücü bir etkiye sahip olmamıştır.¹²⁶

XIX. yüzyılın hemen başlarında altı yıllık bir süreçte (1811-1817) ilk büyük kolera salgını başlamış ve bu salgın Hindistan'dan diğer bölgelere yayılmıştır. Devamında da (1829-1831), bu defa da Hindistan'da ortaya çıkan hastalık; Rusya'yı, Çin'i, Almanya'yı, İngiltere'yi, Osmanlı Devleti'ni ve Afrika'yı da içerisine alan büyük bir bölgede etkisini göstermiştir. Sonrasında 1832 senesine gelindiğinde de kolera bu defa da Amerika ve Kanada'da da etkili olmuştur. Bu süreçlerde yaklaşık olarak kolera salgınından 25.000 000 kişinin hayatını

¹²⁴ Ayar, Mesut, "XIX. Asırda Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgınları", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, İstanbul, 2015, s.79, 80.

¹²⁵ Yaşayanlar, "Bir Hastalık Olarak Kolera ve Tarihte Kolera Pandemileri", s.50.

¹²⁶ Ak, "19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını", s. 256.

kaybettiği tahmin edilmektedir. İkinci büyük salgının da yine Hindistan’da başladığı bilinmekle beraber, yaklaşık yirmi yıl (1840-1862) süren bu salgında da kayıplar çok olmuştur en az 1.000 000 kişinin hayatını kaybettiği görülmüştür. Üçüncü ve dördüncü kolera salgınları da 1863-1875 ve 1883-1894 tarihleri arasında gerçekleşen salgınlardır.¹²⁷ Çalışma konumuzu, özellikle iki, üç ve dördüncü büyük salgını da içerisine alan son büyük salgınlar oluşturmaktadır. Nüfus hareketliliğinin fazla olduğu bölgelerde etki alanını genişleten kolera Dünya üzerinde olduğu kadar Osmanlı topraklarında da etkisini göstermiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nin nüfus hareketliliğinde önemli bir unsur da 93 harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Osmanlı Devleti topraklarına doğru gerçekleşen Müslüman halkın göçüdür. Göç eden Müslümanların iskan ettirildikleri şehirlerden birisi de Antalya olmuştur.¹²⁸

Kırım ve Kafkasya’dan göçlerin temel nedeni Rusya’nın Kırım ve Kafkaslara doğru yayılmacı bir politika izlemesidir.¹²⁹ Türk hakimiyetinden çıkan bölgelerden ve Kafkasya’dan Osmanlı topraklarına göç hareketi başladığı zaman, buralardan gelen Müslüman muhacirler Balkanlarda ve Anadolu’da bazı şehirlere yerleştirilmişlerdir. Bu şehirler arasında; Kosova, İşkodra, Yanya, Selânik, Edirne, Aydın, Hüdavendigar, İzmit, Kastamonu, Trabzon, Ankara, Konya, Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Ma’mûret-ül Aziz, Diyarbekir, Halep, Trablusgarp, Kıbrıs, Suriye, Beyrut ve Filistin gibi merkezler mevcuttur.¹³⁰

Kolera salgınının Anadolu topraklarına girip yayılma alanına bakıldığında, 1822’de Hazar Denizi ve civarında Kafkaslarda yoğun şekilde görüldüğü kaynaklarda belirtilirken,¹³¹ Osmanlı Devleti’ne bu hastalığın bulaşması 1822’de Basra Körfezi ve Bağdat’tan Akdeniz yolu ile olmuştur. Ve yaklaşık dokuz sene sonra hastalık kendisini Dersaadet’te hissettirmiştir.¹³² O dönemde hekimbaşılık yapan Mustafa Behçet Efendi derhal çalışmalara başlayarak gerek hastalığın ortaya çıkardığı psikolojik etkileri en aza indirmek gerekse hastalığın yayılmasının önüne geçmek için “Kolera Risalesi” adı verilen bir eser yazmıştır.¹³³ Her ne kadar bazı tedbirler alınmak sûretiyle hastalığın önü kesilmeye çalışılsa da hastalık belirli aralıklarla

¹²⁷ Oya Dağlar Macar, *Balkan Savaşları’nda salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, İstanbul, 2010, s.20-21.

¹²⁸ Gönüllü, *Antalya’da Salgın Hastalıklar (1894-1922)*, s.296.

¹²⁹ Ahmet Gündüz, “Rusya’nın Türk İllerinde Yayılması ve Osmanlı Devleti’ne Yapılan Göçler”, *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA)*, S.161, Nisan 2006, s. 171–182.; Osmanlı Devleti’nde, Göçler ve Göçmenler için bkz. İsmail Yaşayanlar, *Sinop, Samsun ve Trabzon’da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914)*, *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2015, s.41-60.

¹³⁰ Nedim İpek, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara 1999, s.174.;

¹³¹ Tuğba Kardaş, *XIX. Yüzyılda Kafkasya’da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri (1800-1900)*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı*, İzmir 2010, s. 44.

¹³² Yılmaz, 1847-1848 “Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, s. 42.

¹³³ Nuray Yağcıoğlu, *Tanzimat Sonrası Osmanlı’da Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, Erzincan 2019, s. 42-43.

yeniden ivme kazanmıştır. 1865 tarihinde başkentte meydana gelen kolera salgını neticesinde ölüm oranları ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu sayı günlük olarak 1000 kişiye varmış hatta geçmiştir.¹³⁴ Özellikle bu salgının bulaş merkezi olarak Muhibir-i Sürûr Firkateyni gösterilmektedir. Mısır'dan başkente gelen bu firkateynde 12 tane gemi mürettebatının kolera şüphesi olmasına rağmen bu bilginin saklandığı ve akabinde bu kişilerin gerçekten kolera mikrobu taşıdıklarının anlaşılması üzerine çok uzun olmayan bir süre içerisinde bu kişilerin tersanede çalışan işçiler aracılığı ile hastalığı çoktan İstanbul'a yaydıkları anlaşılmıştır.¹³⁵

Yine bu mikrobun Anadolu topraklarında yayılma yollarından bir diğeri de XIX. yüzyılda Hindistan'dan yolculuğuna başlayıp Hicaz yakınlarına varan ve kolera mikrobu taşıyan gemilerdir. Bu gemiler, beraberlerinde getirdikleri kolera mikrobunu bu bölgeye taşımışlardır. Hicaz, özellikle Müslümanlar için hac farızasının yerine getirildiği bölge olması sebebiyle çok önemli bir yere sahiptir. Farklı bölgelerden hatırı sayılır derecede çok fazla kişiye ev sahipliği yapması da insanların karşılıklı olarak ilişkide olduğu bir yer olduğunu bize göstermektedir. Bu da kolera mikrobunun çok kolay bir şekilde yayılmasına uygun ortam oluşturmuştur. Bütün bunlara ek olarak hac ibadeti sırasında yeterli olmayan sağlık koşulları ve temiz su kaynaklarının da buna mukabil yeterli olmayışı da kolera mikrobunun Osmanlı Devleti topraklarına kısa sürede yayılmasına ortam hazırlamıştır.¹³⁶ 1800'lü yılların sonlarına doğru Hindistan'ın kuzeybatı bölgelerinden gelen bu hastalık, neredeyse bütün Osmanlı topraklarını birkaç yıl (1893-1895) içerisinde etkisi altına almıştır.¹³⁷

Osmanlı Devleti için de kolera büyük yıkımları beraberinde getirmiş önemli salgınlardan bir tanesidir. Özellikle kanalizasyon sorunlarının aşılamaz hale gelmesi ve kirli suların besinlere bulaşması sonucu yayılan kolera kısa sürede büyük kayıplara yol açmıştır. Bu hastalık sonucunda vücudun aşırı şekilde su kaybetmesi insanın halsiz düşerek kan basıncının azalmasına ve vücutta çeşitli kramplara yol açarak nihayetinde ölümlere ulaşan bir seyir izlemiştir.¹³⁸ Hastalığın yayılma şekline bakıldığında zaman hastalıkların, epidemi veya pandemi şeklinde meydana geldiği gözlenmektedir.¹³⁹ Osmanlı Devleti dahilinde görülen bu tip hastalıklar bölgenin dinsel, kültürel ve ticari faaliyetleri göz önüne alındığında zaman hastalığının

¹³⁴ Nuran Yıldırım, "Kolera Salgınlarında Şehir Hijyeni: İstanbul'da Kanalizasyonlar, Su Şebekesi ve Tebhirhaneler", *Mimarlık ve Tasarım Kültürü Dergisi*, S. 342, İstanbul 2020, s.89.

¹³⁵ Emrah Maral, "1893-1894 Yılları Arasında Sinop'ta Kolera Salgını ve Osmanlı Devleti'nde Koleraya Karşı Alınan Tedbirler", *Near East Historical Review*, 11 (1) Ocak 2021, s. 33; Yıldırım, "Kolera Salgınlarında Şehir Hijyeni: İstanbul'da Kanalizasyonlar, Su Şebekesi ve Tebhirhaneler", s.137.

¹³⁶ Sinan Kuneralp, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM)*, 7, Ankara, 1996, s.505.

¹³⁷ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)*, s. 43.

¹³⁸ Ak, "19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını", s.255-256.

¹³⁹ Işık Bostancı, *1902 Yılında Kudüs Mutasarrıflığı Sınırları İçerisinde Görülen Kolera Salgını*, Eds.,R. Doğanay, A. Çelik, F. Özçelik, Rıfat Özdemir'e Armağan, Yalın yayıncılık, İstanbul, 2018, s.383.

yayılmak için kendisine uygun ortam bulunduğunu söylemek mümkün olmuştur. Özellikle Müslüman halkın hac görevlerini yerine getirmek için gittikleri Mekke ve Medine şehirlerini de kapsayan Hicaz Bölgesi'nde kolera hastalığı sebebiyle salgınlar kendisini göstermiştir. 1893 tarihine gelindiği zaman hac görevini yapan insanların arasındaki kolera salgını sebebiyle yaklaşık 40.000 insan vefat etmiştir. 1893 yılında hac vazifesinden geri dönen kişilerin İstanbul'a varmaları ve hastalığı da beraberlerinde taşımaları sonucunda kolera'nın Edirne, Trakya ve Karadeniz sahiline yayılmasının önüne geçilememiştir.¹⁴⁰

Salgın hastalıklar, kimi zaman haddi aşan şekilde etki göstermiştir. Bu etkinin şiddetine bakıldığı zaman savaşlar üzerindeki etkileri dahi yadsınamayacak derecede önem arz etmiştir. Kırım Savaşı özelinde olaylar değerlendirildiği zaman, savaşta kayıpların çok büyük bir kısmının bu illetten dolayı meydana geldiği görülmektedir.¹⁴¹

Nüfusun hızlı artışı da hastalıkların geniş alana yayılmasında etkili olan faktörlerden olmuştur. Bu etkenlere bağlı olarak sağlık olanaklarındaki yetersizlikler ve çevrenin de yetersiz temizlik koşulları, beraberinde bağırsak hastalıklarının başında gelen kolera ve dizanteri hastalıklarına sebebiyet vermiştir. Savaşlar da hastalıkların yayılımında ve etki alanının genişlemesinde önemli aktörler arasında olmuştur. Savaş sırasında meydana gelen salgın hastalıklar, kişilerin yalnız düşman ile değil hastalıkla da birebir mücadele etmesine neden olmuştur. Hatta kimi savaşlarda bu sebeple ölenlerin sayısı savaşarak ölenlerden çok daha fazla olmuştur. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında meydana gelen (1877-78) Rus Harbi, sonrasında Balkan Harbi (1912-13) ve I. Dünya Savaşı'nda (1914-18) ortaya çıkan zor şartlar sonucunda açlık ve sağlıksız koşullar neticesinde hastalıklar etkisini göstermiştir. Özellikle kolera, tifo ve dizanteri başta olmak üzere bu illetlere tutulan askerlerden ölüm oranlarının çatışma sonrasında ölenlerden daha fazla olduğu kaynaklarda görülmektedir.¹⁴²

1.3 Çiçek Hakkında Genel Bilgiler

1.3.1 Çiçek Hastalığının Tanımı

İnsanlık tarihi kadar eski olan çiçek hastalığı, çok geniş kitleleri etkisi altına alması sebebiyle kendisine birçok dilde karşılık bulmuştur. Latince; “variole”, “variola”, “febris variolosa”, “de varius”, “tachete”, “mouchete”, Almancada; “blattern”, “pocken”, İngilizcede;

¹⁴⁰ Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölüm (1914-1918)*, s.35; Rusya üzerinden ve Hicaz taraflarından ulaşan hastalık birçok ölümü de beraberinde getirmiştir. Öyle ki kaynaklarda çeşitli rakamlar ortaya konulmuş olsa da çok kısa sürede en az 30.000 ila 40.000 arasında bir ölümün gerçekleşmiş olduğunu yapılan araştırmalarla ortaya koymuştur. (Kuneralp, “Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera”, s. 511.)

¹⁴¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V. TTK., Ankara, 1995, s.239-240.

¹⁴² Erik Jan Zürcher, “*Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi*”, *Devletin Silahlanması*, çev., M. Tanju Akad, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2003, s. 96; Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölüm (1914-1918)*, s.11.

“smallpox”, İtalyancada; “vajuolo”, İspanyolcada; “viruela”, Fransızcada; “petite verole”, Arapçada; “cederî” ve Farsçada; “abile” olarak bilinmektedir.¹⁴³ Osmanlı arşiv kaynaklarına bakıldığında zaman bu hastalığı ifade etmek için Türkçe kökenli olan “çiçek” kelimesi, aşı gibi teknik konulardan bahsedilirken de Arapçası olan “telkih-i cederî”^{*} sözcüklerinin tercih edildiği bilinmektedir.¹⁴⁴

“Variola” olarak adlandırılan bir virüsünün sebep olduğu çiçek hastalığı, çok ağır bir şekilde seyreden, döküntülere neden olan bulaşıcı bir hastalıktır. Hastalığın etki ettiği yaş grubuna bakıldığında özel bir cinsiyet ve yaş aralığı aramadığını söylemek mümkün olsa da öldürücü etkisi bakımından çocuklar ve yaşlılar bu konuda dezavantajlı grubu oluşturmuşlardır. Ölümcül sonuçlara sebebiyet veren hastalık ağız ve burundan çıkan salgılar aracılığı ile hızla bulaşma yolu bulurken ayrıca eşyaların ortak kullanımı sonucunda da bulaşabilmektedir.¹⁴⁵

Kuluçka döneminin çok uzun sürmesi ile bilinen çiçek hastalığının en önemli özelliklerinden bazıları çok şiddetli ateş, tekrar eden istifra ve tireme ayrıca ağır seyreden baş, bel ve bacak ağrılarıdır. Hastalık başladığından itibaren ilk birkaç günden sonra deri üzerinde postül ismi verilen çeşitli yaralar çıkmakla beraber bu deri bozuklukları insanın yüz kısmında ve vücudunun üst kısımlarında başlayarak zamanla kollara ve bacaklara sirayet ederek devam eden bir hastalıktır. Bu yaralar yirmi dört ila kırk sekiz saat sonrasında koyu renkli yaralar (papüler) haline gelmekte içleri sıvı ile dolmakta irin kabarcıklarına (vezikül) dönüşerek dokuz günün sonunda bu yaraların kabuk bağladığı görülmektedir. Kabuk bağladıktan sonra iyileşen bu yaralar ardında “çiçek bozuğu” olarak da adlandırılan ve bir daha geçmeyen izler bırakmaktadır.¹⁴⁶ Bu izlerin dışında korneal zedelenmeler sebebiyle göze hasar vermesi sebebiyle görme yetisinin yitirilmesine kadar gidebilen bir süreç olmakla beraber; orta kulak, akciğer ve beyin zarı, omurilik; kemik-kemik iliği ve erbezi iltihapları gibi olumsuz neticelere sebebiyet verebilmektedir.¹⁴⁷ Hastalığa mârûz kalıp olumsuz sonuçlarını yaşayan kişilerde en azından uzun bir süre çiçek hastalığına yakalanma riski en aza indirgenmiş olmaktadır.¹⁴⁸ Hastalığa yakalanmada en önemli faktörlerden birisi de hasta ile birlikte yakın temasta ve kapalı ortamlarda bulunmaktır. Özellikle kış aylarında hastalığın seyrindeki artış açık olarak bunu

¹⁴³ Feridun Nafiz Uzluk, *Genel Tıp Tarihi I*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1958, s. 195.

^{*} (تلقيح), “döllenmekten telkih” aşılama.

¹⁴⁴ BOA, İ.ŞD.. 106/6323; BOA, DH.MKT. 2554/20.

¹⁴⁵ Hugo Braun, *Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Ders Kitabı*, çev. Ziya Öktem, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1938, s. 232-235; İhsan Hilmi Alantar vd., *Çocuklarda Çiçek Hastalığı “İstanbul’daki Son Çiçek Salgını Dolayısıyla”*, Kader Basımevi, İstanbul, 1944, s. 7-12; “Çiçek Hastalığı”, *Sağlık Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1975, s. 401.

¹⁴⁶ Braun, *Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Ders Kitabı*, s. 232-235; Alantar vd., *Çocuklarda Çiçek Hastalığı “İstanbul’daki Son Çiçek Salgını Dolayısıyla”*, s. 7-12; “Çiçek Hastalığı”, *Sağlık Ansiklopedisi*, 1975, s. 401.

¹⁴⁷ Refet Ural, *Bulaşıcı Hastalıklar*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1972, s. 60-61.

¹⁴⁸ Behiç Onul, *İnfeksiyon Hastalıkları*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., Ankara, 1980, s. 97.

göstermektedir. Diğer aylarda görülen vakalar için ise “mevsim icabı” klişesinin kullanıldığı, nisan ayı içerisinde görülen vakalar için idarecilerin bu tâbiri kullandığı görülmüştür.¹⁴⁹

1.3.2 Çiçek Hastalığının Yayılması ve Etkileri

Hastalığın menşesine bakıldığı zaman Çin’de bu hastalığın ilk defa çıktığı bilinmektedir. Çin’in ardından nüfus olarak yine yoğun bir bölge olan Hindistan’a sirayet etmesi ve akabinde Avrupa ülkelerinde kendisine yayılım alanı bulduğu görülmektedir.¹⁵⁰ XVI. yüzyılda bu hastalık Avrupalılar için zorlu bir süreç haline gelmiştir. Öyle ki hastalığı mide bulandırıcı bulan ve tiksinen Avrupa için bu yüzyıl çiçek hastalığı ile mücadele içerisinde geçmiştir.¹⁵¹ Hastalığın yayılması özellikle kalabalık alanlarda tarım ile uğraşan insanların arasında çok kalaylıkla gerçekleşmiştir. Amerikalı Biyolog Irwin W. Sherman çiçek hastalığı için benekli canavar tanımlamasını yapmıştır.¹⁵²

Çiçek iletisi çok uzun yıllardan beri Dünya’nın birçok bölgesinde etkili olarak insanların sakat kalmasına hatta ölmesine neden olan bir hastalıktır. Bu tehlikeli hastalık için ilk önlemleri alanlardan birisi de Türkler olmuştur. Hastalığın seyri esnasında ciltte bazı kızarıklıklar ve deride dökülmeler ayrıca kabuklanmalar meydana gelmektedir. Türkler hastalığın tedavisi için bu döküntüleri toplayıp bir ceviz kabuğunun içerisine koymak sûretiyle saklamışlardır. Saklanan bu parçaları çiçek hastalığından korunmak isteyen kişilerin kollarına açtıkları bir yarıktan içeri koymak sûretiyle adeta bir aşılama yöntemi geliştirmişlerdir. Böylece bu kişi hastalığı daha hafif atlatabiliyordu. İnsanlar arasında gerçekleştirilen bu bir çeşit aşılama yöntemi “variyalizasyon” olarak bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nde uygulanan bu yöntemle hastalık hafifletilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti’ne İngiltere’den elçi olarak görevli gelen Edward Wortley Montagu yanında eşi Leydi Mary Wortley Montagu’yu da getirmiştir. Leydi Mary Wortley Montagu eşi ile beraber geldiği İngiltere’de çiçek hastalığının çok büyük yıkımlara sebebiyet verdiğini bildiği için, İstanbul’a geldiği zaman Türklerin uyguladığı bu yöntemi görüp bundan çok etkilendiği için arkadaşına yazdığı mektuplarda bu konunun da üzerinde durmuştur. Lady Montagu’nun İngiltere’ye gönderdiği mektuplarında çiçek aşısı ve Osmanlı Devleti’nde uygulamaları konusunda çok ilginç bilgiler aktardığı görülmüştür; “*Bizde pek çok yaygın ve zalimane bir hastalık olan çiçek hastalığını, burada keşfettikleri bir aşı ile*

¹⁴⁹ BOA, BEO, 1124/84241.

¹⁵⁰ Özlü ve Demir, “Doktor Hacı Kadim İzzettin’e Göre Çiçek Hastalığının Belirtileri ve Devreleri (1911-1912)”. *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Çiçek*, s. 69.

¹⁵¹ Fadime, Türkölmez, “Tarihte Çiçek Bozuğu Bir Efsane Bırakan Hastalık: Yüze Leke Kalbe Dert Folklorde Çiçek”. *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Çiçek*. Ed. Şükran Köse-Fevzi Çakmak-Ahmet Çağrı Büke-Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, 2020, Ankara, s. 109.

¹⁵² Irwin William Sherman, *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, çev., Emel Tümbay- Mine Anğ Küçükler, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020, 67-71.

önlüyorlar... Aşıdan kimse ölmüyor. Aşının faydasına inandığım için sevgili yavruma yaptırmaya da karar verdim. Vatanımı çok sevdiğim için aşının oraya da girmesini isterim.” Aşının varlığından bahsedip kendi çocuğuna yaptırmak isteği ile biten mektubunda, Montagu çiçek aşısının yapım aşamalarını detaylı bir şekilde anlatmıştır.¹⁵³

Bu yöntem çok ilgi çekmiş ve üzerinde çalışma yapılarak daha da geliştirilmiştir. Bu çalışmalara katkısı olan kişilerden birisi de Edward Jener’dir. Jener, yaptığı araştırmalarda süt sağımı yapan ve ineklerle beraber vakit geçiren kişilerin hastalığa yakalanmadığı ya da yakalansalar da hastalığı hafif geçirdiklerini gözlemlemiştir. Yaptığı çalışmalar neticesinde ineklerdeki çiçek hastalığının insanlara geçtiği ve bağışıklığı gelişenlerin bu hastalığı hafif atlattığı kanaatine varmıştır. İnekten insana geçen hastalığın “vassinasyon” etkileri ile insandan insana geçen “variyaizasyon” un etkilerini kıyasladığı zaman da Türklerin uyguladığı yöntemin çok daha iyi sonuçlar doğurduğunu görmüştür.¹⁵⁴

Osmanlı Devleti’nde de çiçek hastalığının etkilerini çok net bir şekilde hissettirdiği dönemlerde 10 Mayıs 1898 çiçek aşısı hususunun tahsili için telkikhâne içerisinde bir dersâne açılması ve yetişen tabip sayısının az olması sebebiyle yeni tabiplerin yetişmesi için ders almaları gerektiği için telkikhânelerin içerisinde bu derslerin verilmesi kararı alınmıştır.¹⁵⁵ Aşı konusundaki uygulamalar XIX. yüzyıl ile birlikte bir düzene girmiş ve sistemli hale getirilerek Telkikhâne-i Osmanî⁷⁰ kurulmuş akabinde de çiçek aşısı üretimine geçilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne’de,¹⁵⁶ çiçek hastalığına karşı birçok tedbirin alındığı ve hastalığın sirayetinin önlenmesi hususunda da birçok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir.¹⁵⁷ Aşıların uygun şekilde yapılabilmesi için nizamnâmeler çıkartılmıştır. Osmanlı Devleti’nde ilk aşı nizamnâmesi 1885 yılında çıkarılmış bunu 1894 ve 1904 yıllarında çıkarılan yeni nizamnâmeler takip etmiştir.¹⁵⁸ 21 Temmuz 1894 tarihli aşı nizamnâmesinde ise kaza ve belediye tabipleri, cerrah ve aşıcılarının aşı uygulamasını ücretsiz uygulayacakları hususu tekrar edilmektedir. Aşı şhadetnâmelerinin koçanları hükümeti mahalliye tarafından tasdiklenip mazbataları da aşı memurları ile belediye tabipleri tarafından Tıbbiye Nezâreti’ne gönderilecekti. Sancaklara tayin edilen aşıcılara 400 kuruş maaş ve köyleri dolaştıklarında her saat için beş kuruşluk harcırah verilecek ve bu para belediye dairesi gelirlerinden karşılanacaktı. Hükümet memurları nahiye

¹⁵³ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev., Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 66-67.

¹⁵⁴ Esin Kahya, “İbn Nefis Ve Eseri El-Mucez”, s. 289.

¹⁵⁵ BOA, İ..AS.. 24 /42-1.

¹⁵⁶ 14 Mart 1827 yılında Osmanlı padişahı II. Mahmut tarafından açılan Tıbhâne’ye kadar uzanan ilk tıp fakültesidir. Bugünkü İstanbul Tıp Fakültesi’nin Osmanlı’nın son dönemlerindeki ismidir.

¹⁵⁷ BOA, BEO. 1157/ 86769 .

¹⁵⁸ Cem Karakılıç, “Osmanlı Devleti’nin Çiçekle Mücadelede Kullandığı Yöntemler (1908-1918), *CTAD*, Yıl 17, 2021, Sayı 33, (Bahar), s. 9-12.

ve köyleri dolaşan aşıcılara gerekli yardımı gösterecekti.¹⁵⁹ Aşı üretimine geçilmesiyle beraber önem arzeden bir konu da aşılarda muhafazası olmuştur. Aşılarda korumanın çok kolay olmadığı ve aşı mayalarının da belirli bir mesafenin üzerinde bozulma ihtimalinin olduğu ve bu ihtimalin önünün kesilmesi için merkezden uzak olan vilayetlerde telkîhânelerin kurulma kararı alınmıştır.¹⁶⁰ Aşılarda korumak ve iktisatlı kullanmak da aşıcılardan istenen önemli hususlardandı. Dâhiliye Nezâreti'ne ait yazıda telkîhânede birçok fedakarlıkla üretilen aşı tüplerinin sıcak yerlerde muhafaza edilmesi sebebiyle etkisinin kaybolduğu ifade edilerek aşılarda sıcak yerde muhafaza edilmemesi ve ihtiyaç kadar istenmesi, bir aşı tüpü ile en az üç kişinin aşılması ve aşı memurları tarafından üç ayda bir kaymakamlarca tasdik edilmiş istatistik cetvellerin gönderilmesi istenmiştir.¹⁶¹ 18 Mayıs 1898 Telkîh-i Cederî (çiçek aşısı)¹⁶² ameliyatının esasen belediye tabipleri tarafından gerçekleştirmesi gerektiği halde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahâne'de yetişen tabiplerin genel ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalması sebebiyle aşı nizamnâmesi gereğince dörder yüz kuruş maaşla birerde aşı memuru tayin edilerek bunlardan senelik on beş yirmi şâkird (öğrenci) kaydedilmiş ve üç dört ay kadar devam eden derslerin sonrasında girdikleri sınav neticesinde başarılı olanlara birer şehâdetnâme verilmiştir. Vilâyât-ı şahaneden talep geldikçe de tayinleri ve görevlendirilmeleri gerçekleştirilmiştir.¹⁶³ 5 Mayıs 1907 Çiçek hastalığından dolayı bazı vilayetlerde telkîhâne inşası için gereken masraflara dair Maliye Nezâreti'ne de yazı yazılmıştır.¹⁶⁴ Modern anlamda aşılama yöntemine geçildikten sonra eski usul aşılama yapmak yasaklanmış olsa da bunun önüne geçilemediği görülmektedir. Her ne kadar aşı konusunda büyük gelişmeler yaşansa da tarihler 1923'e geldiğinde dahi, yapılan bütün uyarılara rağmen halen eski usullerle aşılamanın gerçekleştirildiği [Fenni şekilde yapılan aşırıya rağbet edilmeyerek aşının keşfinden evvel pek eski zamanlarda insanlar tarafından tecrübe edilmiş olan "İnsandan insana aşı nakledilmek" usulünün bazı kişiler tarafından gizliden gizliye tatbik edilmiş olması, (karşı yakadan geçerek bu suretle aşı yapmış olan ve köylünün yardımını ile hükümetin gözünden kendisini gizlemiş olan bir şahıs bu usulle aşı yapmış ve aşılardan sonra çiçeğe yakalan bir çocuk vefat etmiştir.)) Bu da durumun olumsuz sonuçlarının devam ettiğini göstermektedir.¹⁶⁵

¹⁵⁹ "Aşı Nizamnâmesi", hakkında bkz. Düstûr, I. Tertip, C. VI, 17 Muharrem 1312/ 21 Temmuz 1894, s.1486-1489; BOA, İ.KAN..1/30-2.; BOA. DH. MKT. 272/63.

¹⁶⁰ BOA, DH.MKT. 2211/12.

¹⁶¹ BOA. DH. HMS.11/15.

¹⁶² Telkîh-i Cederî ameliyatı hakkında bkz. Düstûr, I. Tertip, C. IV , 04 Zilkade 1304- 14 Ramazan 1312, s. 1518.

¹⁶³ BOA, İ..AS.. 24 /42.

¹⁶⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 557 /29 .

¹⁶⁵ 30-10-0 / MUAMELAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 177/220/14, 4.04.1930.(Bkz. Mardin, Urfa ve Gaziantep bölgesinde görülen çiçek hastalığının yayılış sebepleri ve hastalığın seyrine dair rapor.)

1.4 Salgın Hastalıkların Osmanlı'da Basına Yansımaları

-Kolera illetinin Bağdat şehrine de ulaştığı yönündeki bilgiler ışığında şehirde yaşayan bazı kişilerin daha güvenli olan Kerkük ya da hastalığın ulaşmadığını düşündükleri bölgelere gittiği bilinmektedir.¹⁶⁶ Hastalığın bulaşmaya devam ettiği, Bağdat'tan Diyarbakır, Halep ve Şam bölgelerine de sirayet ettiği¹⁶⁷ haberi yayımlansa da hastalığın İran taraflarında şiddetli şekilde devam etmekle beraber Diyarbakır, Halep ve Şam bölgelerine sirayet ettiği hususunun tam olarak gerçeği yansıtmadığı ayrıca bölgeye atanan doktorlar aracılığıyla da hastalığın önünün şimdilik kesildiği bildirilmiştir.¹⁶⁸

-1845 yılının yaz aylarında zuhur eden kolera hastalığı birçok insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu konuda gereken tedbirlerin alınması en kısa sürede bölgeye hekimler gönderilip durumun önüne geçilmeye çalışılacağı kararlaştırılmıştır.¹⁶⁹ Hastalık, insanların ölümüne sebebiyet verirken bunun yanı sıra büyük ölçüde ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki İndus Nehri yakınlarında bulunan Sind'de yaklaşık olarak halkın yarıya yakını helak olmuştur. Bunların içerisine sekiz yüz on beş İngiliz askeri, seksen Avrupalı tüccar, yedi bin eyalet sakini, bulunmakla beraber dört yıllık süreç içerisinde özellikle İngiliz askerinden ölenlerin sayısının altı bine çıkması ve bölgeye İngiltere Devleti'nin yeni asker göndermekte zorlanması üzerine bölge için ayrıca para harcanması gerekmiştir. Bu konuda yaklaşık üç yüz bin kadar masraf yapıldığı söylenmektedir.¹⁷⁰

-İlk olarak Hindistan bölgesinden yayılan kolera 1845 senesinde Afganistan, Acemistan, Buhara'ya kadar yayılmış ve ardından buralardan Rusya'ya gelmiştir. Ve buradan da bütün Avrupa'ya yayılması kaçınılmazdır.¹⁷¹ Kolera hastalığı Avrupa'da da ölümlerle beraber ciddi sorunlar meydana getirmiştir. Özellikle son dönemlerde ölüm sayılarında ciddi şekilde artış gözlenmiştir. Haftalık sekiz yüz- dokuz yüz kişi ölürken bu sayı yaklaşık bin yüz yirmi dört kişiye ulaşmıştır. Ve bu fazladan ölen kişilerin yüz yetmiş birinin çocuk olmak üzere toplamda iki yüz otuz yedi kişi oldukları kayıtlara geçmiştir.¹⁷²

-Fransa'da da Tolon Tersanesi Hastânesi'nde günlük beş veya altı kişinin de belirtilerinin benzerliği hasebiyle kolera olduğu düşünülen hastalıktan öldüğü ve ayrıca hastalık için iyi geleceği düşünülen birtakım tavsiyelerde bulunulmuştur. Örneğin güneşte fazla kalmamak, günlük olmayan deniz mahsullerini tüketmemek ya da şarap içmemek gibi

¹⁶⁶ *Ceride-i Havadis*. 304. H/ 23 Z 1262- M/ 12. 12. 1846, s.2.

¹⁶⁷ *Ceride-i Havadis*. 305. H/ 10 Z 1262- M/ 29. 10. 1846, s.2

¹⁶⁸ *Ceride-i Havadis*. 306. H/ 17 Z 1262- M/ 06. 12. 1846, s.2.

¹⁶⁹ *Ceride-i Havadis*. 273. H/ 23 B 1261- M/ 28. 07. 1845, s.3.

¹⁷⁰ *Ceride-i Havadis*. 299. H/ 28 N 1262- M/ 19. 09. 1846, s.4.

¹⁷¹ *Ceride-i Havadis*. 285. H/ 19 C 1262- M/ 14. 06. 1846, s.3.

¹⁷² *Ceride-i Havadis*. 306. H/ 17 Z 1262- M/ 06. 12. 1846, s.2.

önlemlerle hastalığın atlatılabileceği veya hastalığa yakalanmaktan kurtulunacağı fikri mevcuttur.¹⁷³

-Rusya'da yaklaşık elli- altmış bin nüfusa sahip olan Kiev'de kolera hastalığı ortaya çıkmıştır.¹⁷⁴ Kolera hastalığı birçok yerde olduğu gibi Kiev'de de gitgide şiddetini arttırmıştır.¹⁷⁵ Bu duruma önlem olarak, Phenol boboeuf isimli ilacın, içlerinde kolera ve çiçek hastalığı gibi birçok hastalığın sebep olduğu yara ve kesiklerin tedavisi için çok faydalı olduğu belirtilerek bu ilacın fiyatı ve nerelerde satıldığı konusunda bilgi verilmiştir.¹⁷⁶

-Batı Anadolu'da İzmir Vilayeti'nin köylerinde ortaya çıkan koleranın tamamen ortadan kalktığı belirtilirken toplamda bin iki yüz yetmiş üç kişinin vefatı gerçekleşmiştir.¹⁷⁷

-Erzincan Vilayeti'nde ortaya çıkan kolera hastalığının belli süre önü alınmasına rağmen tekrar ortaya çıkması sebebiyle iki bin üç yüz yirmi altı şahıs bu hastalık sebebiyle vefat etmiştir.¹⁷⁸

-Dönem dönem hastalığın azalması ya da son bulması üzerine karantina uygulamalarına ara vermek ya da karantinayı kaldırmak uygun olmaktadır. Bu bağlamda yaklaşık bir yıldan beridir Dersaadet'te kolera hastalığının bulunmaması sebebiyle karantina uygulamalarının kaldırıldığı belirtilmiştir.¹⁷⁹

-Koleranın, İran'da tamamen kesildiğine dair haberler yazılmıştır. Hicaz Bölgesi'nde kolera hastalığının devam ettiği belirtilirken bu hastalıkta mevsimin etkisinin de olduğu üzerinde durulmuştur.¹⁸⁰

Kolera hakkında bir tefrika yayımlanmıştır. Tefrikada;

- Çürük ve kokuşmuş nesneler oturma yerlerine yakın dökülmemeli,
- Su yolları ve lağımlar dikkatli bir şekilde tâhir edilmeli,
- Evler rutubetli olmamalı,
- Çukurlarda biriken sular kendi haline bırakılmamalı,
- Evlerin odaları kuru olan bezlerle silinip rutubetten arındırılmalı,
- Kapalı ve rutubetli havalarda çok gezip yorulmamalı açık havalarda gezilmeli,
- Çok sıcak, soğuk ya da ekşi yiyeceklerden kaçınılmalı,

¹⁷³ *Ceride-i Havadis*. 299. H/ 28 N 1262- M/ 19. 09. 1846, s.3.

¹⁷⁴ *Basiret*, 656, H/ 18 R 1289- M/ 25 . 06. 1872, s.3.

¹⁷⁵ *Basiret*, 666, H/ 29 R 1289- M/ 06. 07. 1872, s.3.

¹⁷⁶ *Basiret*, 699, H/ 10 C 1289-/M/ 15. 08. 1872, s.4.

¹⁷⁷ *Takvim-i Vekayi*, 395, H/04 M 1265- M/ 30. 11. 1848 ,s.3.

¹⁷⁸ *Takvim-i Vekayi*, 395, H/04 M/ 1265- M/ 30. 11.1848 s.3.

¹⁷⁹ *Takvim-i Vekayi*, 392, H/21 Za 1264- M/ 19. 10. 1848, s.4.

¹⁸⁰ *Ceride*, 2, H-/01 M 1308- M/17. 08. 1890, s.4. (Bkz. <https://www.osmanlicagazeteler.org>)

- Çok meyveden ve müskirattan* sakınılmalı,
- Temiz giyinmeli,
- Üzüntüden uzak durmalı,
- Kalabalık ortamlardan uzak durmalı,
- Gece yatırılan yerde ateş yakılmalı,
- Gündüz yatak takımlarını havalandırmalıdır.

Şeklinde tavsiyelerde bulunulmuş ve akabinde kolera hastalığının belirtileri hakkında bilgi verilmiştir. Bir kişi eğer kolera olduğundan şüpheleniyorsa vücudunda bazı belirtiler hisseder. Ara sıra gelip giden mide ağrısı hissedilir bu ağrı gece şiddetini artırır. El ve ayaklarda üşüme başlar derinin rengi farklılaşır maviye çalar. Gözler çukur bir hal alır. Etrafı mor-siyah bir renk alır. İdrarda azalma olur. Kişilerin hareket kabiliyeti çok azalır. Genellikle bu durumda olanlar yirmi dört saat içinde hatta bazen dört-beş saat içinde vefat eder. Eğer böyle bir durum varsa doktora acil olarak ulaşılmalıdır. (Takvim-i Vekayi)¹⁸¹

-Avrupa'yı dehşete düşüren bazı hastalıklara (verem, kanser, frengi) karşı yeni yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Fransa'da bir yıl içerisinde verem hastalığından yüz elli bin kişinin öldüğünden bahsedilirken bu rakamların savaşlarda kaybedilen insan sayısını geçtiğine de dikkat çekilmiştir. Fransa'da dakikada altı kişinin öldüğü veremden Almanya'da da yılda yüz bin kişinin öldüğü haberleri yazılırken bir yüzyıl içinde (XIX. yüzyıl) Fransa'da savaşlarda iki milyon insan ölürken kolera hastalığından ölenlerin sayısı yarım milyonu bulmuştur. Ama veremden bu yüzyıl içerisinde Fransa'da on milyon gibi dehşetli bir ölüm sayısından bahsedilmektedir. Bu kadar tedbirin alındığı Avrupa'da bu ölümlerin yanında Türklerin durumunun da iyi olamadığından bahsedilerek verem, frengi, sıtma, çiçek gibi hastalıklara karşı çok dikkatli olunması belirtilerek, bu konuda gecemizi gündüzümüze katarak çalışmamızın gerektiği hakkında yazı yazılmıştır.¹⁸²

-Edirne'de veba-yı bakari hastalığının devam ettiği ve bu sebeple İstanbul'dan gelen trenlerin muayene için Mustafa Paşa'da beklettirilmeleri sebebiyle gecikmelerin olduğu belirtilmiştir. Bu gecikmenin önüne geçilmesi için hayvan ticaretini bilen ve hayvan tüccarını yakın olarak tanıyan bir baytar olan Mihailof'un Habipçe'ye gönderilmesi konusunda Şark Şimendiferleri Kumpanyasının da arabuluculuk yapacağı Nafia Nezâreti'ne yazılmıştır.¹⁸³

* (مسكرات), (Muskir "sarhoşluk veren" ve çoğul eki -ât ile muskirât) Sarhoşluk veren şeyler, alkollü içkiler.

¹⁸¹ *Diyarbakir Gazetesi*, (12 Mayıs 1870)/ 41, s.4. (Bkz. <https://www.osmanlicagazeteler.org>)

¹⁸² *Doktor Sesi Gazetesi*, 3, 01 Mart 1927, s.9. (Bkz. <https://www.osmanlicagazeteler.org>)

¹⁸³ *Balkan (Filibe) Gazetesi*, 6, 29 Temmuz 1906, s.4. (Bkz. <https://www.osmanlicagazeteler.org>)

-Şarkî Rumeli'ye bağlı Ahi Çelebi kazasına yakın, Foyne karyesi ve Şeytan köyünde çocuklar arasında çiçek hastalığı ortaya çıkmıştır.¹⁸⁴

-Frengi hastalığı hakkında çıkan yazıda, frengi illetinin kaynağının ve ilk ne zaman çıktığı hakkında net bilgilerin olmadığı belirtilmiştir. Bir kısım alimler, Japonya ve Çin'de ve Amerika'nın Şili ve Peru taraflarında yüzlerce sene evvel ortaya çıktığını söylerken bir kısım alimin de Romalılar zamanında hastalığın sirayetinin gerçekleştiği münâsebet-i cinsiye ile bulaştığı şeklinde birçok iddia olduğu gibi kâşif [Kristof Kolomb] tarafından Amerika'dan Avrupa'ya yayıldığı da iddialar arasındadır.

Burada asıl üzerinde durulması gereken hastalığın çok uzun süreden beri devam ettiğidir. Frengi ile mücadelelerin ilk olarak XVI. yüzyılda olduğu bilinmektedir. Sırf münâsebet-i cinsiye yolu ile bulaştığı [intan=mikrobun uzviyete girdiği yer] bilinse de bu yeterli olmadığı için frengi hastalığının, bel soğukluğu ve yumuşak şangır gibi başka hastalıklarla da karıştırıldığı bilinmektedir. Öyle ki bazı bilgisiz halk arasında bel soğukluğunun frengiye döndüğü şeklinde bir algı da oluşmuştur. En sonunda, 1905 senesinde muallim (Şavden-Fritz Schaudinn) frengiye sebep olan [isperuçe napallida] dinilen [helezoni=burgu şeklinde]ki [ispirilik] keşfi ile muallim İrlüh'in (Paul Ehrlich) keşfettiği [Salvarsan] ve [Neo salvarsan] ile damar yolu ile yapılan tedavi ile bu hastalık iyileştirilmiştir. (Doktor Halil Rifat)¹⁸⁵

Sıhhiye Meclisi'nin, kolera hastalığına karşı uygulanmasını istediği tedbirler 18 Kasım 1912 tarihli İkdâm Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Buna göre:

1. Temizlik en önemli şarttır.
2. Bol su ve sabun ile eller yıkanmalıdır. Temizleme işlemleri için ayrıca; kolonya, ispiro ve limon suyu kullanılmalıdır.
3. Eller yemekten önce yıkanmalı, ağza sürülmemelidir.
4. İçme sularının kaynatılarak içilmesi ayrıca ağız çalkalamakta kullanılan suların da kaynatılması gerekmektedir.
5. Çiy yemek yenilmemeli ve yenecek şeyler de iyice yıkanmalıdır.
6. Yemek yenilen tabaklar iyice kaynatılmalıdır.
7. Zamanında uyumak ve kalkmak çok önemlidir. Yenilene dikkat edilmeli abur-cubur uygun değildir.
8. Sineklerin yenilen içilen maddelerin üzerine konması engellenmelidir.
9. Dış giysi olan palto ve ayakkabı eve girmeden çıkartılıp kapıya yakın konulmalıdır.

¹⁸⁴ *Ceride Gazetesi*, 31, 04 Ocak 1891, s.5. (Bkz. <https://www.osmanlicagazeteler.org>)

¹⁸⁵ *Bartın Gazetesi*, 152, 09 Nisan 1928, s. 2. (Bkz. <https://www.osmanlicagazeteler.org>)

10. Yakın temastan ve kalabalık ortamdan uzak durmak gereklidir.
11. Abdest alınan yerlere kireç taşı, göz taşı ve sulu katran konmalıdır. Buralardan çıkıldığı zaman derhal eller su ile yıkanmalıdır.
12. İstifra ve ishal durumu ihmal edilmeden doktora danışmak gerekmektedir.
13. Kolera illetine tutulan bir kişinin hastalığını saklamadan derhal yetkililere bildirmesi vatandaşlık vazifesidir. Bu sayede hem hasta kişinin tedavi altına alınıp iyileşmesi sağlanır hem de diğer aile fertlerinin bu hastalığa yakalanma riski azaltılmış olur.
14. Hafif seyreden ishallerde dahi çamaşırlar kaynatılmalıdır.
15. Koleranın bulaşmasının önüne geçmek için bir diğer önemli madde de kişilerin kıyafetlerini başkaları ile paylaşmamalarıdır.¹⁸⁶

-Tifo başlıklı yazıda, doktorların ferdin ve halkın üzerindeki görev ve sorumluluklarının çok fazla olduğundan bahsederken bir mühendis örnekleme vererek nasıl ki bir mühendis, fabrika ve içerisindeki makinelerin işleyişinden sorumlu ise herhangi aksi bir durumda yapılması gerekenleri açıklarken makinelerin bozulmaması adına aldıkları tedbirlerin öneminden de bahsetmiştir. Bu bağlamda da doktorların asıl görevlerinin tedaviden daha çok hasta olmamak adına tedbirlerin alınması yolunda çaba sarfetmek olduğunu belirtmişlerdir. Bu yönüyle koruyucu hekimliğe atıfta bulunulmuştur. Hastalıklar çeşitli sınıflamalara tâbi tutulmuştur. Geçici olarak addedilen ; veba, kolera, grip, tifüs, difteri, çiçek, kızamık ve tifo gibi hastalıkların içerisinde yer alan tifo (Bağırsak tifosu): kara humma denilen hastalık çok bulaşıcı salgınlara sebep olan bir hastalıktır. İnsanın bağırsaklarında ufak yaralara sebep olur ve tifoya yakalanan kişinin her gün ateşi bir miktar artarak 39 ya da 40 derecelere kadar çıkar. Hastalık; baş ağrısına, dalgınlığa, kişinin hezeyana kapılmasına, uyku problemlerine, iştahta azalmaya sebep olur. Kabızlık da ishal de görülebilir. İlk hafta, vücutta kırmızı lekeler oluşur. Üç hafta sonra bağırsağın delinmesi ya da kopması üzerine şiddetli kanama ile beraber kişi ölür. Daha hafif vakalar yavaş yavaş beş hafta içerisinde iyileşir. Hasta iyileşse de devamında kulak iltihabı, zatürre, damar iltihabı, kemik iltihabı, safra taşı gibi hastalıklarla da karşılaşabilir. Hastalık çoğu zaman ağır geçirilse de özellikle çocuklarda hafif geçer. Kilolu insanlar ile kansızlık problemi olanlar ile yaşı ileri olanlar da daha ağır seyreder. Bu hastalığın tam bir ilacı yoktur. Bu hastalığa tutulanlar için iyi bakım, temiz bir yatakta iyice dinlenmek ve uyumak çok faydalıdır. Hastalara müshil verilmesi uygun değildir. Lavman* da yapılmaz. Etin suyu, unla yapılan çorba, yumurtanın sarısı verilir. Çok az miktar bir ya da iki kaşık şarap ya da şampanya verilebilir. Ateşi düştükten (36,5 derece) sonra az az yumuşatılan bisküvi, iyice kıyılan tavuk

¹⁸⁶ *İkdam*, 5656, H/ 05 Teşrinisani 1328 -M/18 Kasım 1912, s.5.

* Kalın bağırsığı, anüsten bir âletle su fişkırtmak sûretiyle yıkama.

eti verilebilir. On iki günün ardından patates ezilerek verilir. Aynı şekilde pirinç de ezilerek verilebilir. Yirmi beş günün ardından tereyağı, sebze, ekmek yedirilir. Otuz günün ardından hafif yemekler yiyebilir. Sofrada herkesle beraber oturabilir. Bu hastalık çok zor ve meşakkatli geçtiğinden dolayı sabırla gerekenler yapılmalıdır. Doktor Avni Bey¹⁸⁷

1.5 Seyahatnâmelerde Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalık Vurgusu

Robert Walpole, Konya'da bulunmuş ve buralar hakkında yazılar yazmış Avrupalı bir seyyah olarak gözlemlerini yansıttığı Robert Walpole, *Travels in Various Countries of the East* (1820) eserinde herhangi bir salgın hastalıktan bahsetmese de Akşehir'de bulunduğu sırada Akşehir'in yollarının pis olması ve hanlarının hijyen şartlarını taşımadığını belirtmiştir.¹⁸⁸

Yine Konya civarında olması açısından bizim için önem arz eden William Francis Ainsworth isimli İngiliz seyyah 1839'da kış aylarında Konya Ovası'nda bulunmuş ve bu esnada arkadaşının humma hastalığına tutulduğundan bahsetmiştir. İngiliz seyyah ancak arkadaşı sağlığına kavuştuğu zaman şehirden ayrılabilmediğini yazarken bu süre zarfında da bir Ermeni'ye ait temiz bir yerde hasta arkadaşına bakılıp iyileştiğinden bahsetmiştir.¹⁸⁹ Daha detaylı bilgileri John Murray'in 1840 yılında hazırladığı rehberde görmek mümkün olmuştur. Murray hazırlamış olduğu rehberde, bazı seyyahların eserlerinden faydalanmıştır. Yaptığı genel değerlendirmede, Murray da tıpkı Robert Walpole gibi Akşehir kazasının temiz olmadığından, sokaklarının darlığından ve de pislüğünden söz etmiştir.¹⁹⁰

Türklerin temizliğe önem vermemeleri hususu diğer seyyahlarca onaylanmamıştır. Hatta tersi yönde görüşler de mevcuttur Jean Thevenot yazdığı eserinde Osmanlı topraklarında doktor olmanın çok akıllıca bir hareket olmadığı, zira buradaki insanların beslenmelerinin ve temizliklerinin yerinde olduğu bu sebeple çok da hastalığa tutulmadıkları bu nedenle de sıkça doktora gitme alışkanlıklarının olmadığını belirtmiştir.¹⁹¹ Dünyaca tanınmış Fransız arkeolog ve seyyah Charles Texier Fransız Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. Seyahatini iki bölüm halinde gerçekleştirmiştir. İlki 1833, diğeri ise 1843 yılında başlayan bu seyahatleri sırasında Anadolu'da incelemeler gerçekleştirmiştir. Anadolu'nun büyük bir bölümünü dolaşmıştır. Bunun neticesinde yaptığı çalışmaları raporlaştırmış ve yayımlatmıştır. 1833'ten 1842'ye kadar Osmanlı topraklarında otuzdan fazla veba salgını meydana gelmiştir. Bu

¹⁸⁷ *Selam (Rodos) Gazetesi*, 291, 1 Ocak 1932, s. 2. (Bkz. <https://www.osmanlicagazeteler.org>)

¹⁸⁸ Ahmet Yavuz Yılmaz ve Cahit Karakök, "Seyahatnâmelerde Akşehir", *Seyahatnâmelerde Konya*, haz., Ahmet Çaycı, Aralık 2016, s. 385-386.

¹⁸⁹ Osman Eravşar, "İngiliz Seyahatnâmelerinde Konya", *Seyahatnâmelerde Konya*, haz., Ahmet Çaycı, Aralık 2016, s. 271-274.

¹⁹⁰ Yavuz Yılmaz ve Karakök, "Seyahatnâmelerde Akşehir", s. 391-392.

¹⁹¹ Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnâmesi*, çev., Ali Berktaş, Kitap Yay., İstanbul, 2014, s. 76.

salgınların bazıları ölümcül olmuştur. Bu hastalıktan kurtulmak için yapılan en önemli korunma yöntemi ise temastan mümkün olduğunca uzak durmak şeklinde olmuştur.¹⁹²

Veba hastalığından farklı olarak yaklaşık iki gün içerisinde ölüme yol açan ve sadece çocuklarda görülen çocuk vebası için Joseph de Tournefort, özellikle Akdeniz'in doğusunda sıkça rastlanan bir hastalık olarak bahsetmiştir.¹⁹³

Eşi ile beraber Konya'da bulunan Alman seyyah, Hauptmann E. Von Bodemeyer, salgın hastalıkların Konya'da devam ettiğinden bahsetmiştir. Ereğli'de oldukları dönemde eşinin de ateşli hastalığa yakalandığından bahsederek beklemekten başka hiçbir şey yapamadıklarını eserinde yazmıştır.¹⁹⁴ Bir diğer seyyah olan, Gertrude Lowthian Bell, Osmanlı Devleti'nde casusluk için bulunurken 1905-1907 tarihlerinde Konya'da da bulunmuştur. Bura ile ilgili izlenimlerini anlatırken Bell özellikle su problemine vurgu yapmıştır. Suların acı bir tadı olduğundan bahsederken Ereğli için temiz olmayan pis odalara sahip şeklinde değerlendirmeler de yapmıştır.¹⁹⁵

Avraam Sergeyeviç Norov, Antalya hakkında oldukça güzel cümleler kurmuş ve adeta şehrin güzelliğinden büyülenmiştir. Ne var ki limana yaklaştıklarında şehirde veba hastalığının olması sebebiyle şehre alınmalarının yasak olduğu kendilerine söylendiği zaman bu olay karşısında şaşkınlıklarını gizlemekte zorlanmışlardır. Zira ellerinde hastalık taşımadıklarına dair belgelerinin olması hasebiyle kendilerinin şehir için bir tehlike arz etmediği bilakis şehrin kendileri için daha büyük bir tehlike oluşturduğunu söylemiştir. (Norov, 1847: 44- 45).¹⁹⁶ Antalya şehri güzelliğinin dışında ticaretin ve canlılığın hemen her alanda kendisini gösterdiği bir şehirdir. Özellikle XIX. yüzyılın son çeyreğinde Antalya şehrine gelen Maxime Collignon, bu şehrin canlılığını Selanik ile kıyaslayarak Rum tüccarlarla yapılan ticaretin bir benzerinin de burada olduğuna değinmiştir.¹⁹⁷ Bu ticari yoğunluk ilişkilerde de kendisini hissettirerek yakın temas ile geçen hastalıklar için ortam oluşturmıştır. Raporunda Müslümanlar arasında veba hastalığının hızlı bir şekilde yayıldığı halde Rumlar arasında çok az sayıda bu hastalık görülmektedir diyen İngiliz misyoner Joseph Wolff'tur.¹⁹⁸

¹⁹² Texier, Charles, *Asie Mineure: Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie*, Didot Frères, 1862.s.5.

¹⁹³ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnâmesi*, 1, çev., Ali Berktaş, Kitap Yay., İstanbul 2013, s. 141.

¹⁹⁴ Hüseyin Muşmal, Fatih Uslu ve Fatih Çolak, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Bazı Alman Seyyahlara Göre Konya", *Seyahatnâmelerde Konya*, haz., Ahmet Çaycı, Aralık 2016, s. 233.

¹⁹⁵ Eravşar, "Seyahatnâmelerde Akşehir", s. 296,297.

¹⁹⁶ Şahin Doğan, 19. Yüzyılın İlk Yarısında Rus Gezginlerin Gözüyle Doğu Akdeniz ve Antalya: Avraam Norov'un "Puteşestviye K Semi Serkva" İsimli Seyahatnâmesi Örneği, *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18),2021, s. 232.

¹⁹⁷ Salih Tunç , "XX. Yüzyılın Sonlarında Bir Fransız Seyyahın Antalya Notları". Eds. D. Çakılcı vd, Antalya Kitabı 1, *Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya*. Antalya, 2018, s. 186.

¹⁹⁸ Joseph Wolff, *Researches and Missionary Labours*, s. 18.

Tournefort, gezileri esnasında veba hastalığına rastladığından bahsederken Türklerin bu konudaki önlemlerini çok yetersiz bulmuş. Hatta yok denecek derecede olduğuna değinmiştir. Bu hastalığın Allah'tan geldiği inancına karşı kadenci bir bakış açısına sahip olduklarına değinirken Tournefort de şehirlerin kirliliği ve suların kötü ve pis kokulu olmasını hastalığın yayılması için uygun ortamlar olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁹

Batı'da sağlık alanında gerçekleşen atılımlarla beraber doktorlar daha modern teknikler kullanırken, Doğu'ya gelindiğinde ise bu modern teknikler yerlerini daha çok geleneksel tedavi yöntemleri olarak bilinen yöntemlere, birtakım bitkilerle ilgilenen insanlara ve bu insanların kullandıkları şifalı bitkilere bırakmaktadır. Kimyon ve anason gibi bazı maddeler kaynatarak ya da insan vücudunun çeşitli yerlerine hacamat yapılarak hastalıkların tedavisinin gerçekleştirildiği ve bu yolla şifa bulduklarına inanılıyordu.²⁰⁰

Teke Sancağı ve civarında da durum çok farklı olmasa da modern tıbbın getirdiği yeniliklerden faydalanılmaya çalışıldığı da gözden kaçmamalıdır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde karantina teşkilatı kurulduktan sonra büyük ölçüde taşrada da etkili olmak adına özellikle hekim ve sağlık çalışanlarının atamalarının yapılması için büyük çaba sarf edildiği gözlenmiştir.

¹⁹⁹ Tournefort, *Tournefort Seyahatnâmesi*, s. 15.

²⁰⁰ Charles Lewis Meryon, *Memoirs of Lady Hester Stanhope: Forming The Completion of Her Memoirs Narrated by Her Physician*, Volume II, London, Henry Colburn, 1845, s.279.

İKİNCİ BÖLÜM

TEKE SANCAĞI'NDA XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI XX. YÜZYIL BAŞLARINDA SALGIN HASTALIKLAR VE ETKİLERİ

2.1 Veba salgını ve etkileri

Osmanlı kaynaklarında, XVIII. yüzyıldan önceki dönemde *taun* ya da *pestis* olarak da bilinen veba Osmanlı Devleti'nde tifo, tifüs, kolera gibi hemen hemen bütün bulaşıcı hastalıkların genel adı olarak kullanılmıştır. Osmanlı'da vebanın son büyük salgın 1835-1838 yıllarında yaşanmıştır.²⁰¹ Öncesinde de özellikle Antalya ve civarı için vebanın seyrine dair bilgileri seyyahların eserlerinden almak mümkün olmuştur.

Seyyah Burckhardt, 1816'da Antalya'da bulunduğu sırada veba salgınının olduğunu, limana yaklaştıklarında vebanın kasabada olduğunu kendilerine söylendiğini ve yanda demirleyen gemide iki hasta haberini aldıklarını yazmıştır. Salgın nedeniyle kentteki Hristiyan ve Türk tüccarların evlerini terk ederek bahçelerde yaşadıklarını belirtmiştir.²⁰² 1828'de Torosların merkezi Mut'ta veba ortalığı perişan etmektedir. İzmir'deki Fransız konsolosuna göre, hastalık 1831'de Karaman Eyaleti'nin içlerinde ortalığı kasıp kavurur ve batıya doğru Rodos'un karşısında Fethiye Körfezine ve doğuda Antalya'ya ulaşır. 1836'da Karaman'ın iç kısımlarında, Konya'nın kuzeyinde Ilgın'a doğru ve Beyşehir Gölü'nün kuzeyinde veba hüküm sürmektedir. Kilikya Ovası'na, özellikle Tarsus ve Adana'ya ulaşan vebanın kaynağı da bu bölge olarak gösterilmektedir. Hastalık; Antalya, Adana ve Tarsus dolaylarına yayılmış olsa da vebaya genellikle kırsâl kesim yakalanmaktadır. *"Ilgın'da veba azmıştı her gün 8-10 vaka görülüyordu...Ilgın sincap büyüklüğünde kemirgen kaynıyordu. .. Renkleri sarımsı kahverengi ve Rusya'nın güney bölgelerinde çok görülürler. Bu bölgede bu cinse bozkır faresi denir"*.²⁰³ Hamilton, 1836 yılı haziran ayında seyahatine Afyon'da devam ederken bütün köylere ve çevre şehirlere vebanın bulaştığı hakkında raporlar geldiğini ve günlük iki ila üç ölüm raporlandığını belirtmiştir. Erciyes Dağı'na başarıyla tırmandığı bilinen ilk kişi olan İngiliz jeolog Hamilton, Küçük Asya seyahati sırasında, Antalya'ya da uğramayı düşünmüş ancak veba salgını nedeniyle bu planından vazgeçmiştir. Hamilton bu süreci şu şekilde aktarmıştır: *"Ülkenin deniz kıyısı ve Antalya'daki durum hakkında aldığım bilgiler daha tatmin edici değildi: veba tüm bölgede şiddetli bir şekilde kasıp kavuruyordu ve onlardan ne kadar saklarsak saklayalım,*

²⁰¹ Varlık, "Osmanlılarda Veba Salgınları," *Toplumsal Tarih* 269 (Ağustos 2018), s.34-35.

²⁰² J. L. Burchardt, *Travels in Nubia*, John Murray, London. 1819, s.xii.

²⁰³ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, s. 56, 57.

atlarının yüklerimizi kendi eyerleri üzerinde taşımaları gerektiğinden emin olarak, insanlarla temastan kaçınmak için önlemler alma gerekliliği, ülkenin bu bölgesinde daha fazla seyahat etmeyi imkânsız kılıyordu... Bu güçlükler ve tehlikeler, birkaç yıl ve birkaç bin millik bir mesafede şimdi ne kadar önemsiz görünse de Antalya'nın ve Pisidya'nın güney kıyılarını ziyaret etme planımdan vazgeçmem ve en hızlı yoldan İzmir'e kayıpsız geri dönmem için yeterliydi; çünkü veba gerçekten anlatıldığı gibi İzmir'i kasıp kavuruyorsa, iletişimin kesilmesi nedeniyle kış gelmeden İngiltere'ye gitmekte güçlük çekebileceğimden korkmadan edemedim".²⁰⁴

1833-1845 tarihleri arasında Antalya, geçici olsa da "hastalık odağı" olarak anılmıştır. Bu çok iddialı gelse de seyyahların eserleri incelendiğinde bu bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Ne var ki seyahatnâmeler içerik olarak belli dönemi kapsamaları ve kısıtlı bilgilere haiz olmaları sebebiyle veba hastalığının Antalya üzerinde ne ölçüde etkili olduğu hakkında net bilgiler ortaya koymak mümkün olmamıştır. Aynı dönemlere denk gelen siciller de dikkate alındığında 1840-1842 tarihli veba salgını haricinde, veba hastalığının asıl etkilediği grup yerli halk değil de gelip geçen yolcular ya da misafirler olmuştur.²⁰⁵

1840 ve 1844 yıllarında veba oldukça sınırlı olarak birkaç yerde görülmüştür. Genel olarak salgın, Osmanlı topraklarını terk etse de 1894 yılında tekrar ortaya çıkan güçlü veba salgını neredeyse bir yarım yüzyıl kadar daha Osmanlı topraklarında etkisini göstermiştir.²⁰⁶ 1844'ten sonra uzun süre gerçek anlamıyla Osmanlı Devleti'nde bir daha veba görülmez. Ancak salgının 1897'de Basra Körfezi'nden İran'ın Buşir Limanı'na ve Kızıldeniz üzerinden Arabistan'da Cidde Limanı'na; oradan da 1899'da bir salgın olarak İzmir ve İskenderiye'ye sirayet ettiği anlaşılmaktadır.²⁰⁷ 1838-1899 arasında Antalya'da veba etkili değildir.²⁰⁸ Ancak

²⁰⁴ W. J. Hamilton, *Researches Asia Minor Pontus and Armenia With Some Account of Their Antiquities and Geology*, Vol II, John Murray, London. 1842, s. 354.

²⁰⁵ Evren Dayar, *Antalya Şer'iyye Sicillerindeki Veba ve Kolera ile İlgili Hükümlerin Tahlili (1833-1870)*, 19-44.

²⁰⁶ Daniel Panzac, "Waba," section on "In the Ottoman Empire," *The Encyclopedia of Islam (New Edition)*, Vol XI, W-Z, Brill, Leiden 2002, s.4; Son kesin veba vakası 10 Ekim 1844'te görülmüştür. Bkz. Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, s.242.

²⁰⁷ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, s.244-246. (Panzac, veba salgınlarındaki durmayı esas olarak biyolojik ve epidemiyolojik etkenlere bağlasa da XIX. yüzyılın ilk yarısında uygulamaya konulan sağlık önlemlerinin de bu gerilemeye yardımcı olduğunu belirtmiştir.)

²⁰⁸ [XIX. yüzyılın ikinci yarısına dair incelenen Antalya şer'iyye sicillerinde ve Teke Sancağı'nın sosyo-ekonomik yapısının incelendiği eserlerde veba hastalığının varlığına dair bulguya rastlanmamıştır. Bkz. Mehmet Salih Özcan, *7 Numaralı Antalya Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H.1266-1270; M.1850-1854)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Batman, 2024.; (Güven Dinç, *9 No'lu Antalya Şer'iyye Sicili Defterine Göre 1853-1859 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdari Ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2004, s.40.; Sicilde herhangi bir şekilde karantina olayına rastlanmadığı gibi buna neden olabilecek bir olayı yansıtan belge bulunmamaktadır.); Aydın Beden, *1854-1859 Tarihleri Arasında Antalya (8 No'lu Antalya Şer'iyye Sicilleri Defterine Göre)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2004.; Ayten Silsüpür, *14 No'lu Antalya Şer'iyye Sicili Defterine Göre 1865-1866 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdari Ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2011.; (Veysel Köse, *93 Numaralı Antalya Şer'iyye Sicil*

sonrasında veba hastalığı kendisini özellikle XX. yüzyıl başlarında Antalya ve civarında da hissettirmeye başlamıştır. 3 Ekim 1900'de Tefenni'de, Burdur'da ve Kaş'ta veba hastalığının varlığı bilinmektedir. Maltepe Hastânesi tabiplerinden Binbaşı Ziya Refik Efendi ile tabip Kaymakamı Halit Bey ve Binbaşı Nadir Efendi'nin İzmir'de ortaya çıkan veba hastalığı sebebiyle bu hastalığın etkilerinin Burdur, Tefenni ve Kaş kazalarında da görülmesi ve bu nedenle tekrar eski görev yerlerine gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁰⁹ Bununla beraber tarihler 17 Ekim 1906'yı gösterirken Antalya'da yaklaşık üç seneden beri hastalığın devam ettiği (1904-1905-1906) ve bu bölgede hastalığın önünü almak için mahalle mahalle tabiplerce muayene yapılmasının gerekli görüldüğü ancak Teke Mutasarrıfı'nın hastalığından dolayı yerine livanın işlerine bakması için muhasebeciyi görevlendirdiği işitilmiş olup naibin bu işleri tam olarak yerine getiremediğinden dolayı üç seneden beri Antalya'da vebanın önünün kesilemediği belirtilmiştir. Bu konuda bazı mahallelere doktorlar atanmak sûretiyle vebanın önünün alınmaya çalışıldığı belirtilmiştir.²¹⁰ Önlem olarak serum, mütehassıs doktor, tıbbi usullere uygun temizlik işlerini yapan memurlar, karantina için gardiyan ve jandarma neferleri gönderilmesi ve bu kişilerin maaş ve harcırahlarının belirlenerek ödenmesi gerektiği zira Antalya'da bulunan, Yunan tebaasından 40 yaşında ekmekçilik yapan Deyme isimli kişinin altı gündür ateşli humma hastalığından muzdarib olduğu ve yine aynı şekilde Deyme'nin 16 yaşındaki yeğeni Panayot'un da dört beş günden beri ateşli hummaya tutulduğu, ayrıca değirmencilik yapan Eftim isimli kişinin 40 yaşlarındaki hizmetçisi Marya isimli kadının da üç gündür ateşli humma ile boğuştuğu belirtilmiştir. Değirmenci Eftim'in evinde fare leşlerinin bulunduğu ve bu leşlerden hastalığın yayılması hasebiyle özellikle fırın ve berberlerin kordon altına alınmak sûretiyle veba hastalığının önüne geçilmek istenmiştir.²¹¹ Bu konuda ivedilikle

Defteri'nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (H. 1282 – 1284 M. 1865 – 1868) Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2023. Karantinanın varlığı mevcut diğer belgelerle de kıyaslandığı zaman kolera hastalığının varlığından bahsetmek mümkün olsa da bu tarihlerde veba hastalığına vurgu yoktur.); Seda Tan, *17 No'lu Antalya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi 1297-1300 (M. 1879-1883)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2010.; Çiğdem Ağır *24 Numaralı Antalya Şer'iyye Sicil Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H. 1300-1301 / M. 1883-1884)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2019.; Talip Oktay, *XXVII Numaralı Antalya Şer'iyye Sicil Defteri'nin, Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi 1301-1303 (M.1883-1886)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2010.; Özge Togrul *35 No'lu Antalya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H.1309-1311)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2014.; Nurdan Çetinkaya, *XII Numaralı Antalya Şer'iyye Sicil Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi 1309-1315 (M.1892-1897)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012.; Esra Bircan, *49 No'lu Antalya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi 1315-1316 (M. 1897- 1899)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012.; (Hatice Durgun, *XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1914)*, Basılmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2014, s.168. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Elmalı'da veba salgınına ilişkin bir kayda rastlanmamaktadır.)]

²⁰⁹ BOA, DH.MKT. 2410/ 90.

²¹⁰ BOA, BEO, 2930 /219718 .

²¹¹ BOA, DH.MKT. 989/3 -3.

hareket edilmiştir. 15 Temmuz 1905 tarihinde Antalya ve civarında veba görülmüştür. Mısır, Antalya ve Kusayr'da görülen ve özellikle İskenderiye ve Süveyş'te çok etkili olan vebadan ölen kişilere, bölge ahalisine, yolu bölgeden geçen yolculara ve hacılara yönelik olarak uygulanan sağlık tedbirleri ve bu konu hakkında neler yapılabileceği ile ilgili bazı merkez ve taşra makamları arasında yazışmalar gerçekleşmiştir. Ayrıca İskenderiye'den gelen İzmirli Hasan Reis'in kayığında bulunan tayfalardan veba olduğu tespit edilen hastanın Klazomen'e²¹² gönderildiği Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nden bildirilmiştir. Bu tedbirlere ek olarak Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'ye gelecek olanların beş gün müddetince karantina altında tutulmaları temizlik ve sağlık açısından gerekli tedbirleri almaları ve hijyen kurallarına uymalarının gerekliliği 8 Temmuz 1905 tarihli ve 317 numaralı tezkire ile bildirilmiştir.²¹³ 17 Temmuz 1905 Antalya ve civarında veba hastalığı devam etmektedir. Burada durumu tetkik için 3 aydan beri Sıhhiye Müfettişi olarak Zeki Efendi görev yapmaktadır. Aynı dönemde Konya Vialyeti'nde de hastalık zuhur ettiğinden dolayı Sıhhiye Müfettişi Zeki Efendi'nin Konya'ya gönderilmesi de gündeme gelmiştir.²¹⁴ Bölgede görev yapan Sıhhiye Müfettişi Zeki Efendi'nin görevden ayrılması sebebiyle yerine yeni müfettişin tayin edilmesi kararlaştırılmış olsa da Zeki Efendi'nin görevine devam etmesi istenmiş hatta bu konuda iki defa telgraf gönderilmiş ve Zeki Efendi'nin görevinin başına döndüğü babası Ferik Ziya Paşa tarafından belirtilmiştir.²¹⁵ Konya Vilayeti'nden 4 Temmuz 321(17 Temmuz 1905) tarihli telgrafnâmede iki hânedeye ortaya çıkan hastalık neticesi ile Antalya'da üç kişinin veba illetine tutulduğu belirtilerek acil önlemlerin gerektiği; Sıhhiye, Dahiliye ve Mekatib-i Askeriye Nezâreti'ne durumun vahameti bildirilmiştir.²¹⁶ 17 Temmuz 1905 senesinde Dahiliye ve Sıhhiye Nezâreti'ne yazılan yazı ile Antalya'da görülen hastalık hakkında bakteriyolojik tetkiklerinin bir an evvel yapılması istenmiştir.²¹⁷ Bu konuda ivedilikle hareket edilmiştir. 18 Temmuz 1905 Antalya'da iki hânedeye bulunan bu üç kişinin veba hastalığına yakalanması da durumun ciddiyetini ortaya koymuştur. Gerekli tetkiklerin yapılması hususunda Dahiliye Nezâreti'nden çok acil olarak yardım talep edilmiştir.²¹⁸ 19 Temmuz 1905 Antalya'da veba benzeri bir hastalık ortaya çıktığı için bu durumun detaylı şekilde tetkik edilmesi için bölgeye bir iki doktorun gönderilmesi istenmiştir. Bu hususta bakteriyoloji konusunda uzman tabip Kohman Efendi'nin

²¹² Pelin Böke, "İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)", *CTTAD*, VIII/18-19, s. 137-159., Bkz.Klazomen Tahaffuzhanes için; Aslıhan Özbay, *Klazomenai Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazılarında Ele Geçen Pişmiş Toprak Figürinler*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir, 2016, s.6-8., Bkz.Klazomenai Karantina Adası tarihçesi için.

²¹³ BOA, DH.MKT. 986/50.

²¹⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 569/1 .

²¹⁵ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /1-13.

²¹⁶ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /1-3.

²¹⁷ BOA, İ..HUS. 131/63 .

²¹⁸ BOA, DH.MKT. 989/3 -8.

ve seçilecek başka bir bakteriyoloji uzmanı tabibin bölgeye gönderilmesi istenmiştir.²¹⁹ 19 Temmuz 1905 Antalya’da veba hastalığı devam ederken Sıhhiye Nazırı’nın Sadâret’e yazdığı yazı ile Konya Vilayeti’ne tâbi Antalya’da veba hastalığının zuhur ettiği ve lazım olan serumdan belli bir miktar gönderilmesi ve ayrıca Daire-i Sıhhiye’den iki mütehassıs tabibin en kısa sürede Antalya’ya gönderilerek hastalık hakkında gereken incelemeyi ve araştırmayı yapmaları istenmiştir.²²⁰ Antalya’da iki hânede vebaya benzeyen hastalığın zuhur ettiği ve bu hastalığın tedavisi için Mektebi Tıbbiye’den tabip gönderilmesi Konya Vilayeti’nden gönderilen telgrafnâme ile arz olunmuştur.²²¹ Antalya’daki tebhîr* memurlarının maaş ve masrafları için istenen günlük ücret yirmi kuruş olarak kabul edilmiş olsa da sıhhiye havaleleri gelmediğinden dolayı henüz mümkün olmayacağı Konya Vilayeti’nden bildirilmiştir. Ayrıca gönderilen tebhîr memurlarının sağlık eğitimi konusunda yeterli donanımlarının olmamasından dolayı işlerini layıkıyla yapamamaları ve bu konuda çıkan zorlukların üstesinden gelememeleri neticesinde bölgede iki defa daha veba illeti zuhur etmiştir. Dolayısıyla iki tane veba hastasının ortaya çıktığı bilinmektedir.²²² Hastalığın şiddetlenmesi ile beraber, bu hastalığın Adana Vilayeti’ne sirayet etmemesi için gerekli olan tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir.²²³ Ve bunun neticesinde Konya Vilayeti’nden gönderilen telgrafta belirtilen hususlar çerçevesinde Antalya’dan deniz yolu ve kara yolu ile çıkan kişilerin 48 saat karantinaya tâbi tutulmaları lüzumlu görülmüş bu karantinanın yeterli olacağı düşünüldüğünden ayrıca şehir merkezlerinde başkaca bir karantinaya lüzum görülmediği belirtilmiştir.²²⁴ Karantinaya lüzum görülmemekle beraber hastalığın Adana Vilayeti’ne bulaşmasının önüne geçilmesi için 5 Ağustos 1905 tarihli 108 numaralı emirnâme ile (Mersin daire-i belediyesi tarafından 1500 kuruş maaşlı bir mühendis istihdam edilmekte olduğu haber alındığından) cevap istenmiştir. Karşılığında Mersin Mutasarrıflığı’ndan bu soruya verilen cevapta bugüne kadar hiç belediye mühendisi görevlendirilmediği ve bu nedenle sadece 300 kuruş maaşla bir kalfa görevlendirildiği belirtilmiştir.²²⁵ Akabinde Antalya’da veba belirtilerine benzeyen bir hastalığın ortaya çıkması sebebiyle hastalık hakkında gereken araştırmaların yapılabilmesi için Daire-i Sıhhiyece mütehassıs olan bir veya iki tabibin Antalya’ya gönderilmesi Meclis-i Umûr-i Sıhhiye tarafından kararlaştırılmıştır. Ayrıca bir bakteriyoloğun da Antalya’ya bu tabiplerle beraber gönderilmesi gereken bütün araştırmaların detaylı ve tam olarak yerine getirilmesi hakkında

²¹⁹ BOA, Y..A...HUS. 489 /95.

²²⁰ BOA, Y..A...HUS. 489 /95-2.

²²¹ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /1-2.

* (تبخیر) (Buhardan tebhîr) kaynatıp buğu durumuna getirme, buharlaştırma, tütüleme, etüvden geçirme.

²²² BOA, A.}MKT.MHM. 569 /1-51.

²²³ BOA, BEO 2633 /197429-2.

²²⁴ BOA, BEO 2633 /197429 -3.

²²⁵ BOA, BEO 2633 /197429 -4.

karar verilerek Sıhhiye Nezâreti tarafından, Mekâtib-i Askeriye-yi Şâhâne Nezâreti'ne ve Sadâret'e bu konu hakkında bilgi verilmiştir.²²⁶

Veba devam ederken Dersaadet'ten Antalya'da gönderilen tathirât-ı fenniyye memurlarından Mehmet Hilmi ve Hafız Hüseyin efendilere yevmiye olarak mahallince verilmiş olan üç bin beş yüz yirmi kuruşun 1905 senesi tahsisatından karşılanması istenmiştir.²²⁷ 1905 yılında çıkan veba hastalığından dolayı harcanan 15.000 kuruşun havalesi henüz yapılmadığından dolayı bir yıl sonra tekrar hastalığın zuhur etmesiyle beraber bahsi geçen 15.000 kuruşun acil olarak gönderilmesi 28 Ağustos 1906 tarihinde Konya Vilayeti'nce telgrafla istenmiştir.²²⁸ Konya Valisi Faik Bey tarafından Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen telgrafta 9 Eylül 1906 Elmalı'da veba hastalığının devam ettiği ve bu hastalıktan bir kişinin vefat ettiği belirtilmiştir. Elmalı'da yaşayan Hoca Nebi Medresesi'nde sakin Hasan isimli kişinin oğlu olan, 5 yaşındaki Mustafa isimli çocuğun önce kasıklarında şişlik belirtisiyle başlayan veba hastalığının ilerlemesi sonucu küçük çocuk bu hastalıktan vefat etmiştir. Vefat eden çocuğun uygun bir şekilde ve hijyen kurallarına sadık kalınarak defnedilmesi sağlanmış ve akabinde hânesinin de kordon altına alındığı bildirilmiştir.²²⁹ Antalya'nın Şeyh Sinan mahallesinde 7 yaşında bir kişinin ateşlenip hastalanması sebebiyle yapılan tetkikler neticesinde durumu şüpheli görülerek hânesinin kordon altına alınmasının gerekli olduğu sıhhiye müfettişi tarafından belediye tabibine bildirilmiştir. Ayrıca bu durum Konya Vilayeti'nden telgrafla Sıhhiye Nezâreti'ne de bildirilmiştir.²³⁰ Konya Valisi Faik Bey tarafından, Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen telgrafnâmede 4-5 Ekim 1906 tarihinde Antalya'da yeni bir veba haberinin gelmediği bilgisi verilmiştir.²³¹ Yeni veba haberi olmasa da hastalık devam ettiği için hastalığın önünün alınmasında en önemli konulardan birisi olan temizlik için, 12 Ekim 1905 (29 Eylül 321) tarihinde Antalya'ya gönderilen tebhîr memurlarının hak ettikleri ücretlerinin bir an evvel ödenmesi istenmiştir. Günlük yirmi beşer kuruş olan ücretin 1904 senesi tahsisatına mahsuben mahal mal sandığından nakit olarak hesaplanıp gönderilmesi hususu Konya Defterdarlığı'na bildirilmiştir.²³² Teke Mutasarrıflığı ve Sıhhiye Müfettişi'nin, Dahiliye Nezâreti'ne telgrafları ile üç günden beri Antalya dahilinde hiç yeni veba hastalığı haberinin alınmadığı belirtilirken hasta olan kişilerin de hastânelerde tedavilerinin uygun

²²⁶ BOA, BOA, Y. A. Hus.489/95.

²²⁷ BOA, BEO, 3164/237254-3.

²²⁸ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /8.

²²⁹ BOA, DH.MKT. 1118/4 -4.

²³⁰ BOA, DH.MKT. 1118/4 -6.

²³¹ BOA, DH.MKT. 1118/4 -7.

²³² BOA, A.}MKT.MHM. 569 /1-50.

şartlarda devam ettiği ve şehrin genel temizliği için gerekenlerin yapılarak önlemlerin alındığı da belirtilmiştir.²³³

27 Ağustos 1906 Antalya’da veba hastalığı haberlerinde iyileşme meydana geldiği özellikle üç gündür yeni bir veba hastasının olmaması sevindirici haberlerden olurken bunun yanı sıra hastalıktan iyileşenlerin gözlendiği (Yorgi ve Haralombo isimli kişiler) belirtilmiştir. Durum iyiye giderken olası bir aksilikle karşılaşmamak için özellikle bakkal dükkânlarının temizliğine çok önem verilmesi gerektiği bu dükkânlarda mikropların yuvalanıp çoğalmasına uygun şartların olması hasebiyle buraların denetiminin daha sıkı yapılması ve şehrin genel temizliğinin üzerinde bilhassa durulması hususunda Teke Mutasarrıflığı ile Sıhhiye Müfettişliği’nin telgrafnâmeleri üzerine 2 Eylül 1906 tarihli Vali Faik’in Dahiliye Nezâreti’ne telgrafi vardır.²³⁴ 27 Ağustos 1906 Antalya’da 65 yaşındaki çerçi Emine Hanım on günden beri Sokullu mahallesindeki hânesinde hasta olduğunun haber alınıp muayenesinin yapılması sonucu veba olduğunun anlaşılmasıyla hasta kordon altına alınmıştır. Ayrıca Bucak nahiyesinde de şüpheli bir hastalığın ortaya çıktığının haberinin alınması üzerine karantina bakteriyoloğu ile birlikte bu bölgeye ulaşıldığı Vilayet-i Sıhhiye Müfettişi tarafından bildirilmiş ve Bucak’ta da hastalığın önüne geçilebilmek için seri bir şekilde gereken tedbirlerin alınmasına başlandığı da 29 Eylül 1906 tarihli telgraf ile Konya Valisi Faik Bey tarafından Dahiliye Nezâreti’ne yazılmıştır.²³⁵

Bu önlemler çerçevesinde bölgeye gönderilen tathirât-ı fenniye* memurlarından Mehmet Halit ve Hafız Hüseyin Efendilere mahallince verilen meblağların üç yüz yirmi dört senesi (1908), Zuhûrat Tertibi’nden* mahsubuna dair 5 Temmuz 324 tarihli ve 398 numaralı tezkire ile Maliye Nezâreti’ne bildirilmiştir.²³⁶ 12 Eylül 1906 tarihinde Cami-i Atık mahallesinde ikamet eden bakkal çırağı Hüseyin’in vebaya tutulduğu için evi ve çevresi kordon altına alınmıştır. Ve yine 20 Eylül 1906 Antalya’da Arap Mescit Mahallesi’nde ikamet eden kahveci Abdullah isimli şahsın vebaya tutulduğu Sıhhiye Müfettişliği’nden bildirilmiştir. Ve hastalığın kesinlikle saklanmaması gerektiği hastalığını saklayanlara gereken uyarıların yapılacağı Konya Valisi Faik Bey tarafından Teke Mutasarrıflığı’na bildirilmiştir.²³⁷

²³³ BOA, DH.MKT. 1118/4 -9.

²³⁴ BOA, DH.MKT. 1118/4 -9.

²³⁵ BOA, DH.MKT. 1118/4 -14.

* (تطهير) (Taharet -tahr, temiz olmak, temizlenmekten tathir) Temizleme, paklama.

* (ظهورات) Ortaya çıkan, zuhur eden şeyler. Hesapta olmayan, gerçekleşeceği düşünülmeyen, olağan dışı şeyler.

²³⁶ BOA, DH.MKT. 1118/4 -24.

²³⁷ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /8 -12.

Konya Valisi, Antalya’da dokuz günden beri hiç yeni veba hastalığı haberinin gelmediği ve hiç vefatın gerçekleşmediği en son vefat haberinin 15 Eylül 322 (28 Eylül 1906)’da Teke Mutasarrıflığı’ndan alındığını belirterek hastalığın önünün alındığına dair bilgileri Dahiliye Nezâreti’ne yazmıştır.²³⁸

Her ne kadar hastalık zaman zaman durgunluk gösterse de hastalığın tamamen bitmediği görülmüştür. Antalya’da Taşlık mahallesinde bakkallık yapan 29 yaşlarında Vasili isimli bir kişinin hastalanarak ateşinin 41 dereceye kadar ulaştığı görülmüştür. Yapılan muayenesinde sol kasığında büyükçe bir şişlik tespit edilmiştir. Bu kişinin ertesi gün vefat etmesi ve hânesinde yaşayan diğer kişilerin de şiddetli ateş sebebiyle hastalığa dûçar oldukları gözlenmiştir. Vasili’nin 20 yaşındaki hizmetçisi Eleni’nin aynı durumda olmakla beraber hastalığı atlattığı bilgisi verilmiştir. Yapılan tetkikler neticesinde hastalığın veba olduğu kanaati doktorlarca ortaya konmuştur. Antalya Karantina Tabibi tarafından Antalya’dan deniz yolu ile çıkacak olanların vapur ve gemilere binmeden önce tıbbi muayenelerinin yapıp içlerinde hasta olanlar varsa bunların çıkmalarına izin verilmemesi 48 saat ihtiyat karantinası altında tutulmaları gerektiği belirtilmiştir. Antalya’dan kara yolu ile çıkacaklara da muayeneleri yapılarak gereken tathirât-ı fenniye’nin de itina ile yerine getirilmesi istenmiştir. Ayrıca bu konudaki önlemlerin itina ile yapılması Sıhhiye Nezâreti’nden, Konya Vilayeti’ne gönderilen telgrafla istenmiştir.²³⁹

Sıhhiye Müfettişliği’nin 10 Teşrinievvel 322 (23 Ekim 1906) tarihli telgraftâmesi ile 18 yaşındaki kahveci çırağı Yorgi’nin veba hastalığına yakalandığının belirlenerek bu durumun Konya Valisi’ne bildirildiği ve bunun üzerine Konya Valisi tarafından Yorgi’nin evinin kordon altına alınarak ve diğer gereken işlemlerin de yapılarak kendilerine bilgi verildiği belirtilmiştir.²⁴⁰ Antalya’daki veba hastalığı sebebiyle bölgeye gönderilen doktor ve dezenfekte memurlarının maaş ve masrafları için yeter miktar paranın gönderilmesi ve geçen seneki hastalıktan dolayı gerekli olan 15.000 kuruşun da gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca Mısır’dan gelen yolcular aracılığıyla bu hastalığın tekrardan 1906 tarihinde Antalya’da kendini gösterdiği görüldüğünden bu durum için gereken tedbirleri almak adına yeter miktarda paranın gönderilmesi istenmiştir.²⁴¹

Antalya’da yirmi günde sadece bir tane veba haberi alındığı ve bir kişinin vefatının gerçekleştiği hakkındaki bilgi Sıhhiye Nazırı tarafından Sadâret’e arz edilmiştir.²⁴² Antalya’da ortaya çıkan veba illetinin yayılmasının önüne geçebilmek için hastaların çeşitli kıyafetlerinin ve eşyalarının yakılması ve tazmin edilmesi için harcanacak meblağın bir an önce ödenmesi

²³⁸ BOA, DH.MKT. 1118/4 -19.

²³⁹ BOA, A.}MKT.MHM. 569/8 -3-4.

²⁴⁰ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /8 -19

²⁴¹ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /8 -6.

²⁴² BOA, A.}MKT.MHM. 569 /8 -20.

istenmiştir. Ayrıca hastalığa tutulan kişileri muayene etmek üzere tabip ya da gardiyan istihdamı için gerekli olan 15.000 kuruşluk havalenin bir an evvel gönderilmesi istenmiştir.²⁴³

31 Temmuz 1908 Antalya’da iki kişi şiddetli hummaya tutulmuştur. Antalya Rum mahallesinden Dülger Hacı Kosdi oğlu Evangeli ile Şeyh Sinan mahallesinden Çeşmeli Kırıyako’nun üç günden beri şiddetli hummaya tutuldukları ve bu hastalıklarının doktor raporu ile veba olduğunun belirlendiği ve evlerinin kordon altına alındığı tedavilerinin yapılıp gereken işlemlerin yapılması hususunda zorlama yolu ile değil de iknalarının gerçekleştirildiği Konya valisi Faik Bey tarafından bildirilmiştir.²⁴⁴ 10 Ağustos 1908 Antalya’da veba iletisi devam ederken Antalya’da zuhur eden illetten dolayı şehirden kara yolu ya da deniz yolu ile çıkanlar hakkında icrası lazım gelen muayene-i sıhhiyeye ve yerel belediye tabibinin vazifelerini yapabilmesi için paraya ihtiyaç vardır. Antalya’da zuhur eden veba hastalığından dolayı özellikle şehrin temizlenmesi hususunda gerekli olan 5000 kuruşun ödenmesi istenmiştir.²⁴⁵

25 Ekim 1908 Antalya’da veba hastalığı devam etmektedir. İki yıldır Antalya’da ara ara veba hastalığının ortaya çıktığı bilinmekle beraber bu hastalığın niçin bitmediğinin araştırılması için Sıhhiye müfettişleri görevlendirilmiştir. Müfettişlerin yaptığı araştırmalar sonucunda; sıhhi tedbirlerin noksan oluşu ve çeşitli ihmallerin olduğu belirlenmiştir. Bu hususlara daha çok dikkat edilmesi gerektiği konusuna dikkat çekilmiştir.²⁴⁶ 28 Kasım 1908 Antalya’da veba hastalığı sürmekle beraber yapılan tetkikler neticesinde, Antalya’da birkaç vebalı kişi olduğu belirtilmiştir. Bu hususta 28 Kasım 1908 Sıhhiye Müfettişliği’ne verilen 3 numaralı rapora göre;

-Antalya kazasında bulunan hastâne ve hapishânenin sağlık koşulları açısından son derece sakıncalı durumda olduğu,

-Vebalı kişilerin hastânenin üst katında münasip bir koğuşa yerleştirilmelerinin gerekli olduğu,

-Hastânenin mümkün olan yerlerinin temizlenmesinin gerektiği,

-Hastalığın fırın ve bakkal müstahdemlerinde daha çok görüldüğü,

-Antalya’ya, Dimyat ve İskenderiye’den hususi olarak gelen gemilerin Antalya’ya odun, kömür, kereste naklini gerçekleştirdikleri esnada bu eşyalar taşınırken kendi çuvallarıyla karışması ihtimali üzerine veba hastalığı bu sebeple her sene Antalya’ya yeniden sirayet etmiştir. Bunun aynı şekilde devam etmemesi için nakil vakti geldiği zaman bu konuda daha dikkatli olunması ve çuvalların karışmasının önüne geçilmesi hususu,

²⁴³ BOA, DH.MKT. 1292 /27-4.

²⁴⁴ BOA, DH.MKT. 1274/13.

²⁴⁵ BOA, BEO, 3371/252762.

²⁴⁶ BOA, DH.MKT. 2639 /40.

-Bakkal dükkânları ve fırınların içleri ve dış cephelerinin kireçle badana ettirilmesi ve pülverizatör²⁴⁷ ile detaylı şekilde temizlenmesi,

- Bir etüv²⁴⁸ makinasıyla iki adet pülverizatör ve bir adet formül lambasının alınıp kullanılmak üzere hazır hale getirilmesi,

-Beş adet eczânenin resmi olarak kaydının bulunmadığı ve bu konunun derhal düzeltilip bu eczânelerin kayıt altına alınmaları,

-Miligramlık terazisi bulunmayan iki eczânenin tespit edildiği ve bu konunun ıslahı hususu,

-Dişçi yamağı Rosaki'nin eczacı olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Bu husus Antalya Mutasarrıflığı'na beş kıta rapor olarak sunulmuş ve bu konulardaki tedbirsizlik nedeniyle veba hastalığının birkaç yıldır ara ara çıktığı ve bu sorunların üzerlerine acilen gidilmesi gerektiği rapor ile belirtilmiştir.²⁴⁹

Belirtilen raporlar neticesinde alınan tedbirlerle beraber hastalığın hızı kesilse de yine de varlığı devam etmektedir. Zira 22 Temmuz 1909 tarihinde Antalya'da Feti namıyla anılan bir kişide veba olduğu ve yapılan tedavilerle Feti isimli kişinin veba illetine tutulmuş olsa da büyük oranda iyileşme gösterdiği gözlenmiştir. Konya Vilayeti, sıhhiye müfettişlerinden 22 Temmuz 1909 tarihinde alınan telgrafnâmeyle göre birkaç seneden beri bölgede buna benzer hastalığın devam ettiği ve bu sene de aynı şekilde hastalığın ortaya çıkması hasebiyle bu durumun sebeplerinin araştırılıp ortaya konması için ileride daha detaylı rapor hazırlanmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.²⁵⁰ 31 Temmuz 1909 Antalya'da veba hastalığı halen mevcuttur. Bu hastalığın önlenmesi için birtakım tedbirler gerekmektedir ve bu tedbirlere karşı gelip doktoru tehdit edenler hakkında gereken önlemlerin alınması ve cezai işlemlerin yapılması istenmiştir. Bu tarihte Antalya Karantina Tabibi İsa Efendi, Konya Vilayeti'ne gönderdiği telgrafnâmede, alınan tedbirlere karşı çıkmaya cüret edenlerin bulunduğunu belirterek, bu kişilere karşı gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir.²⁵¹ Ayrıca Antalya'da zuhur eden veba hastalığına dair, yerel tabipler ile beraber oluşturulan heyetin Dahiliye Nezâreti'ne 17 Ağustos 325 (30 Ağustos 1909) tarihli gönderdiği raporda, bölgeye İskenderiye ve Dimyat'tan gelen gemi ve kayıklar vasıtasıyla veba hastalığının sirayet ettiğine dair kanaatlerinin oluştuğu ve halihazırda hastalığın önünün alındığı ve bir aydan beri bölgede yeni hastalık haberinin olmadığı belirtilmiştir. Bu bağlamda hazırlanan rapor doğrultusunda Antalya Mutasarrıflığı'na

²⁴⁷ (Fr. pulvérisateur) püskürteç.

²⁴⁸ (Fr. Étuve) Eşyânın üzerindeki mikropları ya da ufak böcekleri basınçlı buharla öldürmeye yarayan ve belirli bir sıcaklığı devamlı olarak muhâfaza etmek sûretiyle kurutma, su kaybettirme, mikrop üretme vb. işlerde kullanılan cihaz.

²⁴⁹ BOA, DH.MKT. 2721/ 27.

²⁵⁰ BOA, DH.MKT. 2899/57.

²⁵¹ BOA, DH.MKT. 2888 /16 -2.

ve Konya Vilâyeti'ne de bilgi verildiğine dair telgrafın Dahiliye Nezâreti'ne gönderildiği belirtilmiştir.²⁵² Dahiliye Nezâreti'nden Konya Vilayeti'ne yazılan yazıda, dört seneden beri Antalya'da zuhur etmekte olan vebanın engellenmesi ve sirayetinin önüne geçilebilmesi adına vilayet müfettişlerinin raporları doğrultusunda etüv, pülverizatör ve sıhhi tedbirler için gerekli olan diğer şeylerin mahalli belediye tarafından bulundurulması gerektiği bildirilmiştir.²⁵³

Veba Hastalığının Yıllara Göre Seyri

Tablo 1.1 Veba Hastalığının Teke Sancağı ve Çevresindeki Seyri

Hastalık Adı	Yer	Tarih	Açıklama
Veba	Tefenni	3 Ekim 1900	İzmir'de zuhur eden vebadan dolayı Tefenni,
Veba	Burdur	3 Ekim 1900	Burdur ve Kaş kazalarına tayin edilen Maltepe
Veba	Kaş	3 Ekim 1900	Hastânesi doktorlarının, hastalık bertaraf olduğundan mahalli memuriyetlerine dönmeleri istenmiştir. ²⁵⁴
Veba	Antalya	1904	Üç seneden beri Antalya'da devam eden veba hastalığının önünün alınamadığı (17 Ekim 1906) belirtilmiştir. ²⁵⁵
Veba	Antalya	1905	Üç seneden beri Antalya'da devam eden veba hastalığının önü alınamamıştır. (17 Ekim 1906) ²⁵⁶
Veba	Antalya	16 Temmuz 1905	Antalya'da 3 tane yeni veba hastası vardır. (40 yaşındaki ekmekçi Deyme, Deyme'nin 16 yaşındaki yeğeni Panayot ve değirmenci Eftim'in 40 yaşlarındaki hizmetçisi Marya) ve bu veba salgınından dolayı serum, mütehassıs tabip, tathirât-ı fenniye memurları, karantina için gardiyan ve jandarma neferleri gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir. ²⁵⁷
Veba	Antalya	17 Temmuz 1905	Antalya ve civarında veba hastalığı vardır. Burada 3 aydan beri Sıhhiye Müfettişi Zeki Efendi görev yapmaktadır. ²⁵⁸
Veba	Antalya	17 Temmuz 1905	1 Mayıs 1903 tarihinde Dersaadet'e giden Sıhhiye Müfettişi 2 Haziran 1905 tarihinde Teke Mutasarrıflığı'na geri dönmüşse de annesinin hastalığı sebebiyle bir aylık izin almış ve yerine Mehmet Efendi vekaleten getirilmiştir. ²⁵⁹
Veba	Antalya	18 Temmuz 1905	Bakteriyoloji konusunda uzman tabip Kohman Efendi'nin ve seçilecek başka bir bakteriyoloji uzmanı tabibin bölgeye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. ²⁶⁰
Veba	Antalya	18 Temmuz 1905	Antalya'da iki hânedeki 3 şahıs veba hastalığına yakalanmıştır. ²⁶¹

²⁵² BOA, DH.MUİ., 4-2/66.-2.

²⁵³ BOA, DH.MUİ., 4-2/66.-5.

²⁵⁴ BOA, DH.MKT. 2410/ 90.

²⁵⁵ BOA, BEO, 2930 /219718.

²⁵⁶ BOA, BEO, 2930 /219718.

²⁵⁷ BOA, DH.MKT. 989/3.

²⁵⁸ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /1.

²⁵⁹ BOA, A.}MKT.MHM. 569/ 1.

²⁶⁰ BOA, Y..A...HUS. 489 /95.

²⁶¹ BOA, DH.MKT. 989/3 -8.

Hastalık Adı	Yer	Tarih	Açıklama
Veba	Antalya	19 Temmuz 1905	Antalya'da veba hastalığı zuhur ettiği ve serumdan belli bir miktar gönderilmesi ve ayrıca Daire-i Sıhhiye'den iki mütehasıs bir iki tabibin en kısa sürede Antalya'ya gönderilmesi istenmiştir. ²⁶²
Veba	Antalya	1 Ağustos 1905	Bu hastalığın Adana Vilayetine sirayet etmemesi için gerekli tedbirlerin alınması hususu değerlendirilmiştir. ²⁶³
Veba	Antalya	12 Ekim 1905	Antalya'ya gönderilen tebhir memurlarının hak ettikleri ücretlerinin bir an evvel ödenmesi istenmiştir. ²⁶⁴
Veba	Elmalı	27 Ağustos 1906	Elmalı'da beş yaşında Hoca Nebi Medresesi'nde sakin Hasan isimli kişinin oğlu olan, beş yaşındaki Mustafa isimli çocuk vebadan vefat etmiştir. ²⁶⁵
Veba	Antalya	27 Ağustos 1906	Antalya'da 65 yaşındaki çerçi Emine Hanım'ın on günden beri Sokullu mahallesindeki hânesinde hasta olduğunun haber alınıp muayenesinin yapılması sonucu veba olduğunun anlaşılmasıyla hastanın kordon altına alındığı belirtilmiştir. ²⁶⁶
Veba	Bucak	27 Ağustos 1906	Bucak nahiyesinde de şüpheli bir hastalık ortaya çıkmıştır. ²⁶⁷
Veba	Antalya	27 Ağustos 1906	Şeyh Sinan mahallesinde şüpheli şekilde hastalanan yedi yaşında bir çocuğun hânesi kordon altına alınmıştır. ²⁶⁸
Veba	Antalya	28 Ağustos 1906	Antalya'da 1 kişi veba hastalığından vefat etmiştir. 1905 yılında çıkan veba hastalığından dolayı harcanan 15.000 kuruşun havalesi henüz yapılmadığından dolayı bir yıl sonra tekrar hastalığın zuhur etmesiyle beraber bahsi geçen 15.000 kuruşun acil olarak gönderilmesi istenmiştir. ²⁶⁹
Veba	Antalya	28 Ağustos 1906	12 Eylül 1906 tarihinde Cami-i Atik mahallesinde ikamet eden bakkal çırağı Hüseyin'in vebaya tutulduğu için evi ve çevresinin kordon altına alındığı ve yine 20 Eylül 1906 Antalya'da Arap Mescit Mahallesi'nde ikamet eden kahveci Abdullah isimli şahsın vebaya tutulduğu Sıhhiye Müfettişliği'nden bildirilmiştir. ²⁷⁰
Veba	Antalya	28 Eylül 1906	Antalya'da vebadan bir vefat gerçekleşmiştir. ²⁷¹
Veba	Antalya	4-5 Ekim 1906	Bu tarihte hiç yeni veba haberi yoktur. ²⁷²
Veba	Antalya	17 Ekim 1906	Bu bölgede hastalığın önünü almak için mahalle mahalle tabiplerce muayene yapılması gerektiğine karar verilmiştir. ²⁷³

²⁶² BOA, Y..A...HUS. 489 /95 -2.

²⁶³ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /8 .(Bkz. Antalya'da zuhur eden veba hastalığı dolayısıyla alınan sıhhi tedbirler ve yapılan masraflar hakkında.)

²⁶⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 569/1 -43.

²⁶⁵ BOA, DH.MKT. 1118/4 -4.

²⁶⁶ BOA, DH.MKT. 1118/4 -14.

²⁶⁷ BOA, DH.MKT. 1118/4 -14.

²⁶⁸ BOA, DH.MKT. 1118/4 -6.

²⁶⁹ BOA, A.}MKT.MHM. 569/8 -6-8-20.

²⁷⁰ BOA, A.}MKT.MHM. 569/8 -12.

²⁷¹ BOA, DH.MKT. 1118/4 -19.

²⁷² BOA, DH.MKT. 1118/4 -7.

²⁷³ BOA, BEO, 2930 /219718.

Hastalık Adı	Yer	Tarih	Açıklama
Veba	Antalya	10 Ekim 1907	Antalya'da zuhur eden Veba hastalığından dolayı Dersaadet'ten gönderilen tathirât-ı fenniyye memurlarından Mehmet Hilmi ve Hafız Hüseyin efendilere yevmiye olarak mahallince verilmiş olan üç bin beş yüz yirmi kuruşun 323 (1907) senesi tahsisatından karşılanması istenmiştir. ²⁷⁴
Veba	Antalya	16 Mart 1908	İlletin yayılmasının önüne geçebilmek için hastaların çeşitli kıyafetlerinin ve eşyalarının yakılması ve bu konuda gerekli olan paranın temin edilmesi ve harcanacak meblağın bir an önce ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. ²⁷⁵
Veba	Antalya	31 Temmuz 1908	Antalya Rum mahallesinden Dülger Hacı Kosdi oğlu Evangeli ve Şeyh Sinan mahallesinden Çeşmeli Kırako'nun üç günden beri şiddetli hummaya tutuldukları belirlenmiştir. ²⁷⁶
Veba	Antalya	10 Ağustos 1908	Antalya'da zuhur eden veba hastalığından dolayı şehrin temizlenmesi için gerekli olan beş bin kuruşun ödenmesi istenmiştir. ²⁷⁷
Veba	Antalya	28 Kasım 1908	Antalya'da birkaç vebalı kişi bulunmaktadır. Antalya kazasında bulunan hastâne ve hapishâne sağlık koşulları açısından son derece sakıncalı durumdadır. Hastalık fırın ve bakkal müstahdemlerinde daha çok görülmektedir. ²⁷⁸
Veba	Antalya	22 Temmuz 1909	22 Temmuz 1909 tarihinde Antalya'da Feti namıyla anılan bir kişide veba görülmüştür. Feti isimli kişi veba illetine tutulmuş olsa da büyük oranda iyileşme göstermektedir. Konya Vilayeti sıhhiye müfettişlerinden 22 Temmuz 1909 tarihinde alınan telgrafnâmeye göre birkaç seneden beri bölgede buna benzer hastalığın devam ettiği ve bu sene de aynı şekilde hastalığın ortaya çıktığı ve bu durumun sebeplerinin araştırılıp ortaya konması için ileride daha detaylı rapor hazırlanması istenmiştir. ²⁷⁹
Veba	Antalya	31 Temmuz 1909	Antalya Karantina Tabibi İsa Efendi Konya Vilayeti'ne gönderdiği telgrafnâme ile hastalıkların yayılmasının önüne geçebilmek maksadıyla uygulanan tedbirlere karşı çıkmaya cüret edenlerin olduğunu belirterek bu duruma karşı acil önlem alınmasını istemiştir. ²⁸⁰
Veba	Antalya	30 Ağustos 1909	Tabipler, 17 Ağustos 325 (30 Ağustos 1909) tarihli gönderdiği raporda, bölgeye İskenderiye ve Dimyat'tan gelen gemi ve kayıklar vasıtasıyla veba hastalığının sirayet ettiğine dair kuvvetli kanaatlerinin oluştuğunu belirtmişlerdir. ²⁸¹
Veba	Antalya	14 Ekim 1909	Bölge için gerekli olan etüv ve pülverizatörün mahalli belediye tarafından bulundurulması gerekmektedir. ²⁸²

²⁷⁴ BOA, BEO 3164/237254-3.

²⁷⁵ BOA, DH.MKT. 1292 /27-4.

²⁷⁶ BOA, DH.MKT. 1274/13 .

²⁷⁷ BOA, BEO, 3371/252762.

²⁷⁸ BOA, DH.MKT. 2721/ 27 .

²⁷⁹ BOA, DH.MKT. 2899/57.

²⁸⁰ BOA, DH.MKT. 2888 /16 -2.

²⁸¹ BOA, DH.MUİ., 4-2/66.-2.

²⁸² BOA, DH.MUİ., 4-2/66.-5.

Tablo 1’de, Teke Sancağı’nda özellikle 1900’ler ve sonrasında veba hastalığının etkili olduğu görülmektedir. Tablodan anlaşılabacağı üzerine Teke Sancağı’nın merkez kazası olan Antalya başta olmak üzere Alanya, Elmalı, Kaş, Bucak, kazaları ile bölgeye yakın olan Burdur, Tefenni kazalarında hastalığı etkisi görülmektedir. Çalışmanın tarih aralığı içerisinde veba salgınlarının Teke Sancağı ve yakın çevresinde zaman zaman etkisi azalmakla beraber uzunca bir süre varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

2.2 Çiçek Salgını ve Etkileri

Teke Sancağı’nda çiçek hastalığının olumsuz etkileri daha çok XIX. yüzyılın ikinci yarısında kendisini göstermeye başlamıştır. Mekteb-i Tıbbiye Nezâreti’nden çiçek hastalığına yakalanan hasta çocuklar için elli altmış kalem çiçek aşısının gönderilmesi istenmiştir.²⁸³

19 ve 21 Ağustos 1860 tarihinde Alanya kazasında çiçek hastalığının etkileri kendisini göstermeye başlamıştır. Alanya’daki çocukların hastalıktan muzdarip olmaları sebebiyle özellikle hasta olan çocukların tedavisinde kullanılmak üzere elli altmış kalem çiçek aşısının yollanması istenmiştir. Bunun yanında aşı kalemlerinin muhafazasının zor olması hasebiyle aşılarda bozulmasının önüne geçilmesi için ilk olarak otuz kalem aşının gönderilmesi hususu şukka ile Konya Vilayeti’ne bildirilmiştir.²⁸⁴ Akabinde bir yıl sonra yine Alanya Kaymakamı tekrar Alanya’da bulunan hastalıktan muzdarip olan çocuklar için elli kalem çiçek aşısının yollanmasını istemiştir.²⁸⁵ İki hafta sonra durumun ciddiyetine binaen yeniden Alanya’da bulunan çocuklar için elli altmış kalem çiçek aşısına ihtiyaç olduğuna dair haber gönderilmiştir.²⁸⁶ 28 Temmuz 1861 tarihinde Alanya’daki çocuklar için istenen elli kalem çiçek aşısının yollanması hususunda gönderilen şukkanın varmış olduğu haberi gelmiştir.²⁸⁷ 4 Ağustos 1861 Alanya çiçek hastalığı halen mevcut olduğu için daha önce Alanya’da hasta olan çocuklar için istenilen elli adet çiçek aşısı kaleminin Mekteb-i Tıbbiye Nezâreti tarafından Alanya’ya gönderildiği belirtilmiştir.²⁸⁸ Hastalık Alanya’da devam ederken gerekli olan aşılarda için tekrar 5 Kasım 1861’de bir istekte bulunularak elli altmış kalem çiçek aşısının daha yollanması istenmiştir. Bu isteğe olumlu cevap gelmiş ve gönderilen aşılarda bölgeye ulaşmıştır. Akabinde gelen aşılarda için teşekkür edilmiştir.²⁸⁹ Teke Sancağı’nın bağlı bulunduğu Konya Vilayeti’nde de 5 Şubat 1865 tarihinde çiçek hastalığının mevcut olduğu bilinmektedir. Ve bu

²⁸³ BOA, A.}MKT.MHM. 190/65.

²⁸⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 192/ 51.; A.}MKT.NZD. 321/ 83.; A.}MKT.NZD. 321 /83-3.

²⁸⁵ BOA, A.}MKT_MHM. 225/ 82.

²⁸⁶ BOA, A.}MKT.NZD. 360-3.

²⁸⁷ BOA, A.}MKT.NZD. 360 /6.

²⁸⁸ BOA, A.}MKT.MHM. 229 /42.

²⁸⁹ BOA, A.}MKT.UM. 513/ 90.

sebeple hastalığın bir an evvel bertaraf edilmesi ve yayılmasının önüne geçilmesi için yaklaşık 2000 nefere yetecek kadar aşı kaleminin Konya'ya gönderilmesi istenmiştir.²⁹⁰ Konya'da ortaya çıkan çiçek hastalığına yakalanan çocukların ve halkın aşı olması için Mekteb-i Fünun öğrencilerinden Salih Efendi'nin gönderilmesine dair Konya Valiliği'nden yazılan yazı Mekteb-i Fünun Nezâreti'ne gönderilmiştir.²⁹¹

8 Temmuz 1885 tarihinde zuhur eden çiçek iletinin devam etmesi üzerine okullara aşısız olan çocukların kabul edilmeyeceği belirtilerek herkesten aşı şehâdetnâmesinin istenmesi kararlaştırılmıştır. Eğer okullarda öğrenim gören ve aşılı olmayan öğrenci var ise bu öğrenciler ve diğer bütün öğrencilerin gerek devlet tabipleri gerekse atanan aşıcılar vasıtası ile aşılarının tamamen yaptırılmasının gerekliliği doğmuştur.²⁹² Hastalığın belli dönemlerde etkisinin daha şiddetli hissedilmesi sebebiyle bu konu üzerinde araştırma yapmaları için müfettişlerin görevlendirildiği de olmuştur. 5 Ocak 1889 müfettişlerin raporları doğrultusunda çiçek illetinin yayılmaya devam ettiği ve bunun önüne geçilmesi için bütün vilayetlerde gerek yetişkin kişiler gerekse çocuklar seri bir şekilde araştırılarak aşı olmamış kişilerin tümünün aşılması gerektiği belirtilmiş ve aşının önemine vurgu yapılmıştır.²⁹³ Aşının da etkisi ile içlerinde Niğde ve Isparta Sancağı ile Konya merkezin bulunduğu bölgelerde çiçek hastalığından eser kalmadığı belirtilmekle beraber her ihtimale karşın Niğde Mutasarrıflığının yine de aşı kalemi istediği belirtilmiştir.²⁹⁴

Esas olanın, hastalığın önüne geçilip hastalık tamamen bertaraf edilene kadar birtakım önlemler alınıp bu önlemlerin de devamlı hale getirilmesi olduğundan, alınacak önlemlerin daha sağlıklı uygulanabilmesi adına 31 Temmuz 1894 tarihli aşı usulüne uyulması hakkında nizamnâme yayımlanmıştır.²⁹⁵ Yine de hastalığın tamamen bertaraf edildiğini söylemek mümkün olmamıştır. 17 Aralık 1894 tarihinde Konya dahilinde çiçek hastalığı devam ederken Konya merkez olmak üzere bazı kazalarda hastalık zuhur etmesine rağmen aşı kaleminin yeter sayıda olmaması sebebiyle derhal posta ile bir miktar aşı kaleminin gönderilmesi ve devamında da aylık olarak gerekli miktarda aşı kalemlerinin gönderilmeye devam edilmesi Konya Valisi Kemal Bey tarafından istenmiştir.²⁹⁶ Aşı Nizamnâmesinin ardından bir yıl sonra bir yenisinin daha yayımlandığı görülmüştür. 23 Eylül 1895 tarihli yeni aşı nizamnâmesinin 3. ve 20. maddelerinin uygulanması hususunda; devlet hizmetinde bulunan kişilerin muhakkak aşılı

²⁹⁰ BOA, A.}MKT.MHM. 324/ 74.

²⁹¹ BOA, A.}MKT.MHM. 324/74.

²⁹² BOA, İ.ŞD..76/4462.; (Aşı hakkında nizamnâme için, bkz. *Düstûr*, I. Tertip, C.V, H-14 Rebûlevvel 1301-26 Recep 1305/ R-1 Kanunisâni 1299-27 Mart 1304/M- 13 Ocak 1884-8 Nisan 1888, s.273.)

²⁹³ BOA, DH.MKT. 1581/89.

²⁹⁴ BOA, DH.MKT. 1686/37.

²⁹⁵ BOA, BEO 446/33421 .

²⁹⁶ BOA, DH.MKT. 319/26-2.

olması gerektiği ve her beş senede bir aşı uygulamasının tekrarının gerekli olduğu belirtilerek, aşılı olmayanların üç ay içerisinde aşılarının yapıp şehâdetnâmelerini almaları ve bu kişilerin aşıdan muaf olduklarını böylece ispat ederek, aşı nizamnâmesini belirtilen maddelerinin uygulanmasının gerekliliği vurgulanmıştır.²⁹⁷ Aynı şekilde memurlara yönelik olan, 8 Ekim 1895 devlet memurlarının aşı nizamnâmesine göre aşılı olmaları gerektiği ve her beş yılda bir aşılarının tekrar edilmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve gereken aşıların yapılabilmesi için yeter miktarda aşı memurunun gönderilmesi de kararlaştırılmıştır.²⁹⁸ Finike’de dang* hastalığı görülmüştür. Her ne kadar dang hastalığı bölgede zuhur etmiş olsa da alınan tedbirler neticesinde bu hastalık kontrol altına alınabilmiştir. Bunun yanı sıra ayrıca çiçek hastalığının da Finike’de devam ettiği ve bunlardan yetişkin ve çocuk karışık 4-5 kişinin aşısız olduğunun tespit edildiği ve bu konuda gerekenin derhal yapıldığı belirtilmiştir. Alınan tedbirlere rağmen vefat sayısının 13’e çıktığı görülmüştür. Durumun ciddiyetine binaen tedbirler daha da sıkılaştırılmıştır. Bu sıkı tedbirler neticesinde de salgının kontrol altına alındığı Konya Vilayeti’nce bildirilmiştir.²⁹⁹ Ne var ki hastalıktan vefat edenler Finike ile sınırlı kalmamıştır. Hastalık 20 Mart 1898 Antalya da etkisini göstermiştir. Çiçek hastalığından Antalya’da 24 kişinin musab* olduğu ve Antalya’da bu hastalığa tutulmuş olan 24 kişiden 11 kişinin hastâne tedavi altında olduğu ve bu kişilerden de durumu ağır olan 3 kişinin vefat ettiği görülmüştür. Yine aynı tarihlerde Akseki’de hastalık devam etmekle beraber alınan tedbirler neticesinde Akseki’de hastalığın kontrol altına alındığı görülmektedir. İstanos’da³⁰⁰ da çiçek hastalığının devam etmekte olduğu bilinmektedir. Buna karşın, 20 Mart 1898 tarihinde ise Elmalı’da yeni çiçek hastalığı haberi yoktur. Hastalığın özellikle kalabalık yerlerde daha hızlı yayıldığı bilinmektedir. Kalabalık ve yakın temasın olduğu hapishânelerin de bu hastalığın bulaşmasında çok uygun ortamlar olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Antalya’da çiçek hastalığının tehlikeli şekilde zuhur ettiği hapishânenin sağlık şartları açısından ve hijyen açısından uygun olmamasından dolayı buradaki hastalığın önüne geçilebilmesi için hapishânenin yeniden inşa edilmesi gerektiğine de değinilmiştir.³⁰¹ Bu bilgi ışığında, mahkûmların bulunduğu ortamlar konusunda da sıhhi şartlara uyulduğu ve sıhhi tedbirlerin göz ardı edilmediği görülmektedir.

²⁹⁷ BOA, BEO, 685/51347 -2.

²⁹⁸ BOA, MF.MKT. 286/56.

* (Fr. dengue) Bir cins sivrisinek aracılığıyla geçen bir virüsün meydana getirdiği, baş ve vücutta, özellikle eklem yerlerinde yaygın olarak görülen ağrılar, ateş, deride kırmızı lekeler şeklinde beliren ve 5- 6 gün süren, grip benzeri salgın hastalıktır.

²⁹⁹ BOA, DH.MKT. 1695 /14 .

* (مصاب) (İsâbet, erişmek, dokunmak; musîbete uğramaktan musab) Belâ, felâket, musîbet vb. ne uğramış, düçar olmuş.

³⁰⁰ 4 Mayıs 1914 tarihinde İstanos nahiyesi geçici olarak Korkudili ismi ile kazaya dönüştürülmüştür. Bu durum 22 Şubat 1917 tarihinde yasa ile kalıcı hale gelmiştir. Bkz. Fahrettin Tızlak, İstanos Nahiyesi’nin Korkudili Kazası’na Dönüştürülmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 4(2), 2014.

³⁰¹ BOA, DH.TMIK.S.. 17/59-2.

Konya Vilayeti'nden gönderilen tahrirat ile Konya Vilayeti'nde zuhur eden çiçek hastalığı sebebiyle bölgeye gönderilen aşı memurları vasıtasıyla bütün çocukların aşılamaı gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen yine de vefat haberleri alınmıştır.³⁰² Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şahâne Nezâreti'ne Konya Vilayeti'nden gönderilen 3 Teşrinievvel 316 (16 Ekim 1900) tarihli ve 307 numaralı tahrirat ile Konya Vilayeti'nde 1316 (1900) senesi haziran ayının başından ağustos ayının sonuna kadar üç ay içerisinde merkez ve mülhakatta 3879 çocuğa çiçek aşısının yapıldığına dair bilgi verilmiştir.³⁰³ Ve yine devamında Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şahâne-i Nezâreti'ne, 1316 Eylül'ün başından teşrinisaninin sonuna kadar (14 Eylül 1900- 13 Aralık 1900) üç ay zarfında merkez ve bağlı bulunan kazalarda 4396 çocuğa çiçek aşısı yapıldığı Konya Vilayeti'nden gönderilen 25 Kânunisani 316 tarihli ve 438 numaralı tahrirat ile bildirilmiştir.³⁰⁴ Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şahâne-i Nezâreti'nden, Konya merkez vilayeti ile Burdur Sancağı için iki aşı memurunun tayini isteğine cevaben 19-20 Ağustos 317 tarihli ve 206 numaralı iki kıta tahrirat gelmiştir.³⁰⁵ Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şahâne-i Nezâreti'ne 317 senesi eylül ayının başından teşrinisani ayının sonuna kadar üç ay zarfında Konya merkez ve bağlı kazalarda 4100 çocuk için çiçek aşısının gerekli olduğu Vilayeti Sıhhiye Müfettişliğinden verilen tahrir ile Konya Vilayeti'nden 19 Kânunisani 317 tarihli 413 numaralı tahrirat ile bildirilmiştir.³⁰⁶ 1318 (1902) yılı mayıs ayın içerisinde Konya Vilayeti için, ahval-i sıhhiye ve çiçek aşısı ameliyatını belirten cetvelin, Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahâne Nezâreti'ne gönderildiği bildirilmiştir.³⁰⁷ Konya Vilayeti'nden gönderilen tahrirat ile Konya Vilayeti'ne bağlı Saidili nahiyesinde çiçek hastalığının ortaya çıkması sebebiyle bölgeye gönderilen aşı memurları vasıtasıyla bütün çocukların aşılamaı gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen yine de dört çocuğun çiçek hastalığı sebebiyle vefat ettiği haberi alınmıştır.³⁰⁸ Her ne kadar vefat haberleri gelse de alınan önlemler çerçevesinde aşının faydaları görölmeye devam ettiği için her alanda aşılamanın en üst seviyelere çıkarılması amaçlanmıştır.

Hazırlanan aşı nizamnâmesi gereğince; aşının, lüzum görölen sayıda her tarafa gönderilmesi ve aşılamaın uygulanmasının takip edilmesi gerektiğine karar verilmiştir.³⁰⁹ Aşı takibi ile hastalık bulunan merkezlerden, Konya'nın Karapınar kazası ve merkezinde halen çiçek hastalığının olduğu ve bu hastalığa karşı kullanılmak üzere yeter miktarda aşı kaleminin

³⁰² BOA, DH.MKT.577/ 70.

³⁰³ BOA, DH.MKT. 2429/47.

³⁰⁴ BOA, DH.MKT. 2459/33.

³⁰⁵ BOA, DH.MKT. 2536/ 101.

³⁰⁶ BOA, DH.MKT. 2591/16.

³⁰⁷ BOA, DH.MKT. 539/28.

³⁰⁸ BOA, DH.MKT.577/ 70.

³⁰⁹ BOA, DH.MKT. 278 /57 .

gönderilmesi ve bundan sonra istenen aşının aylık olarak gönderilecek olması karara bağlanmıştır.³¹⁰

Dahiliye ve Mekatib-i Askeriye-i Şahâne Nezâreti'ne gönderilen yazıda Konya Vilayeti'nde Antalya kasabası ile diğer kaza ve nahiyeler ile İstanos'ta çiçek hastalığının şiddetli bir şekilde devam etmesi sebebiyle 200'ü aşkın kişinin vefat ettiği belirtilmiştir. Bu durumun önünün alınabilmesi için aşı nizamnâmesinin yerine getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Dersaadet'ten lüzumu kadar aşının acil olarak gönderilmesi ama yeterli miktarda aşının bulunmaması durumunda Avrupa'dan sipariş edilmesi ve gerekli olan doktorların acil olarak gönderilmesi ve bunların bölgeye ulaşmalarına kadar sıhhi tedbirlerin alınması arz edilmiştir.³¹¹ Hastalığın şiddetini arttırması ile beraber çiçek illetinin önüne geçilmesi için tedbirlerin arttırılması gerektiği anlaşılmıştır.³¹²

Uygulanan tedbirler netice vermiş olmasına rağmen yine de Konya Vilayeti'nde çiçek hastalığının büyük kayıplara sebep olduğu bilinmektedir. Konya'da hastalık yayılmasına rağmen İstanos ve Antalya'da bir haftaya yakındır hiç yeni çiçek hastalığı haberinin gelmemesi sevindirici bir durum olarak görülmüş ve bu bölgelerde acil doktor ihtiyacının olmadığı belirtilmekle beraber hastalık olan yerlere gönderilecek doktor için bin beş yüz kuruş maaş ve harcırah verilmesi ve aşı tüplerinin yerlerine ulaştırılmasının gerekli olduğu kararlaştırılmıştır.³¹³ Çiçek hastalığının zaman zaman azalıp çoğalmak sûretiyle dalgalı bir seyir gösterdiği bilinmektedir. 30 Kasım 1904 senesinde çiçek hastalığının çoğalması nedeniyle Aşı Nizamnâmesi'nin uygulamaya konulması ve çiçek hastalığının zuhuru nedeniyle aşı talebinin daha da artması üzerine Telkikhâne-i Şahâne tahsisatının yeterli olmadığı için yıllık 42. 347 kuruş olan tahsisatın yaklaşık üç katına çıkarılarak 126.921 kuruşa çıkarılması gerektiği değerlendirilen konular arasında olmuştur.³¹⁴ Aşı uygulamaları düzenli olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber 27 Kasım 1904 tarihinde aşı nizamnâmesinin ecnebi kişilere uygulanmasının zorunlu olmadığı belirtilirken ecnebilerin kendi istekleri ile aşı olmak isterlerse bu durumun genel sağlık açısından uygun görüleceği belirtilmiş ve ayrıca mürur tezkirelerinin kaydı için gelen yolcular ile ecnebi tebaasından olan kişilerin yanlarında aşı şehâdetnâmeleri bulunmayanların aşıya zorlanmalarının çeşitli sorunlara sebebiyet vermesi hasebiyle Dersaadet'ten aksi belirtilmedikçe bu grupta yer alan kişilerin aşı konusunda zorlanmamaları hususu belirtilmiştir.³¹⁵ Durum böyle devam ederken, çiçek hastalığının can

³¹⁰ BOA, DH.MKT. 319/23-10.

³¹¹ BOA, İ.HUS.632/50.; BOA, BEO 1090 /81718.

³¹² BOA, DH.MKT. 2220 /12.

³¹³ BOA, BEO 1117/83743 -2.

³¹⁴ BOA, BEO 2456/ 184176 .

³¹⁵ BOA, DH.MKT. 911/ 61.

kayıplarına yol açmasından dolayı yeni aşı nizamnâmesine göre aşığı tatbik etmeyen ve çocuklarını aşılatmayan gayrimüslim cemaatlerin nakitle cezalandırılmaları, hastalığın önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması ve çiçek hastalığıyla ilgili üç ayda bir istatistik cetvelinin hazırlanarak gönderilmesi istenmiştir. 14 Ağustos 1905 tarihine gelindiğinde çiçek hastalığının halen can almaya devam etmesi sebebiyle gayrimüslim cemaatlerinden çocuklarını aşılatmayan olur ise para cezasına çarptırılmaları uygun görülerek hastalığın ilerlemesinin önüne geçilmesi için gereken tedbirlerin alınması ve tekraren üç ayda bir hastalık ile ilgili istatistiki bilgilerin ortaya konulduğu cetvellerin hazırlanması hususunun önemine bir kere daha değinilmiştir. Gönderilen çiçek aşılarının bir kere uygulanmasının yeterli olmadığı aşılardan gerekli zamanda ve miktarda tekrarlarının yapılması şart olmakla beraber şayet gerekli olan miktardan fazla aşı istenilir ve istenilen bu aşı kalemlerini saklanması zor olması nedeniyle bazı aşılardan bozulduğu anlaşılır ise bu konuda daha dikkatli olunması için aşılardan bozulmasına sebebiyet verenlerden bozulan aşı kalemi başına beş kuruş alınarak hazinenin zararının önüne geçilmesi sağlanmak istenmiştir.³¹⁶

Konya Vilayeti'ne gönderilen telgraf ile Rusya'dan gelen muhacirlerin kalacakları yerlerin Konya Vilayeti'nce belirlenmesi ve çiçek hastalığının şiddetli bir şekilde devam etmesi sebebiyle Şehremaneti'nce aşı memurlarının acilen gönderilerek tamamının aşılatılmasının gerekliliği ortaya konulmuştur.³¹⁷ Sıhhiye Nazırı tarafından acil notu ile Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda, Odesa'dan vapur vasıtasıyla Dersaadet'e gelen muhacirlerin doktor kontrolünden geçirildiği bu kontrol neticesinde birkaç çocukta çiçek hastalığına rastlanmış olsa da aşılardan tamamlanmasından sonra Konya'ya sevk edildikleri ve bundan sonra da gelecek olan diğer muhacirlerin vapurda muayene işlemlerinin layıkıyla yapıldıktan sonra mahallerine sevk edilmelerinin gerçekleştirilmesi ile çiçek hastalığı ve diğer bulaşıcı hastalıkların sirayetinin önüne geçilebileceği belirtilmiştir.³¹⁸

Konya'da bağ ve bahçelerin içerisinde hayvan gezdirilmesinin yasak olduğu halde bu kuralı ihlal edenlerden alınan paranın köylerin temizlenmesinde ve çiçek hastalığına karşı kullanılması için Konya Meclisi Mazbatası, Sadâret'e takdim edilmiştir.³¹⁹ Dahiliye Nezâreti'ne, Sıhhiye Nazırı adına Sıhhiye Müdür-i Umumi'sinin yazdığı yazıya göre, çiçek salgını olan köylere giderek aşı yapılabilmesi için aşı memurlarına maaş ve harcırahlarının verilerek gereken işlemlerin yapılması istenmiştir.³²⁰

³¹⁶ BOA, DH.MKT. 997/ 16.

³¹⁷ BOA, DH.MKT.2700/69-2

³¹⁸ BOA, DH.MKT.2702/89.

³¹⁹ BOA, DH.MKT.2803/20.

³²⁰ BOA, DH. UMH.80/38-2.

2.2.1 Çiçek Hastalığının Yıllara Göre Seyri

Tablo 1.2 Çiçek Hastalığının Teke Sancağı ve Çevresindeki Seyri

Hastalık Adı	Yer	Tarih	Açıklama
Çiçek	Konya	5 Ağustos 1860	Konya'da çiçek hastalığına yakalanan hasta çocuklar için elli altmış kalem çiçek aşısının gönderilmesi istenmiştir. ³²¹
Çiçek	Alanya	19 Ağustos 1860	İlk olarak otuz kalem çiçek aşısının gönderilmesi istenmiştir. ³²²
Çiçek	Alanya	21 Ağustos 1860	Alanya'daki çocuklar için elli altmış kalem çiçek aşısının yollanması istenmiştir. ³²³
Çiçek	Alanya	11 Temmuz 1861	Alanya'daki çocuklar için elli kalem çiçek aşısının yollanması istenmiştir. ³²⁴
Çiçek	Alanya	13 Temmuz 1861	Alanya'daki çocuklar için elli kalem çiçek aşısının yollanması istenmiştir. ³²⁵
Çiçek	Alanya	29 Temmuz 1861	Alanya'daki çocuklar için elli altmış kalem çiçek aşısına ihtiyaç duyulmaktadır. ³²⁶
Çiçek	Alanya	4 Ağustos 1861	Elli adet çiçek aşısı kaleminin Mekteb-i Tıbbiye Nezâreti tarafından Alanya'ya gönderildiği belirtilmiştir. ³²⁷
Çiçek	Alanya	5 Kasım 1861	Alanya'daki çocuklar için elli altmış kalem çiçek aşısının yollanması istenmiş ve akabinde gelen aşılar için teşekkür edilmiştir. ³²⁸
Çiçek	Konya	5 Şubat 1865	Hastalığın bir an evvel bertaraf edilmesi için yaklaşık iki bin nefere yetecek kadar aşı kaleminin Konya'ya gönderilmesi istenmiştir. ³²⁹
Çiçek	Konya	27 Mart 1865	Mekteb-i Fünun öğrencilerinden Salih Efendi'nin aşı için gönderilmesi Konya Valiliğince istenmiştir. ³³⁰
Dang, Çiçek	Finike	4 Şubat 1890	Hastalıktan 13 kişi vefat etmiştir. Sonrasında hastalığın etkisinin azaldığı belirtilmiştir. ³³¹
Çiçek	Konya	17 Aralık 1894	Konya merkez olmak üzere bazı kazalarda hastalık zuhur etmesine rağmen aşı kaleminin olmaması sebebiyle derhal posta ile bir miktar aşı kaleminin gönderilmesi istenmiştir. ³³²
Çiçek	Antalya-İstanos	14 Mart 1898	Konya Vilayeti'nin Antalya kasabasıyla livaya münhal diğer kaza ve nahiyelerde ve İstanos nahiyesinde çiçek hastalığı şiddetli bir şekilde devam etmektedir. Ve bütün nahiye de şimdiye kadar bu sebeple 200'den fazla kişi vefat etmiştir. ³³³
Çiçek	Antalya	20 Mart 1898	Antalya'da 24 kişi hastalığa tutulmuş, 11 kişi hastâne de tedavi altına alınmış ve bu hastalık sebebiyle 3 kişi vefat etmiştir. ³³⁴

³²¹ BOA, A.}MKT.MHM. 190/65.

³²² BOA, A.}MKT.NZD. 321/83-3-4.

³²³ BOA, A.}MKT.MHM. 192/51 .

³²⁴ BOA, A.}MKT.NZD. 360/6 .

³²⁵ BOA, A.}MKT.MHM. 225/82 .

³²⁶ BOA, A.}MKT.NZD. 360/ 6 -3.

³²⁷ BOA, A.}MKT.MHM. 229 /42 .

³²⁸ BOA, A.}MKT.UM.. 513/ 90.

³²⁹ BOA, A.}MKT.MHM. 324/ 74.

³³⁰ BOA, A.}MKT.MHM. 327/58.

³³¹ BOA, DH.MKT. 1695 /14 .

³³² BOA, DH.MKT. 319/26-23 -2.

³³³ BOA, BEO 1090 /81718 ; İ.HUS.632/50.

³³⁴ BOA, DH.TMIK.S.. 17/59-2.

Çiçek	Akseki	20 Mart 1898	Akseki’de alınan tedbirler neticesinde hastalık kontrol altına alınmıştır. ³³⁵
Çiçek	İstanos	20 Mart 1898	İstanos’da çiçek hastalığı devam etmektedir. ³³⁶
Çiçek	Elmalı	20 Mart 1898	Elmalı’da çiçek hastalığı yoktur. ³³⁷
Çiçek	İstanos	21 Nisan 1898	İstanos’ta Çiçek hastalığı yoktur. ³³⁸
Çiçek	Antalya	21 Nisan 1898	Antalya’da çiçek hastalığı yoktur. ³³⁹
Çiçek	İstanos	22 Nisan 1898	İstanos’ta çiçek hastalığı yoktur. ³⁴⁰
Çiçek	Antalya	22 Nisan 1898	Antalya’da çiçek hastalığı yoktur. ³⁴¹
Çiçek	Antalya	23 Nisan 1898	İstanos’ta çiçek hastalığı yoktur. ³⁴²
Çiçek	Antalya	23 Nisan 1898	Antalya’da çiçek hastalığı yoktur. ³⁴³
Çiçek	Antalya	24 Nisan 1898	Antalya’da çiçek hastalığı yoktur. ³⁴⁴
Çiçek	Antalya	25 Nisan 1898	Antalya’da çiçek hastalığı yoktur. ³⁴⁵
Çiçek	Antalya	26 Nisan 1898	Antalya’da çiçek hastalığı yoktur. ³⁴⁶
Çiçek	Antalya	27 Nisan 1898	Antalya’da çiçek hastalığı yoktur. ³⁴⁷
Çiçek	Teke Sancağı	5 Eylül 1898	Bölgeye tayini gerçekleştirilen aşı memurlarının yol masraflarının Harcırah Kararnâmesi hükmüne göre belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. ³⁴⁸
Çiçek	Konya	18 Kasım 1900	Üç ay içerisinde Konya Vilayeti merkez kazasında ve bağlı kazalarda üç bin sekiz yüz yetmiş dokuz çocuğa çiçek aşısı yapılmıştır. ³⁴⁹
Çiçek	Konya	9 Mart 1901	Üç ay içerisinde Konya Vilayeti merkez kazasında ve bağlı kazalarda dört bin üç yüz doksan altı çocuğa çiçek aşısı yapılmıştır. ³⁵⁰
Çiçek	Konya	14 Eylül 1902	Konya Vilayeti’ne bağlı Saidili nahiyesinde çiçek hastalığının ortaya çıkması sebebiyle bölgeye gönderilen aşı memurları vasıtasıyla bütün çocukların aşılanması gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen yine de 4 çocuğun çiçek hastalığı sebebiyle vefat ettiği görülmüştür. ³⁵¹
Çiçek	Konya	5 Ocak 1909	Konya Vilayeti’ne gönderilen telgraf ile, Rusya’dan gelen muhacirlerin kalacakları yerlerin Konya Vilayeti’nce belirlenmesi istenmiş ve çiçek hastalığının şiddetli bir şekilde devam ettiği belirtilmiştir. ³⁵²

XIX. yüzyılın ikinci yarısında çalışmanın tarih aralığına da denk gelen zaman diliminde Teke Sancağı’nda çiçek hastalığı görülmektedir. Özellikle Antalya ve İstanos başta olmak üzere

³³⁵ BOA, DH.TMIK.S.. 17/59-2.

³³⁶ BOA, DH.TMIK.S.. 17/59-2.

³³⁷ BOA, DH.TMIK.S.. 17/59-2.

³³⁸ BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³³⁹ BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³⁴⁰ BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³⁴¹ BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³⁴² BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³⁴³ BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³⁴⁴ BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³⁴⁵ BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³⁴⁶ BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³⁴⁷ BOA, BEO, 1117/83743 -2.

³⁴⁸ BOA, DH.MKT. 2101/45.

³⁴⁹ BOA, DH.MKT. 2429/47.

³⁵⁰ BOA, DH.MKT. 2459/33.

³⁵¹ BOA, DH.MKT.577/ 70.

³⁵² BOA, DH.MKT.2700/69-2.

hastalık Alanya, Finike, Akseki kazalarında da mevcudiyetini devam ettirerek hemen hemen bütün Teke Sancağı dahilinde olumsuz etkilerini hissettirmiştir. Ölümlere de sebep veren çiçek hastalığı tablo 1.2’de görüldüğü üzere tez konumuza dahil zaman diliminde varlığını göstermekle beraber akabinde de belli bir süre daha mevcudiyetini devam ettirmiştir. Tezimizin tarih aralığının hemen akabinde aşı çalışmalarının da devam ettiği görülmektedir. Öyle ki tarihler 1910’u gösterirken çiçek aşısı olan kişilere bakıldığı zaman; Alanya’da çiçek hastalığı için 1076 çocuğun aşılandığını Antalya Mutasarrıflığı bildirmiştir. (Konya, Nr.1968, 4 Mayıs 1326 /17 Mayıs 1910, s.3-4.)³⁵³ Kaş kazasında 2840 çocuk çiçek aşısı olmuştur. (Konya, Nr. 1973, 8 Haziran 1326/ 21 Haziran 1910, s.4.)³⁵⁴ Antalya Sancağı’nda ilk defasında 5277 çiçek aşısı yapılırken ikinci defasında 4907 kişinin çiçek aşısı olduğu belirtilmiştir. Alanya’da ilk defasında 2056 ikinci defasında 265 kişi, Akseki’de ilk defasında 742 ikinci defasında 218 kişi, Tefenni’de 1225 kişi çiçek aşısı olmuştur. (Konya, Nr, 1972, 1 Haziran 1326 / 14 Haziran 1910, s.10.)³⁵⁵

Mayıs 1324 (Mayıs-Haziran 1908) tarihinde, Konya Vilayeti dahilinde bulunan Burdur, Isparta, Antalya ve Niğde sancakları tabiplerinin raporlarına göre sill-ür-rie* hastalığına tutulan 44 kişi ve 18 vefat, humma-i tifoiyeden 27 kişinin hasta olduğu ve bunlardan 14 kişinin vefat ettiği, sual-i diki* hastalığından 113 hastanın olduğu ve bunlardan 8 kişinin vefat ettiği, frengi hastalığından toplamda 56 hastanın olduğu ve 15 vefat gerçekleştiği, düsentarb* hastalığından 42 kişinin muzdarip olduğu 14’ünün vefat ettiği, kızıl hastalığından 17 kişi, kuş palazından 1 kişi, çiçek hastalığından 3 kişinin muzdarip olmakla beraber bu hastalıklardan vefatın olmadığı belirtilmiştir. Geçen aya göre durumun daha iyiye gittiği erkek ve kız olarak toplamda 953 doğum gerçekleşmiş ve farklı hastalıklardan da 118 kişinin vefat ettiği bildirilmiştir. (Konya, Nr. 1880, 29 Temmuz 1324/11 Ağustos 1908, s.3.)³⁵⁶ 6 Aralık 1917 tarihinde Antalya’nın köylerinde bulunan 280 çocuğa aşı memurları tarafından çiçek aşısı yapıldığı da bilinmektedir.³⁵⁷

³⁵³ Fatma Keser, *Konya Vilayet Gazetesi’ne göre II.Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, Konya,2008, s.345.

³⁵⁴ Keser, *Konya Vilayet Gazetesi’ne göre II.Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı* , s.345.

³⁵⁵ Keser, *Konya Vilayet Gazetesi’ne göre II.Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı* , s.346.

* Akciğer veremi.

* Boğmaca.

* Dizanteri.

³⁵⁶ Keser, *Konya Vilayet Gazetesi’ne göre II.Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı*, s.362.

³⁵⁷ BOA, DH.UMVM 151/ 59 .

2.3 Kolera Salgını ve Etkileri

Osmanlı Devleti'nin hemen her bölgesinde kendisini hissettiren kolera hastalığı XIX. yüzyılın ikinci yarısıyla beraber Teke Sancağı'nda da ortaya çıkmıştır. Sancağın geneli bulaşık olarak kabul edilmekle beraber, Antalya'da da 8-10 kişinin kolera hastalığına tutulduğu ve vefat ettiği belirtilmiştir. 19 Rebülevvel 283 (M-1 Ağustos 1866/R- 20 Temmuz 1282) tarihli Daire-i Dahiliye aracılığıyla Sadâret 'ten ortaya konulan sebepler neticesinde livanın 82 senesi gelirlerinden yetecek kadar miktarının Bank-ı Osmani'ye teslim edilmek üzere tertip ve havalesinin uygun görülmesi Teke Sancağı'nın gelirlerinden on yük kuruşun düzenlenmesine karar verildiği ve belirtilen miktarın da aylık olarak peyder pey hazineye teslim edilmesi hakkında ferman gönderilmiştir. Buna binaen mümkün olan miktarın eylül ayının on beşinden evvel yetiştirilmesi gerektiği belirtilerek, belirlenen miktarın süratle ödenmesi istenmiştir. Buna ek olarak alınması gereken tedbirler neticesinde bu hastalığın daha da yayılmasının önüne geçilmesi için, bu kişilerin gittikleri yerin karantina altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Teke Sancağı varidatından bankaya verilmesi kararlaştırılan meblağın, bölgede baş gösteren kolera dolayısıyla zor durumda olan halk için kullanılması söz konusu olduğundan gönderilemeyeceği belirtilmiştir.³⁵⁸ Osmanlı Devleti'nde 1866 tarihine gelindiği zaman toprakların büyük çoğunluğunda kolera hastalığının çok da etkili olmadığı belirli bölgelerde varlığını devam ettirdiği bilinmektedir. Bu bölgelerden birisi de Konya olmuştur. Özellikle Konya ve dahilinde bulunan; Ereğli, Aksaray, Niğde ve Teke Sancağında yer yer kolera vakaları ortaya çıkmıştır.³⁵⁹

Batum'a gelecek gemilerin koleraya karşı karantinaya alınmasına karar verildiği, Antalya'ya Mısır yönünden gelen yabancı gemilerin Sıhhiye Dairesi'nin emrine itaat etmeyerek limana yolcu çıkardıkları, hatta bazı gemilerin de limanda demir attıkları, bu konunun üzerine gidilerek hastalığın sirayet etmemesi için her türlü sıhhi tedbirin alınması gerektiği konusu değerlendirilmiştir.³⁶⁰ Cebel-i Bereket Sancağı'nda³⁶¹ iskân edilmek üzere Mersin'e çıkarılan ve kolera salgını dolayısıyla vilayet merkezi ve civarına geçici olarak yerleştirilen Kafkasya muhacirlerinden iki bin yüz on altı kişinin Antalya'ya ve uygun mahallere sevkinin gerekli olmasından dolayı tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.³⁶²

Yaz mevsimi günlerinde kolera hastalığı her tarafta gittikçe şiddetlenmektedir. Malta, Tunus ve İtalya'nın bazı sahillerinin bulaşık bölgelerden eşya ve yolcu gemilerini kabul

³⁵⁸ BOA, A.}MKT.MHM. 363/ 85 -2.

³⁵⁹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895)*, İstanbul.2008, s. 32.

³⁶⁰ BOA, MB.İ.123/167.

³⁶¹ Cebel-i Bereket Sancağı; "eski adı Gavurdağı olan bugünkü Amanos dağlarının Düldül Dağı'ndan Belen Boğazı'na kadarki bölümüne ve merkezi Yarpuz olan sancağa verilen" isimdir. Yusuf Halaçoğlu, "Cebelibereket", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993, 7, 185.

³⁶² BOA, DH.MKT. 1782/117.

etmemeye başlamış ve Tunus sahilini tamamen kapatmış ve Trablus temiz olması hasebiyle Malta'dan Tunus'a gidecek gemilerin eşyasız olarak Trablus Limanı'na gelip karantinasını çıkardıktan sonra temiz patenta* ile Tunus'a gitmesine izin verilirken bu gemiler ile Malta'nın kolerasından firar edenler de gelmeye başlamıştı. Bu illetin temiz yerlere ulaştığı Malta'daki hastalığın şiddetli olduğundan burada ticaret yapmayan ve iş gücü sahibi olmayan ve Trablus ile hiçbir münasebeti bulunmayan kolera firarilerinin Trablus'a gelmeye hazırlandığı ve Tunus sahili buradan temiz patenta ile giden gemiler bile kabul olmayarak girişleri men edilerek, Malta ve İtalya sahillerinde Devlet-i Âliyye'nin postaları bile kabul olunmayarak her taraf emniyet altına alınmıştır. Ve Malta'nın hastalığı şiddetlenmekle beraber Trablus'ta bulunan nüfusun sıhhatlerini ve canlarının korunması için burada bile bir kaide lazım olup Düvel-i Fehime* konsolosları bu konuda harekete geçmişlerdir. Çünkü en yakın yer Malta Ceziresi olduğundan Malta ile Trablus arasında kabul edilen usûlün İngiltere Konsolosu canipleriyle müzakere ile kararlaştırılması üzerine ilan edilmiş ve İngiltere Devleti fehimesine uyacağına dair İngiltere Konsoloshânesi'ne vararak orada bu konunun konuşulmasına başlanmıştır. Trablus hükûmeti için de sıhhi tedbirler olunduğu beyan edilmiştir. Bunun üzerine müzakere sonucu Trablus'ta ticareti veyahut acele işleri olan Trablus sakinlerinden olup yakın günlerde Malta'ya acilen gidip gelmeye mecbur olan ve gerçekten Trablus yerlilerinden olanlar Malta'dan ve diğer yerlerden gelenlerin 10 gün müddetle karantina altında tutulduktan sonra Trablus'a kabul olunması ayrıca hastalıktan kaçanlar ile tebdili havaya ihtiyacı olanların ve işsiz güçsüz kişilerin kabul olunmaması kararlaştırılmıştır. Dostane bir şekilde verilen karar neticesinde Trablus karantinası her konsoloshâneye ilan edilecektir.³⁶³

22 Kasım 1890 tarihinde, Mersin'de kolera'nın ortaya çıkması sebebiyle Adana'ya sevk edilmek üzere Rusya Vapuruyla Antalya İskeleye'ne gönderilen muhacirlerin Teke Mutasarrıflığı'ndan çıkan telgrafnâme ile Antalya'dan Adana'ya düzgün yol olmaması nedeniyle Antalya'dan Adana'ya ne sûretle gideceklerinin bildirilmesi 8 Teşrinisani 306 (M-20 Kasım 1890/ H- 07 Rebûlâhîr 1308) tarihli tezkire ile Muhacirin Komisyonu'ndan sorulmuştur. Ayrıca bu yolculuğun çok meşakkatli olacağı ve eğer kara yolu ile gidilirse perişanlığın daha da artacağı belirtilirken bu kişilerin Konya Vilayeti dahilinde uygun yer bulunmamasından dolayı buraya da gönderilmemeleri gerektiği yine komisyona bildirilmiştir. Eğer Antalya'da bu kişilerin kalması uygun olmaz ise şehrin yakınlarında uygun bir yerde dört yüz ya da beş yüz adet çadırın gönderilmesi ve burada kalınmasının uygun olabileceği

* Yabancı limandan gelen gemilere, kıyı sağlık dâiresi tarafından karantina muâyenesinden sonra verilen kıyıya çıkma belgesi.

* Düvel-i(fehime-i) Mütetabbe: Birbirlerini dost sayan devletler. (Devellioğlu, "Düvel-i Mütetabbe" s. 766.)

³⁶³ BOA,HR.MKT. 556/12-6.

söylenmiştir.³⁶⁴ Antalya'ya sevk edilen muhacirler, karayolundan ziyade, genellikle deniz yolu ile Antalya'ya gelmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi, Antalya'ya sevk edilen muhacirler de mahalli ve merkezi yönetimin devamlı iş birliği neticesinde, en uygun şekilde burada iskan edilmişlerdir.³⁶⁵

23 Kasım 1890 tarihinde kolera salgını nedeniyle Antalya'ya sevk edilen iki binden fazla Çerkes kafilesinin, Adana'da salgın devam ettiği için ve bölgede dört kişinin koleraya yakalandığı ve bunlardan birinin vefat haberinin alınması sebebiyle bu kişilerin geri gönderilmemeleri Adana Vilayeti'nce istenmiştir.³⁶⁶ 24 Kasım 1890 senesinde, Kafkasya Muhacirlerinden Adana'ya sevk edilmek üzere Mersin'e gelenlerin kolera sebebiyle burada tutulmaları, daha sonra geleceklerin ise Antalya yoluyla sevk edilmesi istenmiştir.³⁶⁷

25 Kasım 1890'da kolera Antalya'da devam ederken farklı olarak Alanya'da kolera hastalığı hakkında yeni bir haber olmadığı Adana'daki kolera salgını nedeniyle Alanya hariç sahilin Anamur'a kadar kapatıldığı, deniz ve kara yoluyla Adana Vilayeti'ne giriş çıkış yapılmaması gerektiğinin, Suriye, Beyrut, Halep, Diyarbakır, Sivas, Adana ve Konya vilayetlerine bildirildiği görülmektedir.³⁶⁸

26 Kasım 1890 senesinde Kafkasya'dan gelip iskan için Mersin'e gönderilecek iken Mersin'de kolera çıkması sebebiyle bir kısım muhacir Antalya'da bırakılmıştır. Ayrıca Rusya'dan yola çıkacak ikinci kafilenin İdare-i Mahsusa (devlet vapur işletme dairesi) vapurlarından biriyle Mersin'e gönderilmesi ve Kafkasya'dan hicret eden 9000 küsur nüfus muhacirinden birinci kafile olarak gelen ve Konya Vilayeti dahilinde iskan ettirilecek olan 2400 kadar nüfus Antalya'ya nakil ettirildiği gibi kalanların tamamen Adana Vilayeti dahilinde iskanlarının gerekli olduğu ve buraya geldikçe Mersine gönderilmeleri kararlaştırılmışken kolera illetinin Mersin'de de ortaya çıkması sebebiyle izdiham olmaması ve hastalığın bertaraf edilmesinin sağlanmasına kadar Mersin'e gidecek kişilerin geçici olarak Antalya'ya gönderilmeleri ve ikametlerinin sağlanması yine ikinci kafile olarak gelenlerin de aynı şekilde Antalya'da ikametinin sağlanması konusu Sadâret'e yazılmıştır.³⁶⁹ 10 Şubat 1891'de Adana ve Halep'te kolera tamamen bertaraf edilmiştir.³⁷⁰ Adana vilayetine gönderilmesi kararlaştırılarak Antalya'ya sevk edilen ve Antalya'da bulunan muhacirlerin havalar ısınmasından önce bu aylarda vapurlarla iskân bölgeleri olan Adana'ya sevkleri için gerekenin yapılması ancak bazı

³⁶⁴ BOA, DH.MKT. 1783/44 .

³⁶⁵ Ali Rıza Gönüllü, Antalya'da İskân Edilen Muhacirler (1878-1923), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(26), 2009, 321.

³⁶⁶ BOA, A.}MKT.UM.. 1873/3 .

³⁶⁷ BOA, DH.MKT. 1784/24 .

³⁶⁸ BOA, A.}MKT.UM.. 1873/22 .

³⁶⁹ BOA, DH.MKT. 1785/3.

³⁷⁰ BOA, DH.MKT. 1797/107.

muhacirlerin Adana'ya gönderilmeyerek Burdur'da miri araziden olan 47 bin dönüm arazi üzerine Çerkez muhacirlerinin iskânlarının münasip olduğu bildirilmiştir. Durum hakkında Konya valiliğine gerekli emir verilmiştir.³⁷¹

27 Kasım 1890 Antalya'da kolera hastalığının devam etmesi sebebiyle, Konya Vilayeti'nden alınan telgrafnâme ile Teke Sahili'nde dolaşmak üzere önceden istenilip gönderilmeyen Karakol Vapuru'nun sahil güvenliğinin temini için henüz gönderilmediği belirtilerek şu aralık Mersin'de kolera zuhurundan dolayı sahil şeridinin de güvenliğinin sağlanmasında kullanılmak üzere bir vapurun hemen gönderilmesinin gerektiği hususu belirtilmiş ve ayrıca kolera hastalığının hüküm sürmesi dolayısıyla başka hizmetlerde de kullanılmak üzere gönderilmesi talep edilmiştir.³⁷²

8 Ocak 1891 tarihinde kolera hastalığının Suriye sahili ile Adana'ya kadar sirayeti nedeniyle bu kesimde gemi dolaştırılarak hastalığın temiz mahallere bulaşmasının önlenmesi için ilgililere tebliğde bulunulduğu, dolayısıyla kolera hastalığının sirayetinin engellenmesi ve çeşitli hizmetler için yetkililer tedbir aldıkları ve gemi dolaştırdıkları için Mersin başta olmak üzere Teke Sahillerinde ayrıca bir gemi istihdamına gerek olmadığı hususunda Konya Vilayeti'ne yazı yazılmıştır.³⁷³ 17 Şubat 1891 tarihi itibarıyla Adana ve Halep'te kolera hastalığının tamamen bertaraf edilmesinden dolayı Antalya'da geçici olarak bekletilen muhacirlerin oralara naklinin temin edilmesinin sağlanması da Muhacirin Komisyonu'na bildirilmiştir.³⁷⁴

Halep'te zuhur eden kolera hastalığının Konya Vilayeti'ne sirayetini önlemek için Gülek Boğazı'nda ikişer yüz kuruşluk maaşla 10 nefer gardiyan ve 1000 kuruş maaşla bir memur ve Antalya dahilinde Kalkan ve Finike iskelelerinde on ikişer macedi aylıkla 2 nefer gardiyan istihdam edilmesi ve istihdam edilen bu gardiyan ve memurların maaşının Sıhhiye Nezâreti tahsisatından ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁷⁵

26 Ağustos 1892 tarihinde Alanya kazasının bazı köylerinde zuhur eden hastalıktan dolayı telef olan hayvan miktarına ve uygulanan fenni tedbirlere dair Konya Vilayeti'nden gelen tahriratın, Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahâne Nezâreti'ne takdim edildiği belirtilmiştir.³⁷⁶ Konya Vilayeti ve Maliye Nezâreti'ne yazılan yazıda Halep'teki kolera hastalığı dolayısıyla muhafazası gereken Gülek Boğazı'nda, Kalkan ve Finike iskelelerinde

³⁷¹ BOA, DH.MKT. 1810/50.

³⁷² BOA, DH.MKT. 1785 /89.

³⁷³ BOA, DH.MKT. 1798 /55.

³⁷⁴ BOA, DH.MKT. 1810/50.

³⁷⁵ BOA, DH.MKT. 1884/ 9 .

³⁷⁶ BOA, DH.MKT. 2053/93.

istihdam olunan gardiyanlara maaşları için harcanacak meblağın Sıhhiye tahsisatından ödeneceği belirtilmiştir.³⁷⁷

Hastalığın hemen her alanda olumsuz etkilerini ortaya çıkarmasıyla beraber tedbirlerin yönünün daha da genişletildiği görülmüştür. 10 Nisan 1894 Düyûn-ı Umûmiye³⁷⁸ Komiserliği'nde alınan 24 Mart 310 (M- 05 Nisan 1894/ H-29 Ramazan 1311) tarihli ve seksen üç numaralı tezkirede midye, istiridye, tarak ve yengeç gibi hayvanların alış ve satışının men edildiği hatta yengeç, ıstakoz ve teke (bir çeşit karides) gibi hayvanların alış ve satışlarının yasaklanması hakkında kesinlik olmamakla beraber bunların dahi ihtiyaten yasaklanması yoluna gidilerek bu konuda sahil muhafaza memurlarına tebligatta bulunulmasına karar verilmiştir. Bu konuya gereken önemi vermeyenler ve yasaklara uymayanların Zabıta-i Saydiye Nizamnâmesi'nin³⁷⁹ yirmi beşinci maddesi gereğince suçlu duruma düşecekleri belirtilmiş olup ayrıca konunun duyurulması adına gazetelerle de ilan ettirilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁸⁰

Kolera hayatın her alanında olumsuzluklara sebebiyet vermeye devam etmiştir. Sadece insanların sağlıkları üzerinde olumsuz etkiler oluşturmakla kalmamış etkilerini başka şekilde de hissettirmiştir. Öyle ki Kolera sebebiyle evrakların (Üç kıtası Almanya, dört kıtası Avusturya, bir kıtası Rusya İmparatorları, iki kıtası Belçika, iki kıtası Danimarka, altı kıtası Romanya, bir kıtası Yunan Kralları, dört kıtası İngiltere Kraliçesi, bir kıtası Flamenk, bir kıtası İspanya hükümetleri, bir kıtası Amerika Reisicumhuru ve bir kıtası da Lüksemburg'a takdim kılınan yirmi yedi kıta nâme-i hümayunun) etüvden geçirildiği sırada bazılarının zarfları yapışmış ve yazıları bozulmuş olmasından dolayı yeniden yazılması lazım gelen nâme-i hümayunlara dair bilgiler de kaynaklarda karşımıza çıkmıştır.³⁸¹ Kolera olumsuz etkilerini her alanda ve uygun bulunduğu her ortamda göstermeye devam etmiştir. Öyle ki insanların daha yakın temasta bulunmak zorunda oldukları ve hijyen koşullarının istenen seviyelerde olmadığı hapishâneler, diğer salgın hastalıklarda olduğu gibi kolera için de kendisine hızlı bir şekilde yayılma alanı bulmuştur. Bu durumun önüne geçmek için mahkûmların dirençlerini güçlendirmek önem arz ediyordu. Bu nedenle Antalya Hapishânesi'ndeki mahpuslara doktor tavsiyesi ile verilen etli ve limonlu çorbaya, koleranın ortadan kalkmasına kadar devam

³⁷⁷ BOA, DH.MKT. 1893 / 112 .; DH.MKT. 1906 /60.

³⁷⁸ Cevdet Küçük ve Tevfik Ertüzün, “Düyün-ı Umumiyye”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1991, s. 59.

³⁷⁹ Zabıta-i Saydiye Nizamnâmesi için bkz. *Düstûr*, I. Tertip, C.II., H. 18 Safer 1299 /M. 9 Ocak 1882, s. 122.; Bekir Koç, “Tanzimat Sonrası Hukuk Metinlerinde Av Yasakları”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1/ 1, “Türk Kültüründe Av” Ocak 2009, s.157.

³⁸⁰ BOA, Y..A...HUS. 293 /13-2.; Hatice Çiftci, 19 ve 20. Yüzyılda Teke Sancağı'nda Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular, *Cedrus*, 11, 2023, s.434.

³⁸¹ BOA, İ..HR.. 345 /7 .

edilmesi ve bunun için günlük kırk kuruş masrafın gerekli olduğu Teke Mutasarrıflığı'na Dahiliye Nezâreti'ne bildirilmiş olmakla beraber, bu durumun daha önce bir benzeri veya örneği olmadığı da belirtilmiştir.³⁸² Mahkûmlara etli limonlu çorba dağıtımı, hastalığın bir an evvel durdurularak yayılmasının önlenmesi için devletin imkanlarını zorlayarak sosyal devlet ilkesi gereğini yerine getirmek adına attığı önemli adımlardandır. 13 Ağustos 1894 Antalya'da kolera devam ederken hastalığın tedavisi için Tabip Yüzbaşı Ahmet Vefik Efendi'nin bölgeye aylık bin kuruş maaşla tabip olarak gönderilmesi ve harcırahlarının ödenmesi gerektiği hakkında tahrirat Dahiliye Nezâreti'ne yazılmıştır.³⁸³

14 Kasım 1894'te Antalya'da kolera devam ederken bu hastalık sebebiyle birkaç hasta ortaya çıkmış ve birkaç kişinin de vefatı gerçekleşmiştir. Antalya'da ortaya çıkan koleradan dolayı alınan tedbirler ve yapılacak masraflar hakkında; Antalya'da Kizir Çiftliği ve bazı bölgelerde birkaç hasta olduğu ve birkaç da vefatın gerçekleştiği belirtilmiş ve bu olayların üzerinden on on beş gün geçtikten sonra hastalığın önüne geçilebilmesi için alınacak tedbirlerin içerisinde Antalya Limanı'ndan çıkacak gemilerin sıhhi muayeneden geçirilmesi de gündeme gelmiştir. Ancak gemilerin kendi bünyelerinde sıhhiye tabibi bulunuyor ise, bu tip bir muayene işlemine tâbi tutulmalarına gerek olmadığı belirtilmiştir.³⁸⁴ Aynı dönemde Antalya civarında bazı bölgelerde şüpheli hastalık ortaya çıktığından dolayı eğer Antalya İskeleyi'nden vapurlara bindirilecek kişiler için zaruri bir durum var ise hiç olmazsa ilk önce Klazomen Tahaffuzhânesi'ne gönderilerek sağlık durumlarına göre muamele yapıldıktan sonra gereken işlemlerin yapılmasına dair Seraskerîye'ye tezkire yazılmıştır.³⁸⁵

Antalya'da ortaya çıkan hastalığın kolera belirtileri vermesi sebebiyle hastalığa şüphe ile bakan bölgedeki tabipler bu konuda tetkik yapmış ve ortaya konan teşhis sonucunda bu hastalığın kolera olmayıp her sene bu mevsimde ortaya çıkan bir hastalık olabileceği belirtilmiş olmakla beraber kasabada bulunan Doktor Panos'un koyduğu teşhis neticesinde bu konuda bölgede bulunan tabiplerle aynı fikirde olmaması ve hastalığın kolera olduğunu düşünmesi sebebiyle hastalığın daha derin araştırılması için Rodos Sıhhiye Tabibi Doktor Akselos bölgeye gönderilmiştir. Hastalığın kolera olduğuna dair önemli bir kanaat olmakla beraber bu konuda gereken tedbirlerin alınması ve sıhhi gereçlerin tedariki istenmiştir. R-16 Teşrinisani 310 (H-29 Cemâziyelevvel 1312/ M-28 Kasım 1894) tarihinde Konya Vilayeti'nden gelen telgrafnâmede Antalya ve Antalya'ya yakın olan yerler için de sıhhi tedbirlerin uygulanacağı belirtilmiştir.³⁸⁶ Antalya Mutasarrıflığı İdâre Meclisi'nden çekilen 27 Kanunievvel 310 (8 Ocak

³⁸² BOA, DH.MKT. 340/ 9 -3.

³⁸³ BOA, İ.DH..1319 /43 .

³⁸⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 554/73.

³⁸⁵ BOA, A.}MKT.MHM. 554/73 -2.

³⁸⁶ BOA, A.}MKT.MHM. 554/73 -8,9.

1895) tarihli telgraf mazbatasında evvelce tahsis olunan 15.000 kuruşun tamamının harcandığı belirtilmiştir. Hastalıktan işsiz kalan ahalinin para kazanamadıkları için açlık belasına uğradıkları ve koleranın ise böyle fakirler içinde hüküm sürdüğü beyan edilerek bin beş yüz fukaranın iaşesi için aylık olarak 30.000 ve diğer sağlık giderleri için de ayrıca 25.000 kuruşun verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna ek olarak görülen lüzuma binaen yalnız kordon altında olan hânelerin halkından fakir olanlara yevmiye verilmek üzere şimdilik 10.000 kuruşun sarfi için izin verildiği daha evvel 15.000 kuruş sarf edildiği bildirilerek gerek Antalya gerek Burdur için alınacak tedbirler dahilinde 60.000 kuruşun sarfi ve havalenâmesinin gönderilmesinin talep edilmesi ve yalnız kordon altına alınan hânelerde oturan fakirler için yevmiye verileceği 10.000 kuruşun kafi olup olmadığı vilayetten alınan 05 Kânunisani 310 (17 Ocak 1895) tarihli diğer telgrafnâmede sorulurken kordon altına alınan bulaşık hâne halkıyla Burdur'da alınacak tedbirler için belirtilen 60.000 kuruşun ihtiyaca göre sarfının kabul edildiğine dair Dahiliye Nezâreti'nden Sadâret'e yazı yazılmıştır. (H-24 Recep 1312/ R- 09 Kânunisani 310/ M- 21 Ocak 1895).³⁸⁷

13 Aralık 1894 Finike-Lamas hattında kolera hastalığının devam ettiği görülürken, aynı tarihte Antalya'da az da olsa koleranın varlığından söz etmek mümkündür. 14 Cemâziyelâhir 1312 (13 Aralık 1894) Finike-Lamas hattında görülen kolera vakası üzerine giriş ve çıkışlara dair alınan sıhhi tedbirlerin devam etmesi ve Finike'den Anamur'a, İçel Sancağı'ndan, Lamas dahil olan bölgeleri de içine alacak şekilde giriş çıkışlarda on günlük karantinanın uygulanması hakkında karar verilmiştir.³⁸⁸ 19 Aralık 1894 Antalya'da zuhur eden koleranın şiddetinin kesilip hastalığın kontrol altına alınabilmesi adına, üç tabip ve bir tathir memurunun tayininin gerektiği belirtilmiş ve bu sebeple evvelce bu işlerde tecrübe sahibi olan Mahmut İsmail, Marko ve İlyas Efendilerle tathir memurlarından Bektaş Efendi'nin Rus vapuruna bindirilerek İzmir tarafından Antalya'ya hareket ettikleri telgrafla bildirilmiştir.³⁸⁹ Antalya'da kolera illetinin şiddetini arttırması sebebiyle, bölgede bulunan 3 tabip ile beraber toplamda 7 tabip Antalya'nın içini her gün dört defa teftiş ederek gerekli olan tedbirleri almışlardır. Yapılan çalışmalar neticesinde hastalığın tedavisi, tathirât ve tanzifât için gerekenlerin temin edilmesi hususu Sıhhiye Nazırı tarafından Sadâret'e yazılmıştır.³⁹⁰ Antalya'da kolera vukûatının günden güne çoğalması sebebiyle hastalığın tedavisi için eczâ ve ilaçların gerekli olduğu bölgede bulunan tabip tarafından bildirildiğine dair 19 Cemâziyelâhir 312 (18 Aralık 1894) tarihli ve 408 numaralı tezkire üzerine, Dahiliye

³⁸⁷ BOA, A.}MKT.MHM. 554/73 -30.

³⁸⁸ BOA, A.}MKT.MHM. 555/ 20.

³⁸⁹ BOA, DH.MKT. 320/ 37-2.

³⁹⁰ BOA, A.}MKT.MHM. 554 /73-17.

Nezâreti'nden gelen tezkirede bölgeye Mehmet İsmail, Marko ve İlya Nesim ve tathir memuru Bektaş Efendi'nin ve iki adet pülverizatör ile gereken bütün ilaçların gönderilmesine karar verilmiştir.³⁹¹

Akabinde Antalya'da zuhur eden kolera hastalığı sebebiyle buraya mülkiye tabiplerinden İlya Nesim, Marko Behor ve Mehmet İsmail Efendi tayin olunduğundan bunlara aylık 1500'er kuruş maaş verilmesi ve temizlik memuru Bektaş Efendi'ye de 1000 kuruş maaş verilmesi bunların harcırah ve maaş muamelelerinin üç yüz on senesi (1894) Dahiliye muvazenesinden karşılığı olmasına binaen yola çıkma ve yola çıktığı zaman yol harcırahları olan 366 kuruşun şimdiden verilmesi ve maşlarıyla geri dönüşteki yol harcırahlarının dahi muhasebeden ödenmesi hususunun uygunluğu Konya Vilayeti'ne, Maliye Nezâreti'ne ve Sadâret'e yazılmıştır.³⁹² Alınan tedbirler ve tathir memurlarının da etkisiyle 27 Aralık 1894 Antalya'da kolera haberinin alınmadığı belirtilirken, Diyarbakır ve Muş'ta da kolera zuhur etmediği, hatta Antalya'daki kolera vukûatına dair herhangi yeni bir bilgi alınmadığı belirtilmiştir.³⁹³

Teke Mutasarrıfı Şevki Bey, 2 Ocak 1895 tarihinde Antalya'da kolera hastalığının devam etmesine rağmen, Antalya'da hastânenin yeterli olmaması sebebiyle acil olarak, kırk yataklık geçici bir hastânenin açılmasının mecbur hale geldiği lakin belediyenin imkanlarının buna elverişli olmamasından dolayı sağlık masrafları için vilayetten talep olunan 40.000 kuruşun yalnız 15.000 kuruşuna müsaade olduğu bu miktarın yeterli olmayacağı sebebiyle vilayetin henüz vermediği 25.000 kuruşun da verilmesi gerektiğine dair Dahiliye Nezâreti'ne telgraf göndermiştir.³⁹⁴ Bu sırada Antalya'da kolera hastalığının çok şiddetli olduğu zaman vazifesini yerine getirmesi için Antalya'ya gönderilen tabip kolağası Nazım Efendi'nin burada koleranın hafiflemesinden dolayı Antalya'da kalmasına gerek olmadığı 2 Ocak 1895 tarihinde Dahiliye Nezâreti'ne bildirilmiştir.³⁹⁵ Bu isteğe cevaben koleradan dolayı Antalya'ya gönderilen tabip kolağası Nazım Efendi'nin koleranın hafiflemesi sebebiyle Antalya'da kalmasına gerek olmadığı. Daha önce gönderilen tabip Mehmet İsmail Efendi'nin bölge için yeterli olacağı belirtilmiştir.³⁹⁶ Antalya'da on günden fazladır kolera vukûatına rastlanmadığından dolayı sahil tarafındaki karantinanın kaldırılması istenmiştir.³⁹⁷ Karantinanın kaldırılmasının istenmesine rağmen Diyarbakır merkez ve Antalya'da kolera

³⁹¹ BOA, A.}MKT.MHM. 554 /73-19.

³⁹² BOA, DH.MKT. 324 /30 -2.

³⁹³ BOA, Y..PRK.SH.. 5 /11-3.

³⁹⁴ BOA, DH.MKT. 327/ 37.

³⁹⁵ BOA, DH.MKT. 327 /37 .

³⁹⁶ BOA, DH.MKT. 327/ 37-2.

³⁹⁷ BOA, Y..A...HUS. 321/ 71.

salgınının halen devam ettiği 13-14 Ocak 1895 tarihlerinde Antalya kazasında kolera illetine 4 kişinin tutulduğu ve bu kişilerden birinin vefat ettiği belirtilirken on günden beri Diyarbakır vilayeti dahilinde bulunan Siverek'te ve Van Vilayeti'nde bulunan Adilcevaz'da kolera hastalığına dair bir bulguya rastlanılmadığı adı geçen mahallerden gelen telgrafnâmelerde belirtilmiştir.³⁹⁸ Antalya'da 21 Şubat 1895'de yaklaşık olarak dört ay boyunca kolera illeti etkisini hissettirmiştir. Bu durum çok ciddi sonuçları da beraberinde getirmiştir. Dört ay süren bu salgında 353 kişi koleraya yakalanmış ve 182 kişi bu hastalık sebebiyle vefat etmiştir.³⁹⁹

Antalya'da devam etmekte olan koleradan dolayı Teke Sancağı'na gerekli olan masraflarla Antalya'ya karşı Burdur Sancağı'nca kurulacak olan tahaffuzhâne için lazım olan 50-60.000 kuruşun sarfına izin verilmesi Konya Vilayeti'nden telgraf ile bildirildiğine dair Dahiliye Nezâreti'nden tezkire yazılmıştır. Bu tezkireye karşı verilen kararda ise Antalya'daki koleranın seyrine göre sıhhi ve koruma tedbirlerin daha bir müddet devamının lazım olup olmayacağı konusunda Sıhhiye Nezâreti'nden yazı ile belge istenmesine karar verilmiştir.⁴⁰⁰

Diyarbakır ve Antalya'da kolera salgını olduğu ve Antalya'da 11-12 Ocak 1895 tarihlerinde yeniden 2 kişinin kolera hastalığına tutulmuş olduğu bilinmekle beraber bu hastalardan vefat eden olmamıştır. Ve Diyarbakır Vilayeti dahilinde bulunan Siverek'te sekiz günden beri hiçbir vukûat zuhur etmediği de yine bu bölgelerden alınan telgrafnâmelerde belirtilmiştir (17 Kanuni Sani 310/29 Ocak 1895).⁴⁰¹

Antalya'da bir müddetten beri devam etmekte olan kolera illetinden on günü aşkın süreden beri hiçbir eser görülmediği Konya Vilayeti ve Meclis-i Sıhhiye'den alınan malumat ile İçel Sancağı'ndan Lamas'a kadar Karaman sahili hakkında uygulanmakta olan on gün karantinanın bugünden itibaren çıkacak gemiler için uygulanmaması da istenmiştir.⁴⁰² Ayrıca Antalya'da kolera hastalığının tekrardan şiddetlenmesi sebebiyle hânelerinin kordon altına alınması sonucunda çalışamayan ve nafaka tedarikinden aciz kalanlar ile salgın hastalıklar için alınacak tedbirler için Teke ve Burdur sancaklarında alınması gerekli olan tedbirler için harcanmak üzere evvelce izin verilmiş olan 25.000 kuruşun ödenmesi (H-13 Zilkâde 1312/ M- 08 Mayıs 1895) istenmiştir.⁴⁰³ Antalya'da devam etmekte olan kolera hastalığına karşı alınan tedbirler ile Burdur Sancağı'nca inşa edilen tahaffuzhânede kullanılmak üzere lazım olan 50-60.000 kuruşun gönderilmesi ve gerekli olan paranın sarfına izin verilmesi için Konya Vilayeti'nden çekilen 21 Kanunievvel 310 (M- 02 Ocak 1895/ H- 05 Recep 1312) tarihli

³⁹⁸ BOA, Y..PRK.SH.. 5 /17.

³⁹⁹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)*, s. 137.

⁴⁰⁰ BOA, MV. 83/35 -2.

⁴⁰¹ BOA, Y..PRK.SH.. 5/ 17 -2.

⁴⁰² BOA, Y..A...HUS. 321/ 71-2.

⁴⁰³ BOA, İ..ML.. 14/35 -2.

telgrafnâmenin⁴⁰⁴ akabinde bölgede kolera hastalığının devam ettiği görülmektedir. Kesikbel şose yolunun inşası için bölge ahalisinin ziraattan men edilerek yol yapımının devam etmesi için bu işlerin yapımına sevk ettirilmeleri ve bunun neticesinde binlerce amele arasında kolera'nın yayılmasına sebep olunmasından dolayı Teke Sancağı Mutasarrıfı hakkında Antalya ahalisinden Süleyman Sırrı ve diğer iki kişi tarafından yapılan 17 Kanunievvel 310 (M-29 Aralık 1894/ 01 Recep 1312) tarihli ve yüz kırk bir numaralı tezkire ile Sıhhiye Nezâreti'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen şikayetin tahkik edilmesi istenmiştir.⁴⁰⁵ Antalya Mutasarrıfı'nın, şose inşaatında çalışan ahalinin sıhhati için gereken tedbirleri almaması nedeniyle kolera hastalığının zuhuru'na sebep olduğu yönündeki Ali Rıza Bey'in şikayetinin tahkik edilmesi istenmiştir.⁴⁰⁶ Antalya'da zuhur eden kolera salgınının önlenmesi hususunda gerekli sıhhi tedbirleri almak ve mahalli tabiplere nezaret etmek üzere bölgeye gönderilen Tabip Yüzbaşı Ahmed Efendi'den bölgeye gelerek durumu tetkik etmesi istenmiş ve bu fevkalade görevi için Tabip Yüzbaşı Ahmed Efendi'nin yol masraflarının karşılanarak kendisine aylık 1000 kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştür.⁴⁰⁷

27 Ocak 1895, Antalya'da devam etmekte olan kolera nedeniyle Teke ve Burdur sancaklarında kordon altına alınan hâneler halkından fakir olanlara ve hastalık sebebiyle aşırsız olanlar ve nafakadan aciz kalanlara sarf edilmek üzere ve Antalya da hastalığın günden güne azalmaya devam etmesiyle beraber illetin tamamen bitmesine kadar gereken tedbirlerin alınması için ve ayrıca vilayetten hızlı şekilde bölgelerde alınacak korunma tedbirleri ve diğer ihtiyaçların da giderilmesi adına 60.000 kuruşun gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁰⁸

14 Temmuz 1895 tarihinde Antalya'da tabiplik yapan Marco Efendi hastalık esnasında memur olarak Antalya'ya gönderilmiş ve burada çok üstün gayret göstermiştir. Tabip olarak Marko Efendi'nin göstermiş olduğu üstün gayretler ve verdiği mücadele karşısında Marco Efendi Mecidi Nişanı'yla ödüllendirilmiştir.⁴⁰⁹

2 Eylül 1895'ta Teke Sancağı'nın bağlı bulunduğu, Konya'da yeni kolera haberine rastlanmazken, Adana ve Halep vilayetlerinin sağlık koşullarının günden güne iyiye gittiği belirtilmekle beraber Adana Vilayeti dahilinde Osmaniye kazasında 10 günden beri yeniden kolera vukûatı olmadığı gibi Halep mülhakatından, Urfa ve Birecik'te günlük ortaya çıkan vukûatın miktarı dahi 2-3 kişiden ibaret olduğundan her türlü tedâbir-i tahaffuziyye ve tanzîfiyyenin yerine getirilmekte olduğu ve Konya Vilayeti sahilinde ise Antalya'dan başka

⁴⁰⁴ BOA, DH.MKT. 329/18.

⁴⁰⁵ BOA, DH.MKT. 330/74.

⁴⁰⁶ BOA, DH.MKT. 336 /9.

⁴⁰⁷ BOA, DH.MKT. 335/78.; BOA, A.}MKT.MHM.554/73-46.

⁴⁰⁸ BOA, MV. 83/65.

⁴⁰⁹ BOA, DH.MKT. 397/51.

yerlerde hastalıktan hemen hemen eser kalmadığından bahsedilerek bu sebeple Kilidonya Burnu'ndan Suriye'ye kadar olan sahillerden gelen gemilere 5 gün olarak uygulanan karantina ile yolcusuz gemilerin tâbi tutulduğu 24 saat karantinanın bu günden itibaren kaldırılmasının yerinde olacağı belirtilmiştir.⁴¹⁰ Antalya'da zuhur eden kolera hastalığına tebeyyün etmesi üzerine Anamur'dan gelen gemilerin beş gün karantina altında tutulmaları gerektiğine dair⁴¹¹ karar verilmesi ve Antalya'da zuhur eden kolera hastalığına karşı alınacak tedbirler kapsamında 20.000 kuruşun sarfına izin verilmesi de istenmiştir.⁴¹² Sıhhiye Nazırı Tahsin Bey tarafından isteğin kabul edildiğine dair yazı yazılmıştır.⁴¹³ Sonrasında ise, 7 Ağustos 1895 Antalya'da ağustos ayının yirmi sekizinci gününden beri kolera illetinden eser görülmediği gibi Halep ve Adana vilayetlerinin dahi genel durumun memnuniyet verici düzeyde olup Halep'te de hastalığın haber alınmasının ardından herhangi bir ölüm haberinin duyulmadığı belirtilmiştir.⁴¹⁴ Neticesinde Antalya'da da çoktan beri kolera hastalığından eser kalmaması sebebiyle Antalya Limanı'nda gerekli olan tıbbi muayenenin kaldırılması hakkında Meclis-i Umur-ı Sıhhiye'de karar verilerek gereğinin yerine getirilmesi [03 Cemaziyelula 1313 ve 10 Teşrinievvel 311 (22 Ekim 1895)]⁴¹⁵ istenmiştir. Dahiliye Nazırı Vekili namına Müsteşar Fehmi Bey, Pire'de veba Yalta'da kolera illeti zuhur etmesi sebebiyle alınan tedbirlerin mahiyeti hakkında Teke, Karesi, Bolu ve İçel Mutasarrıflıklarına tebliğ göndermiştir.⁴¹⁶

⁴¹⁰ BOA, A.}MKT.MHM. 565 /15.

⁴¹¹ BOA, A.}MKT.MHM. 565/1.

⁴¹² BOA, A.}MKT.MHM. 565/1 -3.

⁴¹³ BOA, A.}MKT.MHM. 565/1 -4.

⁴¹⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 565/1 -6.

⁴¹⁵ BOA, A.}MKT.MHM. 565/1 -8.

⁴¹⁶ BOA, DH. İ.UM.EK. 120 /8 -2-6.

2.3.1 Kolera Hastalığının Yıllara Göre Seyri

Tablo 1.3 Kolera Hastalığının Teke Sancağı ve Çevresindeki Seyri

Hastalık adı	Yer adı	Tarih	Açıklama
Kolera	Antalya	29 Eylül 1866	Antalya’da sekiz on kişinin kolera hastalığına tutulduğu ve bu hastalık sebebiyle vefat ettikleri belirtilmiştir. ⁴¹⁷
Kolera	Mersin	22 Kasım 1890	Mersin’de koleranın ortaya çıkması sebebiyle Adana’ya sevk edilmek üzere Rusya Vapuruyla Antalya İskelesine gönderilen muhacirlerin Teke Mutasarrıflığı’ndan çıkan telgrafnâme ile Antalya’dan Adana’ya düzgün yol olmaması nedeniyle Antalya’dan Adana’ya ne sûretle gideceklerinin bildirilmesi istenmiştir. ⁴¹⁸
Kolera	Adana	23 Kasım 1890	Adana’daki kolera salgını nedeniyle Antalya’ya sevk edilen 2000’den fazla Çerkes kafilesinin, salgın devam ettiği için ve Adana’da 4 kişinin koleraya yakalandığı ve bunlardan birinin vefat ettiğinin haberinin alınması sebebiyle bu kişilerin geri gönderilmemeleri Adana Vilayeti’nce istenmiştir. ⁴¹⁹
Kolera	Antalya	27 Kasım 1890	Konya Vilayeti’nden alınan telgrafnâme ile Teke sahilinde dolaşmak üzere önceden istenilen ve sahil güvenliğinin temini için de gerekli olan Karakol Vapuru henüz gönderilmemiştir. ⁴²⁰
Kolera	Halep	31 Ekim 1891	Halep’te zuhur eden kolera hastalığının Konya Vilayeti’ne sirayetini önlemek için görevli gönderilmesi istenmiştir. ⁴²¹
Kolera	Antalya	14 Temmuz 1894	Tabip Marko Efendi hastalık karşısında göstermiş olduğu üstün gayretler ve verdiği mücadele sebebiyle Mecidi Nişanı’yla ödüllendirilmiştir. ⁴²²
Kolera	Antalya	13 Ağustos 1894	Antalya’da ortaya çıkan hastalıktan dolayı bölgeye aylık 1000 kuruş maaşla Yüzbaşı

⁴¹⁷ BOA, A.}MKT.MHM. 363 /85.

⁴¹⁸ BOA, DH.MKT. 1783/44.

⁴¹⁹ BOA, A.}MKT.UM.. 1873/3.

⁴²⁰ BOA, DH.MKT. 1785 /89.

⁴²¹ BOA, DH.MKT. 1884/ 9 .

⁴²² BOA, DH.MKT. 397/51.

Hastalık adı	Yer adı	Tarih	Açıklama
			Ahmet Vefik Efendi tabip olarak gönderilerek yol masrafları da ödenmiştir. ⁴²³
Kolera	Antalya	14 Kasım 1894	Antalya’da kolera vardır. Bölgede birkaç kişi hastalığa tutulmuş ve hastalıktan birkaç da vefat gerçekleşmiştir. ⁴²⁴
Kolera	Antalya, Finike, Lamas	13 Aralık 1894	Finike-Lamas hattında görülen kolera vakası üzerine giriş ve çıkışlara dair alınan sıhhi tedbirlerin devam etmesi ve Finike’den Anamur’a, İçel Sancağı’ndan Lamas dahil olan bölgeleri de içine alacak şekilde giriş çıkışlarda 10 günlük karantinanın uygulanması gerektiği belirtilmiştir. ⁴²⁵
Kolera	Antalya	19 Aralık 1894	Antalya’da zuhur eden koleranın şiddetinin kesilip hastalığın kontrol altına alınabilmesi adına, 3 tabip ve 1 tathir memurunun tayininin gerektiği belirtilmiştir. ⁴²⁶
Kolera	Antalya	19 Aralık 1894	Antalya’da kolera hastalığının ortaya çıkması üzerine bölgeye eczâ-yı tıbbiye, tabip ve tathir memuru gönderilmiştir. ⁴²⁷
Kolera	Antalya	27 Aralık 1894	Antalya’da yeni kolera vukûatına dair herhangi bir bilgi alınmamıştır. ⁴²⁸
Kolera	Antalya	2 Ocak 1895	Antalya’da hastânenin yeterli olmaması sebebiyle acil olarak, kırk yataklık geçici bir hastânenin açılması istenmiştir. ⁴²⁹
Kolera	Antalya	7 Ocak 1895	Antalya’da devam etmekte olan kolera hastalığına karşı alınan tedbirler ile Burdur Sancağı’nca inşa edilen tahaffuzhânedeki kullanılmak üzere lazım olan 50-60.000 kuruşun gönderilmesi için gerekli olan paranın sarfına izin verilmesi için Konya Vilayeti’nden

⁴²³ BOA, İ..DH...1319 /43 .

⁴²⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 554/73.

⁴²⁵ BOA, A.}MKT.MHM. 555/20.

⁴²⁶ BOA, DH.MKT. 320/ 37-2.

⁴²⁷ BOA, DH.MKT. 320/ 37.

⁴²⁸ BOA, Y..PRK.SH.. 5 /11-3.

⁴²⁹ BOA, DH.MKT. 327/ 24.

Hastalık adı	Yer adı	Tarih	Açıklama
			21 Kanunievvel 310 (02 Ocak 1895) tarihli telgrafnâme çekilmiştir. ⁴³⁰
Kolera	Antalya	9 Ocak 1895	Antalya'da devam eden koleradan dolayı gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. ⁴³¹
Kolera	Antalya ve Teke Sancağı	10 Ocak 1895	Kesikbel şose yolunun inşası için kurâ ahalisinin ziraattan men edilerek işlerin yapımına sevk ettirilmeleri ve bunun neticesinde binlerce amele arasında koleraya sebep olunmasından dolayı Teke Sancağı Mutasarrıfı hakkında Antalya ahalisinden Süleyman Sırrı ve diğer iki kişi tarafından yapılan 17 Kanunievvel 310 tarihli ve 141 numaralı tezkire ile Sıhhiye Nezâreti'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen şikâyetin tahkik edilmesi istenmiştir. ⁴³²
Kolera	Antalya	11-12 Ocak 1895	2 kişinin kolera hastalığına tutulmuş olduğu bilinmekle beraber bu hastalardan vefat eden olmamıştır. ⁴³³
Kolera	Antalya	23 Ocak 1895	Antalya Mutasarrıfı'nın, şose inşaatında çalışan ahalinin sıhhati için gereken tedbirleri almaması nedeniyle kolera hastalığının zuhuruна sebep olduğu yönünde Ali Rıza Bey'in şikayeti bulunmaktadır. ⁴³⁴
Kolera	Antalya	27 Ocak 1895	Antalya'da devam etmekte olan kolera nedeniyle Teke ve Burdur sancaklarında kordon altına alınan hâneler halkından fakir olanlara yardım edilmiştir. ⁴³⁵
Kolera	Antalya	31 Ocak 1895	13-14 Ocak 1895 tarihlerinde Antalya kazasında kolera illetine 4 kişi tutulmuştur. Ve bu kişilerden biri vefat etmiştir. ⁴³⁶
Kolera	Antalya	25 Şubat 1895-6 Mart 1895	Antalya'da on günden fazladır kolera vukûatına rastlanmadığından dolayı sahil

⁴³⁰ BOA, DH.MKT. 327/ 24.

⁴³¹ BOA, MV. 83/35 -2.

⁴³² BOA, DH.MKT. 330/74 .

⁴³³ BOA, Y..PRK.SH.. 5/ 17-2.

⁴³⁴ BOA, DH.MKT. 336 /9.

⁴³⁵ BOA, MV. 83/65.

⁴³⁶ BOA, Y..PRK.SH.. 5 /17.

Hastalık adı	Yer adı	Tarih	Açıklama
			tarafındaki karantinanın kaldırılması istenmiştir. ⁴³⁷
Kolera	Antalya	9 Mayıs 1895	Antalya'da kolera hastalığının şiddetlenmesi sebebiyle hânelerinin kordon altına alınması sonucunda çalışamayan ve nafaka tedariginden aciz kalanlara yardım yapılması istenmiştir. ⁴³⁸
Kolera	Antalya	7Ağustos 1895	Antalya'da zuhur eden kolera hastalığı üzerine Anamur'dan gelen gemilerin beş gün karantina altında tutulmaları gerekli görülmüştür. ⁴³⁹
Kolera	Antalya	28 Ağustos 1895	Antalya Sancağı'nda ağustos ayının yirmi sekizinci gününden beri kolera illetinden eser yoktur. ⁴⁴⁰
Kolera	Antalya	2 Eylül 1895	Konya dahilinde Antalya'dan başka yerlerde hastalıktan eser kalmadığı Kilidonya Burnu'ndan Suriye'ye kadar olan sahillerden gelen gemilere uygulanan 5 günlük karantinanın ve yolcusuz gemilerin tâbi tutulduğu 24 saatlik karantinanın bugünden itibaren kaldırılması istenmiştir. ⁴⁴¹
Kolera	Antalya	3 Eylül 1895	Konya Vilayeti sahilinde ise Antalya'dan başka yerlerde koleradan eser kalmadığı anlaşılmıştır. ⁴⁴²
Kolera	Yalta	7 Mayıs 1920	Yalta'da kolera illeti zuhur etmesi sebebiyle alınması gereken tedbirler hakkında Teke, Karesi, Bolu ve İçel Mutasarrıflıklarına tebliğ gönderilmiştir. ⁴⁴³

Tablo 1.3'te kolera hastalığının süreç içerisindeki seyrine değinilirken özellikle hastalığın görüldüğü zaman dilimlerinde alınan ya da alınmaya çalışılan tedbirlere de değinilmeye çalışılmıştır.

Teke Sancağı dahilinde kolera özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp yüzyılın sonuna kadar etkili şekilde devam etmiştir. Özellikle ticaret yollarının üzerinde bulunması hasebiyle Akdeniz'e kıyısı olan diğer bölgelerde de bulunan kolera hastalığı Teke Sancağı için

⁴³⁷ BOA, Y..A...HUS. 321/ 71.

⁴³⁸ BOA, İ..ML.. 14/35 .

⁴³⁹ BOA, A.}MKT.MHM. 565/1 .

⁴⁴⁰ BOA, A.}MKT.MHM. 565/1 -6.

⁴⁴¹ BOA, A.}MKT.MHM. 565 /15.

⁴⁴² BOA, A.}MKT.MHM. 565 /15-2.

⁴⁴³ BOA, DH.UM.EK. 120 /8 -2.

büyük bir tehdit unsuru olmuştur. Kolera hastalığı diğer salgın hastalıklarda olduğu gibi Teke Sancağı'nın merkez kazası olan Antalya başta olmak üzere Finike, Lamas, kazalarında da etkili olmuştur. Bununla beraber Akdeniz ticareti sebebiyle; Adana, Mersin ve Yalta'da baş gösteren kolera hastalığının olumsuz etkileri Teke Sancağı'nda da kendisini hissettirmiştir. Çalışma tarihinin üzerinden belli bir zaman geçmesine rağmen hastalığın etkilerinin bölge üzerinde devam ettiğini söylemek mümkündür.

2.4 Diğer Salgın Hastalıklar

2.4.1 Cüz zam

Cüz zam kelimesi, “Elin kesilmesi, parmakların düşmesi” manasında olan “cezem” kökünden türetilmiştir. Şekil bozukluklarında da kullanılmaktadır. Cüz zam; mycobacterium leprae⁴⁴⁴ adlı mikrobun sebep olduğu bulaşıcı ve de kronik bir hastalıktır.⁴⁴⁵ Cüz zam, çok farklı yollarla bulaşabilen bir hastalıktır. Cinsel yolla bulaşabildiği gibi, yenilen yemekler ya da cüz zam hastalığına sahip bir kişi ile temasa geçmek de bu hastalığın bulaşmasına sebep olabilmektedir. Hastalık mikrobi alındıktan sonra iki ila yedi yıl arasında bir süreçte ortaya çıkmaktadır. Eklemelerde ağrı, tende oluşan solukluk ilk belirtilerdir. Zamanla hastalığa tutulan kişinin yüzünde buruşma, kollarında ve bacaklarında çürümeler başlar, burnu düşer, saçlarda ve kaşlarda dökülmeler başlar.⁴⁴⁶

Cüz zam hastalığı için, İskitler ve Kuşitler üzerinden İran ve Mısır çevresine yayıldığı oradan da Fenikeliler üzerinden Avrupa'ya ulaştığı şeklinde bilgiler mevcuttur.⁴⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde cüz zam hastalığının çıkış zamanı net olarak bilinmese de kuruluş dönemlerinden itibaren kendisini gösterdiği bilinmektedir. II.Murat Dönemi'nde Edirne-Kirişhâne'de kurulan cüz zamhâne 1627 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür. 1514'de I.Selim Dönemi'nde faaliyete geçen ve en önemli cüz zamhânelerden birisi olan Karacaahmet Miskinler Dergâhı'nın⁴⁴⁸ ise 1927 tarihine kadar hizmet verdiği bilinmektedir. Bunların yanı sıra Bursa, Kıbrıs, Kandiye ve

⁴⁴⁴ Leprae Yunanca bir kelime olup, Antik Yunancada; kabuklu, pul anlamına gelmektedir. Bkz. Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü)*, Everest Yay., İstanbul, 2012, s.368.

⁴⁴⁵ M. Zeki Palalı, "Cüz zam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul,1993, s 150; Orhan Kılıç, "Tarihte Küresel Salgınlar ve Toplum Hayatına Etkileri", *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, Ed., M. Şeker, A. Özer, C. Korkut, Tüba Yay., Ankara 2020, s.20.

⁴⁴⁶ Andrew Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, çev., Selahattin Erkanlı, İletişim Yay., İstanbul 2007, s.51-55; Selma Turhan Sarıköse, *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Konya 2013, s.34.

⁴⁴⁷ Özlem Dikeçligil, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Miskinler: Üsküdar Miskinler Tekkesinin Sosyal ve İktisadi Etkileri*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015 s. 6-8.

⁴⁴⁸ Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* 1-6. Kitaplar. C. 1, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2016, s.278-279, Miskinler Tekkesi için şehrin dışında bulunduğu, buradaki kişilerin verilen adaklarla geçindikleri ve Rum diyarlarında bu hastalıktan muzdarip olanların hastalığın bulaşıcı olduğunun düşünülmesi sebebiyle şehrin içine alınmadıkları ve ayrı yaşadıkları belirtilmiştir.

Sakız'da da cüz zamhâneler hizmette bulunmuştur.⁴⁴⁹ Cüz zam hastalarının kaldıkları yerlere miskinler tekkesi ismi verilmiştir. Osmanlı Devleti için asıl gerçekleştirilmek istenen hastaların kalmaları için cüz zamhânelerin oluşturulması şeklinde iken bazen bunu gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Bu gibi durumlarda da hastaların kalabilmesi için yerleşim yerlerinin dışında hastaların tecrit altında bulunabileceği yerler ayarlanmıştır.⁴⁵⁰

Cüz zam hastalığına yakalananların sayısı hakkında net bilgiler olmamakla beraber Osmanlı Devleti'nde cüz zam hastalığına yakalanan kişi sayısının XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın başında altı yüz bin gibi çok yüksek rakamlara çıktığı söylenmektedir. (Utku, 1998: 12)⁴⁵¹. Cüz zam hastalığının yayılmasının önüne geçilmek için şehrin dışına almak haricinde devletler arasında da bazı tedbirler alınmıştır.

Özellikle Rusya'nın isteği ile 1901'de Rusya, Almanya, Romanya, İran ve Osmanlı Devleti karşılıklı olarak anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu anlaşma neticesinde cüz zam illetine tutulmuş kişilere kesinlikle pasaport verilmemesi hususunda karşılıklı taahhütte bulunmuşlardır. Bu sayede ülkelerine cüz zamli kişilerin girişlerinin önü kesilmeye çalışılmıştır.⁴⁵² Cüz zam, Osmanlı topraklarında etkisini çok şiddetli hissettirmese dahi XX. yüzyıla gelindiğinde halen tedavisi olmayan bulaşıcı hastalıklar arasında yerini almıştır.⁴⁵³

Hastalık hakkında ilk tanımlama Norveçli Doktor Armaur Hansen tarafından 1876 yılında yapılmıştır. Hansen bu konuda birçok araştırma ve çalışma yapmış olmasına rağmen hastalığın tedavisini bulamamıştır. Hastalığın iyileştirilmesi için Osmanlı Devleti'nde de çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu konuda Üsküdar Miskinler Tekkesi araştırmaların yapıldığı önemli noktalardan birisi olmuştur.⁴⁵⁴ Ayrıca bir başka çalışma örneği olarak Tabip Zambako Paşa da cüz zam ve cilt hastalıklarına dair eskiden beri yapmış olduğu bilimsel incelemeler neticesinde hazırladığı eserinin bir nüshasını takdim etmiştir.⁴⁵⁵ Maliye Nezâreti'nin bağlı bulunduğu Meclis-i Vâlâ'ya, Meclis-i Muhasebe-i Maliye'nin bir kıta mazbatasını üzerine Kandiye Kalesi haricinde cüz zam illetine tutulan 400 kişiye yevmiye ikişer yüz drahmi maaş verilmesi hususu gündeme gelmiştir.⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ . Nuran Yıldırım, " Miskinler Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, s. 185- 186; Nazım Beratlı, *Kıbrıs Miskinhanesi*, Kalkedon Yay., İstanbul 2013, s.11.

⁴⁵⁰ Süheyl Ünver ve N. Bedi Şehsuvaroğlu, *Türkiye'de Cüz zam Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1961 s. 5; Hamit Şafakcı, Osmanlı Döneminde Cüz zamliların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği, *Vakıflar Dergisi* , (50), Aralık 2018, s.118.

⁴⁵¹ Şafakcı, Osmanlı Döneminde Cüz zamliların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği , s. 122.

⁴⁵² BOA, HR.SYS,1371/4, 27 -2.;BOA , DH.MKT, 2526/110.

⁴⁵³ Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünya'da ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, s. 64.

⁴⁵⁴ Abdülaziz Kardaş , "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları ve Cüz zam ile Mücadele", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 2017, s.406.

⁴⁵⁵ BOA, Y..A...HUS. 506/151.

⁴⁵⁶ BOA, İ..MVL.236/8295.

Tıbbiye Nezâreti'ne gönderilen yazı ile, cüzzama yakalanan hastaların tedavisi için Üsküdar'da bir yer var is Müslümanlar için vakfedildiği, Hristiyan hastaların da tedavi edilebileceği yerlere ihtiyaç olduğu ve Hidiviyet-i Mısriyye tarafından inşa edilen, okul, hastâne ve gurebahânenin Saltanat-ı Seniyye'ye terki teklif olunduğundan, teklifin kabul edilerek binaların ilgililere teslimi istenmiştir.⁴⁵⁷

Teke Sancağı ve civarında cüzzam hastalığı diğer salgın hastalıklar kadar etki sahasına sahip olmamakla beraber, Konya'da Miskinler Tekkesi'nin mevcut oluşu hastalığın da varlığına delil teşkil etmektedir.⁴⁵⁸ Yine 24 Ağustos 1890'da Teke Sancağına tâbi Kaş kazasının on iki karyesinde cüzzam illetinin ortaya çıkmasıyla derhal merkez livâ belediye tabibinin gönderilmesi ve lazım gelen sıhhi tedbirlerin alınması için gerekenlerin yapıldığına dair Konya Vilayeti'nden Tıbbiye Nezâreti'ne telgrafnâme gönderilmiştir.⁴⁵⁹

2.4.2 Frengi

Frengi, toplumları çeşitli yönleri ile derinden etkileyen hem fiziksel olarak hem de psikolojik yönden etkilerini hissettiren zührevi bir hastalıktır.⁴⁶⁰ Zührevi hastalığın dışında hayvanlardan insanlara da bulaşan frengi ayrıca insan cildinde meydana gelen yaralar ve döküntüler aracılığıyla da insanlara bulaşabilmektedir.⁴⁶¹ *Treponema Pallidum* adlı bir bakteriden kaynaklandığı bilinen frengi hastalığı⁴⁶² “*treponema pallidum*” ismi verilen bir mikrop vücuda girerek sonrasinda üç farklı evre ile kendisini gösterir. Birinci evrede; virüsün vücuda girmesi ve devamında, üzerinden 10 ila 90 gün geçmesiyle beraber, vücutta giriş yaptığı yerde yaraların oluşması ile meydana gelmektedir. “Şankr” denilen yaralar, en başında bir sivilceyi andırıp zamanla daha da büyüyerek mor-kırmızı arasında bir renk alırlar. Ve akabinde de bu yaraların, 3 ila 8 hafta gibi bir sürede kendi kendine iyileştiği görülmektedir. Yaralar iyileşmiş olsa da 2 ila 3 yıllık bir süreç içerisinde hastalık ikinci evreye ulaşmakta ve kan yoluyla bütün vücudu sarmaktadır. Üçüncü ve son aşamada ise hastalık bulaşıcı olma özelliğini kaybederek, kalp damar sıkıntıları, santral sinir sistemi sorunları ve felç türü hastalıklara evrilmektedir.⁴⁶³

⁴⁵⁷ BOA, DH.MKT.1443/105.

⁴⁵⁸ BOA, C..EV.. 24/ 1196.

⁴⁵⁹ BOA, DH.MKT. 1754/79.

⁴⁶⁰ Fatma Bulut, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: “Frengi”, *Tarih Okulu*, İlkbahar, (3), 2009. s.109.

⁴⁶¹ Abdülkadir Gül, “XIX. yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)”, *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, Erzurum, 2009, s. 239-270. s. 256.

⁴⁶² Ekrem Kadri Unat, Ekmeleddin İhsanoğlu ve Suat Vural, *Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 2004, s.246.

⁴⁶³ Şennur Şenel, “19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Beşeri Bilimler Sayısı)*, 13 (1), 2015, s. 258.

Frengi 'ye adını veren, Veronalı bir cerrah olan Hiéronymus Frascatorius'dur. Kendisi 1530'da Syphilis Sive Morbus Gallicus adlı bir şiir yazmıştır ve bu şiirin kahramanı olan çoban Syphilis , frengi⁴⁶⁴ Apollon tarafından dövülerek bu salgın hastalığa mârûz bırakılan ilk insan olmuştur. Frengi hastalığı, bulaşma sebebi dolayısıyla biraz daha mesafeli olunan üzerinde konuşulmakta çekinilen hastalıklardan olmuştur. Frenginin, Amerika'nın keşfi ile Asya ve Avrupa'ya taşındığı yaygın bir kanıdır.⁴⁶⁵ Osmanlı Devleti'nde ise Kırım savaşı sonrası ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası salgın haline gelmiştir.⁴⁶⁶ Özellikle Kırım Savaşı sonrasında frengi hastalığının önüne geçmek için fuhuş kontrol altına alınmak istenmiştir. Bunu gerçekleştirmek için 1856-1858 yıllarında İstanbul'da ilk kez genelev açılarak bu evlerde özellikle Rum, Ermeni ve Yahudi kadınlar çalışmışlardır.⁴⁶⁷ Uzun yıllar tedavisi bulunmaya çalışılan frengi hastalığı için 1928'de Sir Alexander Fleming'in penisilini keşfetmesi dönüm noktası olmuştur.⁴⁶⁸

14 Ağustos 1865 Teke Sancağında frengi hastalığı vardır. Memalik-i Mahruse-i Şahâne'nin bazı mahallerinde zuhur eden frengi hastalığından dolayı gönderilen emirnâme-i sâmiye cevaben; Teke, Bozok, Niğde, İçel, Gümüşhane meclisleriyle Lazistan ve İşkodra mutasarrıflıkları ve Maadin-i Hümayun Kaymakamlığı'ndan gelen mazbataların Mekteb-i Tıbbiye Nezâreti'ne havalesi gerçekleşmiştir.⁴⁶⁹ Sıhhiye Nezâreti'nden, Sıhhiye Nazırı namına Sıhhiye Umum Müdürü'nün Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda frengi hastalığının önlenmesi için hastâne tesisi, bölgeye tabip gönderilmesi gibi hususlarda Antalya'da frengi hastalığı ile mücadele için hükümetçe azami yardımın yapılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.⁴⁷⁰ 24 Eylül 1865 Alanya'da da frenginin mevcudiyeti hususu Meclis-i Vâlâ'ya havale buyurulan mazbata ile bildirilmiştir.⁴⁷¹

13 Eylül 1865'te de Teke Sancağı'nda Frengi hastalığının devam ettiği görülürken⁴⁷² 24 Eylül 1865'de Alanya'da da hastalığın devam ettiği bilgisi mevcuttur.⁴⁷³ 4 Ekim 1865'te Burdur ve Bucak'ta Frengi hastalığı mevcuttur.⁴⁷⁴

⁴⁶⁴ Hanna T. Bachour. "Eski Arap Elyazmalarında Frengi", çev., İlcan Bihter Barlas, *Tarih Okulu Dergisi*, 3, 2009, s. 125.

⁴⁶⁵ Ayşe Willke Topcu, Güner Söyletir ve Mehmet Doğanay, Ed., *Enfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyolojisi*, s. 1397.

⁴⁶⁶ Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", s. 1322.

⁴⁶⁷ Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", s. 1329-1330.

⁴⁶⁸ Rıdvan Akın, "Birinci Meclis Döneminde Frengi ile Mücadele: Frenginin Men'i ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun ve Genel Sağlık Sorunları", *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiriler Kitabı*, 2, Ed. Ayşegül Demirhan Erdemir, Öztan Öncel, Yusuf Küçükdağ, Berrin Okka, Sezer Erer, Konya, 2008, s. 1619-1620.

⁴⁶⁹ BOA, MVL 713/3.

⁴⁷⁰ BOA, DH.İ.UM.EK. 52/5.

⁴⁷¹ BOA, MVL 713/19 /03.

⁴⁷² BOA, MVL 713/3.

⁴⁷³ BOA, MVL 713/19.

⁴⁷⁴ BOA, MVL 713/94.

Burdur hâpishânesindeki mahkûmlardan bazılarında frengi illeti ortaya çıkması sebebiyle bu hastaların belirli bir odada bir arada tutulmaları için yeni baştan bir odanın inşası gerektiği ve bu sebeple 950 kuruşun sarfına izin verilmesine dair telgrafnâme Konya Vilayeti'ne gönderilerek durum hakkında bilgi verilmiştir.⁴⁷⁵

Antalya Sancağı'nda çıkan frengi hastalığına karşı gariban ve fukara hastanın tedavisi için orada küşadî* gerekli olan 25-30 yataklı hastânenin müdür ve diğer görevlilerinin maaşları ve diğer masraflar için aylık olarak gerekli olan 3500 kuruşun temini ve Kaş kazası için tayini gerekli olan tabip maaşının da karşılanması ayrıca Alanya'da olduğu gibi Antalya, Kaş ve Elmalı kazalarında dahi gereken masrafın karşılanmasına dair tezkire gönderilmiştir.⁴⁷⁶ Konya Valisi'nden Teke Mutasarrıflığı'na gönderilen 22 Temmuz 315 (3 Ağustos 1899) tarihli telgrafnâmede, Dahiliye Nezâreti'nin tahriratı gereğince icabının yerine getirileceği hastânenin usulü ve nizamı dairesinde yapılacağı yazılmıştır.⁴⁷⁷

Isparta Sancağı'nda inşa edilecek olan frengi hastânesi için gereken masrafın temini için Şûra-yı Devlet kararınca telgrafnâme gönderilmiştir.⁴⁷⁸ Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde hüküm sürmekte olan frengi gibi bulaşıcı bir hastalığın önüne geçilmesi için gereken tedbirlerin alınması ve yeteri kadar tahsisatın verilmesi hususu Sadâret'e arz edilmiştir.⁴⁷⁹ Karadeniz sahili, Kastamonu, Hüdavendigâr, Aydın, Ankara, Konya, Erzurum ve Bağdat'ta görülen frengi hastalığının yayılmasını önlemek için gerekli tedbirlerin alınması hususu da belirtilmiştir.⁴⁸⁰

Frengi hastalığının tedavisi için Konya Vilayeti'ne (merkez vilayete) 12.000 kuruş masraf ile bir hastânenin kurulması gerektiği belirtilmiştir. Bu husus Konya Sancağı dahilinde bulunan kazalara tanzim edilen mazbata sûreti ile bildirilmiştir.⁴⁸¹ Konya Vilayeti merkezinde frengi hastalığı için bir bab Gurebâ Hastânesi tesisi, tabibi olmayan mahallere de tabip tayin edilmesi hakkında Seraskerîye'den tahrirat gönderilmiştir.⁴⁸² Konya Sancağı'na mahsus frengi hastalığı için bir hastâne açıldığı halde yeni olması sebebiyle umumi istatistik tanımını için gerekli görülen malumatları beyan eden cetvelin kaybolduğu Ticaret ve Nafia Nezâreti'ne bildirilmiştir.⁴⁸³

⁴⁷⁵ BOA, DH.MKT. 1373/125.

* Açma

⁴⁷⁶ BOA, ŞD.1759/7.

⁴⁷⁷ BOA, ŞD.1759/7.

⁴⁷⁸ BOA, ŞD.1759/7.

⁴⁷⁹ BOA, DH.MKT.561/32.

⁴⁸⁰ BOA, DH.MKT.2343/146.

⁴⁸¹ BOA, DH.MKT. 2107/137.

⁴⁸² BOA, DH.MKT. 148/5-29.

⁴⁸³ BOA, DH.MKT.2150/85.

Bazı kişilerin frengi hastalığına yakalandığından dolayı bunların hastalığı yaymalarının önlenmesi için bu kişilerin muayenelerinin yapılması tedavilerinin gerçekleştirilmesi için hastâne inşasının lüzumu olması hastâne inşasına kadar acil muayene gereken durumlar için iki tane seyyar tabibin çağırılması Hamitabat Sancağı, Meclis-i İdaresi'nden istenmesi hususu Konya Valisi tarafından Dahiliye Nezâreti'ne bildirilmiştir.⁴⁸⁴ Her ne kadar seyyar tabip talep edilse de seyyar tabiplerden istifade edilemeyeceği tecrübe ile sabit olunmuştur. Ayrıca gerek bunların maaşları ve masrafları için gerek hastâne inşası için yeterli miktarda paranın hazineden verilmesi gerektiğinden, buna vilayet tarafından esaslı bir çare aranması, yani vilayetin frengi hastalığının fazla olduğu mahallinde münasip bir hastâne vücuda getirmesi gerekmektedir. Bu hizmetten vilayete bağlı olan kazaların istifade edeceğinden dolayı bu hizmetler için vilayetin kazalarının belediyelerinden münasip bir miktar yüzde ile para alınması uygun görülmüştür.⁴⁸⁵

Konya Vilayeti tarafından Maliye Nezâreti ve Mektebi Fünun Tıbbiye Nezâreti'ne, Konya ve civarında meydana gelen frengi hastalığına karşı tedavinin yapılması ve çocukların aşılması için görevlendirilen Priyonokoski'ye aylık 2000 kuruş maaş ve bir misli harcırah tahsisi ile bir kazadan diğer kazaya giderken lazım olan diğer masraflar için 4000 veya 5000 kuruşluk paranın ve diğer masrafların da hazineden verilmesi hakkında şukka yazılmıştır.⁴⁸⁶

Frengi, hastalığı bulaşma şekli sebebi ile ekseriyetle çekincelere sebep olan bir hastalık olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Teke Sancağında etkili olan bu hastalıktan 1910 yılına gelindiği zaman toplamda 56 kişinin muzdarip olduğu ve bu kişilerden 15 kişinin vefatının gerçekleştiği bilinmektedir.⁴⁸⁷

XX. yüzyılın ilk zamanlarına kadar etkisini sürdüren frengi hastalığının tedavisi için gerçekleştirilen çalışmalar Osmanlı Devleti tarafından da izlenmiştir. Öyle ki Schaudinn ve Hofmann frengiye sebep olan mikroorganizmaları detaylı şekilde açıklamışlardır. Bu açıklamalar Konya Vilâyet Gazetesi'nde yayımlanarak halkın bilinçlenmesi sağlanmış ve frengili hastalara karşı olan ön yargı biraz olsun kırılmak istenmiştir.⁴⁸⁸ Konya Vilayet Gazetesi'nde yayımlanan Konya Vilâyet Umum Meclis tutanakları doğrultusunda frengi hastalığına karşı yapılması gerekenler yazılırken bu bağlamda 300 yataklı frengi hastalarına tahsis edilecek bir hastânenin yapımı ve mülhakatın teftişi hususunun da karara bağlandığı görülmektedir. (14 Mart 1910: 1; 4 Nisan 1911: 2-3)⁴⁸⁹

⁴⁸⁴ BOA, DH.MKT. 161/7.

⁴⁸⁵ BOA, DH.MKT. 161/7.

⁴⁸⁶ BOA, A.}MKT.MHM.410/3.

⁴⁸⁷ Keser, *Konya Vilayet Gazetesi'ne göre II.Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı* , s.362.

⁴⁸⁸ Keser, *Konya Vilayet Gazetesi'ne Göre II. Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı*,354.

⁴⁸⁹ Mehmet Akyüz, *Konya Vilayet Gazetesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Konya, 2009, s.57.

2.4.3 Tifüs-Tifo-Difteri

Tifüs hastalığı, lekeli humma hastalığı olarak da bilinmektedir. Hastalık vücut biti (*pediculus humanus corporis*) ile insandan insana bulaşan bir hastalıktır.⁴⁹⁰ Tifüs hastalığı, en fazla kış aylarında görülmektedir. Vücuttaki bitlerle yayılma alanı bulan bu hastalıkta; hijyenik olmayan ortamların, sefaletin ve kötü beslenmenin etkisi çoktur.⁴⁹¹ Bu yönüyle yoksulluk hastalığı olarak da anılmıştır.⁴⁹² Savaş dönemleri tifüs için de uygun ortamlar oluşturmuştur. Birtakım yoksunluklar, hijyen yetersizlikleri bu hastalığın daha kolay yayılarak salgın haline gelmesine sebep olmuştur.⁴⁹³

Tifüs hastalığı daha çok XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Teke Sancağı'nda kendisini hissettirmiştir. Alanya ve Korkuteli kazalarında 15-16 kişinin bu hastalığa tutulduğu ve bu hastalıktan 4 kişinin vefat ettiği bilinmektedir.⁴⁹⁴ Bu hastalığın ilerlememesi için derhal önlemler alınmak istenmiş ve bu minvalde Teke Sancağı Mutasarrıfı Antalya ahalisine hastalık hakkında nelere dikkat etmeleri gerektiği hususunda bir beyannâme yayınlamıştır. Buna göre;

-Tıp dilinde tifo halk arasında ise lekeli humma olarak bilinen bu hastalığın tedavisi yoktur ve çok çabuk yayılabilmektedir.

-Çok çabuk bulaşan bu hastalık sirayet ettiği kişiyi sağ bırakmaz.

-Bir ay önce Alanya'da çıkan bu hastalık yayılmaya devam etmiş ve Antalya'da da 2 kişi bu hastalığa tutulmuştur.

-Hastalığa tutulmamak için temizliğe çok önem verilmesi gerekmektedir. Tıp ilmi bunu bize göstermekle beraber dinimiz de bunu emretmiştir. “Ennezafetü minel iman!” (Temizlik imandandır!)

-Hastalık bit ve pire ile bulaşmaktadır.

-Kadınların otuz kırk parçadan oluşan saç örgüleri kesinlikle yasaktır.

-Kadınların örgüleri hususunda eşleri ve aileleri de sorumlu sayılacaktır.

-Kadınların saçları tek ve kolay çözülebilen bir örgü ile örülebilir.

-Bu konuda Hristiyan kadınlardan sokakta örgülü saçla görülenler hakkında işlem yapılacaktır.

-Müslüman kadınlar için hanımlardan oluşan memurlar tahsis edilmiş ve konunun takibinin yapılacağı bildirilmiştir.⁴⁹⁵

⁴⁹⁰Elif Bulut, Alper Bulut, Pınar Aysert Yıldız, Abdullah Yıldız, Savaş İçinde Savaş; Tifüsle Gelen Ölüm, *Savaş ve Kültür Sempozyumu*, 2017, s.16.

⁴⁹¹ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, s. 19.

⁴⁹²Zühdi Berke, *Tıbbî Viroloji*, 2, Ankara, 1974, s. 1281-1282.

⁴⁹³ Talat Vasfi, Öz, “Epidemik Tifüs II”. *Klinik*, Mart (9), 1944, s. 296.

⁴⁹⁴ BOA, DH. UMVM.74/15.

⁴⁹⁵ BOA, DH. UMVM.74/15-2.

Tifo hastalığı duman, buharlaşma ve dalgınlık olarak kullanılan Yunanca “tifos” kelimesinden gelmektedir.⁴⁹⁶ Osmanlı arşiv belgelerinde “illet-i tifo” olarak da kullanıldığı görülmektedir.⁴⁹⁷ Tifo, özellikle insanların toplu olarak bir arada bulundukları kalabalık ortamlarda daha hızlı yayılma alanı bulmuştur. Bu kalabalık ortamlardan olan hapishânelere de tifonun yayılması için çok uygun ortamlardandır.⁴⁹⁸ Tifo, temiz olmayan içme suları ve yine yeterince temizlenmeyen yiyecekler aracılığıyla bulaşan bir hastalıktır. Bu hastalık salgın haline gelerek özellikle yazın ve sonbaharda ortaya çıkmaktadır. Diğer salgınlarla kıyaslandığı zaman çalışma tarihimize denk gelen zaman diliminde etkisini çok fazla hissettirmeyen tifonun en çok hijyen ortamlarının bozulduğu, kullanılan suyun kirli olduğu topluluklar arasında arttığı görülmektedir. Bu hastalıktan korunmak için başlıca yol hijyen şartlarını taşımayan yerlerden uzak durmaktır.⁴⁹⁹

8 Ağustos 1887 tarihinde Antalya Hapishânesi, tifo ve basur hastalıklarının zuhur ettiği iddiası ile gündeme gelmiş ve Antalya Hapishânesi'nde yapılan inceleme sonucu bu hastalıklara rastlanılmadığı anlaşıldığından bu konuda tutulan rapor Tıbbiye Nezâreti'ne bildirilmiştir.⁵⁰⁰

5 Mayıs 1903 Konya'da difteri ve tifonun ölümlere yol açması hasebiyle gerekli olan paranın gönderilmesi için durumun Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahâne Nezâreti'ne bildirilmesi istenmiştir.⁵⁰¹ 2 Nisan 1905 Konya'da difteri ve tifo zuhur etmiştir. Konya'da çeşitli mahallelerde difteri ve tifo vakalarının görünmekte olduğu ve hastalığın tekrar etmekte olduğu gözlenmekle beraber hapishânelere ölümlerin meydana gelmesi bu durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bu sebepten dolayı ölümlerin ve hastalıkların önüne geçmek için bölgeye acil olarak etüv makinesinin gönderilmesi istenmiştir. Konya Valisi Faik Bey, eğer ellerinde var ise Tersâne-i Âmire'den bir tane etüv makinesinin gönderilmesini, şayet ellerinde yok ise imal edilip gönderilmesini rica etmiştir.⁵⁰²

9 Eylül 1905 Konya'da difteri ve tifo hastalıkları etkisini göstermektedir. Konya'da difteri ve tifo hastalığı sebebiyle ölümler meydana gelince Konya Valisi'nin isteği üzerine Tersâne-i Âmire'den gönderilmesi istenen bir adet etüv makinesinin yerine Mekatib-i Askeriye Nezâreti'nce iki adet etüv makinesinin 9 Eylül 1905 tarihi itibarıyla gönderilmesi istenmiştir.⁵⁰³ 26 Eylül 1905 tarihinde Konya'da ortaya çıkan difteri ve tifo hastalığı sebebiyle

⁴⁹⁶ Hugo Braun, *Bulaşıcı Hastalıklar*, çev., Ziya Öktem. Ankara: Maarif Matbaası, 1994, s.93.

⁴⁹⁷ BOA, A.} MKT.MHM., 564/4-6.

⁴⁹⁸ Kamuran Şimşek, "Osmanlı Devri Denizli'de Salgın Hastalıklar" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (38), Denizli, 2020, s.171 .

⁴⁹⁹ Mehmet Tarakçı, *Bulaşıcı hastalıklar Bilgisi*, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 1998, s 38-39.

⁵⁰⁰ BOA, DH.MKT. 1437 /62.

⁵⁰¹ BOA, DH.MKT. 702 /65 .

⁵⁰² BOA, Y..MTV. 272 /151 .

⁵⁰³ BOA, BEO 2661/199542.

Tersâne-i Âmire'den gönderilmesi veyahut imal edilmesi istenen etüv makinasının tedarikinin de imalının de mümkün olmaması sebebiyle Avrupa'dan ithal edilmesi ve bunun için gereken paranın tedarikinin gerçekleştirilmesi hususunda ricada bulunulmuştur.⁵⁰⁴ Tarihler 4 Aralık 1905'i gösterdiğinde Konya'da hastalık devam etmektedir. Hastalık olduğu için etüv makinesi istenmiş ve bu makinenin imalının bir an evvel gerçekleştirilip gönderilmesi hakkında Dahiliye Nezâreti'ne tezkire yazılmıştır.⁵⁰⁵

1904 ve 1905 yıllarında Konya'da difteri-tifo hastalığı devam etmekle beraber 1906 Konya'da difteri ve tifoya kuşpalazı da eklenmiştir. Konya'da difteri ve tifo gibi hastalıkların ardından kuşpalazı hastalığının da görüldüğü ve bu hastalıkların önüne geçilmesi için bir adet etüv makinesinin ve bir adet de pülverizatörün bir an evvel gönderilmesi ve bu konuda gerekenin acil olarak yapılması hususunun Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahâne Nezâreti'ne bildirilmesi istenmiştir.⁵⁰⁶ Konya'da zuhur eden difteri ve tifo salgınlarının önüne geçebilmek amacıyla istenen etüv makinesini bedeli olarak belirlenen 150 adet Osmanlı Lirasının tahsisat-ı sıhhiyeye mahsuben ödenmesinin talep edilmesi hususu gündeme gelmiştir.⁵⁰⁷

17 Ekim 1907 Konya'da difteri ve tifo devam etmektedir. Konya'da difteri ve tifo hastalığının önüne geçilmek için gönderilen etüv makinesinin kurulumu için gönderilen Ali Niyazi Efendi'nin işini gayretle ve şevkle yapmasına binaen rütbesinin beşinci rütbeden Mecidi Nişanı'yla taltif edilmesi hususu 7 Ekim 1907 tarihli dört yüz yetmiş dokuz numaralı tezkire ile takdim edilmiştir.⁵⁰⁸

Konya'da zuhur eden sıtma ve tifo illetinin tedavisi için talep edilen tabipler hakkında Tıbbiye Nezâreti'nden ulaşan 24 Zilhicce 90 (12 Şubat 1874) ve 06 Kanunievvel 94 (18 Aralık 1878) tarihli ve bir numaralı tezkire ile bölgede ortaya çıkan tifo illeti zuhuru ve tabibin bulunmaması maaş ve masraflarının geçici olarak belediye varidatından ödenmesi Maltepe Hastânesi'ne, Kaymakam Hacı Mehmet Bey ile diğer bir tabibin ve yeter derecede eczâcının gönderilmesine lüzum görülmüş ise de etibba-i askerîyeden tabip verilemeyeceği Seraskerîye'den bildirilmiş ve aylık kırk beş yüzlük kaime maaş ile Doktor Ali Rıza Efendi ile beraber yine aylık yirmi yüzlük kaime ile Eczâcî Pol Alanyan Efendi'nin şimdilik mektep tarafından tedarikinin gerçekleştirildiği ve bunların yanlarında götürecekleri eczâ ve tıbbiye bedelleri mecidi yirmi kuruş hesabıyla sekiz bin yüz elli yedi buçuk kuruşa mal olduğundan eczâların merkez eczânesinden verilmesi Ali Rıza Efendi'ye dönmesi için dört bin sekiz yüz on beş kuruşun ve eczânenin iki bin yüz kırk olan harcırahlarından yarısının hazineден verilmesi

⁵⁰⁴ BOA, BEO 2674/200531.

⁵⁰⁵ BOA, BEO 2713/203428.

⁵⁰⁶ BOA, DH.MKT. 702 /65.3-5

⁵⁰⁷ BOA, A.}MKT.MHM.569/10; BOA, DH.MKT. 702 /65-9.

⁵⁰⁸ BOA, DH.MKT. 1206/33. (Belgede etüv makinesi, ütü makinesi olarak geçmiştir.)

ve bunların mahallerine ulaşmaları bir kazadan diğer kazaya gitmeleri için gereken masrafları ve nakliye için gerekenlerin de ödenmesi ayrıca tabip ve eczâcî ve eczâ-i tıbbiyenin tedariğinin de gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁹

Cüzzam, frengi tifo, tifüs, dizanteri ve difteri (difteri hastalığına tarih boyunca birden fazla isim verilmiştir. Bunlardan; *karabakma*, *kızılağrı*, *kuşboğan*, *kuşkuyruğu*, *süryani ülseri*, *bretanneva* öne çıkanlardandır. Hastalığın difteri olarak anılması ise Brettaneva ilk defa 1826 tarihinde “*dipherite*” ve 1865 tarihinde de “*diphteria*” olarak yazmış ve bu isimle anılmaya başlanmıştır).⁵¹⁰ Bölgede etkisini hissettiren diğer salgın hastalıklardandır.

Difteriye yakalanan kişinin ateşi yükselir, boğaz ağrısı hisseder ve sinir sisteminde ciddi komplikasyonlar gelişir.⁵¹¹ Bunun gibi hastalıklar Teke Sancağı dahilinde kolera, veba ve çiçek hastalıkları kadar etki göstermemiştir. Zaman zaman lokal olarak varlıklarını sürdürdükleri görülen bu hastalıkların alınan önlemler neticesinde etkilerinin en aza indirildiği gözlenmiştir.

2.4.4 Diğer Hastalıkların Seyri

Tablo 1.4 Teke Sancağı ve Çevresinde Diğer Hastalıkların Seyri.

Hastalık Adı	Yer	Tarih	Açıklama
Frengi	Teke Sancağı	14 Ağustos 1865 ⁵¹²	
Frengi	Teke Sancağı	13 Eylül 1865 ⁵¹³	
Frengi	Alanya	24 Eylül 1865 ⁵¹⁴	
Frengi	Burdur, Bucak	4 Ekim 1865 ⁵¹⁵	
Frengi	Konya	08 Haziran 1868	Konya ve civarında meydana gelen frengi hastalığına karşı tedavinin yapılması ve çocukların aşılanması için görevlendirilen Priyonokoski'ye aylık iki bin kuruş maaş ve bir misli harcırah tahsis edilmesi ve diğer masrafları için de dört beş bin kuruşluk paranın hazineден verilmesi istenmiştir. ⁵¹⁶
Tifo, Sıtma	Konya	12 Şubat 1874	Bölgeye tabip ve yeterli miktar eczânın gönderilmesi istenmiştir. ⁵¹⁷
Frengi	Burdur	23 Ekim 1886	Burdur Hapishânesi'ndeki mahkûmlardan bazılarının frengi hastalığına tutulmalarından dolayı bu hastaların belirli bir odada ve bir arada tutulmaları için yeni baştan bir odanın inşası gerekmektedir. Bu odanın yapılması için dokuz yüz elli kuruşun sarfına izin verilmesine dair telgrafnâme Konya Vilayeti'ne gönderilmiştir. ⁵¹⁸
Cüzzam	Kaş	24 Ağustos 1890	Teke Sancağı'na tâbi Kaş kazasının on iki karyesinde cüzzam illetinin ortaya çıkması üzerine derhal merkez liva belediye tabibinin lazım olan sıhhi tedbirleri alması

⁵⁰⁹ BOA, İ. ŞD., 43/ 2292-1-2.

⁵¹⁰ Zeynel Özlü, “Osmanlı Devleti'nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular”, *Belleten*, IV., 2017, s.419.

⁵¹¹ Emel Gür, “Adolesanlarda Aşılama: Difteri-Boğmaca-Tetanos, Kızamık-Kızamıkçık-Kabakulak ve Suçiçeği Aşılı”, İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Adolesan Sağlığı II, *Sempozyum Dizisi* (63), 2008, s. 86.

⁵¹² BOA, MVL 713/3.

⁵¹³ BOA, MVL 713/3.

⁵¹⁴ BOA, MVL 713/19.

⁵¹⁵ BOA, MVL 713/19 /03.

⁵¹⁶ BOA, A.}MKT.MHM.410/3.

⁵¹⁷ BOA, İ. ŞD., 43/ 2292-1-2.

⁵¹⁸ BOA, DH.MKT. 1373/ 125.

Hastalık Adı	Yer	Tarih	Açıklama
			istenmiş ve bu konuda gerekenlerin yapıldığına dair Konya Vilayeti'nden Tıbbiye Nezâreti'ne telgrafnâme gönderilmiştir. ⁵¹⁹
Frengi	Konya	19 Eylül 1898	Konya Vilayeti'ne (merkez vilayete) on iki bin kuruş masraf ile bir hastânenin kurulması gerektiği belirtilmiştir. Bu konuda gereken bilgilendirmeler, Konya Sancağı dahilinde bulunan kazalara mazbata sûreti ile yapılmıştır. ⁵²⁰
Frengi	Antalya	03 Ağustos 1899	Antalya Sancağı'nda çıkan frengi hastalığına karşı gariban ve fukara hastanın tedavisi için inşa edilmesi gerekli olan yirmi beş otuz yataklı hastânenin müdür ve diğer görevlilerinin maaşları ve diğer masraflar için aylık olarak gerekli olan üç bin beş yüz kuruşun temini ve Kaş kazası için tayini gerekli olan tabip maaşının da karşılanması ayrıca Alanya'da olduğu gibi Antalya, Kaş ve Elmalı kazalarında dahi gereken masrafların karşılanmasına dair tezkire gönderilmiştir. ⁵²¹
Difteri, Tifo	Konya	5 Mayıs 1903	Konya'da difteri ve tifo ölümlere yol açmıştır. ⁵²²
Difteri, Tifo	Konya	1904	1904 ve 1905 yıllarında Konya'da difteri-tifo hastalığı devam etmekle beraber 1906 Konya'da difteri ve tifoya kuşpalazı da eklenmiştir. ⁵²³
Difteri, Tifo	Konya	1905	
Difteri, Tifo, Kuşpalazı	Konya	1906	
Difteri, Tifo	Konya	2 Nisan 1905 ⁵²⁴	
Difteri, Tifo	Konya	9 Eylül 1905 ⁵²⁵	
Difteri, Tifo	Konya	26 Eylül 1905 ⁵²⁶	
Difteri, Tifo	Konya	31 Ağustos 1906	Difteri ve tifo salgınlarının önüne geçebilmek amacıyla istenen etüv makinesini bedeli olarak belirlenen yüz elli adet Osmanlı Lirasının sıhhiye tahsisatından ödenmesi istenmiştir. ⁵²⁷
Difteri, Tifo	Konya	17 Ekim 1907 ⁵²⁸	
Frengi	Teke Sancağı	1910	Frengi hastalığına 56 kişi yakalanmış ve bu kişilerden 15' i vefat etmiştir. ⁵²⁹
Tifüs	Alanya, Korkuteli	1918	15-16 kişi tifüs hastalığına yakalanmış ve bu hastalıktan 4 kişi vefat etmiştir. ⁵³⁰

Çalışmanın tarih aralığı içerisinde Teke Sancağı'nda; Frengi, tifo, tifüs, cüzam, dizanteri ve sıtma hastalıklarının kolera, çiçek ve veba hastalıkları kadar etkili olmadığı görülmektedir. 1865 yılı ağustos, eylül ve ekim ayları Teke Sancağı, Alanya, Burdur ve Bucak için frengi hastalığı ile mücadele içerisinde geçmiştir. Bu bölgeler frengi ile mücadele içerisinde iken üç yıl sonra frengi Konya'da zuhur etmiştir. Tabip Proyonoski'nin de üstün gayretleriyle Konya'da aşılama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 1890'da Kaş kazasını tam on iki karyesinde

⁵¹⁹ BOA, DH.MKT. 1754/79.

⁵²⁰ BOA, DH.MKT. 2107/137.

⁵²¹ BOA, ŞD.1759/7.

⁵²² BOA, DH.MKT. 702 /65 .

⁵²³ BOA, DH.MKT. 702 /65 -5

⁵²⁴ BOA, Y..MTV. 272 /151 .

⁵²⁵ BOA, BEO 2661/199542.

⁵²⁶ BOA, BEO 2674/200531.

⁵²⁷ BOA, A.}MKT.MHM.569/10 .

⁵²⁸ BOA, DH.MKT. 1206/33.

⁵²⁹ Keser, *Konya Vilayet Gazetesi'ne göre II.Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı* , s.362.

⁵³⁰ BOA, DH. UMVM.74/15.

cüzzam illetinin zuhur etmesi tedirginliğe sebep olmuş ve Konya valisi derhal duruma müdahale ederek gerekli tıbbi tedbirlerin alınmasını sağlamış ve ardından bu durum hakkında Tıbbiye Nezâreti'ne bilgi vermiştir. 1898 yılı Konya için 1899 yılı da Antalya için frengi ile mücadele ile geçmiştir. Bu hastalığa karşı önlem alınmasının elzem olduğu bilindiğinden ivedilikle hareket etmek adına gerekli olan 35.000 kuruşun hazineden gönderilmesi talep edilmiştir. 1899'da difteri ve tifo Konya'da can almıştır. 1904, 1905, 1906 Konya'da difteri ve tifo devam ederken kuşpalazı hastalığının da varlığından söz etmek gerekmektedir. Zira bu hastalıklar çok tehlikeli ve bulaşıcı olması hasebiyle etüv makinesi istenmiş bütün sıhhi tedbirler için de 150 Osmanlı lirası talep edilmiştir.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE BULAŞICI HASTALIKLARI ÖNLEMEK İÇİN ALINAN TEDBİRLER VE TEKE SANCAĞINDAKİ UYGULAMALARI

3.1 Karantina

İnsanoğlunun yaşamının sona ermesi çeşitli nedenlerle olabilmektedir. Yaşlılık, sağlık sorunları, ani gelen doğal afetler, kazalar ve topluca etkilendikleri bulaşıcı hastalıklar insan hayatının sonlanmasına sebep olan bazı etkenlerdir. Aniden ortaya çıkan ve pek çok insanın ölümüne neden olan bulaşıcı hastalıkların sebepleri araştırılırken özellikle Avrupa'da Tanrı'nın günahkâr insanlara karşı verdiği ceza olarak görülüp dini temellere oturtulmaya çalışılırken zamanla kimi hastalıkların farklı yollarla da bulaşabilme ihtimali olduğu anlaşılmıştır.⁵³¹ İnsanlık için bu denli tehlike arz eden hastalıkların önlenmesi için birtakım önlemlerin alınması adeta zorunluluk haline gelmiştir. Bu önlemlerin en başında da hiç kuşkusuz karantina⁵³² gelmektedir.

“Kırk gün” manasında kullanılan karantina kelimesi, köken olarak İtalyanca quarantina kelimesinden gelmektedir. Daha çok bulaşıcı olan bir hastalığın sirayetinin engellenmesi için belli bir bölgenin kontrollerinin yapıldıktan sonra bu bölgeye giriş ve çıkışların denetim altına alınması gibi birtakım uygulamaların genelini karantina olarak tanımlandığı bilinmektedir. Tarihte karantina uygulamalarına ilk defa VII. yüzyılda rastlanmıştır. Bu uygulamanın veba hastalığına karşı kullanılması ve karantina için birtakım uygulamaların yapılması 1600'li yılların sonlarını bulmuştur. Bu tarihlerde Akdeniz Limanlarına Doğu'dan gelen gemiler için karantina uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise karantina kelimesinin yerine “usul-ı tahaffuz” kelimesinin kullanılması daha uygun görülmüş ve karantinanın uygulandığı yerler için ise “karantinahâne” ya da “tahaffuzhâne” denilmiştir. Bilhassa şehre karadan ya da denizden girişler ve çıkışlar esnasında hastalığın yayılmasının önüne geçilmesinde en büyük rol tahaffuzhânelerin olmuştur.⁵³³

3.1.1 Osmanlı Devleti'nde Karantina

Osmanlı Devleti'nde birçok alanda köklü ıslahatlara başlanan III. Selim Dönemi'nde sağlık alanında da önemli adımlar atıldığı bilinmektedir. Zira bu dönemlere kadar sağlık ile

⁵³¹ Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, s. 15-16.

⁵³² Karantina; “Bulaşıcı hastalıklardan korunmak için insan veya hayvanların belli bir yerde gözetim altında tutulmasıdır.” Gülden Sarıyıldız, “Karantina”, s.464

⁵³³ Mesut Ayar ve Yunus Kılıç, “Osmanlıda Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, 17/2 Kış -Winter 2017, s.170.

ilgili uygulamalar devlet eli ile değil de daha çok şifahâne, bimarhâne gibi yerlerde vakıflar aracılığıyla ve devlet adamları tarafından açılan kurumlarda yürütülmekteydi.⁵³⁴ Osmanlı Devleti, özellikle Tanzimat'ın da getirdiği yeni hava ile beraber Avrupa'nın da örnek alınması sonucu daha planlı ve programlı bir sağlık politikası benimsemeye başlamıştır.⁵³⁵ Karantina Meclisi'nin kurulması ve karantina konusunda önemli adımlar atılması da XIX. yüzyılın ortalarından itibaren önemli adımlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Rusya'da başlayıp büyük tehdit haline gelen kolera hastalığının yayılmasının önünün alınması için Rusya civarından gelen ticaret gemileri için karantina tedbirleri uygulanmıştır.⁵³⁶

Karantinanın uygun şekilde gerçekleştirilmesi ve işleyişinin sağlanabilmesi için her şeyden önce kalifiye eleman ve gerektiği kadar da tabip ve sağlık personeline ihtiyaç vardı. Karantina Teşkilatı kurulsun da Osmanlı Devleti içerisinde bu işleyişi yürütebilecek kadro yeterli derecede tecrübeli ve ehil değildi. Bu konuda hem tabip sıkıntısı hem de ticari yönden karşılaşılabilecek problemlerin önünün kesilmesi için 1838 tarihinde Viyana'dan gelen Dr. Minas Karantina Başdirektörlüğü görevine getirilmişti. İki yıl görevde kalan Dr. Minas, karantina için talimatnâme hazırlığında bulunmuştur.⁵³⁷ Osmanlı Devleti'nde sağlık alanında faaliyet gösteren görevliler büyük oranda, Avusturya, İtalya ve Prusya'dan gelmekteydi. Sağlık alanında daha profesyonel olarak davranmaya başlanılan XIX. yüzyılın ortaları itibarı ile bu kişilerin istihdamı gerçekleştirilmiştir. II.Mahmut Dönemi karşılıklı diplomasi sonucu birtakım anlaşmalara varılmış ve resmi olarak Avrupalı kişiler görevlerine başlamışlardır. Ne var ki sadece resmi kanalla değil gayriresmî yollarla da birçok görevlinin istihdamı gerçekleştirilmiştir. Özellikle Fransa'dan, ihtilal sonrası gelen kişiler bu grubun içerisinde yer almıştır.⁵³⁸ Veba, sarıhumma ve kolera hastalığı karşısında 12 devleti temsil eden bir tabip ve bir diplomattan oluşan heyetin oluşturduğu uluslararası bir konferans⁵³⁹ olan 1851 Paris Konferansı'nda üzerinde ittifak edilen konulardan birisi de karantinanın süresi olmuştur. Özellikle, bulaşıcı hastalıkların daimi hüküm sürdüğüne inanılan Osmanlı Devleti'nden gemiler

⁵³⁴ Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, VIII (II), Ankara 1988, s. 123.

⁵³⁵ Erdem Aydın, "19.Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", *OTAM*, S. XV, Ankara 2004, s. 186,187.

⁵³⁶ Gülden Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1996, s.1-5

⁵³⁷ Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)*, s. 1-17..

⁵³⁸ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)", *Erken Klasik Dönemden XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim*, Ed., Seyfi Kenan, *İSAM*, İstanbul 2010, s. 421-448;

⁵³⁹ Avusturya, Sicilyateyn, İspanya, Fransa, Büyük Britanya, Yunanistan, Portekiz, Rusya, Sardunya, Toskana, Vatikan (Papalık) Hükümetleri ve Osmanlı Devleti. Detaylı bilgi için Bkz. Şehsuvaroğlu, *Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri*, s. 287.

için keyfi olarak belirlenen karantina süreleri de dahil olmak üzere her ülke için geçerli bir standart belirlenerek karantina süresi on beş gün olarak saptanmıştır.⁵⁴⁰

XIX. yüzyıl sıhhi alanda birçok gelişmenin yaşandığı aynı zamanda bu çalışmaların sistematik hale geldiği bir dönemdir. İnsanların sağlığı için ilk resmi kurumlardan olan ve resmîyetini de 1838’de kazanan “Meclis-i Tahaffuz” halkın sağlığı için muhtelif tedbirler almıştır. Karantina bu uygulamaların başındadır. Osmanlı Devleti’nde ilk defa karantina uygulamaları 1831’de meydana gelen ve çok sayıda insana bulaşan büyük kolera salgını esnasında olmuştur. 1831 tarihinden sonra da devletin birçok yerinde karantina uygulaması için bölgeler oluşturulmuştur.⁵⁴¹

Osmanlı Devleti’nde karantina yöntemleri özellikle Tanzimat Dönemi’nden sonra sistemli ve kurumsal hale gelmiştir. Tanzimat’ın ilanıyla birlikte devlet-birey/vatandaş arasında görev-hak kavram ve ilişkisi gelişmeye başladı. Böylece sağlık meselesi de devletin görev üstlendiği alanlardan biri haline geldi. Devletin, halk sağlığı konusunda girişimlerde bulunduğu bu dönemde en ihtiyaç duyulan personel doktorlardı. 1871’den sonra taşraya doktor tayin edilmeye başlandı. Bu doktorlar, sadece tedavi edici hizmetler sunmayacak, başta salgın hastalıklar olmak üzere halk sağlığını tehdit eden unsurlarla da mücadele edecekti.⁵⁴²

Osmanlı Devleti 1841 yılında Antalya’da ve Antalya’nın Alanya kazasında da birer adet karantinahâne oluşturmuştur.⁵⁴³ Karantinahâneler hastalıkların varlığına da delil teşkil etmektedir. Hastalıkların engellenmesi için aşı yöntemi dahil bazı önlemler alınmıştır. 22 Eylül 1847’de, aşı ameliyatını talim etmek üzere Alanya kazasından dört tane çocuktan iki tane çocuğun kura ile Dersaadet’e gönderilmesi Kabu mahallesi sekenelerinden Kızılaşık oğlu Hacı Kadri Ağa’nın oğlu Mevlüt ile Hacı Bahçe mahallesinde Nazif Efendi’nin oğlu Mehmet’in isimlerine kura isabet ettiği ve bu kişilerin eğitim almak için yola çıktıkları belirtilerek, Kadri Ağa’nın hoşnut bir şekilde Dersaadet’e varmış olduğu da beyan edilmiştir.⁵⁴⁴ Taşradan Dersaadet’e aşı talimi için varmış olan çocukların sayısı 96’ya ulaşmıştır. Bunlardan 5 tanesi yeterli bulunmayarak geldikleri yere geri gönderilerek 91 çocuğun kayıtları yapılmıştır.⁵⁴⁵

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne’ce, İstanbul, Üsküdar, Eyüp ve Salıpaazarı’nda bulunan çocuklar aşılanmakta ise de kenar mahallelerdeki çocukların oralara götürülerek ameliyatın

⁵⁴⁰ Şehsuvaroğlu, *Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri*, s. 287-288.

⁵⁴¹ G. Sarıyıldız, “Karantina”, XXIV/463-464.

⁵⁴² Erdem Aydın, “Tanzimat ve Osmanlı Sağlık Hizmetleri”, *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, 18-20 Eylül 1996, İstanbul, 2003, s.445-455.

⁵⁴³ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)*, s.390.

⁵⁴⁴ BOA, A.}MKT. 95/90.

⁵⁴⁵ BOA, A.}MKT. 95/90-2.

gerçekleştirilmesi hakkında engeller olduğundan aşılınmayanların aşılınması için ilan olunacak tarihten itibaren mektep memurlarından oluşan bir komisyon oluşturulması ve ameliyat için belirlenen bölgelere aşıcılar gönderilip bütün çocukların aşılatılması, aşılınmayanlar ile beraber ilk önce aşılınmış olanlar muayene edilerek aşı olunduğunun fennen tespit edilmesi ya da yeniden aşılınacak çocuklara ücretsiz bir kıta şehâdetnâme verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca sıbyan mektepleri, rüştiye ve idadiye mekteplerine gidecek erkek ve kız çocuklarının ellerinde şehâdetnâme olmadıkça buralara kabul olunmaması ve herhangi sınıfa gidecek olursa bile şehâdetnâme alınmaması durumunda gereken işlemlerin yapılması ve gezici aşçıların acil olarak görevlerini yerine getirmeleri ve bu esnada aşıcılara yardımcı olunması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁴⁶

19 Temmuz 310 (H-27 Muharrem 1312/ M-31 Temmuz 1894) tarihli Aşı Usulü Nizamnâmesi, aşılardan ne şekilde yapılacağının öğrenilmesi, uygulanması ve aşı memurları tarafından itina ile yapılması için hazırlanan bir nizamnâmedir.⁵⁴⁷ Yeni aşı nizamnâmesinin üçüncü ve yirminci maddelerinin tamamen icrası ve devlet hizmetinde çalışanların aşı olması lazım geleceği gibi yapılan aşılardan her beş senede bir defa tekrar edilmesi icap etmekte ise de her nasılsa bu duruma riayet edilmemekte olmasından dolayı ameliyat-ı telkihiyenin kuralları netleştirilmiştir. Bu bağlamda Müslümanlardan olup zaten gerek aşı olması ve gerek farklı sebeplerden dolayı vücudunda hastalığı olanların muafiyetleri olduğu bilinmekle beraber muafiyetleri olmayanların çiçek illetine giriftar olmaları tesadüfen olmadığından kuralların tamamen uygulanması için bil cümle memuriyet ve müstahdemin her durumda üç aya kadar aşılınmalarının sağlanması istenmiştir.⁵⁴⁸ Hazırlanan aşı nizamnâmesinin gerektiği kadar resmi kurumlara gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴⁹

1881 yılında “Meclis-i Sıhhiye-i Umumiye” kurulmuştur. Böylece herhangi bir yerde veba veya başka bir bulaşıcı hastalığa rastlandığı zaman bu durum derhal Karantina Meclisi’ne bildirilecekti. Hastalığın görüldüğü ev veya bölge hemen belirlenecek ve derhal karantina altına alınacaktı. Şayet hastalıktan dolayı vefat gerçekleşirse bu kişi veya kişilerin defin işlemleri de izne tâbi olacaktı. Bu karantina meclisleri sadece İstanbul ile sınırlı kalmamış ve büyük şehirlerde de karantina meclisleri kurulmuştur. 1861 tarihinde belirlenen “Tabâbet-i Belediye Nizamnâmesi” ile memleket hekimliği, 1887 tarihinde Kuduz Enstitüsü, 1893’te de Bakteriyojohâne oluşturulmuştur.⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ BOA, A.}MKT.MHM. 386/42.

⁵⁴⁷ BOA, BEO 446/33421.

⁵⁴⁸ BOA, BEO 685/51347-2.

⁵⁴⁹ BOA, DH.MKT. 278 /57.(Aşı Nizamnâmesi’nin gönderildiği kurumlar; Şûra, Adliye, Posta Telgraf, Meşihat, Sıhhiye, Mülkiye Tekaüt Sandığı, Defter-i Hakani, Tophâne; 51347)

⁵⁵⁰ Özgür, Hüseyin, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Temizlik Ve Halk Sağlığı Hizmetleri”, *Osmanlı V*, Ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.124-125.

Bütün bu sağlık kuruluşlar oluşturulmadan önce Osmanlı Devleti, ilk dönemlerinden XIX. yüzyıla kadar sağlık hizmetleri konusunda vakıflardan büyük destek almıştır. Sağlık hizmetleri XIX. yüzyıla kadar büyük ölçüde vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.⁵⁵¹ Sağlık konularında en yetkili kurum da “Hekimbaşılık” kurumuydu. Devlet ile saray mensuplarının sağlık durumları ile ilgilenen Hekimbaşılığın ne zaman kurulduğu net olmasa da XV. yüzyıl itibarı ile varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.⁵⁵² Başında ise hekimbaşı bulunmaktaydı. Birçok İslam devletinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de sağlık işleri ile ilgili olarak darüşşifalar ve bimarhâneler de devletin sağlık alanında oluşturduğu kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁵⁵³ Bu kurumların dışında XIX. yüzyıldan önce özellikle halkın sağlığı için hekimbaşının izin ve kontrolünde bimarhâne ve darüşşifa dışında, hekimbaşının izin verdiği tabipler de kendi özel yerlerinde hasta muayene edebilmekteydi. Yani özel muayenehâneler açılabilmekteydi.⁵⁵⁴ Bunlara ek olarak yine padişah ve padişahın yakınlarının kendi inisiyatifleriyle kurdukları hastâne, şifa evleri, vakıflar halk sağlığı için hizmet vermişlerdir. Bakıldığı zaman devlet kurumlarının büyük şehirlerle sınırlı olması (İstanbul, Bursa, Edirne, Kayseri ve Selanik vb.) halkı bu konuda özel tabiplere yönlendirmiştir.⁵⁵⁵ Bu tabipler aracılığıyla hastalığın önünün alınmaya çalışılmasının yanı sıra hastalığa yakalananların da hastalığı daha fazla kişiye bulaştırmamaları için bazı önlemler alınmıştır.

Osmanlı Devleti’nde bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkıp yayıldığı bir bölgeye bakıldığı zaman, karantinada bulundurulacak hastaların belirlenen bir süreyi geçirmeleri ve salgının yayılmasını engellemek için tahaffuzhânelerin kurulduğu bilinmektedir.⁵⁵⁶ XIX. yüzyıl itibarı ile Hıfzıssıhha Başmüfettişi Kimyager Bonkowski Paşa’nın yaptığı öneri sonucunda, Anadolu ve Rumeli’deki vilayet merkezlerinde denetim yapmak üzere 20 kişinin görevlendirildiği belirtilirken, bu görevlendirme neticesinde denetimi yapılan bölgelerin hastalıktan muhafazası ve dezenfeksiyon işlemlerinin yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması yönünde kararlar alınmıştır.⁵⁵⁷ Sultan Abdülaziz Dönemi’nde (1861-1876), İstanbul, Suriye ve Irak’ta kolera salgını neticesinde hastalıkla mücadele konusunda başarı gösterenlere Kolera Madalyası

⁵⁵¹ Fatih Tetik, *Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Dönemi Kamu Sağlığı Politikası (1839-1876)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s.8.

⁵⁵² Aslı Taşpınar, *Osmanlı Devleti’nde Sağlık Teşkilatı (1827-1914)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011, s.12.

⁵⁵³ İsmail Yaşayanlar, “Osmanlı Devleti’nde Kamu Sağlığının Kurumsallaşmasında Kolera’nın Etkisi”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Ed., Burcu Kurt-İsmail Yaşayanlar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2017, s.4.

⁵⁵⁴ *Düstûr*, I. Tertip, C. VII, 17 Şevval 1315 – 11 Mart 1898, s. 190-191.

⁵⁵⁵ Taşpınar, *Osmanlı Devleti’nde Sağlık Teşkilatı (1827-1914)*, 2011, s.18-19.

⁵⁵⁶ Oktay Bozan, Diyarbakır Vilayeti’nde 1894-1895 kolera salgını ve etkileri. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (18), 2015, s.226-227.

⁵⁵⁷ Zafer Atar, İzmit ve Çevresinde Kolera Salgını 1894, *Uluslararası Karamürsel Alp Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Pelikan Basım, Ankara, 2016, s.840-841.

verilmiştir.⁵⁵⁸ Yine salgınlar ile mücadele kapsamında II. Abdülhamid Dönemi'nde de hastalığın geniş alanlara yayılmasına engel olmak için Avrupa'dan içinde belirli sıcaklık ile ve buhar ile kurutma ve dezenfekte işine yarayan etüv makineleri alınmıştır.⁵⁵⁹ Kolera salgını sırasında daha kısa sürede ve daha etkili sonuçlar alabilmek adına doktorların reçetelerini okunaklı bir şekilde yazmaları da zorunlu hale getirilmiştir.⁵⁶⁰

Başvekalet'e yazılan yazıda, 12 Mayıs 1880 Patent Nizamı'nın ilanına kadar ecnebilere de temettü vergisi (tüccar ve esnafın kazançları üzerinden alınan vergi) alınmasının kararının üzerine, Antalya'da bulunan İngiltere ve Yunan konsoloslarının sefaretlerinden cevap beklenmiş ve sonrasında gelen cevapta sefaretlerinden taraflarına bildirilmedikçe uygulamayı yerine getirmeyeceklerini açıklamışlardır.⁵⁶¹

Mamuretülaziz Vilayeti'ne,⁵⁶² gönderilen yazıda, 20 Kasım 1892 tarihinde alınan tedbirlerin çok faydalı olduğu anlaşıldığından dolayı ve bu tedbirlerden on günlük karantina müddetinin uygulanmaya devam edilmesi ve tahaffuzhânelerde birer tabip bulunmak üzere Kolera Nizamnâmesi'nin gereğinin yapılması Sıhhiye Nezâreti'nden beyan edilmiştir.⁵⁶³

Aşı nizamnâmesi gereğince okullarda aşısız hiç öğrenci kalmaması hususunun, Aşı Nizamnâme-i ahkamınca kaffe-i mekatibi umumiye ve hususiyede bulunan zükur (erkek) ve inas(kız) aşısı olmayan bütün öğrencilere, aşı şehâdetnâmesini göstermeye mecbur olanların nöbet eczânelerinde ya da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'ye müracaat edenlerin her gün bedelsiz olarak aşılama üzere memurlar hazır bulunduğu halde hangi mekteplerde aşısız çocukların bulunduğu belirlenmesi ve bu konuda gerekenin yapılarak, aşısız öğrenci kalmamasının sağlanması hususunda Maarif Nezâreti'ne yazı yazılmıştır.⁵⁶⁴ Dersaadet ve bütün vilayetlerde çocuk ve büyük herkesin aşılmasının mecbur olduğu mülki memurlara tebliğ edilmiştir.⁵⁶⁵

Gerek aşıların eksiksiz tamamlattırılmaya çalışılması gerekse diğer önlemler alınmaya çalışılarak hastalığın önü kesilmek istenmiştir. Bu konuda her alanda ve her konuda tedbirler alınmak istenmiş hatta, 26 Kasım 1906 Beyoğlu Mutasarrıfı'na gönderilen yazıda, cenazelerin karantina ilmühaberi alınmadan nakil ve defnedilmemesi hususunda papazların uyarıldığı

⁵⁵⁸ *Büyük Lorraine*, Kolera Madalyası, C.11, Gelişim Yay., İstanbul, 1986, s. 6883.

⁵⁵⁹ Atar, İzmit ve Çevresinde Kolera Salgını 1894, 2016, s.840-841.

⁵⁶⁰ Zeynel Özlü, Kerim Tiryaki, Osmanlı'da seferberlik dönemlerinde salgın hastalıklara karşı halk sağlığı muhafazasına dair bulgular, Eds.T. Mehmetoğlu, Z. Saklı, *Zeugma II. Uluslar Arası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 18-20 Ocak Gaziantep, tam metin kitabı*, 2, 2019, s.,410.

⁵⁶¹ BOA, A.İMKT.UM.. 1654/33-2.

⁵⁶² 1867'de Mamuretülaziz olarak adlandırılan Harput şehri, 1867 Vilayet Nizamnâmesi ile Diyarbakır Vilayeti sınırları dahilinde bir sancak olarak oluşturulmuştur. 1871 tarihinde, Diyarbakır Vilayeti'nden ayrılarak müstakil bir sancak haline getirilmiştir. 1877'de ise vilayet olmuştur. Besim Darkot, "El'aziz ", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.4, Eskişehir 1997, s.222.

⁵⁶³ BOA, BEO 108/8097.

⁵⁶⁴ BOA, DH.MKT. 1577/111 .

⁵⁶⁵ BOA, DH.MKT. 1581/89 .

belirtilmiştir.⁵⁶⁶ Her ne kadar tehlikenin farkına varılsa da alınan tedbirler yeterli olmadığından dolayı 1893 yılının yaz aylarında hastalık Anadolu'nun birçok yerine yayılmış ve başkentte salgın haline gelmiştir.⁵⁶⁷

3.1.1.1 Halkın Karantina Karşısında Tepkileri

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda salgın hastalıklar karşısında sağlık sisteminde yenileşme çabalarına girmiştir. Bu bağlamda oluşturulan tahaffuzhânelerle salgınlar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Fakat uzmanlaşmış hekimlerin eksikliği, salgın hastalıklar konusunda yeterli bilgiye sahip olunmaması Osmanlı Devleti'nde birtakım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Bu durumun üstesinden gelebilmek adına batılı devletlerin yardımına baş vurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde toplumsal olarak birçok değişimin ve dönüşümün yaşandığı Tanzimat Devri, karantina uygulamalarının da başladığı dönemdir. II.Mahmut karantina uygulamalarının eksiksiz olarak yerine getirilmesi hususundaki kararlı tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur. Fetva ile de desteklenen karantina uygulamalarına karşı çıkanlara ağır cezalar verileceği de belirtilmiştir.⁵⁶⁸ II. Mahmut, Şeyhülislam Mekkizade Asım Efendi'den karantina uygulamalarının dini açıdan sakıncalı olmadığına, karantina uygulamasının şeriata uygun olduğuna dair bir fetva almıştır. Mevzubahis olan fetvaya göre:

Bir beldeye tâun isabet edip Hak süphanehû ve Taâlâ Hazretlerinin kahrından lûtfuna iltica ile esbabı tahaffüziyeye teşebbüs etmekte beis var mıdır, elcevap: yoktur.

Mekkizade Mustafa Asım ⁵⁶⁹

Karantina uygulamalarının daha çok veba ve kolera gibi salgın hastalıkların sirayetinin önlenmesi amacıyla bölgeye giriş çıkışların denetim altına alınmak istenmesi sebebiyle oluşturulduğu bilinse de karantina uygulamaları bununla sınırlı kalmamıştır. Özellikle bu bağlamda hayata geçirilen bazı uygulamalar halk tarafından büyük tepki ile karşılanmıştır. Özellikle bazı kesimlerce *Frenk* adeti olan karantinaya uymanın caiz olmadığı yolunda söylentiler çıkmıştır. Karantina uygulamaları arasında eşya ve mekanların dezenfekte edilmesi,

⁵⁶⁶ BOA, ZB. 388/87.

⁵⁶⁷ Kevork Pamukciyan, "1893 Kolera Salgını ve 1894 Büyük Depremi", *Tarih ve Toplum* (132), Aralık 1994, s. 15.

⁵⁶⁸ Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850), s.220.

⁵⁶⁹ Nuran Yıldırım, "Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyanlar: Karantina İstemezük", *Toplumsal Tarih*, sayı. 150 (Haziran 2006), s.19; Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, 58(222), 329-376,1994, s. 336 ; Osman Şevki Uludağ, Son Kapitulasyonlardan Biri: Karantina. *Belleten*, 2(7-8),1938, s.448.

ölülerin muayenesi ve gömülmelerine ilişkin kuralların da bulunması, karantina hekimlerinin vefat eden kişileri, özellikle de Müslüman kadınların naaşlarını muayene etmeleri, cenazelerin kireçle gömülme mecburiyetleri ve dini vecibelerin yerine getirilmeden gömülüyor olması da halk arasında asla hoş karşılanmamıştır.⁵⁷⁰

Halk bir taraftan yapılan yeniliklerin kendileri adına ne denli faydalar getireceğini anlıyor ve yapılan bütün bu çalışmaların daha da genişletilerek devam etmesini istiyorken, diğer taraftan bir grup da bu uygulamalara karşı çıkıyordu. Karantina uygulamalarının benimsenmemesinin temelinde ise, bazı bilinçsiz kişilerin karantina yüzünden ekonomisi bozulan belde halkını "karantina şeriata aykırıdır" diye kışkırtmaları sonucunda fitne çıkarmaları yatmaktadır. Kuşadası İdare meclisi bir karantina şubesi için mazbata yapıyorken yine orada Karaimam, Hacımolla, Tabak İbrahim gibi adamların ön ayak olarak uyandırmak istedikleri fitne halkı da ikiye ayırmıştı. Hükümet böyle bir hadise karşısında şiddetle hareket etmiş ve fitne çıkarmak isteyen kişiler İstanköyü'ne sürülerek fitne yatıştırılmıştır. Halkın karantina karşısında tepki vermesine bir diğer sebep de bazı gayrimüslim karantina doktorlarının halkın değerlerini önemsemeyen basiretsiz tutumlarından kaynaklanmıştır. Buna karşı da Hekimbaşı'ya gönderilen bir tezkere ile, karantina hizmetine görevlendirilen yabancı doktorların yanlış davranışlarda bulundukları için, azledilmeleri ve bunların yerlerine Padişah'ın huzurunda imtihan edilmiş doktorların tayini istenmiştir.⁵⁷¹ Antakya'da da buna benzer şekilde bir durumla karşılaşmış ve bölgeye Müslüman bir hekimin gönderilmesi istenmiştir. Zira memleket hekimi Minos Efendi'nin görevini kötüye kullanarak liyakatsiz davranışlarda bulunması ve halktan fâhiş fiyat talep etmesi fukara halk arasında tepki ile karşılanmıştır.⁵⁷² Halkta tepkiye neden olan bir diğer husus da karantina ve kordon altına alınmalar sonucu bölgede ticaretin sekteye uğraması, malların fiyatlarının artması ve hayat pahalılığının meydana gelmesi sonucunda halkın geçim sıkıntısı çekmesidir. Bu minvalde salgın hastalıkların en fazla fukara halkı ve tüccarları etkilediği görülmektedir.⁵⁷³

Halk zaman zaman kordon uygulamasından kurtulmak için hastalığı saklama yoluna da gitmiştir. Halkın çeşitli saiklerle hastalığı sakladıkları da bilinmektedir. Bu da hastalığın kısa sürede yayılmasına yol açmıştır. Bu durumlarla karşılaşılmasında için halk sık sık uyarılmıştır. Hastalığı zamanında bildirilip tedbir alınmasının sağlanması hususu her vatandaş için bir

⁵⁷⁰ Yıldırım, "Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyanlar: Karantina İstemezük", s.21.

⁵⁷¹ Osman Şevki Uludağ, Son Kapitülasyonlardan Biri: Karantina, s.449,450.; Yıldırım, "Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyanlar: Karantina İstemezük", s.21.

⁵⁷² BOA. DH. MKT. 853/41.

⁵⁷³ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)*, s. 243,44.

vatandaşlık görevi olarak addedilmiştir. Bu bağlamda 1906'da Antalya'da Cami-i Atik mahallesinde bir kişinin hastalığa tutulmasının ardından bölge kordon altına alınmış ve gereken tedbirler alınarak hastalığın yayılması engellenmeye çalışılmıştır. Burada da halka hastalık görüldüğü anda hastalığın yetkililere bildirilmesi hususunun önemi ve gerekliliği anlatılmıştır.⁵⁷⁴

Osmanlı Devleti'nde genel çerçevede kordon ve karantina uygulamalarının faydalarını gören halk bu uygulamalara büyük ölçüde uyum sağlamakla beraber zaman zaman dini hassasiyetler karşısında yapılan yanlış uygulamalar ve bu konularda halkın yeterli derecede bilgilendirilememesi halkta tepkilere neden olurken ticaretin sekteye uğrayarak halkın ekonomik olarak zarar görmesi de karantina uygulamaları karşısında tepkisel davranışların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

3.2 Teke Sancağı'nda Karantina

Osmanlı Devleti salgın hastalıkların olumsuz etkileri ile her alanda mücadele etmeye başlamış ve bunun için mümkün olan tedbirleri en azami derecede almak için çaba sarfetmiştir. Bu mücadelelerin başında karantina faaliyetleri gelmektedir. Bu karantina çalışmalarına bakıldığı zaman ilk olarak koleranın büyük bir salgın haline geldiği 1831 tarihi karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti için ilk karantina uygulamaları için bu tarih referans alınmaktadır. Bununla beraber muhtelif bölgelerde birçok karantinahâne kurulmuştur.⁵⁷⁵ Özellikle hastalığın İstanbul ve çevresine sirayet etmesinin önüne geçilmesi için 1835'te Çanakkale'nin farklı bölgelerine kısa süreli karantinahâneler açılmıştır.⁵⁷⁶ Teke Sancağı için de durum farklı değildir. Hastalığın önüne geçilmesi için 1841 yılında Antalya'da ve Antalya'nın Alanya kazasında da birer adet karantinahâne oluşturulup faaliyete geçirilmiştir.⁵⁷⁷

Alanya'nın bir sahilinin olması ve iskelesine de genellikle bulaşık bölgelerden gemilerin gelmesi sebebiyle burada bir tahaffuzhâne inşası gerekli görülerek bu bölge için bir memur ile bir nefer tabibin bulunmasının da uygun olması sebebiyle diğer yerlere olduğu gibi Alanya'ya da Meclis-i Tahaffuz tarafından İsmail Zihni Efendi emsaline kıyasen bin beş yüz kuruş maaş ile memur ve bin kuruş maaşla bir nefer tabip atanması gerektiği hususu Alanya Umur-ı Zaptiye Memuru askerî livalarından Ahmed Bican Paşa'ya hüküm gönderilmiştir.⁵⁷⁸ Alanya'da tahaffuzhâne ve eşya mahzeni inşası için ilk önce Mühendis Salih Efendi'nin mârifetiyle keşif

⁵⁷⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /8 -12.

⁵⁷⁵ Sarıyıldız, "Karantina", XXIV, s.463-464.

⁵⁷⁶ Aytuğ Arslan ve Hasan Ali Polat "Travel from Europe to Istanbul in the 19th Century and the Quarantine of Çanakkale". *Journal of Transport & Health* 4, 2017, s. 13-14.

⁵⁷⁷ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)*, s.390.

⁵⁷⁸ BOA, C..SH.. 6 /258.

yapılarak, masrafı için elli sekiz bin altı yüz otuz kuruşun gerekli olduğu belirlenerek Alanya Muhassılı Süleyman Ağa'ya bildirilmiştir.⁵⁷⁹ Antalya Sancağı'nda; Elmalı, Finike ve Tefenni kazalarında liman ve iskele olduğundan adı geçen yerlerde karantina tarafından mazur bulunmadığından İskenderiye ve Beyrut taraflarından buralara gelen bulaşık şüphesi altında olan gemilerin karantina altına alınması gerektiği Antalya Karantina Müdürü tarafından Elmalı'ya ikişer yüz kuruş aylık ile bir memur bir tabip ve Fenike'ye iki yüz kuruş ve Tefenni İskelesi'ne yüz elli kuruş ile birer memur ataması yapılarak maiyetlerine yüzer kuruş aylık ile üç nefer gardiyan atanması gerektiği Antalya Karantina Tabibi tarafından bu defa mektup ile bildirilmiştir. İstenilen görevlilerin, Antalya Karantina Müdürü'nün maiyetinden olmak üzere belirlenen miktar maaş ile üç mahalde memurların görevlendirilmesi Meclis-i Tahaffuz'da, Ticaret Nazırı Said Paşa tarafından dahi tasvip edilmiştir.⁵⁸⁰

Antalya'nın Elmalı kazasında karantina memuriyetinde görevlendirilmek isteyen Hacı Ahmet'in arzuhalinin gönderildiğine dair Tophâne-i Amiri Müşiri'ne yazı yazılmıştır.⁵⁸¹ Antalya'da da aynı dönemlerde karantinanın devam ettiği bilinmekle beraber havası kendisine iyi gelmediğinden dolayı Antalya Karantina Müdürlüğü'nden istifa eden Nazif'in yerine, Kıbrıs karantina mülhakatından Limasol iskele müdür vekili Hasan Rüştü'nün tayin edilmesine dair Antalya kaymakam ve naibine emir verilmiştir.⁵⁸² Antalya İskelesi'nde karantina müddetince gardiyan için fazla ücret alınmaması talebine binaen Sadâret'in tezkeresi, meclis kararı ve Tophâne-i Amire Müşiri Fethi Paşa'nın buna karşılık cevabı; şu şekilde olmuştur, “Bütün tahaffuzhânelerde bu tip işler için görevlendirilen gardiyanların her birisi için günlük on kuruş ücretin verilmesi uygundur.”⁵⁸³ Antalya Sancağı'nda bulunan karantinahâne parlatoryosuyla* bulaşık olarak belirlenmiş olan bölgelerden ulaşan eşya ve ticaret mallarının aracılığıyla karantinahâneye gelip giden yolculara bulaşmasının önüne geçilmesi için parlatoryo ile ambarların mümkün mertebe tamir ve düzeninin sağlanması için dört bin yedi yüz elli kuruşu geçmeyecek şekilde belirlenen miktar masrafla tamirinin yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁸⁴ Müteferrik evrakı* ile Alanya karantina katibi Abdurrahman, karantina ile ilgili yazıyı aldığına dair cevap vermiş ve kabulü uygun olmayan gemilerdeki gerek yolcu gerek eşyaları için bazı

⁵⁷⁹ BOA, C..SH.. 21 /1038.

⁵⁸⁰ BOA, C..SH.. 27/ 1341 .

⁵⁸¹ BOA, A.}MKT.DV.4/87.

⁵⁸² BOA, A}DVN., 23/79 .

⁵⁸³ BOA, A.} MKT.59/53.

* Tahaffuzhânede bulunan gemi ve seyahat eden yolcuların kayıt işlemlerinin ve sağlık kontrollerinin yapıldığı bölüm.

⁵⁸⁴ BOA, C..SH.. 26 /1266 .

* (متفرقه) (Muteferrik'ten muteferrika) Hesapta olmayan çeşitli masraflar için ayrılmış para. Karakolda, emniyet kuvvetlerince yakalanan her çeşit zanlının ilgili makamlara sevk edilmeden önce bekletildiği, gözaltında tutulduğu yer. Pâdişah, sadrâzam vb.nin hizmetinde bulunan ve verdikleri emirleri yerine ulaştıran görevli.

mahallere karantina memurlarının, yola çıkamaz derecede sakatlanmış ve kazazede olmuş denilerek veyahut başka sebepler belirtilerek karantina ettirdiklerini söylemiştir.⁵⁸⁵ Yine aynı cevapta bu sene-i mübarekte Anamur'dan üç sefinenin geldiği ancak Gelendire ve Silifke'den sefine gelmediği ama Gelendire'nin ve Anamur'un jurnal varakalarının gelmiş olduğu belirtilerek Anamur ve Gelendire memurlarının aylıklarının verilip Silifke memurlarına gönderilmemiş olduğu Alanya karantina katibi Abdurrahman tarafından bildirilmiştir.⁵⁸⁶

Antalya Tahaffuzhânesi rûsûmatının tahsilinin gerçekleştirilmesi için aylık yüz elli kuruş maaşla ile bir kabzımal tayin edilmesi ve bu maaşın Teke Muhassıllığı Usulü tahsilatından verilmesi gerektiğine dair istidâ gönderilmiştir.⁵⁸⁷ Alanya Muhassılı Hilmi Efendi'ye yazılan yazı ile Alanya Karantina Müdüriyeti'ne, Avalonya Karantina Müdürü Nazif Bey'in tayini hususu gündeme gelmiştir.⁵⁸⁸ 17 Kasım 1851 Antalya'da karantina için hekim olarak görev yapan İngiltere Devleti tebaasından, Antalya karantina hekimi İngiliz Galici'nin Teke sandık emini İstebil zimmetindeki beş bin kuruşun alacağının tahsilini istediği görülmektedir.⁵⁸⁹ Alanya Sancağı karantina memuru Hacı Nazif Bey'in maaşı bin yedi yüz üç kuruş olarak belirlenmiştir.⁵⁹⁰

Karantina esnasında birtakım sıkıntılar da çıkabilmektedir. Buna örnek vermek gerekirse; Serasker* paşa hazretlerine gönderilen evrakta Alanya tüccarlarından Ali Efendi ile Hüseyin Ağa, karantina müdürünün temizlik yaptırdığı sırada depolarında bulunan kahve ve diğer mallarının zarar gördüğünü bildirmişlerdir. Bu konuda şikayetleri olmuştur. Zararlarının karşılanmasını istemişlerdir.⁵⁹¹ 20 Nisan 1855 Teke Sancağı'nda karantina idaresi içerisinde kişisel sıkıntıların da çıktığı görülmektedir. Antalya mülhakatından Kaş kazasına tâbi Andifli İskeleyi'nde, Andifli karantinası gardiyanı Halil Reis'i katleden Küllüoğlu Kostanti'nin yakalanması hususu Teke Kaymakamı'na bildirilmiştir.⁵⁹² Bu bilgi ışığında Andifli'de karantina olduğu ve karantina işlemlerinin uygulanmaya çalışıldığı ortaya konulmaktadır. Buna yakın şekilde de Antalya'da karantinanın devam ettiği bilgisine ulaşabilmekteyiz. Şöyle ki, 31 Temmuz 1855 tarihinde vefat eden Antalya karantina kâtibi Mehmed Efendi'nin emvalini gasbeden Naib Mehmed Şemseddin Efendi'den bu malların alınıp Mehmed Efendi'nin

⁵⁸⁵ BOA, A.}M... 6/80.

⁵⁸⁶ BOA, A.}M... 6/80-2.

⁵⁸⁷ BOA, İ..MVL. 96/ 2022.

⁵⁸⁸ BOA, A.}DVN. 67 /47.

⁵⁸⁹ BOA, A.}MKT.UM.. 84/ 87.

⁵⁹⁰ BOA, İ..MVL. 243/ 8796 -2.

* Osmanlı ordusuna kumanda eden vezir, ordu kumandanı, serdâr-ı ekrem; Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu kumandanı [II. Meşrûtiyet'ten sonra Harbiye Nâzırı denmiştir.] O devrin Millî Savunma Bakanı. (<https://lugatim.com>)

⁵⁹¹ BOA, A.} MKT.MHM, 50/69.

⁵⁹² BOA, A.} MKT.UM.191/86.

mirasçıları olan Hatice Hatun ile oğlu Ahmet'e verilmesi Teke Kaymakamlığı'ndan istenmiştir.⁵⁹³ 10 Kasım 1855'te Antalya karantina kâtibi olarak görev yapan Mehmet Efendi vefat etmiştir.⁵⁹⁴ 16 Haziran 1857'de Antalya Karantina Müdürü iken vefat eden Ragıb Ağa'nın zevcesi Ayşe Hanım ile oğulları Ömer Cemil ve Hasan Suphi ve görümceleri Hatice ve Nazmiye için münasip görülen miktar maaşın tahsisi konusunun Maliye Nezâreti'nden ve Tophâne Müşiri'nden istenmesi gündeme gelmiştir.⁵⁹⁵ 31 Ağustos 1857'de Antalya'da karantina ve tedbirler devam ettiği sırada Antalya Karantina Müdürü Ragıb Ağa'nın vefat etmesi üzerine aile ve çocuklarına maaş tahsisinin gerçekleştirilmesinin Maliye Nezâreti'ne bildirilerek ailesinin zor duruma düşmesi engellenmek istenmiştir.⁵⁹⁶ Bu bağlamda Antalya'da karantinanın 1855-1857 halen devam ettiği anlaşılmaktadır.

23 Mayıs 1859 tarihinde Antalya Karantinahânesi'nde bir gardiyan bulunmaktadır. Antalya Karantinahânesi'nin bir nefer gardiyan ile idaresinin mümkün olamayacağından aynı görevi yapanların maaşları baz alınarak belirlenen maaş ile bir nefer gardiyanın daha ilave edilmesinin gerekli olduğu ve bu hususta gerekenin yapılması için Maliye Nezâreti'ne ve Serasker Paşa hazretlerine yazı yazılması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁵⁹⁷ Antalya İskeleyi'nde karantina memuru ve Zaptiye Dairesi'nde iki nefer odacı istihdamı gerekli görülmüştür. Bu sebeple kuyumcubaşı Bogos Bey marifetiyle altı ay zarfında imal olunan Nişan-ı Ali Osmani ile Mecidiye Nişanlarının masrafı olan on beş yük yetmiş yedi bin sekiz yüz yirmi beş buçuk kuruş on beş paranın kaime olarak verilen ve açıktan tesviye edilen yedi yük yetmiş bir bin sekiz yüz doksan dört kuruş indirilerek sekiz yük beş bin dokuz yüz otuz bir buçuk kuruş on beş paranın dahi hazineden verilmesi ve Antalya İskeleyinde iki yüz kuruş maaş tahsisıyla Hüseyin Efendi'nin karantina müdür vekili tayini ve bab-ı zaptiyede inşa edilen odalar için yetmiş sekiz senesi kânunisaniden (ocak-şubat 1863) itibaren yüz ellışer kuruş maaşla iki nefer odacının istihdamı ve Fındıklı civarında bulunan iskelelerin tümü için on beş bin beş yüz kuruş masraf ve Artin kalfa marifetiyle tamirat için lazım gelen istizanına dair Maliye Nezâreti'nin dört kıta takriri verilmiştir.⁵⁹⁸

Teke Sancağı'nda hastalıkların yayılmasının önüne geçilmesi için 9 Nisan 1863'de alınan önlemler arasında, Antalya'da bulunan karantinahâne mahalline birkaç cenaze defnedilmiş olduğu ve bunun sakıncalarının ortada olması sebebiyle bundan böyle cenaze defnedilmemesinin ve bunun önüne geçilmesi için gerekenin bir an evvel yapılmasının

⁵⁹³ BOA, A.}MKT.DV.. 82 /1.

⁵⁹⁴ BOA, A.} MKT.UM.215/19.

⁵⁹⁵ BOA, A.}MKT.MHM. 112/ 66.

⁵⁹⁶ BOA, A.}MKT.NZD. 234/76.

⁵⁹⁷ BOA, A.}MKT.MHM. 156/91.

⁵⁹⁸ BOA, İ.DH..503/34210.

gerektiği Teke Sancağı Kaymakamı'na yazılmıştır.⁵⁹⁹ Antalya Karantinahânesi'nde görev yapmakta olan Tabip Coza Potaliko'nun Antalya Karantinahânesi'nden infisal ile Dersaadet'e gelmesi istenmiştir.⁶⁰⁰ Pusulada muharrer (Tuna, Suriye, Trabzon, Trablusgarp, Girit, Selanik, Cezayir-i Bahr-i Sefid, İzmir Valilikleri; Tırhala, Kıbrıs, Biga, Hüdavendigar, İzmit ve Canik Mutasarrıflıkları ile Lazistan, İslimye, Sinop, Tekfurdağı, Gelibolu, İstanköy, Rodos, Limni, Sakız, Alanya, Bilan, Menteşe, Teke, Golos, Tarsus, Bingazi ve Preveze kaymakamlıklarının) mahallere verilen emir gereği Karantina Nizamnâmesi'nin her yerde aynı şekilde uygulanması ve sıhhiye memurlarına yardımcı olunmasına dair yazı yazılmıştır.⁶⁰¹

23 Eylül 1866, bulaşık patenta ile Antalya'dan Tuzla İskeleyi'ne gelen vapurlardaki yolcuların, karantinalarından dolayı uygun görülen mahallerde on beş gün bekletilmeleri ve hastalığın bulaşmasının önüne geçilmesi için gereken tedbirlerin alınması gerektiği kararlaştırılmıştır.⁶⁰² Yine 23 Eylül 1866 Meclis-i Sıhhiye Tabibi Mösyö Brologo'nun 30 Temmuz 66 tarihli gelen pusulada on beş gün müddetle nakliyle, on gün karantina icrası ve yolcuların tahaffuzhâneye çıkarılması ve ardından on gün karantinada bekletmek fikrinde olduğuna ve geçen sene illet-i mezkûra bu gibi vapurlar ile gelenlerden sirayetiyle Kıbrıs Ceziresi'nden zuhur etmesiyle yolcuların Ayanya? Deresi'nde uygun görülen yerlere çıkarılarak çadır ve barakalarda on beş gün karantinalarının yerine getirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁰³ Buna ek olarak Teke Sancağı'nda da baş gösteren bulaşıcı hastalıkla ilgili olarak alınan önlemlerin Konya Valiliği'ne bildirildiği belirtilmektedir.⁶⁰⁴

Karantina uygulamaları her zaman çok sağlıklı ilerleyememiştir. Zaman zaman sorunların da çıktığı görülmektedir. Nitekim Salgın hastalık esnasında Antalya'dan dağılmış olan gayrimüslim ahalinin dönüşleri sırasında ellerinde temiz tezkereleri olduğu halde karantina memuru ve tabibi tarafından karantinada bekletilerek, haksız yere ahalden otuz dört bin kuruş alınması ve ayrıca firar etmeyen ahali-i gayrimüslimden dahi dokuz bin kuruş para alındığına dair ahali vekili Hacı Anastas'ın şikayeti nedeniyle gereğinin yapılması hususu Konya Valiliği'nden istenmiştir.⁶⁰⁵

Antalya'da karantina uygulamalarının daha sağlıklı yapılabilmesi için Antalya Karantinahânesi'nin harabeti ve inhida* olmasından dolayı tamiratına lüzum görüldüğünden

⁵⁹⁹ BOA, A.}MKT.UM.. 652 /79 .

⁶⁰⁰ BOA, A.}MKT.UM.. 653/60.

⁶⁰¹ BOA, A.}MKT.UM.. 868 /27.

⁶⁰² BOA, A.}MKT.MHM. 363/36.

⁶⁰³ BOA, A.}MKT.MHM. 363 /36-4-6.

⁶⁰⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 363 /37.

⁶⁰⁵ BOA, A.}MKT.UM.. 1037 /32 -2.

* Çökme, yıkılma, harap ve vîran olma.

ve bunun tamiri için on üç bin yedi yüz on kuruş masrafın gerekli olacağı hesaplanmıştır. Lazım olan bu paranın üç yüz bir senesi sıhhiye bütçesinden karşılanması istenmiştir.⁶⁰⁶

23 Kasım 1890'da Çerkes muhacirleri, Mersin'e gelmek üzere yola çıkmışlardır. Kolera münasebetiyle bölgeye gelen Çerkes muhacirlerinin ikinci kafilesi olan iki bin nüfusun Mersin'e gönderilmeyip Adana'ya peyder pey sevk olunmak üzere şimdilik ilkbahara kadar iskan ettirilecekleri bölgelere gönderilmeleri hususunda bilgi verilmiştir. Bu kişilerin Teke Mutasarrıflığı'ndan alınan telgraf neticesinde bölgeye alınmalarının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bu muhacirlerden dört kişinin kolera hastalığına yakalandığı ve birinin de bundan dolayı vefat ettiği tabip heyeti tarafından rapor edilmiş ve hastalığın bulaşmasının önüne geçilmesi için muhacirin kalmasının uygun olmayarak Anamur İskeleyi tarikiyle Adana'ya sevklerinin gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁰⁷ 14 Kasım 1893'te sahillerin hastalığa karşı korunması istenmiş ve Antalya sahillerinin muhafaza altında bulundurulması için Cezayir Bahrîye Sefine komodorluğu* idaresindeki Kılıç Ali Vapuru'nun karantina müddetinin bitiminden sonra ihtiyaçların giderilmesi gerektiği ve kömürü olmadığından dolayı Marmaris'te bekleyen vapurun kömürünün ikmalinin gerçekleştirilmesi gerektiği konusu gündeme gelmiştir.⁶⁰⁸

Karantina uygulamalarında görevlilerin hüsn-i hizmette bulunmaları çok büyük önem taşımaktaydı. Öyle ki Antalya Karantina Tabibi Bibridis Efendi'nin, vazife-i memuriyetini hüsn-i ifa etmekle beraber livada zuhur etmiş olan şüpheli hastalıklardan dolayı halkın sağlık durumuna ait hususlarda ve fukara ahali için hastânedeki meccanen tedavilerinin gerçekleştirilmesi konusunda gösterdiği gayretleri sebebiyle kendisinin bir kıta Mecidi Nişanı ile taltifinin gerçekleştirilmesi istenmiştir. Böylece Antalya'da karantina uygulamalarında önemli adımların da atıldığı görülmektedir. (H- 04 Rebûlâhir 312 ve fi 21 Eylül 310/ M- 05 Ekim 1894.)⁶⁰⁹ Alınan sıhhiye jurnaline göre; dört günden beri Diyarbakır'da kolera illetinden hiçbir eser kalmadığı Diyarbakır Vilayeti'nden bir kıta telgrafnâme ile bildirilmiştir. Ve Antalya'daki kolera vukûatına dair de Konya Vilayeti'nden malumat alınamamıştır. (R-01 Kanunievvel 310/13 Aralık 1894).⁶¹⁰ Konya'da hastalık bütün şiddetiyle devam ederken, Maarif Müdürü Kamil Bey, Maarif Nezâreti'ne yazdığı yazıda; kolera hastalığının şiddetini arttırdığını belirtmiş ve özellikle dört kazada (Akşehir, Ürgüp, Nevşehir ve Arabsun) durumun

⁶⁰⁶ BOA, İ.DH.. 976/ 77074 .

⁶⁰⁷ BOA, A.}MKT.UM.. 1873 /1-3.

* (İng. commodore) [Hollanda dilinden] 1. Amiral yetkisine sâhip deniz subayı.

⁶⁰⁸ BOA, BEO, 312 /23354 -1-3-4.

⁶⁰⁹ BOA, DH.MKT. 300/ 9.

⁶¹⁰ BOA, Y..PRK.SH.. 5 /11 -2-3.

ciddiyetinden bahsetmiştir. Bu sebeplerden dolayı rüştiye mekteplerinde sınavların bir an evvel yapılarak okulların kapatılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.⁶¹¹

6 Ocak 1895’de, Hasan Paşa Vapuru ile Antalya’da, Klazomen (Urla) Tahaffuzhânesi’ne gelen askerler arasında birinin şüpheli âraz ile hastalanıp öldüğü belirtilmekler beraber bölgede durumun kontrol altına alındığı ve genel sağlık koşullarının oluşturulduğu İzmir Karantina İdaresi’nden bildirilmiştir.⁶¹² Dahiliye Nezâreti’ne gönderilen telgrafnâmede, Antalya’da zuhur eden koleradan dolayı Alanya kazası ile İçel ile Antalya’ya yüz yirmi saat mesafenin arasında ihtilat vukû bulmadığı halde üç aydan beri Sıhhiye Nezâreti’nce burası da bulaşık addedilerek berren ve bahren karantina altında tutulması sebebiyle bölgede fevkalade sıkıntı olduğu ticaretin sekteye uğradığı ve bu karantina devam ederse büyük zarara uğrayacaklarını söyleyerek burada değil kolera, şüpheli hastalık dahi olmamasından bahisle kordonun kaldırılması talebiyle Hacı Mehmet ve diğer kişilerin imzalı telgrafi üzerine gerekenin yapılması hususunda Sıhhiye Nezâreti’nden ricada bulunulmuştur.⁶¹³ Teke Sancağı’nda on beş günden beri (11 Eylül 26 Eylül 1895) hastalık görülmemekle beraber halen karantina uygulamalarının devam etmesi ticari hayatı olumsuz etkilemektedir. Ticari durgunluğun giderilmesi için karantinanın kaldırılmasına dair Teke Sancağı İdare Meclisi’nin talebi üzerine gerekenin yapılması istenmiştir.⁶¹⁴

Antalya için bir karantinahânenin lüzumu belirtilmiştir. Konya Vilayeti dahilinde Antalya Karantinahânesi’nin masrafları için gerekli görülen otuz dört bin dokuz yüz altmış dokuz kuruş otuz para sarf edilerek müceddeden bir bab karantinahâne inşasıyla belirlenen miktarın bin üç yüz on bir senesi sıhhiye tahsisatına mahsuben ödenmesi gerektiği (H- 29 Cemâziyelevvel 313/ R- 05 Teşrinisani 311/ M- 17 Kasım 1895) belirtilmiştir.⁶¹⁵ Antalya karantina katibi Ahmed Hamdi Efendi kırk senelik emektar olduğunu belirttiği telgrafında görevi başındayken yakalandığı hastalığın uzunca süredir devam edip iyileşememesinden ötürü iyileşip görevinin başına geçinceye kadar normal maaşının alması gerektiğini belirtirken eline geçen beş yüz kuruş aylık maaşın yetersiz olduğundan bahisle tam maaş yatırılmasına dair istirhamda bulunmuştur.⁶¹⁶

Karantina uygulamalarının denetimlerinin daha da sıklaştığı XIX. yüzyılın son çeyreğinde kurallara uymayanlar hakkında yaptırımlar da uygulanmıştır. Öyle ki İdare-i Mahsusa’nın Mekke vapuru vasıtasıyla Beyrut’tan almış olduğu hacılar ile geçen 30 Mayıs

⁶¹¹ BOA, MF.İBT. 37/107.

⁶¹² BOA, Y..A...HUS. 316/65.

⁶¹³ BOA, DH.MKT. 351 /19.

⁶¹⁴ BOA, DH.MKT. 434/50.

⁶¹⁵ BOA, BEO 709/ 53105.

⁶¹⁶ BOA, ŞD. 2126 / 32.

1899 tarihinde Antalya Limanı'na gelen hacıların karantina beklediklerine dair yanlarında karantina tezkeresi bulunması hasebiyle bunların karantina bekleyip beklemediklerinin tahkikinin yapılmış olmasına rağmen dört hacının yanlarında karantina tezkirelerinin bulunmaması sebebiyle tabip huzurunda Antalya Ceza Reisi dört hacının güya Beyrut'tan Şam-ı Şerife varmaları esnasında polis memuru tarafından karantina tezkireleri zapt ve tevkif edildiği beyanıyla hacıların kurallar dahilinde şehirden çıkarılmaları karantina idaresince gönderilen tebligata itibar etmemiş olduğunda Antalya Ceza Reisi'nin bu hareketinin düzeltilmesi lüzumu görüldüğünden bu konuda gerekenin yapılması karantina tabiplerinden alınan tahriratta yazı ile bildirilmiştir.⁶¹⁷

22 Eylül 1903 tarihinde Trablusşam ve diğer liman şehirlerinden Antalya Limanı ile ilişkide bulunan yerlerden hastalık bulaşmasının önüne geçilmesi için bulaşık yerlerden geldiği düşünülen gemilerin Antalya ve Alanya limanlarına girmeden önce teftişlerinin yapılması için iki sandal kiralanması gerektiği Maliye Nezâreti'ne tezkire ile bildirilmiştir.⁶¹⁸ Daha önce iki sandal kiralanması istenmiş ve bu minvalde iskelelerde yüz elli beş kuruş maaşla kolcu ve muvakkat zabıtalara gerekli olan ödemenin yapılması Teke Mutasarrıflığı tarafından bildirilmiştir. Antalya ve Alanya limanlarında teftişin gerekli olduğu ama daha önce talep edilen iki sandalın masrafları için henüz izin çıkmadığı bu iki sandalın masraflarının Daire-i Sıhhiye'nin 1903 senesi tahsisatına mahsuben ödenmesi gerektiği hususu da bildirilmiştir.⁶¹⁹

Hastalıklara karşı önlemler ne kadar sıkı olursa olsun zaman zaman salgın hastalıklar sebebiyle gerçekleşen vefatların önüne geçilememiştir. Antalya'ya veba salgınından dolayı bir kişinin vefat haberinin de gelmesiyle beraber Vali Faik tarafından çekilen 4 Temmuz 321 (17 Temmuz 1905) tarihli telgrafnâmede acil olarak hastalığın şiddetini durdurmak ve gereken tedbirleri almak üzere; serum, uzman hekim, temizlik memurları, karantina için gardiyan ve jandarma neferleri gönderilmesi ayrıca bunların harcırah ve maaşlarının ödenmesi ve bölgeden dışarıya çıkan insanların, yanlarında götürdükleri mallar için de gerekli tedbirlerin alınması ve kişilerin gerekli muayenelere tâbi tutulması gerektiği belirtilmiştir.⁶²⁰ Karantina uygulamalarını yerine getiren görevliler zaman zaman ödüllendirilerek teşvik yoluna da gidildiği olmuştur. Midilli, Dikili, Antalya, Pasinler ve çeşitli yerlerde görülen veba hastalığının tahkiki için Midilli'ye Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne Bakteriyoloji muallimi sanisi Mirliya Aristidi Paşa ve diğer kişilerden oluşan sıhhiye heyetinin gönderilmesi hastaların karantinaya alınması Paris'teki

⁶¹⁷ BOA, A.}MKT.MHM. 578 /24.

⁶¹⁸ BOA, A.}MKT.MHM. 586/11. (belgede 30 Cemâziyelâhir 1321 yazılmış olsa da cemâziyelâhir ayı 29 gün sürmektedir. Rumi 9 Eylül 1319 tarihiyle de örtüşmesinden dolayı tarih 29 Cemâziyelâhir 1321 olarak düzeltilmiştir.)

⁶¹⁹ BOA, A.}MKT.MHM. 586/11-3.

⁶²⁰ BOA, DH.MKT. 989/3.

Pastör Enstitüsü'nden serum alınması, etüv makinesi celbi, tabip tayini gibi sağlık tedbirlerinin alınması, hastalığın yayılmasını önlemek hususunda hüsn-i hizmetleri görülen Midilli Rum Hastânesi fahri operatörü Doktor Yani Bolori'nin, dördüncü rütbeden Osmani, gümrük kimyageri Yüzbaşı Süreyya Bey'in dördüncü rütbeden Mecidi ve Vilayet Sıhhiye Müfettişi Doçino Efendi'nin mütemayiz rütbesinin bir derece terfiyle taltifleri gerçekleştirilmiştir. Bulaşıcı hastalıklara karşı Vilâyât-ı Şahâne'ye gönderilmek için sipariş edilen ve alınması gereken serumların değerlerinin hazineден ödenmesine imkan olmadığı belirtilmiştir. 28 Ağustos 323 tarihinde Bahr-i Sefid Valisi Nazım, Midilli'de durumun kontrol altına alındığını belirtirken hasta olan üç kişinin de iyileşmekte olduğunu belirtmiştir.⁶²¹ (5 ay sonra durum kontrol altına alınmıştır.) 27 Ağustos 323 tarihinde Bahr-i Sefid Valisi Nazım, Midilli'de durumun kontrol altına alındığını belirtirken nezaret altında bulunan veba hastalığına yakalanmış olan Yani'nin durumunun iyi olduğu diğer iki kişinin de iyileşmekte olduğunu belirtmiştir.⁶²² 18 Mart 1907 (altı ay sonra durumun iyiye gittiği belirtilmiştir) Bahr-i Sefid Valisi Nazım tarafından Dahiliye Nezâreti'ne yazılan yazıda; Midilli'de vebadan dolayı karantina altına alınan hastaların durumları kötü olmayıp afiyetlerinin berkemal olmasına ve hastaların, hastalıklarının başlangıcından itibaren karantina altına alındıkları hastânelerde kaldıkları sürenin bugün on güne tamamlanmış olması sebebiyle karantinalarının kaldırılmaları gerektiği (Fi 3 Eylül 323-8 Şaban 1325/16 Eylül 1907) bildirilmiştir.⁶²³ Dahiliye Nezâreti'ne 26 Şaban 325 tarihli gönderilen zeylde, Midilli'de vebaya tutulup tecrit edilen hastanın sıhhati berkemal olduğu ve hastalığın başladığı zaman kordon altına alınan ve on gün zarfında başka hastalığa yakalanan görülmediğinden Rum Hastânesi'nin teçhiz edilerek küşad olunacağı ve karantinada bulunanların bırakılacağı Midilli Mutasarrıflığı'ndan alınan bilgilere binaen Cezair Bahr-i Sefid Vilayeti'nde, 14 Eylül 323 tarihinden itibaren karantina altında tutulan hastâne ile şekerlemeci dükkânının güzelce temizlendikten ve yenilendikten sonra açılmasına karar verilerek gerekenin yapılması hususunda Sıhhiye Nezâreti'ne yazı yazılmıştır. (11 Saban 325 fi 6 Eylül 323/ 19 Eylül 1907 Sadrazam Tahsin).⁶²⁴

Tahsisatın yeterli olmaması sebebiyle maaşlarında indirim yapılan karantina memurlarından Konya, Antalya ve Alanya karantina müdürlerinin maaşları bin iki yüz kuruştan iki yüz kuruşluk indirim yapılarak bin kuruşa getirilmiştir. Tabiplerin maaşı aynı kalarak aylık bin kuruş olarak devam etmiştir.⁶²⁵ Bu da bize ne kadar zor durumda olursa dahi tabiplerin

⁶²¹ BOA, DH.MKT. 1198 /4 -2.

⁶²² BOA, DH.MKT. 1198 /4 -3.

⁶²³ BOA, DH.MKT. 1198 /4 -5.

⁶²⁴ BOA, DH.MKT. 1198 /4 -7.

⁶²⁵ BOA, ML.VRD/5188, Tarih yok/1.

maaşlarından kesintiye gitme gibi bir durumun olmaması, devletin halkın sağlığı için azami çaba sarfettiğini göstermektedir.

3.2.1 Karantina Masrafları ve Memur Maaşları

Tablo 2. 1 13 Şubat 1844-12 Mart 1844 tarihleri arasında bir aylık süre zarfında Antalya

Karantinahânesi'nin masrafları.⁶²⁶

Masraf kalemi	Ücret (kuruş)	Açıklama
Şal	99	Yeniden imal edilecek sancak için
Havlü	4	
Bez ve ibrişim	8	
Mürekkep	5	
Kalem	1	
Kağıt	6	
Mektup pulu	4	
Hüküm Kadısına	50	
Gardiyan	50	Şarampol Kapısında tezkireci (bir kişi)
Nefer	150	Bulaşık mahallerde hamallık yapan (iki kişi)
Toplam	377	

Tablo 2. 2 13 Şubat 1844-12 Mart 1844 tarihleri arasında bir aylık süre zarfında Antalya Karantina

Tersane-i Kereste masrafları.⁶²⁷

Ünvanı	Masraf (kuruş)	Açıklama
Gardiyan	75	Antalyalı Hurşit Kaptan Sefinesi'ne 1 nefer
Gardiyan	150	Hasan Yahya Sefinesi'ne 2 nefer
Gardiyan	150	İskenderiyeli Mustafa Hamuri Sefinesi'ne 2 nefer
Gardiyan	150	Hasan Kaptan Sefinesi'ne 2 nefer
Gardiyan	75	Sevk-i Abbas cerimesine 1 nefer
Gardiyan	75	İbrahim Sipahi cerimesine 1 nefer
Gardiyan	75	Hacı Ali cerimesine 1 nefer
Gardiyan	2100	Hasan Kaptan sefinesinden çıkan yolculara 25 (28) nefer

⁶²⁶ BOA, ML.MSF.d.../5273-26.

⁶²⁷ BOA, ML.MSF.d.../5273-18.

Ünvanı	Masraf (kuruş)	Açıklama
Gardiyan	525	Hasan Yahya Sefinesi'nden ihraç olunan 7 nefer (1 nefer 75 kuruş)
Gardiyan	675	Mustafa Hamûrî Sefinesi'ne 9 nefer
Gardiyan	1380	Hurşit Kaptan Sefinesi'ne ihraç olunan yolculara 23 nefer
	71+42	İskenderiyeli Mustafa Kaptan sefinesine ihraç olunan 5 fukara tayinâtı
Gardiyan	150	Yukarı ve aşağı tahaffuzhâne kapı gardiyanlarına 2 nefer
	17	Hasan Kaptan Sefinesi'ne çıkan fukaraya tayinât
	4	Mustafa Kaptan Sefinesi'ne çıkan fukaraya tayinât
	60	Mustafa Sefinesi'ne çıkan 1 fukaraya günlük
	26	Filika içine demir masrafı
	22	Kağıt ve mürekkep bahası
Gardiyan	75	Kaza-i merkûmeye 1 nefer

Tablo 2. 3 Antalya kazasının bir aylık kaza masraflıyla zabtiye ve karantina masrafları (Altmış senesi nisan ayı ibtidasından gayetine değin bir mah zarfında* Antalya Karantinahânesi'nde vukû bulan masrafların miktarı)⁶²⁸

Masraf kalemi	Ücret (kuruş)	Açıklama
Deste kağıt Mürekkep	17	15 kuruş kağıt için, 2 kuruş mürekkep için
4 Nefer	200	Kapudan sefinesiyle gelen sabunların düzenlenmesi işi için dört nefer hamal gardiyanlarından her birine 50 kuruş verilmiştir.
Kömürcü, kükürt, kil	23	Kömürcüye 10 kuruş, kükürt için 10 kuruş, kil alınması için 3 kuruş harcanmıştır.
Fukaraya verilen tayinât	6 kuruş	Hass-ı Kapudan Sefinesi'yle gelen nefer fukaraya verilen tayinât
Hüküm Kadısı'na	50	
	23	Aşağı tahaffuzhânenin ber müteallikleri için
	11 kuruş	Yapım işleri için

* 13 Nisan 1844/12 Mayıs 1844.

⁶²⁸ BOA, C..DH.. 253/12629/2. (Mah-ı mezkûrun ber-mûcib bila Antalya Karantinahânesi'nin bin iki yüz doksan buçuk guruş mesârifî olduğu cümlemizle m'alumunuz olmağla şerh ve temhir olundu.)

Sandal	960	Karantinahâne sandalı kırıldığı için sekiz arşın bir kıta yeni sandal alınması için
Toplam	1290 kuruş	

Tablo 2. 4 Teke Kaymakamlığı, Antalya kazasında bulunan asâkir-i zabtiye maaşları, karantinahâne masrafı vesâir mesârifatı mübeyyin defter. (Teke Kaimmakamlığı dahilinde muayyin kaimmakamın mevcut bulunan zabtiye askerinin işbu iki yüz elli dokuz senesi şehri şubatın ibtidasından gayetine değin yoklama defteridir.)⁶²⁹

Vazifesi	İsmi	Maaş(kuruş)
Süvariyan	Havalisi Hacı Ahmet Hacı Veli	200
Süvariyan	Hacı Ahmet İsmail	135
Süvariyan	Mehmet Osman	135
Süvariyan	Mehmet Mustafa	135
Süvariyan	Ziya Halil	135
Süvariyan	Mustafa Hasan	135
Süvariyan	Yusuf Hasan	135
Süvariyan	Hüseyin Abdullah	135
Süvariyan	Hüseyin Ali	135
Süvariyan	Ali Abdullah	135
Süvariyan	Ahmet Abdullah	135
Süvariyan	Hüseyin Ahmet	135
Süvariyan	Cemal Numan	135
Süvariyan	Abdullatif Mehmet Emin	135
Süvariyan	Mehmet ve Ömer	135
Süvariyan	Ahmed Abdurrahman	135
Süvariyan	Mehmet Halil	135
Süvariyan	İbrahim Ali	135
Süvariyan	Mustafa İsmail	135
Süvariyan	Hüseyin Hasan	135
Süvariyan	Mehmet Halil	135
Süvariyan	Süleyman Hasan	135
Süvariyan	Ali Ali	135
Süvariyan	Osman Yusuf	135
Süvariyan	Ömer Ali	135
Süvariyan	Hüseyin Ali	135

⁶²⁹ BOA, ML.MSF.d.../5273-10. (13 Şubat 1844-12 Mart 1844.)

Vazifesi	İsmi	Maaş(kuruş)
Süvariyan	Veli Abdullah	135
Süvariyan	Kerim Hacı Veli	135
Süvariyan	Abdullah	135
Süvariyan	Hasan Süleyman	135
Süvariyan	Yakub Hüseyin	135
Süvariyan	Hacı Mehmet Abdullah	135
Süvariyan	Vali Eyüp	135
Toplam	32 Nefer+ 1 Çavuş =33	4520 (Aylık 135)
Piyadegan	Hacı Ömer	60
Piyadegan	Kalkanlı Halil	60
Piyadegan	Mehmet Ali	60
Piyadegan	Yusuf İsa	60
Piyadegan	Salih Hasan	60
Piyadegan	Hasan Mustafa	60
Piyadegan	Hasan Yusuf	60
Piyadegan	Ali Mehmet	60
Piyadegan	Ali Süleyman	60
Piyadegan	Mustafa İbrahim	60
Piyadegan	.. Ahmet	60
Piyadegan	Mahmut Ömer	60
Toplam	12 Nefer	720 (Aylık 60)

Tablo 2.5 İki yüz altmış bir senesi martın guresinden gayetine kadar Antalya Tahaffuzhânesi'nde vukû bulan mesârifatın miktarını mübeyyin defter.⁶³⁰

Masraf kalemi	Ücret (kuruş)	Açıklama
Tayınât	20 para 247	Getirilen Mustafa Kapudan Sefinesiyle çıkan 22 fukaraya tayinât bahası
Maaş	300	Merkûme fukaraya vaz olunan 4 gardiyana
Maaş	90	Kapı gardiyanına verilen
Amele için	150	Sefayini mezbûradan huruç eyleyen bulaşık eşyanın tathiri için
Maaş	25	Şarampol Kapıcısına verilen maaş
Kağıt	26	
Kandil	9	
Kömür	15	
Toplam	20 para 862	

⁶³⁰ BOA, ML.MSF.d/ 6549.(13 Mart 1845-12 Nisan 1845)

Osmanlı Devleti'nde Karantinaların oluşturulmasının ardından bu uygulamaların sağlıklı bir şekilde işlemesi için birtakım masraflarının karşılanması gerekiyordu. Bu masraf kalemleri; havlu, bez, kalem, kağıt , mürekkep, pul, odun, kandil gibi malzemelerin alınmasının yanı sıra gardiyanların, bulaşık malzemelerin taşınmasında yardımcı olan hamalların, hasta kişilere yardımcı olmaları için tutulan kişilerin maaşları, tayinâtları, sandalların masrafları ve diğer bazı masraf kalemleri de karantina için kullanılmıştır.

3.2.2 Karantina Masrafları ve Tabip Maaşları

Tablo 3. 6 13 Şubat 1844-12 Mart 1844 tarihleri arasında bir aylık süre zarfında Antalya Karantinahânesi'nde memur maaşları⁶³¹

Vazifesi	Adı	Maaşı (kuruş)
Müdür	Ali Ağa	1000
Hekim	Brasnik	1000
Tabip	Süleyman Efendi	200
Gardiyan	Genç Ağa	60
Toplam	2260	

Tablo 3. 7 Antalya Tahaffuzhânesi'nde yapılan masraflar (13 Mart 1845- 12 Nisan 1845)⁶³²

Masraf (kuruş)	Açıklama
247 kuruş 10 para	Mustafa Kaptan Sefinesi'yle çıkan 22 fukaraya tayinât parası
300	Yukarıda adı geçen fukaraya gönderilen 4 gardiyana
90	Kapı gardiyanına verilen
150	Yukarıda adı geçen gemiden çıkarılan bulaşık eşyanın temizliği için ameleye verilen
25	Şarapol kapıcısına verilen maaş
26	Deste kağıt
9	Kandil
15	Kömür
862 kuruş 10 para	Toplam

⁶³¹ BOA, ML.MSF.d.../5273 -.18.

⁶³² BOA, ML.MSF.d.../6549-1.

Tablo 3. 8 Antalya kazası karantina memurlarının maaş ve masârifâtı (13 Haziran 1843-12 Temmuz 1843)⁶³³

Vazifesi	Adı	Maaşı (kuruş)
Müdür	Süleyman Ağa	1000
Hekim	Branson	1000
Katip	Hüseyin Efendi	200
Gardiyan	İbrahim Ağa	60
Toplam	2260	

Tablo 3. 9 Antalya kazası karantina memurlarının maaş ve masârifâtı (13 Temmuz 1843-12 Ağustos 1843)⁶³⁴

Vazifesi	Adı	Maaşı (kuruş)
Müdür	Süleyman Ağa	1000
Tabip	Alyon	1000
Tabip	Süleyman Efendi	200
Gardiyan	İbrahim Ağa	60
Toplam	2260	

Tablo 3. 10 Antalya kazası karantina memurlarının maaş ve masârifâtı (13 Ağustos 1843-12 Eylül 1843)⁶³⁵

Vazifesi	Adı	Maaşı (kuruş)
Müdür	Selim Ağa	1000
Hekim	Branson	1000
Katip	Süleyman Efendi	200
Gardiyan	Genç Ağa	60
Toplam	2260	

⁶³³ BOA, ML.MSF.d.../4855-26.

⁶³⁴ BOA, ML.MSF.d.../4855-2.

⁶³⁵ BOA, ML.MSF.d.../4855-22.

Tablo 3. 11 16 Şevval 1337 Tabip Listesi.⁶³⁶

Şehir İsmi	İsmi	Baba ismi	Memleketi	Hâlihazırdaki Memuriyeti	Açıklamalar
Antalya	Vasıf Efendi	Ahmet	Dersaadet		Mülgâ Sıhhiye Bölüğü Eski Baştabibi
Antalya	Mehmet Ali Efendi	Mahmut	Dersaadet		Menzil Hastânesi Eski Baştabibi
Antalya	Esterati Efendi	Yorgaki	Antalya		
Antalya	Vasilaki Efendi	Papa Yani Konimiri	Kırkkilise		
Antalya	Şah Nazar Efendi	Nusret Efendi	Karahisar-1 Şarki		
Antalya	Asaf Efendi	Behçet	Dimetoka		
Elmalı	Ömer Efendi			Hükümet Tabibi	
Akseki					Yoktur
Alanya					Yoktur

Tablo 3. 12 Teke Sancağı 1260 nisan ayı maaş defteri⁶³⁷

Vazifesi	Maaşı (kuruş)	Açıklama
Süvari	4320 (aylık 135 kuruş)	32 nefer
Piyade	720 (aylık 60 kuruş)	12 nefer
Çavuş	200	1 nefer
Toplam maaş	5240	

⁶³⁶ BOA, DH.KMS./52/43-2.⁶³⁷ BOA, C..DH.. 253/12629-3. [(Rumi 1260 nisan ayının başından (13 Nisan 1844-12 Mayıs 1844) sonuna kadar geçen sürede meydana gelen toplam masraf beş bin iki yüz kırk kuruştur.)]

Tablo 3. 13 Alanya Tahaffuzhânesi'nin perakende masrafı olan meblağın miktarı.⁶³⁸

Masraf kalemi	Ücret (kuruş)	Açıklama
	50	Tahaffuzhâne Sancağı külli paralanıp tamiri çaresiz olduğundan yeni sancak almak için
	30	Tabip marifetiyle sarf olunan
Kömür	25	Kömür alımı için sarf olunan
Kandil	15	
İhtiyaç sahibi (gariban)	135	Karantina derunundan kurtarılacak karaya çıkarılıp tahaffuza vaz' olunan on beş nefer gariban için
Gardiyan	100	Mezkûr on beş nefer yekûn garibanlara yardım için görevlendirilen iki nefer gardiyana verilen
İhtiyaç sahibi (gariban)	215	Antalya nam mahale gönderilen, Aydın sefinesi derunundan on altı nefer gariban için tahaffuzhâne verilecek yemek ve diğer masrafları için
	40	Alanya Tahaffuzhânesi icrâsı
Eşya	25	
Toplam	635	

Tablo 3. 14 İki yüz altmış senesine mahsuben Antalya Tahaffuzhânesi'nde vukû bulan mesârifatın miktaratını mübeyyin defteridir.⁶³⁹

Masraf kalemi	Ücret (kuruş)	Açıklama
Tayinât için	20 para 112	Hurşit Kapudanından çıkan fukaraya tayinât bahası (15 nefer için)
	20 para 67	Mehmet sefinesinden çıkan (6 nefer için)
	45	Hasan kapudan ve Ahmet Rüştü sefinelerinden çıkan (4 nefer için)
Gardiyan maaş	225	Merkûm neferata vaz' olunan gardiyan (15+5)
Hamal masrafı	198	Sefayin mezbûradan edilen eşyanın tathiri için verilen hamaliye
Toplam	40 para 648	

⁶³⁸ BOA, C.SH..2/74. [(Rumi 1258 senesinin kanunisâni (Ocak 1843) ayında Alanya Tahaffuzhanesi'nin masrafları.)]

⁶³⁹ BOA, C.ML../744/30313 -6.

Masraf kalemi	Ücret (kuruş)	Açıklama
Hamal ve nefer için	90	Kapu gardiyanına verilen 20 hamal 2 nefer (22)
	35	Şarapol kapıcısına verilen
Maaş	50	Gardiyan maaşı
	20 para 19	6 deste kağıt
Kandil	20 para 4	
Toplam	40 para 188	
Tahta	25	
Usta	5	
Tamir	2	
Toplam	80 para 878	

Çalışmanın zaman dilimi sonrasında da halen Antalya’da karantinanın devam ettiği görülmektedir. Antalya karantina tabâbetinde görevli olan kişi ise İzidor Anıkval Efendi’dir.⁶⁴⁰

Tablo 3. 15 1840-1908 Tarihleri Arasında Teke Sancağı’nda ve Civarında Karantinanın Seyri

Yer	Karantina	Görevli	Tarih	Açıklama
Alanya	Var	Karantina Memuru	4 Mart 1840	Karantina usulünün icrası hususunda karantina memurlarına yardım etmeleri için Alanya ve İstanköy muhassıllarına emir yazılmıştır. ⁶⁴¹
İstanköy	Var	Karantina Memuru	4 Mart 1840	
Antalya	Var		4 Nisan 1840	Antalya Tahaffuzhânesi’nin masrafları için; yetmiş üç bin yedi yüz otuz kuruş. Alanya tahaffuzhânesi masrafları için; elli sekiz bin altı yüz otuz kuruşun gerekli olduğu belirtilmiştir. ⁶⁴²
Alanya	Var		4 Nisan 1840	
Alanya	Var		2 Mayıs 1840	Alanya’da tahaffuzhâne ve karantina teşkiline dair Alanya Umur-ı Zaptiye Memuru Askeri Livalarından Ahmet Bican Paşa’ya hükümdür. ⁶⁴³
Alanya	Var		3 Eylül 1840	Alanya’da tahaffuzhâne ve eşya mahzeni inşası için ilk önce Mühendis Salih Efendi marifetiyle keşif yapılarak, masrafı için elli sekiz bin altı yüz otuz kuruşun gerekli olduğu belirlenerek Alanya Muhassılı Süleyman Ağa’ya bildirilmiştir. ⁶⁴⁴

⁶⁴⁰ BOA, DH.SN..THR.37/78-2.

⁶⁴¹ BOA, C..SH.. 20/979 .

⁶⁴² BOA, HAT 1425/ 58319.

⁶⁴³ BOA, C..SH.. 6 /258.

⁶⁴⁴ BOA, C..SH.. 21 /1038 .

Yer	Karantina	Görevli	Tarih	Açıklama
Finike	Yok		2 Nisan 1841	Elmalı, Finike ve Andifli'de liman ve iskele olduğundan buralarda karantina memuru bulunmadığından, Antalya Karantina Müdürü tarafından görevlilerin tayin edilmesi istenmiştir. ⁶⁴⁵
Elmalı	Yok		2 Nisan 1841	
Andifli	Yok		2 Nisan 1841	
Antalya	Var		22 Nisan 1841	Antalya Karantina Müdürü tarafından Elmalı'ya ikişer yüz kuruş aylık ile bir memur bir tabip ve Fenike'ye iki yüz kuruş ve Tefenni İskelesi'ne yüz elli kuruş ile birer memur ataması yapılması istenmiştir. ⁶⁴⁶
Elmalı	Var		22 Nisan 1841	
Finike	Var		22 Nisan 1841	
Tefenni	Var		22 Nisan 1841	
Alanya	Var		12 Ekim 1842	Bazı yolculara zorluk çıkarttığı için uygun olmayan davranışları sebebiyle Alanya Karantina Müdürü Ethem'in alınarak yerine Cısr Derbendi Katibi Ali'nin tayini gerçekleştirilmiştir. ⁶⁴⁷
Antalya	Var		9 Şubat 1843	Alanya Tahaffuzhânesi'nin perakende masrafı için gerekli olan miktar, mal sandığından alınmıştır. ⁶⁴⁸
Antalya	Var		17 Temmuz 1844	Halep eyaleti ve ona bağlı Ayntab, ile Antalya vesâir kazaların menzilhâne, karantina, tamirat ve diğer masrafları için gereken paranın sağlanması. ⁶⁴⁹
Antalya	Var		17 Mayıs 1845	Antalya Tahaffuzhânesi'nde yapılan masraflar ⁶⁵⁰
Elmalı	Var	Karantina Memuru	25 Kasım 1846	Antalya'nın Elmalı kazası karantina memuriyetinde görevlendirilmek isteyen Hacı Ahmet'in arzuhalinin gönderildiğine dair Tophâne-i Amiri Müşirine yazı yazılmıştır. ⁶⁵¹
Antalya İskelesi	Var	Gardiyan	23 Ocak 1847	Bütün tahaffuzhânelerde günlük işlerde görevlendirilen gardiyanların her birisi için günlük on kuruş ücretin verilmesi kararlaştırılmıştır. ⁶⁵²
Antalya	Var	Karantina Müdürü	14 Mart 1847	Havası kendisine iyi gelmediğinden dolayı Antalya Karantina Müdürlüğü'nden istifa eden Nazif'in yerine, Kıbrıs karantina mülhakatından Limasol iskele müdür vekili Hasan Rüştü'nün tayin edilmesine dair Antalya kaymakam ve naibine emir verilmiştir. ⁶⁵³
Antalya	Var	Kabzımal	24 Mayıs 1847	Aylık yüz elli kuruş maaşla görevlendirilmek üzere bir kabzımal tayin edilmesi gerektiği belirtilmiştir. ⁶⁵⁴

⁶⁴⁵ BOA, C..SH.. 27/1341.

⁶⁴⁶ BOA, C..SH.. 27/1341.

⁶⁴⁷ BOA, A.}DVN. 1/73.

⁶⁴⁸ BOA, C..SH..2/74 .

⁶⁴⁹ BOA, ML.MSF.d... 3979 -5.

⁶⁵⁰ BOA, ML.MSF.d... 6549 .

⁶⁵¹ BOA, A.}MKT.DV.4/87.

⁶⁵² BOA, A.} MKT.59/53.

⁶⁵³ BOA, A.}DVN., 23/79 .

⁶⁵⁴ BOA, İ..MVL. 96/2022.

Yer	Karantina	Görevli	Tarih	Açıklama
Antalya	Var		9 Eylül 1847	Antalya'daki karantina parlatoryosu ile eşya ambarlarının tamiri gerçekleştirilmiştir. ⁶⁵⁵
Alanya	Var	Karantina Katibi	22 Ağustos 1849	Alanya karantina katibi Abdurrahman ⁶⁵⁶
Alanya	Var	Karantina Müdürü	1 Nisan 1851	Alanya Karantina Müdürü'nün yerine Avalonya Karantina Müdürü Nazif Bey'in tayin edilmesi hususu ⁶⁵⁷
Antalya	Var	Karantina Hekimi	17 Kasım 1851	İngiltere Devleti tebaasından, Antalya Karantina hekimi İngiliz Galici ⁶⁵⁸
Alanya	Var	Karantina Müdürü	9 Nisan 1852	Alanya Karantina Müdürlüğü'ne Hasan Efendi'nin tayini ⁶⁵⁹
Alanya	Var	Karantina Memuru	20 Ağustos 1852	Alanya Sancağı karantina memuru Hacı Nazif Bey ⁶⁶⁰
Alanya	Var	Karantina Müdürü	22 Kasım 1852	Serasker Paşa Hazretlerine gönderilen evrakta Alanya tüccarlarından Ali Efendi ile Hüseyin Ağanın karantina müdürünün temizlik yaptırdığı sırada depolarında bulunan kahve ve diğer mallarının zarar gördüğü bildirilmiştir. ⁶⁶¹
Kaş	Var	Gardiyan	20 Nisan 1855	Antalya mülhakatından Kaş kazasına tâbi Andifli İskeleyi'nde, Andifli Karantinası gardiyanı Halil Reis ⁶⁶²
Antalya	Var	Karantina Katibi	31 Temmuz 1855	Antalya karantina kâtibi Mehmed Efendi vefat etmiştir. ⁶⁶³
Antalya	Var	Karantina Katibi	10 Kasım 1855 ⁶⁶⁴	
Antalya	Var	Karantina Müdürü	16 Haziran 1857	Antalya Karantina Müdürü iken vefat eden Ragıp Ağa ⁶⁶⁵
Antalya	Var	Gardiyan	23 Mayıs 1859	Antalya Karantinahânesi'nde bir gardiyan görevdedir. Antalya Karantinahânesi'nin bir nefer gardiyan ile idaresinin mümkün olamayacağı hususu ⁶⁶⁶
Antalya	Var	Karantina Müdür Vekili		Antalya İskeleyinde iki yüz kuruş maaş tahsisıyla Hüseyin Efendi'nin karantina müdür vekili tayini ⁶⁶⁷
Antalya	Var	Karantina İdaresi	9 Nisan 1863 ⁶⁶⁸	

⁶⁵⁵ BOA, C..SH.. 26/1266.

⁶⁵⁶ BOA, A.}M... 6/80.

⁶⁵⁷ BOA, A.}DVN. 67 /47.

⁶⁵⁸ BOA, A.}MKT.UM.. 84/87.

⁶⁵⁹ BOA, A.}DVN. 76 /77.

⁶⁶⁰ BOA, İ..MVL. 243/ 8796 .

⁶⁶¹ BOA, A} MKT.MHM, 50/69.

⁶⁶² BOA, A.} MKT.UM.191/86.

⁶⁶³ BOA, A.}MKT.DV.. 82 /1.

⁶⁶⁴ BOA, A.} MKT.UM.215/19.

⁶⁶⁵ BOA, A.}MKT.MHM. 112 / 66 .

⁶⁶⁶ BOA, A.}MKT.MHM. 156 /91.

⁶⁶⁷ BOA, İ.DH..503/34210.

⁶⁶⁸ BOA, A.}MKT.UM.. 652/79.

Yer	Karantina	Görevli	Tarih	Açıklama
Antalya	Var	Karantina Tabibi	12 Nisan 1863	Antalya Karantinahânesi'nde görev yapmakta olan Tabip Coza Potaliko'nun Antalya Karantinahânesi'nden ayrılarak Dersaadet'e gelmesi ⁶⁶⁹
Teke Sancağı	Var		28 Ekim 1865	Karantina nizamnâmesinin her yerde aynı şekilde uygulanması ve sıhhiye memurlarına yardımcı olunmasına dair ⁶⁷⁰
Antalya	Var	Karantina İdaresi	23 Eylül 1866	Teke Sancağı'nda da baş gösteren bulaşıcı hastalıkla ilgili olarak alınan önlemlerin Konya Eyaleti Valiliğine bildirilmesi hususu ⁶⁷¹
Antalya	Var	Karantina Memuru, Karantina Tabibi	25 Şubat 1867 ⁶⁷²	
Antalya	Var	Karantina Müdürü, Karantina Tabibi	31 Mayıs 1868 ⁶⁷³	
Alanya	Var	Karantina Tabibi	31 Mayıs 1868	Alanya İskeleyi'ne bir karantinahâne yapılması için gerekli olan miktar on altı bin kuruş olarak belirlenmekle beraber daha sonra yapılan keşifler neticesinde bu para ile bir karantinahâne yaptırılmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Karantina tabibi Mösyö Herman tarafından otuz üç bin altı yüz yetmiş üç kuruşun daha sarfiyla karantinahânenin yenilenmesi için gereken paranın tamamlandığı görülmüştür. ⁶⁷⁴
Antalya	Var		1869 ⁶⁷⁵	
Kaş	Var		29 Şubat 1872	Konya Vilayeti dahilinde bulunan Kaş kazasına tâbi Andifli* İskeleyi'nde mîrîye ait olan han ve karantinahâne ⁶⁷⁶
Alanya	Var		14 Haziran 1877	Alanya Karantinahânesi ile iskelesinin tamiri için üç bin otuz kuruş masrafın gerekli olduğu ⁶⁷⁷
Antalya	Var		28 Ocak 1886	Antalya Karantinahânesi'nin tamiri ⁶⁷⁸
Teke Sancağı	Var		21 Ağustos 1892	Teke Sancağına mülhak Kalkan, Demre ve Finike iskelelerinde devam etmekte olan kolera illetinden dolayı adı geçen

⁶⁶⁹ BOA, A.}MKT.UM.. 653 /60.

⁶⁷⁰ BOA, A.}MKT.UM.. 868 /27.

⁶⁷¹ BOA, A.}MKT.MHM. 363/37.

⁶⁷² BOA, MVL.525/64.

⁶⁷³ BOA, A.}MKT.UM.. 1037/32.

⁶⁷⁴ BOA, İ..ŞD.. 4 /188.

⁶⁷⁵ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1870 , s.105.

* Belgede Andaklı olarak geçmiştir.

⁶⁷⁶ BOA, ŞD. 248/23 .

⁶⁷⁷ BOA, İ..ŞD.. 35/1727.

⁶⁷⁸ BOA, İ..DH.. 976/77074 .

Yer	Karantina	Görevli	Tarih	Açıklama
				iskelelerin muhafaza altına alınması hususuna dair ⁶⁷⁹
Teke Sancağı	Var		29 Ağustos 1893	Konya Vilayeti'nden gönderilen telgrafnâmede Teke Sancağının Elmalı ve Kaş kazaları ile Burdur dahilinde Doğan ve Yusufça karyelerinde ve Keçiborlu'nun Aydoğmuş karyesinde tesis olunacak dört adet tahaffuzhânenin umuru sıhhiyesinde görevlendirilmek üzere Konya ve Antalya'da bulunan dört nefer askerî tabibin bu işte istihdamları istenmiştir. ⁶⁸⁰
Elmalı	Var		29 Ağustos 1893	
Kaş	Var		29 Ağustos 1893	
Burdur	Var		29 Ağustos 1893	
Antalya	Var	Karantina Tabibi	26 Ekim 1894	Antalya Karantina Tabibi Bibrdis'in taltifi için Konya Vilayeti'ne müracaat edilmesi gerektiği ⁶⁸¹
Antalya	Var		9 Aralık 1894	Antalya'da koleranın şiddetlenmesi üzerine, Karaman sahillerinde uygulanan on günlük karantinanın Anamur ile Finike arasındaki sahillerden geleceklere de teşmili hakkında ⁶⁸²
Antalya	Var		23 Aralık 1894	Antalya'nın kordon altına alınması ⁶⁸³
Antalya	Var		21 Ocak 1895	Antalya'da kordon altına alınan bin beş yüz kişiden fazla olan fakir halka dağıtmak ve diğer sıhhi tedbirler için günlük otuz paradan bin kuruşa ihtiyaç duyulmaktadır. ⁶⁸⁴
Alanya	Var		4 Mart 1895	Antalya'da kolera zuhurundan dolayı Alanya kazasının kordona alınmasının ticari işlemlerde zorluğa sebep olduğundan bahisle kordonun kaldırılması talebiyle Hacı Mehmet ve diğer kişilerce imzalı telgraf üzerine gerekenin yapılması hususu Sıhhiye Nezâreti'ne bildirilmiştir. ⁶⁸⁵
Alanya	Var		10 Mart 1895	Alanya Hükümet Heyeti'nin karantinahâne ile birleştirilerek devairin oraya nakli caiz olamayacağından münasip diğer bir mahallin isticarı ve istizanı hakkındaki telgrafnâme (Konya) ⁶⁸⁶
Teke Sancağı	Var		26 Eylül 1895	Teke Sancağı'nda on beş günden beri hastalık görülmemekle beraber halen karantina uygulamalarının devam etmesi ticari hayatı olumsuz etkilemektedir. Ticari durgunluğun giderilmesi için

⁶⁷⁹ BOA, DH.MKT. 1989/113 .

⁶⁸⁰ BOA, Y..MTV. 81/155.

⁶⁸¹ BOA, DH.MKT. 300/ 9.

⁶⁸² BOA, Y..A...HUS. 314/115.

⁶⁸³ BOA, DH.MKT. 322 /22 -2.

⁶⁸⁴ BOA, DH.MKT. 335/41.

⁶⁸⁵ BOA, DH.MKT. 351 /19.

⁶⁸⁶ BOA, ŞD. 1710/9.

Yer	Karantina	Görevli	Tarih	Açıklama
				karantinanın kaldırılmasına dair Teke Sancağı İdare Meclisi'nin talebi ⁶⁸⁷
Antalya	Var		30 Ekim 1895	Antalya Karantinahânesi'nin hedmiyle yeniden inşası ve mesârifinin tesviyesi hakkında ⁶⁸⁸
Antalya	Var		27 Kasım 1895	Konya Vilayeti dahilinde Antalya Karantinahânesi'nin masrafları için gerekli görülen otuz dört bin dokuz yüz altmış dokuz kuruş otuz para sarf edilerek müceddeden bir bab karantinahâne inşası ⁶⁸⁹
Antalya	Var	Karantina Katibi	9 Ocak 1897	Antalya karantina katibi Ahmed Hamdi Efendi ⁶⁹⁰
Antalya	Var		8 Temmuz 1899 ⁶⁹¹	
Antalya	Var		18 Temmuz 1905	Bölgeye gerekli olan; uzman hekim, temizlik memurları, karantina için gardiyan, jandarma neferleri ve serum gönderilmesi ⁶⁹²
Antalya	Var	Karantina Müdürü, Karantina Tabibi	-	Maaşlarında indirim yapılan karantina memurlarından Konya, Antalya ve Alanya karantina müdürlerinin maaşları bin iki yüz kuruştan iki yüz kuruşluk indirim yapılarak bin kuruşa getirilmiştir. Tabiplerin maaşı aynı kalarak aylık bin kuruş olarak devam etmiştir. ⁶⁹³
Alanya	Var	Karantina Müdürü, Karantina Tabibi	-	
Alanya	Var		16 Eylül 1906	Alanya Karantinahânesi'nin tamir masrafları için gerekli olan beş bin kuruşun bu seneki Maliye Nezâreti tahsisatına mahsuben tesviyesinin gerçekleştirilmesi hususu ⁶⁹⁴
Antalya	Var		18 Mart 1907 ⁶⁹⁵	
Antalya	Var		3 Mart 1908 ⁶⁹⁶	
Antalya	Var	Karantina Tabibi	16 Haziran 1914	İtalyanlara muhabbet besleyen Antalya Karantina Tabibi Lekuva'nın değiştirilmesi ⁶⁹⁷

Teke Sancağı'nda karantina uygulamalarının 1840 tarihinde başladığı ve özellikle Antalya ve Alanya'da bu konuda önemli tedbirlerin alındığı görülmektedir. 1840-47 arasında Teke Sancağı'nın büyük bölümünde karantina çalışmaları gerçekleştirilirken 2 Nisan 1841

⁶⁸⁷ BOA, DH.MKT. 434/50.

⁶⁸⁸ BOA, ŞD. 2661/29 .

⁶⁸⁹ BOA, BEO 709/ 53105 .

⁶⁹⁰ BOA, ŞD. 2126 / 32 .

⁶⁹¹ BOA, A.}MKT.MHM. 578 /24.

⁶⁹² BOA, DH.MKT. 989/3.

⁶⁹³ BOA, ML.VRD/5188, Tarih yok/1

⁶⁹⁴ BOA, BEO 2910/218188 .

⁶⁹⁵ BOA, DH.MKT. 1198 /4.

⁶⁹⁶ BOA, DH.TMIK.S.. 72 /36.

⁶⁹⁷ BOA, DH.KMS.23/47-3.

Finike, Elmalı ve Andifli’de karantina memurunun olmadığı belirtilmektedir. Teke Sancağı’nda karantina çalışmalarının bazı dönemler daha yoğun (1847-1893-1895) olmak üzere hemen hemen tüm zamanlarda uygulandığı bilinmekle beraber salgın hastalıkların sirayetinin önüne geçilmek adına alınan tedbirler neticesinde uygulanan karantinanın 1908 sonrası da devam ettiği görülmektedir.

3.3 Tabip ve Sağlık Görevlileri

3.1 Tablo 3.1.1 1840-1910 Teke Sancağı ve Civarı Tabip ve Sağlık Görevlilerinin Listesi

Yer	Tabip		Tarih	Diğer görevliler	Açıklama
Konya	Var		23 Şubat 1840		Maaşları 1000'er kuruş ⁶⁹⁸
Antalya	Var		23 Şubat 1840		
Alanya	Var		3 Eylül 1840	Karantina Tabibi, Karantina Memuru	Alanya'da inşasına irâde-i seniyye taalluk eden tahaffuzhâne ve eşya mahzeni için karantina memuru ve tabibinin mütalaalarının alınması ⁶⁹⁹
Antalya	Bestaloci		20 Şubat 1841		Antalya tabibi Bestaloci'nin muvakkaten iki bin kuruş maaş tahsisıyla Beyrut canibine memuren izam olunması ⁷⁰⁰
Alanya	Var		14 Şubat 1843	Karantina Memuru ⁷⁰¹	
Antalya	Konstantin		1844	Cerrah	Bölgede tabip haricinde bir de cerrah görev yapmaktadır. Cerrah Mehmet Ağa ⁷⁰²
Antalya	Var		20 Mart 1848		Antalya tahaffuzhânesi tabibinin aleyhinde şikayette bulunulmuştur. ⁷⁰³
Antalya	Ali Efendi ⁷⁰⁴		1853-1859	Karantina Katibi Abdülhamit Efendi ⁷⁰⁵	
Teke Sancağı			30 Ekim 1860	Karantina Müdürü	Teke Karantina Müdürü İsmail Ağa ⁷⁰⁶
Alanya	Mösyö Hers		5 Mayıs 1861		Karantinahâne Tabibi ⁷⁰⁷
Antalya			8 Eylül 1863	Karantina Memuru	İtalya Devleti tebaasından Çozepe Butaliko ⁷⁰⁸
Antalya	Var		14 Mayıs 1865		Antalya Karantina Tabibi ⁷⁰⁹

⁶⁹⁸ BOA, İ..MSM. 89 /2565 -4.

⁶⁹⁹ BOA, C..SH.. 21 /1038 .

⁷⁰⁰ BOA, İ..MSM. 90/2585 -1-2.

⁷⁰¹ BOA, C..SH.. 5/243.

⁷⁰² Aylin Doğan 19. Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı, s.251, 252. (1844'te Antalya'da tıbbi meslekler olarak ise, iki hane tespit edilmiş olup bunlardan birinin cerrah, diğerinin ise hekim olarak kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Asmadalı mahallesinde kayıtlı olan Cerrah Hacı Mehmed Ağa, Cezayir asıllı olup, misafireten kazada bulunmaktadır. Makbule Ağa mahallesinde kayıtlı hekimin ise, Kostanti adlı bir gayrimüslim olduğu görülmektedir. Bu tarihte bölgede bir de karantina katibi görev yapmaktadır.)

⁷⁰³ BOA, A.}MKT.MHM. 3/48.

⁷⁰⁴ AŞS., 8, 1155/24.

⁷⁰⁵ AŞS., 9, 1156/7.

⁷⁰⁶ BOA, HR.MKT. 353/ 57.

⁷⁰⁷ BOA, A.}MKT.MHM. 217/75.

⁷⁰⁸ BOA, HR.MKT. 452 /72.

⁷⁰⁹ BOA, MVL 705 /36-4.

Yer	Tabip		Tarih	Diğer görevliler	Açıklama
Teke Sancağı	Yok		2 Nisan 1866		Teke Sancağı'na bin kuruş maaşla bir karantina tabibi tayini lüzumu ⁷¹⁰
Antalya	Var		14 Ağustos 1866		Antalya belediye gelirlerinin beşte biri ancak yeterli geldiğinden tabip maaşlarının da beşte bir nispetinde verilmesi gerektiği ⁷¹¹
Antalya	Yorgaki		1866-67 ⁷¹²		
Aksu			1867	Karantina Müdürü Mustafa Ağa ⁷¹³	
Teke Sancağı	Selim Efendi		13 Kasım 1868-12 Aralık 1868		Teke Sancağı Tevkifhânesi'nde bulunan hastalara bakmak üzere ⁷¹⁴
Antalya	Danyel (Daniel) Mesihi		1868	Karantina Müdürü İsmail Ağa, Karantina Katibi İbrahim Hakkı Efendi, Aksu İskelesi memuru Mustafa Efendi, Andifli İskelesi memuru Hacı İsmail Efendi, Finike İskelesi memuru Mustafa Efendi ⁷¹⁵	
Alanya	Herman		1868	Karantina Müdürü Hasan Sabri Efendi, Karantina Katibi Abdurrahman Efendi, Manavgat memuru İbrahim Efendi, Bozyazı memuru Şeyh Ali Efendi, Gelendire memuru Halil Remzi Efendi, Silifke memuru Hasan Efendi ⁷¹⁶	
Antalya	Sinyor Masyasi		1871 ⁷¹⁷		
Alanya			1871	Alanya Karantina Memuru Ali Rıza Efendi ⁷¹⁸	
Antalya	İstasela Efendi		1876-1877 ⁷¹⁹		
Teke Sancağı	Macaraki Efendi		1878 ⁷²⁰		
Teke Sancağı	Macaraki Efendi		1878-1879 ⁷²¹		
Konya	Ali Rıza Efendi		18 Ocak 1879	Eczâcî Pol Alanyan Efendi	Vilayetin bazı mahalllerinde sıtma ile bir nevi tifo illeti zuhur etmesi sebebiyle Doktor Ali Rıza ve eczâcî Pol Alanyan Efendilerin aylık maaş ve harcırahlarının belirlenmesi ⁷²²

⁷¹⁰ BOA, MVL 719 /102.

⁷¹¹ BOA, DH.MKT.1360/ 36.

⁷¹² AŞS., 15, 1162/39.

⁷¹³ AŞS., 93, 1244/88.

⁷¹⁴ BOA, ŞD. 1701 /35-3.

⁷¹⁵ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1285/1868, Def'a, s.85.

⁷¹⁶ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1285/1868, Def'a, s.85.

⁷¹⁷ Eminoğlu, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1871, s.94.

⁷¹⁸ Eminoğlu, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1871, s.171.

⁷¹⁹ Eminoğlu, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1293, s.75.

⁷²⁰ Eminoğlu, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1295, s.78.

⁷²¹ Eminoğlu, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1296, s.113.

⁷²² BOA, A.}MKT.UM.. 1612 /39. (İngiliz Konsolosu Stewart'ın Konya Vilayeti hakkında yazmış olduğu 1879 tarihli raporunda, Konya Vilayetini sıhhi bakımdan ikiye ayırır, ova ve yüksek dağlık kısım şeklinde yapılan bu ayırıma göre; genellikle ova sağlıklıdır. Bahar ve kış yağışlarıyla sulanır ve kanalların kötü olması sebebiyle sular çekilmezdi. Beyşehir Gölü zaman zaman taşmakta olup sular Konya'nın birkaç mil yakınına kadar ulaşırdı. 1879 yılını bu durumdan ayrı turan Stewart bu çekilmeyen sular sebebiyle Akşehir, Konya ve Karaman'da çok miktarda

Yer	Tabip		Tarih	Diğer görevliler	Açıklama
Teke Sancağı	Macaraki Efendi		1880-1881 ⁷²³		
Elmalı	Abdullah Efendi		1880-1881 ⁷²⁴		
Alanya	Yorgaki Efendi		1880-1881 ⁷²⁵		
Teke Sancağı	Luka Efendi ve Macaraki Efendi		1882 ⁷²⁶		
Elmalı	Hacı Salih Ağa		1882 ⁷²⁷		
Alanya	Nuh Efendi ve Yorgaki Efendi		1882 ⁷²⁸		
Alanya	Yorgaki Efendi ⁷²⁹		1883		
Elmalı	Abdullah Efendi ⁷³⁰		1883		
Burdur	Rauf Ağa ve Hafız Ağa		1883-1884 ⁷³¹		
Manavgat			1883-1884	Karantina Memuru, Ali Efendi ⁷³²	
Teke Sancağı	Belediye Tabibi Macaraki		28 Mayıs 1884		Hüsn-i hizmetine karşılık beşinci rütbeden bir kıta Mecidi Nişanı verilmesi ⁷³³
Alanya	Belediye Tabibi Yorgaki Efendi ⁷³⁴		1885-1886	Alanya Karantina Memuru Ali Rıza Efendi ⁷³⁵	
Elmalı	Kirgor Efendi		1885-1886 ⁷³⁶		
Teke Sancağı	Atanaş Efendi, Macaraki Efendi		1885-1886 ⁷³⁷		
Kaş	Kirgor Efendi		1885-1886 ⁷³⁸		
Burdur			1886	Cerrah	Cerrah el Hac Ali Ağa ibn-i Osman ⁷³⁹
Alanya			1886-1887	Karantina Memuru Ali Rıza Efendi ⁷⁴⁰	
Alanya	Var		1887 ⁷⁴¹	Karantina Memuru Ali Rıza Efendi ⁷⁴²	
Elmalı	Kirgor Efendi		1887 ⁷⁴³		
Kaş	Yorgaki Efendi		1887 ⁷⁴⁴		
Alanya			1887-1888	Karantina Memuru Ali Rıza Efendi ⁷⁴⁵	
Antalya	Markil Efendi		1888	Antalya Liman Reisi	

humma oluştuğundan bahsetmiştir. Stewart'a göre ova ile dağlık bölge arasındaki bölgeler ise sağlıklıdır. Konya'nın batısındaki göller bölgesinde de çok humma vardı. Mahalli olarak da Humma, tifo ve sıtma gibi hastalıklar da mevcuttur. Bkz. Musa Şaşmaz, Musa "İngiliz Konsolosu Stewart'ın Konya Vilayetine Dair Genel Raporu, 1879, s. 88, 89.)

⁷²³ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1298, s.130.

⁷²⁴ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1298, s.133.

⁷²⁵ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1298, s.135.

⁷²⁶ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1882, s.131.

⁷²⁷ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1882, s.136.

⁷²⁸ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1882, s.138.

⁷²⁹ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1300/1883, Def'a XIX, s.189.

⁷³⁰ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1300/1883, Def'a XIX, s.194.

⁷³¹ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1883-1884, s.117.

⁷³² Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1883-1884, s.160.

⁷³³ BOA, İ.DH.. 918/72821.

⁷³⁴ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1303/1886, Def'a XIX, s.235.

⁷³⁵ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1885-1886, s.234.

⁷³⁶ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1885-1886, s.241.

⁷³⁷ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1885-1886, s.230.

⁷³⁸ Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1885-1886, s.243.

⁷³⁹ AŞS, 27, 1174/13.

⁷⁴⁰ Taşdelen, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1886-1887, s.188.

⁷⁴¹ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1304/1887, Def'a XX, s.187.

⁷⁴² *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1304/1887, Def'a XX, s.188.

⁷⁴³ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1304/1887, Def'a XX, s.194.

⁷⁴⁴ *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1304/1887, Def'a XX, s.196.

⁷⁴⁵ Eminoğlu; Taşdelen, *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1887-1888, s.189.

Yer	Tabip		Tarih	Diğer görevliler	Açıklama
				Yusuf Ziya Efendi, Karantina Katibi Kamil Efendi, Fener Memuru İngiltere Konsolosu Cenapları ⁷⁴⁶	
Antalya	Markil Efendi		1888-1889	Antalya Liman Reisi Yusuf Ziya Efendi, Karantina Katibi Abdullatif Efendi ⁷⁴⁷	
Teke Sancağı	Esat Arif Efendi		1888-1889 ⁷⁴⁸		
Alanya			1888-1889	Karantina Memuru Ömer Lütfü Efendi ⁷⁴⁹	
Finike			1888-1889	Karantina Memuru Agop Efendi ⁷⁵⁰	
Burdur	Abdullah Ağa, İstoraki Efendi		1888-1889 ⁷⁵¹		
Elmalı	Hacı Ahmet Efendi, Mustafa Efendi		1888-1889 ⁷⁵²		
Elmalı	Mustafa Ahmed Efendi		7 Şubat 1888		Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye mezunu olup Elmalı Memleket Tabipliği'ne tayin edilen Mustafa Ahmed Efendi'nin rütbe-i saliseye hak kazandığı ⁷⁵³
Antalya	Esad Arif Efendi		25 Aralık 1888		Antalya kazası tabibi Esad Arif Efendi'nin rütbe-i salise ile taltifi ⁷⁵⁴
Antalya	Karantina Tabibi, Markil Efendi			Karantina Abdullah Katibi Efendi, Liman Reisi Yusuf Ziya Efendi ⁷⁵⁵	
Elmalı			1890	Karantina memuru Agop Efendi ⁷⁵⁶	
Alanya			1890	Karantina Memuru Ömer Lütfü Efendi ⁷⁵⁷	
Antalya	Karantina Tabibi, Markil Efendi		1889-1890	Karantina Reisi Yusuf Ziya Efendi, Karantina Katibi Abdullatif Efendi ⁷⁵⁸	
Alanya			1889-1890	Karantina Memuru, Ömer Lütfü Efendi ⁷⁵⁹	
Antalya	Dimitri		14 Ağustos 1890		Yunan tebaasından olup Antalya'da mukim tabip Dimitri'nin Osmanlı tebaasına geçmek isteği ⁷⁶⁰
Burdur	Yok		30 Mart 1891		Burdur'da çıkan kızamık hastalığı ölümlere de sebebiyet vermeye başladığı için buraya acil olarak

⁷⁴⁶ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1305/1888, Def'a XXI, s.185.

⁷⁴⁷ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1306/1889, Def'a XXII, s.187.

⁷⁴⁸ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1307/1890, Def'a XXIII, s.168.

⁷⁴⁹ Eminoğlu, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1888-1889, s.192..

⁷⁵⁰ Eminoğlu; Taşdelen, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1888-1889, s.199.

⁷⁵¹ Eminoğlu, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1888-1889, s.173.

⁷⁵² Eminoğlu, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1888-1889, s.198.

⁷⁵³ BOA, DH.MKT. 1483/72 .

⁷⁵⁴ BOA, DH.MKT. 1578/47.

⁷⁵⁵ Eminoğlu; Taşdelen, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1889-1890, s.187.

⁷⁵⁶ Eminoğlu; Taşdelen, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1889-1890, s.199.

⁷⁵⁷ Eminoğlu; Taşdelen, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1889-1890, s.192.

⁷⁵⁸ Taşdelen, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1889-1890, s.171.

⁷⁵⁹ Taşdelen, Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1889-1890, s.175.

⁷⁶⁰ BOA, Y..PRK.UM.. 17/136.

Yer	Tabip		Tarih	Diğer görevliler	Açıklama
					belediye tabibi gönderilmesi isteği ⁷⁶¹
Kalkan, Finike			31 Ekim 1891	Gardiyan	Halep'te zuhur eden kolera hastalığının Konya Vilayeti'ne sirayetini önlemek için ⁷⁶²
Antalya	Belediye Tabibi Macaraki Efendi		16 Mayıs 1891 ⁷⁶³		
Teke Sancağı	Belediye Tabibi Macaraki Efendi		1892 ⁷⁶⁴		
Elmalı, Kaş	Yok		26 Ağustos 1893		Elmalı ve Kaş'ta tesis olunacak dört adet tahaffuzhâneye gerekli olan tabiplerin istihdamı lüzumu ⁷⁶⁵
Alanya	Yorgi Marinko		14 Eylül 1893 ⁷⁶⁶		
Antalya	Yüzbaşı Ahmet Vefik Efendi		13 Ağustos 1894		Aylık bin kuruş maaş ⁷⁶⁷
Teke Sancağı	Macaraki Efendi		1894 ⁷⁶⁸	Liman Reisi, Mustafa Efendi, karantinacı vekili, Bibridis Efendi, Karantina Katibi Mustafa Efendi ⁷⁶⁹	
Antalya	Mehmet İsmail Efendi, Marko Efendi, İlyâ Nesim		19 Aralık 1894	Tathir memuru Bektaş Efendi	Antalya'da zuhur eden koleranın şiddetinin kesilip hastalığın kontrol altına alınabilmesi adına, üç tabip ve bir tathir memuru (temizlik görevlisi) tayini ⁷⁷⁰
Antalya	Kolağası Nazım Efendi		2 Ocak 1895		Koleradan dolayı Antalya'ya gönderilen tabip Kolağası Nazım Efendi'nin bölgede koleranın hafiflemesinden dolayı Antalya'da kalmasına gerek olmadığı, daha önce gönderilen tabip Mehmet İsmail Efendi'nin bölge için yeterli olacağı ⁷⁷¹
Burdur	İstoraki Efendi		10 Mart 1895 ⁷⁷²		
Antalya	İlyâ Nesim		2 Ocak 1895		İznik'ten, kolera hastalığının tedavisinde yardımcı olması için Antalya'ya gönderilen doktor İlyâ Nesim ⁷⁷³
Antalya	Var		6 Şubat 1895		Kolera hastalığı sebebiyle tabip gönderilmesi ⁷⁷⁴
Antalya	Belediye Tabibi Besim Farahi Efendi		13 Mayıs 1895		Antalya belediye tababetine tayin olunan Ahmed Besim Farahi Efendi'nin müstahak olduğu rütbe-yi salise ile taltifi talebi ⁷⁷⁵
Antalya	Yüzbaşı Ahmed Efendi		25 Mayıs 1895		Antalya'da bulunan Tabip Yüzbaşı Ahmed Efendi'nin, Tarsus'ta zuhur eden kolera dolayısıyla gönderilmesi talebi ⁷⁷⁶

⁷⁶¹ BOA, DH.MKT. 1823 /8.

⁷⁶² BOA, DH.MKT. 1884/ 9.

⁷⁶³ BOA, DH.MKT. 1833 /2.

⁷⁶⁴ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1310/1892 , Def'a XXV, s.172.

⁷⁶⁵ BOA, BEO 266/ 19876.

⁷⁶⁶ BOA, DH.MKT. 133/ 26.

⁷⁶⁷ BOA, İ.DH...1319 /43 .

⁷⁶⁸ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1312/1894, Def'a XXVI, s.176.

⁷⁶⁹ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1312/1894, Def'a XXVI, s.180.

⁷⁷⁰ BOA, DH.MKT. 320/37-2; BOA, A.}MKT.MHM. 554/73 -17. (Bölgede hastalığın şiddetini arttırması üzerine ayrıca 4 tabip daha gönderilmiş ve toplamda 7 tabip günlük olarak dört teftiş gerçekleştirmişlerdir.)

⁷⁷¹ BOA, DH.MKT. 327 /32.

⁷⁷² BOA, DH.MKT. 352/ 31.

⁷⁷³ BOA, DH.MKT. 327/ 33.

⁷⁷⁴ BOA, İ.DH.. 1319/ 43.

⁷⁷⁵ BOA, DH.MKT. 374/ 62.

⁷⁷⁶ BOA, DH.MKT. 2069/ 75.

Yer	Tabip		Tarih	Diğer görevliler	Açıklama
Antalya	Ahmed Vefik Efendi		27 Haziran 1895		Tabip Yüzbaşı Ahmed Vefik Efendi'nin nişanla taltifi ⁷⁷⁷
Antalya	Marko		14 Temmuz 1895		Tabip Marko'nun Mecidi Nişanı'yla taltifi ⁷⁷⁸
Antalya	Karantina Tabibi Bobridis Efendi		26 Ağustos 1895		Antalya karantina tabibi Bobridis Efendi'ye rütbe tevcihi ⁷⁷⁹
Antalya	Karantina Tabibi Panas Efendi		1896	Liman Reisi Hacı Tosun Efendi, Karantina Katibi Salih Efendi ⁷⁸⁰	
İstanos	Yok		5 Şubat 1898		Çiçek hastalığından ölümlerin yaşandığı İstanos Nahiyesi'ne tabip gönderilmesi istenmiştir. ⁷⁸¹
İstanos	Yok		7 Mart 1898		Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen telgrafnâmede çiçek hastalığından ölümlerin yaşandığı İstanos Nahiyesi'ne tabip gönderilmesi istenmiştir. ⁷⁸²
Alanya	Yok		30 Mayıs 1898		Alanya kazasında bir tabip istihdamı ve bir eczâne küşadı ve bir ufak hastâne tesisi için ⁷⁸³
Alanya	Yok		6 Ekim 1898		Alanya kasabasının Ermenek, Bozkır ve Akseki taburlarının iskelesi olduğu halde, belediyenin gelirlerinin yetersizliğinden bir tabip, bir eczacı ve iki hademe istihdam edilebilmesi bir hastâne yapılması için Mısır'a sevk olunan odunların her kantarından Kantar Resmî alınması ⁷⁸⁴
Kaş	Var		18 Ekim 1898		Kaş kazası tabip maaşının temini hususunda odun, kömür ve keresteden Arziye Resmî alınacağı ⁷⁸⁵
Kaş	Var		20 Mayıs 1899		Kaş kazası tabip maaşına karşılık olarak Antalya, Elmalı ve Kaş kazalarında Mısır hattıyla ihraç edilecek odun, kömür ve keresteden Arziye Resmî alınması talebi ⁷⁸⁶
Antalya	Belediye Tabibi Besim Farahi Efendi		25 Haziran 1899		Antalya Belediye Tabibi Besim Farahi Efendi'nin hüsn-i hizmetinden dolayı taltifi talebi ⁷⁸⁷
Antalya, Kaş	Var		19 Temmuz 1899		Antalya'da küşadı icap eden hastâne ile Kaş kazasına tayini gerekli olan tabip maaş ve masraflarının ödenmesi ⁷⁸⁸
Teke Sancağı	Karantina Tabibi Liboric Efendi		1899	Liman Reisi Abdülhalim Efendi, Karantina Katibi Mehmet Efendi, Çavuş Ahmet Efendi ⁷⁸⁹	

⁷⁷⁷ BOA, DH.MKT. 390 /41.

⁷⁷⁸ BOA, DH.MKT. 397/ 51.

⁷⁷⁹ BOA, İ.TAL. 84/ 42.

⁷⁸⁰ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1314/1896, Def'a XXVII, s.186.

⁷⁸¹ BOA, Y..PRK.DH.. 10/32.

⁷⁸² BOA, Y..PRK.DH.. 10/32 .

⁷⁸³ BOA, ŞD. 1733/ 8.

⁷⁸⁴ BOA, DH.MKT. 2113 /100.

⁷⁸⁵ BOA, DH.MKT. 2119/82.

⁷⁸⁶ BOA, DH.MKT. 2205/34.

⁷⁸⁷ BOA, DH.MKT. 2214/88.

⁷⁸⁸ BOA, BEO, 1342/100611. (Gureba ve fukara hastanın tedavisi için Antalya'da 25-30 yataklı hastânenin tesisi ve burada çalışacakların masraflarının karşılanması için aylık olarak lazım olan 3500 kuruşun tedariki için Antalya, Elmalı ve Kaş kazalarından Mısır'a gönderileceklerin her kantarından 5, kömürün her kantarından 10 ve keresteden 20 para rüsum-u arziye alınması kararlaştırılmıştır. Bkz. Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1317/ 1899, Def'a XXVIII, s.197.)

⁷⁸⁹ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi 1317/ 1899, Def'a XXVIII, s.189.

Yer	Tabip		Tarih	Diğer görevliler	Açıklama
Antalya	Belediye Tabibi İstüpan Efendi		1 Nisan 1900 ⁷⁹⁰		
Antalya	Belediye Tabibi Stefan Marko Polo Efendi		14 Haziran 1900		Antalya Belediye Tabibi Stefan Marko Polo Efendi'nin taltifi talebi ⁷⁹¹
Antalya	Belediye Tabibi Muavini Yorgaki Efendi		21 Mart 1901		Antalya Belediye Tabibi Muavini Yorgaki Efendi'nin hüs-n-i hizmetinden dolayı rütbe ile taltifi ⁷⁹²
Burdur	Belediye Tabibi Halil Efendi		26 Mayıs 1901		Burdur Sancağı Belediye Tabibi Halil Efendi'nin hüs-n-i hizmetine binaen rütbeyle taltifi ⁷⁹³
Antalya	Belediye Tabibi Stefan Marko Polo		6 Temmuz 1902		Antalya Belediye Tabibi Stefan Marko Polo Efendi'nin hizmetleri sebebiyle rütbe ile taltifleri ⁷⁹⁴
Tefenni	Var		16 Haziran 1902		Salt, Tefenni, Haçin, Yalvaç, Mut ve Cuma kazaları tabiplerinin taltifleri ⁷⁹⁵
Antalya	Var		31 Temmuz 1903		Antalya'dan Akseki'ye tabip gönderilmesi ⁷⁹⁶
Akseki	Yok		31 Temmuz 1903		
Antalya	Dimitri Poltemyo		7 Ocak 1904 ⁷⁹⁷		
Burdur	Var		18 Nisan 1904 ⁷⁹⁸		
Antalya	Marko Polo Efendi		21 Haziran 1904		Antalya Belediye Tabibi Marko Polo Efendi'ye üçüncü Osmanî Nişanı verilmesine dair İrade-i Seniyye ⁷⁹⁹
Alanya	Belediye Tabibi Refail Efendi		18 Temmuz 1904 ⁸⁰⁰		
Antalya			17 Temmuz 1905	Sıhhiye Müfettişi Zeki Efendi ⁸⁰¹	
Antalya			17 Temmuz 1905		Tabip var ⁸⁰²
Kaş			17 Temmuz 1905		Tabip yok ⁸⁰³
Akseki			17 Temmuz 1905		Tabip yok ⁸⁰⁴
Burdur			17 Temmuz 1905		Tabip yok ⁸⁰⁵
Antalya			12 Ekim 1905	Temizlik memuru	Günlük yirmi beş kuruş ücret ⁸⁰⁶
Antalya	Kolağası Rıfat Bey		5 Kasım 1905		Veba hastalığı dolayısıyla Antalya'da özveri ile görev yapan Doktor Kolağası Rıfat Bey'in terfii ⁸⁰⁷
Teke Sancağı	Hamidiye Gurebâ Hastânesi Tabibi Yorgaki Efendi		1906	Hamidiye Gurebâ Hastânesi Müdürü Ömer Efendi, Karantina Tabibi İsa Efendi,	

⁷⁹⁰ BOA, MF.MKT. 496 /45.

⁷⁹¹ BOA, DH.MKT. 2359/ 63.

⁷⁹² BOA, DH.MKT. 2464/ 13.

⁷⁹³ BOA, DH.MKT. 2489/ 74.

⁷⁹⁴ BOA, DH.MKT. 535/27.

⁷⁹⁵ BOA, İ..TAL. 279/ 104.

⁷⁹⁶ BOA, BEO, 2130/159704.

⁷⁹⁷ BOA, HR.TH.. 296/43.

⁷⁹⁸ BOA, ZB. 441/8.

⁷⁹⁹ BOA, İ..TAL. 344/23.

⁸⁰⁰ BOA, ZB. 345/ 119.

⁸⁰¹ BOA, A.}MKT.MHM. 569 /1.

⁸⁰² BOA, A.}MKT.MHM. 569/1-43.

⁸⁰³ BOA, A.}MKT.MHM. 569/1-43.

⁸⁰⁴ BOA, A.}MKT.MHM. 569/1-43.

⁸⁰⁵ BOA, A.}MKT.MHM. 569/1-43.

⁸⁰⁶ BOA, A.}MKT.MHM. 569/1-50.

⁸⁰⁷ BOA, A.}MKT.MHM. 569/ 3.

Yer	Tabip		Tarih	Diğer görevliler	Açıklama
				Karantina Katibi Mehmet Efendi ⁸⁰⁸	
Antalya			28 Ağustos 1906		Tabip var ⁸⁰⁹
Antalya	Belediye Tabibi Marco Polo Efendi		22 Nisan 1907		Antalya Gurebâ Hastânesi operatörlüğünü ifa eden Belediye Tabibi Marko Polo Efendi'ye maaş tahsisi ⁸¹⁰
Antalya	Marco Polo Efendi		16 Haziran 1907		Antalya Gurebâ Hastânesi operatörlüğünü ifa ettiği için beş yüz kuruş daha maaş alması ⁸¹¹
Antalya	Var		26 Eylül 1907		Antalya'dan deniz ve kara yoluyla yola çıkacakların muayenelerinde kullanılacak iki tabibe verilecek ücretin mahalli belediye tarafından ödenmesi ⁸¹²
Antalya	İsa Efendi		10 Ekim 1907	Tathirat-ı fenniye memuru Mehmed Hilmi ve Hafız Hüseyin Efendiler ⁸¹³	Veba hastalığı için alınacak olan tedbirlere karşı çıkmaya cüret edenlere karşı önlem alınması gerektiğini Antalya Karantina Tabibi İsa Efendi Konya Vilayeti'ne gönderdiği telgrafnâme ile bildirmiştir. ⁸¹⁴
Antalya	Karantina Tabibi İsa Efendi		31 Temmuz 1909		
Alanya	Belediye Tabibi İrfan Efendi		6 Ağustos 1909 ⁸¹⁵		
Antalya	Mehmed İbrahim Efendi		14 Eylül 1909		Antalya Gurebâ Hastânesi Tabipliği'ne yedi yüz kuruş maaşla Mehmed İbrahim Efendi'nin tayini ⁸¹⁶
Tefenni	Belediye Tabibi Todori Yorgi		7 Ekim 1909		Tefenni kazası Belediye Tabâbeti'ne Todori Yorgi Efendi'nin tayini ⁸¹⁷
Alanya	Belediye Tabibi Dikran Efendi		21 Kasım 1909 ⁸¹⁸		
Kaş	Abdullah Salim Efendi		29 Aralık 1909		Akseki tababetine nakledilen Kaş kazası tabibi Abdullah Salim Efendi'nin müracaatı üzerine bir müddet daha Kaş kazasında kalabileceği ⁸¹⁹
Burdur	Belediye Tabibi Ermenek Kigorak Efendi		3 Mart 1910		Münhal olan Burdur Belediye Tabipliği'ne Sinop Belediye Tabibi Ermenek Kigorak Efendi'nin tayini ile maaş ve harcırahının tesviyesi ⁸²⁰

Tablo 3.12 Antalya ve yakın çevresinde tabip yetersizliği ve hastalıkların çoğaldığı dönemde tabip listesi⁸²¹

Şehri	İsmi	Pederi	Memleketi	Halihazırdaki memuriyeti	Açıklama
-------	------	--------	-----------	--------------------------	----------

⁸⁰⁸ Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1322/1906, Def'a XXIX, s.148.

⁸⁰⁹ BOA, A.}MKT.MHM. 569/8-6.

⁸¹⁰ BOA, BEO, 3039/227857.

⁸¹¹ BOA, İ..DH.. 1454 /6.

⁸¹² BOA, DH.MKT. 1295/1.

⁸¹³ BOA, BEO, 3164/237254-3.

⁸¹⁴ BOA, DH.MKT. 2888/16.

⁸¹⁵ BOA, DH.MKT. 2893/27.

⁸¹⁶ BOA, DH.MUİ. 9/34.

⁸¹⁷ BOA, DH.MUİ. 20/20.

⁸¹⁸ BOA, DH.MUİ. 36/ 27.

⁸¹⁹ BOA, DH.MUİ. 49/ 4.

⁸²⁰ BOA, DH.MUİ. 70/33.

⁸²¹ BOA, DH.KMS. 52 /43 -2.

Burdur	Mehmet Hidayet Efendi	Tevfik Efendi	Dersaadet	Hükümet Tabibi	
Burdur	Seferati Efendi	İspiraki	Burdur		27 Kânunuevvel 34 tarihinde terfian gelmiştir.
Burdur	Ramayanos Efendi	Yorgi	Burdur		15 Kânunusani 35 tarihinde terfian gelmiştir.
Tefenni					Karaağaç, Tavas, Tefenni kazalarında seyyar tabip vardır.
Çivril					Küçük sıhhiye memuru Yusuf Efendi namıyla bir cerrah vardır.
Isparta	? Himmet Efendi	Ahmet	Aydın	Hükümet Tabibi	
Isparta	Mehmet Hayrettin Efendi	Hamdi	Isparta	Belediye Tabibi	
Isparta	Nikola	Yorgi	Isparta	Memleket Tabibi	
Eğridir					Tabip yoktur
Uluborlu	Uhannes Efendi			Eczâcî Belediye Tabibi Vekili	
Yalvaç	Mehmet Zeki Efendi		Mısır	Hükümet Tabibi	
Yalvaç	Mehmet Kadri Efendi		Akka	Sıhhiye Müdürü	
Yalvaç	Galip Bey	Ahmet	Antalya	Belediye Tabibi	
Yalvaç	Esat Efendi	İbrahim	Drama	Merkez Hükümet Tabibi	
Yalvaç	İspiro Efendi	Panayot	Dersaadet	Belediye Tabibi	
Yalvaç	Hüseyin Remzi Efendi	Yusuf Bey	Dersaadet	Gurebâ Hastânesi Sertabibi	
Antalya	Vasfi Efendi	Ahmet	Dersaadet		Mülga Sıhhiye Bölüğü Sertabibi
Antalya	Mehmet Ali Efendi	Mahmut	Dersaadet		Menzil Hastânesi Sertabibi
Antalya	Esterati Efendi	Yorgi	Antalya		
Antalya	Vasilaki Efendi	Papa Yani Konomiri	Kırkkilise		
Antalya	Şah Nazar Efendi	Nusret Efendi	Karahisar-ı Şarki		
Antalya	Asaf Efendi		Dimetoka		
Elmalı	Ömer Efendi			Hükümet Tabibi	
Akseki					Yoktur
Alanya					Yoktur

Osmanlı Devleti'nde karantina teşkilatı oluşturulmasının akabinde etkilerini Teke Sancağı'nda görmek mümkün olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına değin çalışmanın tarih aralığını da içerisine alan dönemde büyük oranda karantina teşkilatı içerisinde görevli sağlık çalışanlarının varlığından bahsetmek mümkün olmuştur.

Tabloya göre, Teke Sancağı ve civarında görev alan tabiplere ve diğer sağlık görevlilerine baktığımız zaman değerlendirilen kaynaklar ile elde edilen veriler ışığında Antalya'da; Bestaloci, Konstantin, Ali Efendi, Yorgaki, Danyel (Daniel) Mesihi, Sinyor Masyasi, İstasela Efendi, Markil Efendi, Esad Arif Efendi, Macaraki Efendi, Yüzbaşı Ahmet Vefik Efendi, Mehmet İsmail Efendi, Marko Efendi, İlya Nesim, Kolağası Nazım Efendi, Besim Farahi Efendi, Bobridis Efendi, Panas Efendi, Istıpan Efendi, Stefan Marko Polo Efendi, Yorgaki Efendi, Dimitri Poltemyor, Zeki Efendi, Ali Rıza Efendi, Doktor Kolağası Rıfat Bey, İsa Efendi, İrfan Efendi, Mehmed İbrahim Efendi olmak üzere 28 tabip bulunmaktadır. Bu tabiplerin, 12'si müslim 16'sı ise gayrimüslimdir. Ayrıca diğer sağlık görevlileri arasında cerrah olarak görev yapan Mehmet Ağa ve eczacılık yapan Pol Alanyan Efendi ile karantina

memurları, temizlik görevlileri ve karantinada sorumlu diğer (fener memuru, iskele memuru,) görevliler de bulunmaktadır.

Alanya'da; Mösyö Herş, Herman, Yorgaki Efendi, Nuh Efendi, Yorgi Marinko ve Dikran Efendi tabiplik yapmıştır. Bazı tabiplerin Teke Sancağı içerisinde gerekli görüldükçe yer değiştirmesi durumu söz konusu olmuştur. Yorgaki Efendi de bu tabiplere örnek verilebilir. Hem Antalya hem Alanya hem de Kaş'ta görev yapmıştır. Kirgor Efendi hem Elmalı da hem Kaş da tabiplik yapmıştır. Ayrıca Alanya'da uzun yıllar karantina memurluğu yapan Ömer Lütfü Efendi dahil olmak üzere karantina memurları da bulunmaktadır.

Teke Sancağı'nda tabip olarak görev yapan Selim Efendi, Atanaş Efendi, Esat Arif Efendi, Liboric Efendi, Yorgaki Efendi, Luka Efendi ve Macaraki Efendi'nin yanı sıra karantina müdürü İsmail Ağa, Liman Reisi Abdülhalim Efendi, karantina katibi Mehmet Efendi, Çavuş Ahmet Efendi de görev yapmaktadır.

Konya'da görev yapan tabip Ali Rıza Efendi'dir. Elmalı'da görevli tabipler; Abdullah Efendi, Hacı Salih Ağa, Kirgor Efendi, Hacı Ahmet Efendi, Mustafa Efendi, Mustafa Ahmed Efendi'dir, Burdur'da görevli tabipler; Rauf Ağa, Hafız Ağa, Abdullah Ağa, İstoraki Efendi, Halil Efendi, Ermenek Kigorak Efendi'dir. Kaş'ta, Kirgor Efendi, Yorgaki Efendi, Abdullah Salim Efendi'dir. Tefenni'de ise tabip Todorı Yorgi görev yapmaktadır.

Zaman zaman bölge kısa süreli de olsa tabip yokluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Teke Sancağı'nda 2 Nisan 1866'da Burdur'da 30 Mart 1891'de, Elmalı'da 26 Ağustos 1893'te, İstanos'ta 5 Şubat 1898'de ve 7 Mart 1898'de, Alanya'da 30 Mayıs 1898'de, 6 Ekim 1898'de, Akseki'de 31 Temmuz 1903'te tabip yoktur. Ve bölgeye acil tabip isteğinde bulunulmuştur.

Ayrıca bölgede görevlerini üstün bir gayretle yapan tabipler, çabaları sebebiyle madalya veya görevde yükselme ile ödüllendirilmişlerdir. Teke Sancağı tabibi Macaraki Efendi'ye beşinci rütbeden bir kıta Mecidi Nişanı verilmesi, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye mezunu olup Elmalı Memleket Tabipliği'ne tayin edilen Mustafa Ahmed Efendi'ye rütbe-i salise, Antalya kazası tabibi Esad Arif Efendi'ye rütbe-i salise, Antalya Belediye Tabibi Besim Farahi Efendi'ye taltif, Antalya Belediye Tabibi Muavini Yorgaki Efendi'ye rütbe ile taltif, Burdur Sancağı Belediye Tabibi Halil Efendi'ye rütbe ile taltif, Antalya kazası tabibi Esad Arif Efendi'ye rütbe-i salise, Tabip Yüzbaşı Ahmed Vefik Efendi'nin nişanla taltifi, Tabip Marko'nun Mecidi Nişanı'yla taltifi, Antalya Belediye Tabibi Stefan Marko Polo Efendi'nin taltifi, Salt, Tefenni, Haçin, Yalvaç, Mut ve Cuma kazaları tabiplerinin taltifleri gerçekleştirilmiştir.

3.2 Etüv ve Pülverizatör Kullanımı

Salgın hastalıklara yakalanan insanların eşyalarının tebhîrhâne⁸²² denilen yerlerde dezenfekte edildiği bilinmektedir. Tebhîrhânelerde bir bölüm bulaşık olarak, diğer bölüm temiz olarak görev yapmaktaydı. Bu iki bölümü ayıran bölgede etüv makinesi bulunurdu. Bu etüv makinesinin iki tane kapağı temiz bölüme ve bulaşık bölüme açılarak bulaşık bölümde çalışanların özel araçlarla gidip getirdikleri bulaşık eşyalar, etüv makinesinde buhar ile temizlenir sonrasında temizlenen eşyalar sahiplerine teslim edilirdi.⁸²³ Etüv makinesinin bir benzeri de otoklav makinesidir. Veba hastalığının sirayetini engellemek için Avrupa'dan belediye adına İzmir'e getirilmiş olan otoklav makinası ile 200kg eczâsından gümrük resmi alınmaması istenmiştir.⁸²⁴ Yine bu bağlamda Hamidiye Etfal Hastânesi'nde etüv otoklav makinalarıyla sıcak su depolarının ısıtılması için gerekli olan hava gazı için Başkitabet Dairesi'ne tezkire yazılmıştır. (H-20 Rebûlevvel 1324/ M- 14 Mayıs 1906)⁸²⁵ Bazı bölgelerde etüv makinesi olmadığından dolayı hastalıklarla mücadele ederken zor durumda kalınması sebebiyle bölgelerine etüv makinesinin gönderilmesini istemişlerdir. Bu bölgelerin arasında yer alan Konya Vilayeti için Konya Valisi, Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'nden bu konuda talepte bulunarak bölgeye etüv makinesi gönderilmesini zira difteri ve tifo hastalıklarının ölümlere yol açtığını belirtmiştir.⁸²⁶ Öncesinde de bu tür bir talep olduğu ve bu talep için, Dahiliye Nezâreti'ne yazılan 5 Rebûlâhîr 315 tarihli ve 929 numaralı tezkire ve tebligata verilen cevaba göre Konya'ya gönderilmesi istenen etüv makinesi hakkında olumlu yanıt verilerek gönderileceği bildirilmiştir.⁸²⁷

Hastalık sebebiyle Avrupa'dan getirilen pülverizatör bedellerinin peşin ödenmesi hususunda Mösyö Hofman aracılığıyla Avrupa'ya sipariş olunan ve Mösyö Karpes'ten alınan pülverizatörün değeri olan on beş bin üç yüz doksan üç kuruşun henüz verilmediği müsteşar tarafından Maliye Nezâreti'ne yazı ile bildirilmiştir.⁸²⁸ Mösyö Hofman marifetiyle Avrupa'ya sipariş edilen ve Mösyö Karpes'ten alınan pülverizatörün değeri olan on beş bin üç yüz doksan üç kuruşun acele olarak ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁸²⁹ Tersanece imal olunan yüz yirmi

⁸²² تبخیرخانه i. (Ar. tebhîr “buharlaştırma” ve Fars. hâne “ev, yer” ile tebhîr- hâne) Mikroplu eşyânın buğu ile temizlendiği yer.

⁸²³ Nuran Yıldırım, “Tebhîrhaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, s. 231-232.

⁸²⁴ BOA, İ.RSM., 14/4 -2

⁸²⁵ BOA, İ.HUS. 141/20.

⁸²⁶ BOA, Y..MTV. 272/151.

⁸²⁷ BOA, DH.MKT. 718/11-69.

⁸²⁸ BOA, A.}MKT.MHM. 553/40.

⁸²⁹ BOA, A.}MKT.MHM. 553/40-3.

santimetrelik etüv makinesinin nereye konulmasının münasip görüleceğinin bildirilmesi konusu da Evrak-ı Müdürüyeti'nden gönderilen yazı ile istenmiştir. (Sıhhiye; 9325)⁸³⁰

Orman Maâdin ve Ziraat Nezâreti'nin, Şûra-yı Devlet'e havale edilen 10 Zilhicce 315 tarih ve elli numaralı tezkiresinin Maliye Dairesi'nden okunan mealinde Mildiyö hastalığına* karşı isti'mâl* olunacak göz taşıını çubuklara şırınga etmek içine kullanılacak pülverizatörlerden Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi tarafından sipariş olunan yüz adetinin alet ve edevat-ı ziraiyye misüllü gümrük resminden affı istenmiştir. Mevzû bahis olan karar: [Azadan (Hüseyin bin Ali), azadan (Rıza Bey), azadan (Nazif Efendi-bulunmadı). Azadan (Şerif Abdurraşit-bulunmadı). Maliye Dairesi Reisi (Cemaleddin), azadan (Hüseyin Nazım Bey), azadan (İlyas Efendi-bulunmadı).] Tarafından alınmıştır.⁸³¹

1894 senesinde bazı vilayetlerde zuhur eden kolera için Müfettiş Bungovski Paşa vasıtasıyla satın alınan 7 adet pülverizatörün bedeli olan yedi bin yedi yüz altmış dokuz kuruşun üç yüz on bir senesi Dahiliye tahsisatından ödenmesi uygun görülmüştür.⁸³² Pülverizatör ve etüv makinesi kıyafet ve eşya dışında evraklar üzerinde de kullanılmış ve hastalığın yayılmasının önü alınmak istenmiştir. Kolera sebebiyle evrak etüvden geçirildiği sırada bazılarının zarfları yapışmış ve yazıları bozulmuş olmasından dolayı yeniden tahriri lazım olan Lüksemburg'a takdim edilecek olan yirmi yedi kıta Nâme-i Hümâyûn'un yeniden yazılmasının uygun görüldüğü, Yıldız Sarayı Hümâyunu Başkitabet Dairesi'ne arz edilmiştir.⁸³³

Sıhhati umumiyenin muhafazası için Bağdat Gurebâ Hastânesi namına Avrupa'dan getirtilen etüv makinesinin vergi alınmadan Bağdat gümrüğüne geçirilmesine müsaade edilmesi Sıhhiye Müfettişliği ve Belediye Tabipliği tarafından Dahiliye Nezâreti'nden istenmiştir.⁸³⁴

İzmir'de ortaya çıkan salgının giderilebilmesi için Paris'te bulunan Jamset Herşer fabrikasına pülverizatör sipariş edilmiştir. Pülverizatörlerin bedeli, fabrika fiyatı olan yüz yirmi sekiz frank olarak belirlenmesine rağmen, Transvaal Muharebesi⁸³⁵ sebebiyle yüzde onluk bir zam yapıldığı, buna rağmen lazım olan bir adet pülverizatörün fabrikadan siparişinin

⁸³⁰ BOA, BEO 129/ 9628.

* Peronospora farinosa türünün neden olduğu bitki hastalığı. Yaprakların alt kısmında gri mantar yapısının oluşması. Hastalığa yakalanmış yapraklar aşağıya doğru kıvrılır, kalınlaşır ve yaprakların ön yüzünde renk değişimi olur. Hastalığa yakalanan yaprakların gelişmesi durur.

* Kullanma, yarananma.

⁸³¹ BOA, BEO 1147/ 85973.

⁸³² BOA, İ..DH.. 1335/ 5 .

⁸³³ BOA, İ..HR.. 345 /7.

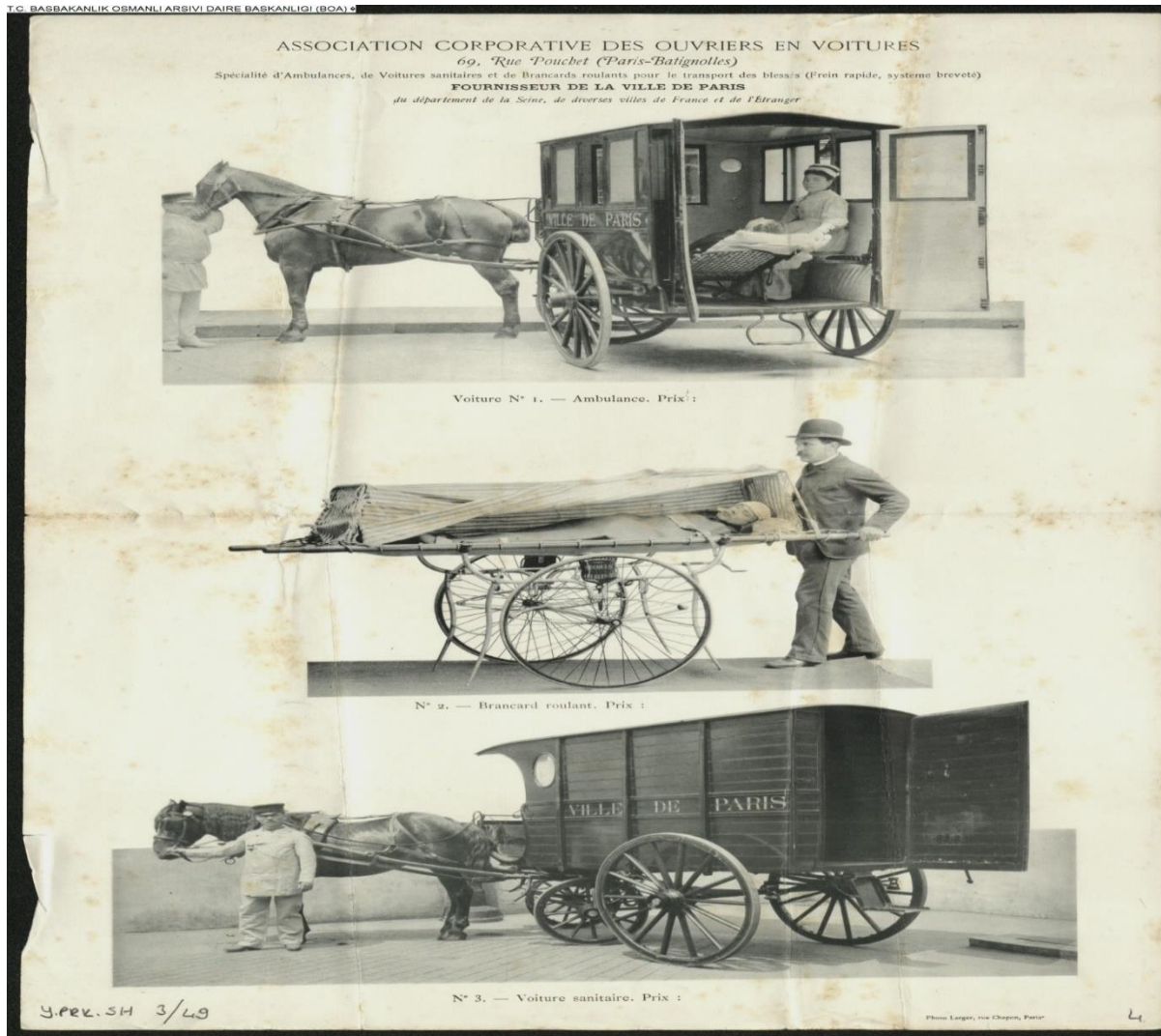
⁸³⁴ BOA, DH.MKT. 1072 /53.

⁸³⁵ İngiliz ve Hollandalılar arasında 1899-1902 gerçekleşen savaştır. (Bkz.Said Olgun ve Resul Babaoğlu, *Transvaal Meselesi ve Osmanlı Devleti*, Libra Kitap Yay., İstanbul, 2019.)

gerçekleştirilebileceğine dair 28 Haziran 316 (H-13 Ra 1318/M-11 Temmuz 1900) tarihli telgrafnâme ile Cezair-i Sefid Vilayeti'ne cevap verilmiştir.⁸³⁶

Avrupa'dan sipariş edilen 50 adet arkalıklı pülverizatörlerin tahsisatı bedeli ile nakliye tutarı için gerekli olan on bir bin dokuz yüz altmış beş kuruşun sahibine ödenmesi Maliye Nezâreti'nden istenmiştir.⁸³⁷ İhtiyaç için alınan 4 adet etüv ve 6 adet pülverizatörlerin gümrük vergisinden muaf tutulması da gündeme gelmiştir.⁸³⁸

3.2.1 Paris'ten Gönderilen Ambulans Arabası İle Etüv ve Dezenfekte Cihazı Resimleri ve Kullanma Metodu.



Resim 3.1.1 Paris'ten gönderilen ambulans arabası⁸³⁹

⁸³⁶ BOA, DH.MKT. 2407/80 .

⁸³⁷ BOA, DH.MKT. 439/37.

⁸³⁸ BOA, DH.MKT. 2046/101.

⁸³⁹ BOA, Y..PRK.SH..3/49 - 4.

Mösyö Doktor Jotun'un takdim ettiği rapor üzerine Belediye Meclisi 1887 senesinde arabalara mahsus olarak Estail ve Şalini sokaklarında iki merkezin kurulmasına kara vermiştir. Bu yeni düzenlemenin neticesinde ahalinin müptela olabileceği bazı hastalıkların tedavisine lazım olan hastânelerin teşekkülü amaçlanıyordu. Fakat hastâneler uzak olduğundan ve hastalığa mûsab olanların hemen nakilleri için bu gibi arabaların merkezlerinin oluşturulmasına lüzûm görülmüştür.

-Fakat bahsi geçen hastânelerin inşa edilmemiş olması sebebiyle araba merkezleri dahi işe yaramamıştır. Bunun üzerine fukaranın uzak olan hastânelere kolaylıkla nakli için arabalar imal ettirilmek istenilmiş ve bu akabinde hastânelere olan hizmetleri konusunda daha da ihtimam gösterilmek istenmiş ve sonrasında da bu arabaların hastâneye nakil olunacak bütün kişilere (yâni heyeti sıhhiyenin muayenesi olmaksızın hemen hastânelere nakilleri icap edenlere dahi) uygulandığı görülmüştür.

-Her ne kadar bu arabalar sirayet edebilecek bir hastalığa müptela olmuş olanları nakil ediyorlarsa da evvel emirde alınan tedabir-i sıhhiye sayesinde diğer nakil edilen hastalar bu illete tutulmuyorlardı.⁸⁴⁰

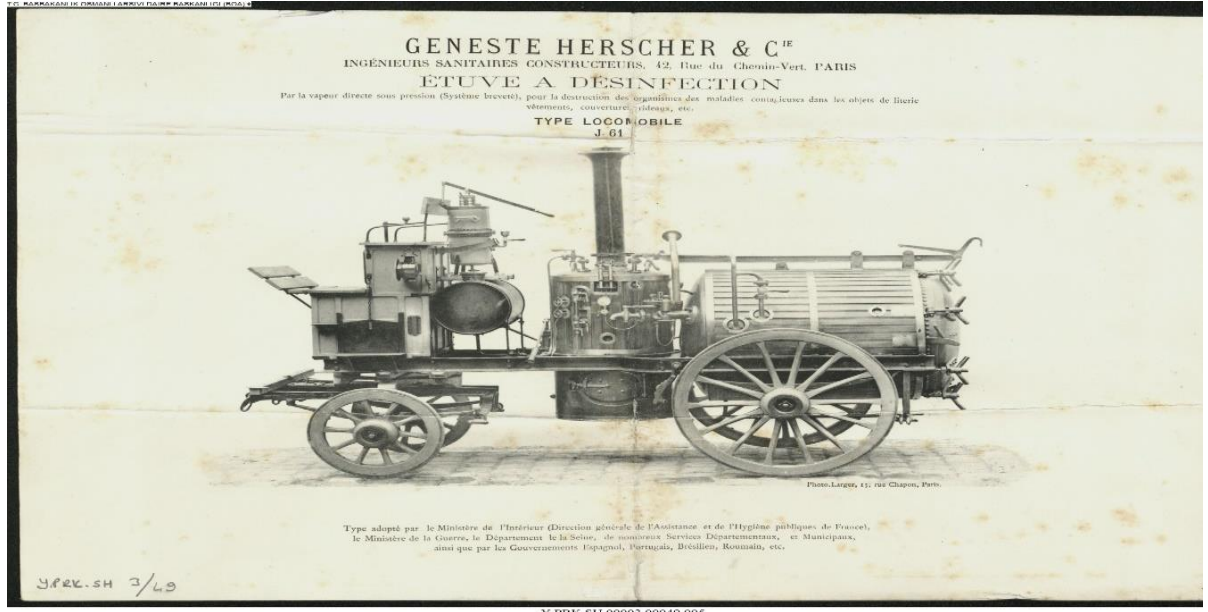
-Şu iş nazarı itibara alınmalıdır ki şüpheye yer vermeyecek şekilde hastalığa tutulmuş olan kişilerin belediye nakliye arabacılarına kendilerinin hastâneye nakilleri için müracaat ettikleri zaman belediyelere mahsus bir arabaya konulmaları esastır.

-Fakat hastalara nezaret ettikçe arabalara hastalık bulaşmış olur bunun üzerine hastalık bulaşmış olan araba içinde bulunan eşyanın himayesi ve hasta ile arabacısının dahi tedabir-i sıhhiye altına alınması sağlanırdı.

-Bu usûl esnasında arabaların teşekkülünden, bu ana değin bin kadar hastanın nakilleri gerçekleştirilmiş olup bulaşıcı hastalığın diğer hastalara asla bulaşmadığı belirlenmiştir.

-Arabaların merkezlerinde inşa edilen bazı tahaffuzhâneye ulaşan arabalar eşyası ile beraber arabacıları da tathir edilmektedir.

⁸⁴⁰ BOA, Y..PRK.SH../3/49-3.(Paris'ten gönderilen ambulans arabası ile etüv ve dezenfekte kullanma metodu, Orijinal metin için bkz.)



Resim 3.1.2 Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazının resmi⁸⁴¹

-Arabalar hastaları hastâneye naklettirdikten sonra sözü edilen tahaffuzhâneye ulaştıkları zaman hastanın yanında bulunmuş olan hizmetçinin taşıdığı büyük gömleği ve takkeyi çıkarıp, onları hemen tathir olduğu halde hizmetçi veya hizmetkar yüz yıkamaya mahsus olan bir odaya girip, lazım olan abdesti aldıktan sonra tahaffuzhâneye girebiliyordu. Hastanın nakline lüzum olmuş olan tabak ve eşya vesâire tathir makinesine konuluyordu. Bu aralık arabacı üstün bir gayret göstererek belli miktar ölçülerde klorürlü su ile yıkanmaları sağlanıyordu. Hayvanların dahi bu su ile yıkaması uygun görülmüştür.

-Bütün bu ritüeller tamamlandıktan sonra hayvanlar, araba, arabacı ve hizmetkar çıkar ardından tahaffuzhâne özenli bir şekilde kapanır.

-Hastanın nakli için gerekli olan arabanın çağırılması için uygulanan yöntem telefon ya da telgraf ile arabanın davet edilmesi şeklindedir.

-Belediyenin seyyar arabalarının nakli meşrûdur. Örnek vermek gerekirse:

İlk önce hastânedan hastâneye giden arabalar hakkında,

İdare-i merkezden limanlara giden arabalar seyyar uygulanmaların başında gelirken bu arabaların günde bir ya da iki defa otel olarak isimlendirilen hastânelere de gitmeleri uygulamalar arasındadır.

İkinci olarak ahali tarafından talip olunan nakliyat.

İdare bütün bu teşkilata ziyadesiyle gayret edip elinden geleni layıkıyla yapsa da ahalinin de azar azar bu işlere girdiği ve uygulamada yardımcı olduğu bilinmektedir.

⁸⁴¹ BOA, Y..PRK.SH.. 3/49-5.

-Umur-ı Belediye İdaresi işbu usûlün daha geniş alanlara yayılması ve uygulama alanının genişlemesi için ilk önce hayır kurumlarına ve bu kurumlarda çalışan etibbâya müracaat etmiştir. Halkın daha kolay şekilde bu uygulamadan faydalanabilmeleri için telefonlara para vermeden müracaat etmelerine müsaade edilmiştir.

Bu uygulamanın kullanılmaya başlanıldığından bu tarafa çok önemli faydalar sağlamıştır. Bu bağlamda yapılan faaliyetler istatistiki bilgiler ışığında ortaya konmuştur. Öyle ki teşekkülünden beri yani 1889 senesinin son üç ayda idarede yalnız altmış altı adet nakliye kaydettiği halde 1890, 1916?, 1891 ilk üç ayda 54155 ve bütün senede 7500 kişinin naklolduğu kayıt altına alınmıştır.⁸⁴²

3.3 Karantina Uygulama Yöntemleri ve Nizamnâmeler

Mabeyni Hümayun Cenabı Mülûkane Başkitabet Celilesi'ne, 15 Ağustos 1893 tarihinde yazılan resmi yazı ile, halihazırda yürürlükte bulunan Karantina Talimatnâmesi'nin ihtiyacı karşılamadığından dolayı Sıhhiye Meclisi'nce yeni bir nizamnâme hazırlanması gerektiği belirtilmiştir. Öyle ki bizim elimizde bulunan kolera talimatının yaklaşık yirmi beş seneden beri geçerli olup bu nizamnâmenin hükümleri doğrultusunda karantina tedbirlerinin uygulanmaya çalışıldığı yalnız kolera çıkan limanlar hakkında ve bir de karaya pek yakın yerlerde tatbik edildiği bilinmektedir. Halbuki şimendiferler birkaç saat zarfında temiz iskelelere yolcu nakil edebildiklerinden karantina altından bulaşık limandan⁸⁴³ çıkan yolcular şimendiferler ile temiz limanlardan çıkıp karantina olmadan geliyorlar. Bütün bu olumsuzluklara karşı iken üç seneden beri bu konuda mücadele vererek araştırarak bu kaçakların önü alınmak üzere hiç kolerası olmayan yerler de az çok karantina altına alınmaya başlamış ise de ticarete olan zarar ve ziyandan dolayı bütün Avrupa bu tedbirin aleyhine ayağa kalkarak karşı çıkmıştır. Hele buna kolera zuhur etmeyen limanlara karantina kurdurulmak fikri eklenince, ecnebiler katiyen ittifak etmemişlerdir. Bunların şu ittifakına karşı yeni nizamnâme elimizde olmadığı için elimizde dayanak bulunmasa da sıhhi tedbirler çerçevesinde tüccar gemilerine mümkün mertebe ucuz olması ve şartlar el verdiği sürece yolculara mahsus olmak üzere yolcu gemilerine daha çok, yolcusuz tüccar gemilerine daha az karantina ettirmek yolunda bazı yorumlar olsa da asıl olanın karantina altına alınmak olduğunu koleralı bir yerden diğer yere nakil olan tüccar gemilerinin varlığı ve bulaşın bu sebeplerle de gerçekleştiği ortaya konmuştur.⁸⁴⁴ Karantina için yeni uygulamalar talep edilmekle beraber halihazırda uygulamada başarı gösterenler de unutulmamıştır.

⁸⁴² BOA, Y..PRK.SH../3/49-3.(Bkz. Orijinal metin için)

⁸⁴³ Hastalık çıkan sefayın hakkında Bkz. *Düstûr*, II. Tertip, C. II , 15 Safer 1290/ 14 Nisan 1873.s. 862.

⁸⁴⁴ BOA, Y..MTV. 81/16.

16 Ocak 1894 senesinde İkinci Ordu-yı Hümâyûn'da kolera tedavisinde başarı gösteren tabiplere madalya verilmiştir.

-Haiz olduğu nişanlar: Rütbe: Üçüncü Osmani Nişanı , üçüncü Mecidi Nişanı 1 Girit Madalyası, 1 Karadağ Madalyası, Gümüş İmtiyaz Madalyası ile taltifi. (İkinci Ordu-yı Hümâyûn Sertabibi Miralay Ahmet Avni Bey)

-Haiz olduğu nişanlar: Beşinci rütbe-i Mecidi Osmani, dördüncü rütbeden Osmani Nişanı ile taltifi. (Edirne merkez hastânesi tabibi evvel-i Miralay Manulaki Bey 26 Temmuz 306/ 7Ağustos 1890)

-Haiz olduğu nişanlar dördüncü Mecidi ve Osman-i Zîşân Gümüş İmtiyaz Madalyası. (Edirne merkez hastânesi tabibi sâni-i Kaymakam Hüsnü Bey)

-Bir derece terfi ile taltifi (Tabip Binbaşı Mehmet Arif Efendi bin Eşref)

-Bir derece terfi ile taltifi (Tabip Kolağası Artin Kirgor Efendi 24 Şubat 303/ 16 Şubat 1888)

-Bir derece terfi ile taltifi (4. Tabur Nişancı Tabip Sağ Kolağası Hristaki Efendi)

-Maaşına yüz kuruşluk zam ve tayinâtının dört nefere kadar taltifi (Cerrah Abdullah Efendi bin İsmail)

-Maaşına iki yüz kuruşluk zam yapılmıştır. (Mustafa ve Rıza Efendi maaşı 500 kuruş)

-Bir derece terfi ile taltifi (Tabip Binbaşı Mehmet Arif Efendi bin Şerif)

-Maaşına iki yüz kuruşluk zam yapılmıştır. (Cerrah Mustafa Vasfi Efendi maaşı 500 kuruş)⁸⁴⁵

Gerek maaş gerekse rütbe yükseltme ile ödüllendirmeler ile karantina uygulamaları hususunda görevlerini hakkıyla yapanlar onore edilmişlerdir.

Uygulamaların yerine getirilmesi ve çalışmaların belli bir düzende gitmesi amaçlandığından dolayı birtakım önlemler de alınmaya devam etmekle beraber bazı konularda esnek davranıldığı da uygulamalar arasındadır. Öyle ki, mürûr tezkirelerinin kaydı için resmi dairelere müracaat eden yolcuların arasında aşı nizamnâmesi ibraz edemeyenler hakkında aşı nizamnâme-i cedidenin dokuzuncu ve on ikinci maddeleri hükmü gereğince yollarından alıkoyulanlar için çok zorluk olacağından dolayı gerek bu gibiler ve gerek tebaayı ecnebiyeden bulunmalarına binaen nizamnâme hükmü gereğince aşılansından imtina edenler hakkındaki muameleler dahilinde Dedeâğaç Mutasarrıflığı'ndan alınan yazıya göre bu gibi yolculara tatbiki şikayet gerektirmekte ve tebaayı ecnebiyenin istemediği müddetçe aşı nizamnâmesine

⁸⁴⁵ BOA, Y..PRK.ASK. 96/ 77-1-2.

uymaya zorlanamayacağı şayet kendi iteği ile uyarlarsa genel sağlık için hizmette bulunmuş olacağına dair Dahiliye Nezâreti'ne yazı yazılmıştır.⁸⁴⁶

3.3.1 4 Kasım 1906 Tarihli Temizlik Nizamnâmesi

Bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak koruma ve temizlik tedbirleri ile belediye ve sağlık çalışanları ile özel doktorların ve tebhîrhâne memurlarının vazifelerine dair 41 maddeden oluşan nizamnâme sûreti.

“BİRİNCİ FASIL”

Tedabiri tahaffuziye ve tathirât-ı fenniye'nin ciheti lüzum ve sûreti icrasına ve etibbânın bu babdaki “vazifelerine dairdir”

- Birinci madde: Veba, kolera, çiçek, suçiçeği, kızıl, kızılçık, yılançık, difteri, boğmaca öksürüğü gibi bulaşıcı hastalıkların sirayetlerinin önlenmesi ve sıhhi tedbirlerin alınması için tedabir-i tahaffuziye ve tathirâtı fenniye müracaat olunması gerektiği belirtilmiştir.

- İkinci madde: Birinci madde de belirtilen hastalıklar hakkında tabiplerin yaptıkları tetkikler neticesinde tedbirlerin alınıp tedavilerinin gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

- Üçüncü madde: Bulaşıcı hastalığa yakalanmış olan kişilerin koruma ve temizlik hususunda gerçekleştirilen gayretlerle hastalığın bulaşmasına imkan bırakmamak için belediye ve sıhhiye tabiplerinin vukûat gerçekleşen bölgelere ve bu bölgelerdeki muhtar, bekçi ve odabaşlıkların ihbar ettikleri yerlere giderek duruma el koymaları gerektiği belirtilmiştir.

- Dördüncü madde: Heyet-i Sıhhiye ve belediye tabipleri görevleri dahilinde hastalığın genel durumu hakkında icra, hükmü yürütme ve tahkikat ve hususu için ikinci madde gereğince gönderilecek ihbarnâmeler üzerine muayene ve tetkikler neticesinde ortaya çıkan kanaatler ile beraber tabipler tarafından tedavi altına alınan hastaların iyileşmeleri konusunda gerekenlerin yapılması, ayrıca hastaların sağlıklarına kavuşuncaya kadar her gün muayene ettirilmeleri gerektiği belirtilmiştir.

- Beşinci madde: Hıfzıssıhha umûr-ı sıhhiyece memuriyetleri dahilinde ahvali sıhhiye ve hastalığın durumuna dair bırakacakları heyet-i sıhhiye ve belediye tabiplerinin bilgi vermesi ve teftişin gerekliliği olduğu bölgelerde gereken temizliğin yapılması ve tabipler, memurlar ile beraber genel sağlık için çalışmaların bir an evvel başlatılması gerektiği belirtilmiştir.

- Altıncı madde: Kolera ve vebanın olduğu bölgelerin kordon altına alınarak bu bölgelere giriş ve çıkışlar yasaklanmıştır. Hastalığa tutulanların ise tedavi olmaları için arabalara bindirilerek hastânelere nakillerini gerçekleştirilmesi civarda tahaffuzhâne var ise

⁸⁴⁶ BOA, DH.MKT. 911/ 61.

tahaffuzhâneye nakil edilmeleri, eğer yok ise hastalığın bitimine kadar bulundukları yerde müşahade altına alınarak tıbbi tedbirlerin alınması ve kordon altına alınmaları gerektiği belirtilmiştir. Kızıl, difteri, humma, boğmaca öksürüğü ve çiçek hastaları bulundukları bölgelerde tecrit olunmaları gerekmektedir. Var olan diğer hastalıklar da derece-i vahamet ve şiddet sirayetlerine göre tıbbi olarak gerekli olan tedbirler alınacak ve çiçek zuhur eden hânedeki mevcut olan kişilere aşı ameliyatı gerçekleştirilecektir.

- Yedinci madde: Sağlık açısından gerekli hijyen tedbirlerinin alınması için Dersaadet'te şehremâneti*, İstanbul, Tophâne, Üsküdar taraflarında ve Boğaziçi'yle Adalara vesâir yerlerde tebhîrhâneler gereken temizlik işlerini yapacaktır. Vilayetler ve liva merkezlerinde de lazım olan temizliğin yapılabilmesi için birer tane tebhîrhâne vücuda getirilecek ve her bölgenin ihtiyacı dahilinde uygun olacak sayıda temizlik memuru görevlendirilecektir.

-Sekizinci madde: İkinci, üçüncü ve dördüncü madde de beyan olunduğu üzere Heyet-i Sıhhiye ve belediye tabipleri vukûat mahallerinde gerçekleştirilen uygulamalardan sonra tıbben gerekli göreceklere temizliğin yerine getirileceği ve bölgede yaşayanlara ilk önce mâlûmat verecekler ve daha sonra ikametgahlarında sağlık koşulları açısından gerekli olan temizliğin yapılmasına nezaret edeceklerdir. Tabiplerin uygun göreceği şekilde eşyaların temizliklerinin gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Temizlik konusunda gereken önemi vermeyenler hakkında rapor tutularak kendilerine resmi makamlarla tebligat gönderilecek ve temizliklerini cebren yerine getirmeleri sağlanacaktır.

- Dokuzuncu madde: Tabipler tarafından temizlik yapılmasının tıbben lüzumlu görüldüğü bölgelerin hastalık meydana geldikten sonra çeşitlerine, şiddetlerine ve bulaşma şekillerine göre her birinin en son ne zaman temizlik yapılacağına dair süreler aşağıdaki gibidir.

Veba	‘İllet-i musabın	iktisâbî eylemesini	(kazanma)	âfiyet	12 gün sonra
Kolera	//	//			15 gün sonra
Yılancık	//	//			//
Dizanteri	//	//			//
Hummâ-i	//	//			//
tifoidi					
Hummâ-i	//	//			//
temeşşi					

* Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'da şehrin temizliği, bakımı ve dirlik düzenliğiyle ilgilenen mahallî idâre, İstanbul Belediyesi.

Kızamık	//	yevmî musâbiyetinden itibaren	//
Suçiçeği	//	//	//
Çiçek	//	//	40 gün sonra
Kızıl	//	//	//
Difteri	//	//	//
Boğmaca	//	bâde inkıtâ (kesildikten sonra)	12 gün sonra
öksürüğü			
Hummâ-i	//	iktisâbî (kazanma) âfiyet	müteakib
Nifâsî		eylemesini	
(Lohusa			
Humması)			
Sill-ür-rie	//	vefat etmesini	//
İltihabı	//	iktisâbî (kazanma) âfiyet	//
sehayaya		eylemesini	
dimagii			
şevkii			
müstevlî			
Kuduz	//	iktisâbî (kazanma) âfiyet	//
		eylemesini	

Veba ve kolera hastalıklarının meydana geldiği mahallerde imkan dahilinde sağlık koşullarını iyileştirmek adına temizlik işlemlerinin her durumda tekraren yapılması gereklidir.

- Onuncu madde: Han, otel, apartman, gazino, kahvehâne, lokanta, hamam gibi umuma açık olan mahallerde hastalığın ortaya çıkmasında hastalığın etkilerine göre koruma tedbirleri ve sağlık açısından gereken temizleme çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve buralarda çalışan kişilerin hastalığa tutulmaları sonucunda gereken tedbirlerin alınması.

- On ikinci madde: Kolera ve veba hastalığına tutulmuş olan kişilerin yemek takımlarının yeteri kadar temizlenmediği kanaatine varılır ise bu tabak takımlarının yakılması gerekmektedir. Temizlik için doktorların tebhîrhâneye verdikleri tebligatla bu yakma işlemini yerine getirdiklerinin izahını yapmaları gerekmektedir. Yakılması gereken eşyadan tebhîr makinesi ocağında yakılabilecek olanların tebhîrhâneye nakillerinin gerçekleştirilmesi ocakta

yakılması mümkün olmayanların ise tabiplerin nezaretlerinde uygun bir yerde üzerlerine gaz dökülerek tamamen yakılmaları gerektiği belirtilmiştir.

- On üçüncü madde: Salgın hastalığa tutulmuş kişilerin tabak takımlarının, elbiselerinin veya diğer bulaşık eşyalarının dezenfekte edilmeksizin satılması sûretiyle hastalığın bulaşmasına sebebiyet verenlere hatta ailelerine uyarı verilecektir. Pazarlarda, koltukçu ve yorgancı dükkânlarında satılacak eşyanın dezenfekte edildiğine dair üzerlerinde tebhîrhâne mührü bulunmadıkça satışı yapılmayacaktır.

- On dördüncü madde: Hallaçlar ve yorgancılar pamuk ve yapağlarının temizlendiklerine dair mührü görmedikçe kendilerine getirilen pamuk, yatak ve yapağıları kabul etmeyeceklerdir. Hallaç dükkânları on beş günde bir kere badana edilecek ve zemin ile tavan vesâire dahi “dezenfekte” usulüne tâbi tutulacaktır.

-On beşinci madde: Heyet-i sıhhiye ve belediye tabipleriyle hıfzıssıhha, umur-u sıhhiye müfettişlerinin kullanılmış eşyaların satıldığı dükkânlarda, hallaç dükkânlarında, bit pazarlarında teftişte bulunmaları istenerek temizlik ve hijyen konularına aykırı bir durum olursa bunları raporlaştırmalarının gerekli olduğu bildirilmiştir.

- On altıncı madde: Bütün mektepler, apartmanlar, oteller, hanlar, kahvehâneler, gazinolar, lokantalar, bekar ikametgâhları, kirahâneler, umumhâneler, fabrikalar, hallaç dükkânları ve müstâmel* eşya satan dükkânlar, umûmî murakıp, berberler, cesethâneler, tathîrât-ı fenniye tâbi olduklarından müfettişler buraları teftiş edecekler ve genel sağlık şartlarına uygun olmayanları ıslah ettirecekler ve hijyen şartlarının yerine getirilmesi için üzerlerine düşen görevleri yerine getireceklerdir. Bu yolla hastalıkların sirayetinin önüne geçilmeye çalışılacaktır. Bu hususta, kirahâneler tahliye olundukça ve mekteplerin ve diğer yerlerin ayda bir kere temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi sağlanacaktır. Hamamlarda genel olarak ayda bir defa dezenfekte işlemi yapılırken hamam takımlarının daima temiz tutulması istenmiştir. Buralarda çalışanların hastalığa tutulmamalarına ehemmiyet verilmesi ve bu konu üzerinde dikkatle durulması istenmiştir. Dezenfekte işleminden geçmeyen kirahâneler îcar edilemeyecektir. Umumi mahallerde birer tükürük hokkası bulundurulup verem illetine sebep olan balgamın ortalığa tükürülmesi müstahdemler tarafından katiyen men edilecektir.

- On yedinci madde: Kolera ve veba illetinin yayılmasının önüne geçmek için her türlü sıhhi tedbirin alınması, dezenfekte işlemlerinin yapılması ayda bir kere teftişlerin gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bekar kişilerden; rutubetli, nemli ve hava almayan yerlerde yaşayanlar varsa, bu kişilerin tahliyelerinin gerçekleştirilmesi ve hastalanmalarının önüne geçilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yiyeceklerin ve içeceklerin imal edildiği ve satıldığı

* Kullanılmış.

bakkal, manav, bezeci, aşçı, şekerci, ve emsal dükkânlarının dezenfekte işlemlerinin yapılması, bulaşıcı hastalık olmasına şüphe olunan erzağın satılmasının engellenerek dükkânı hemen mühür altına alarak bulaşık erzağın devletçe tayin edilecek bedellerinin ödenmesi sûretiyle harekete geçtikten sonra uygun bir yerde üzerlerine gaz dökülerek yaktırılacak ve bu malların bir daha kullanılmayacak hale geldiklerinden emin olunacaktır. Bu işlemlere tabipler tarafından da nezaret edilecektir. Diğer ürünler ise takım* edilecektir.

- On sekizinci madde: Dersaadet'te ve çeşitli beldelerde tesis olunacak olan bilcümle hastânelerde sürekli olarak hijyenik bir ortam oluşturmak için tebhîr makinası bulundurularak hastânelere giden kişilerin elbise ve diğer eşyaları temizlenecektir. Bu konuda gerekli ihtimamın gösterilmesi gerektiği belirtilerek uygun görülen teftişlerin gerçekleştirilmesi istenmiştir. Kolera ve veba gibi hastalıkların yayılım gösterdiği durumda kordon altına alma işleminin gerçekleştirilmesinin gerekli olup bu konuda yetkili kurum olarak Tathirât-î Fenniye Nezâreti gösterilmiştir.

- On dokuzuncu madde: Bütün tabipler ve sağlık müfettişleri ile baytarlar iş birliği ile kudurmuş veya kudurmak şüphesi ile ortada olan kelmelere ve bunların etki ettiği ve bunlardan hastalık sirayet eden diğer hayvanlara rastlanıldığı zaman itlafları için belediyeye bildirmeli ve telef edilen kelmelerin ve diğer hayvanların leşleri bayındır alanlar haricinde bir çukur kazılmak sûretiyle içine atılarak üzerine sönmüş kireç dökülerek sonrasında üstü de toprakla kapatılmalıdır. Kuduz kelmeler veya kuduz olmuş hayvanlar tarafından ısırılmış şahıslar ısırıldıkları tarihten itibaren sekiz günü geçirilmeksizin usul-ü fenniye dairesinde tedavi altına alınarak Dersaadet'e veya diğer daha yakın bir mahalde bulunan darû'l kelp* tedavîhânesine gönderilmelidir. Bu konuda tabipler, müfettişler ve baytarlar tarafından acil olarak rapor tutularak hastaların tabiplerine bu raporlar ulaştırılmalıdır.

- Yirminci madde: Tabiplerin hastalıkların vukûatına dair yazacakları ihbarnâmeler hastalıkların bulundukları yerlerdeki eczânelere gönderilecek eczâne yok ise zabtiye merkezlerine teslim edilecek ve hemen o gün heyet-i sıhhiye ve belediye tabiplerine teslim edilecek ve hastalara ve hasta ailelerine ihbarnâmeler verilecektir.

“İKİNCİ FASIL”

Tebhîrhâne memurlarının vazifeleri ile tebhîr ve tathîr edilecek eşyanın çeşitleri ve usulü fenniye tathîriyelerine dairdir.

- Yirmi birinci madde: Tebhîrhâneler idaresi Dersaadet'te Şehremenetine, taşralarda ise belediye dairelerine bağlanmış durumdadır.

* XIX. yüzyılda sterilizasyon karşılığı kullanılmıştır, mikropsuzlaştırma.

* Kuduzevi.

- Yirmi ikinci madde: Her bir tebhîrhâne vazifesini yerine getirmek üzere bir katip ve bulaşık eşyayı temizlemek üzere bölgede bulunmak için dört nefer hademe ve makineyi idare için bir makineci ile temiz eşyayı nakletmek için bir ve bulaşık eşya nakil etmek için iki adet araba ve bunlar için üç nefer arabacı tayin edilecektir. Bu iş için kullanılacak arabalar siyahın dışında başka açık renklerle boyanacaktır.

- Yirmi üçüncü madde: Tebhîrhâne memuriyeti mart ayı başından teşrinievvel ayının sonuna kadar (8 ay), sabahları saat birde teşrinisani ayının başından şubat ayı sonuna kadar (4 ay) saat üçte iş başı yapacaklardır. Dezenfekte edecekleri eşyayı kırıp dökmeden işlerini uygun şekilde yapmaları konusunda denetleneceklerdir. Tebhîrhâne memurlarının tathîrat ile meşgul olan kısmının ikişer takım elbiseleri bulunacak ve bunların bir takımı ameliyat esnasında keten bezinden mamul bir takım yakası ve pensleri ilikli bir gömlek ile bir pantolon ve bir çift ayakkabıdan oluşmaktadır. Diğer takımı ise ameliyat haricinde kullanılmak üzere verilecektir. Akşam bulaşık eşya tathîriyle mesul olanlar iş elbiselerini çıkarıp tathîr ettikten sonra sıcak su ve sabun ile ellerini ve yüzlerini yıkayıp duşlarını da yaparak iş elbiselerini elbise odasına koyup tebhîrhâneneden çıkabileceklerdir.

- Yirmi dördüncü madde: Tathîrât için tebhîrhâneye götürülecek eşyanın sahiplerinin isimlerini, İkamet adresini, eşyanın cinsi ve miktarını ne gibi bir bulaşıcı hastalık neticesi ile bulaşmış olduğu ve teslimat tarihi açık bir şekilde tebhîrhâne katibi tarafından koçanlı bir defter tutulup bu defterin bir parçası eşya sahibine verilecektir. Eşyanın cinsi koçana ve verilecek parçaya kayıt edilecektir. Gösterilen eşya sıra numarasıyla ve mümkün olan en kısa sürede tathîr edildikten sonra sahibine teslim ve iade edildikten sonra evvelce verilen parça teslim alınacaktır.

Yirmi beşinci madde: Tathîr edilmesi için tabipler tarafından tebligat edildikten hemen sonra katip tarafından bulaşık tarafta bulunan tathîrât-ı fenniye memurlarına haber verilerek bunlar o tarafta bulunan arabaları derhal hastalıklı eşya bulunan bölgeye yönlendirilip alınan eşyaların tebhîrhâneye götürülmesi ve kalan eşya ile hastanın bulunduğu oda veya hâneyi tarif edildiği üzere tathîr edeceklerdir. Ve tathîr ve tanzifat-ı fenniye için bir bölgeye gidecek arabada adı geçen kalemler mevcut bulundurulacaktır. Ve bu ürünler hiç kimseye verilmeyecektir. Şayet bunlarının noksanlığı tespit edilirse bu durumdan memurlar mesul tutulacaktır.

Gerekli görülen eşyalar listesi

1-Pülverizatör

2-Klor, permanganat (bu ürünler kesinlikle kimseye verilmeyecektir)

3-Yeteri kadar şişe

4-Ameliyat elbiselerinin bulunduğu bir çuval

5-Eşya taşınması için büyük boy çuvalar bunların ağızlarını kapamak için kalın ip ve üzerleri büyük harf veya rakamla işaretlenecek

6- Eşyaları silmek için temiz bezler, iki büyük sünger, el fırçası bir de saplı fırça

7-İki tarafındaki dört ucu kauçuktan oluşan açılır kapanır merdiven ve bir adet edevat çuvalı

8-Havlu ve bir de kutu içerisinde kalıp sabun

- Yirmi altıncı madde: Tathirât ve tanzifatı yerine getirmek üzere çağırılan hâne ve meskene gidecek memurlar kendilerine mahsus elbiseleri üzerlerine olup gidecekleri yere gittiklerinde günlük elbiselerini çıkarıp bir çuvala koyarak münasip bir yere bıraktıktan sonra iş elbiselerini giyip ameliyata başlamazdan önce tebhîrhâneye nakil ile tathiri lazım gelen eşyayı ayırarak hemen tebhîrhâneye göndermelidirler. Sonra sıcak su ve sabun ile ellerini ve yüzlerini yıkayıp tebhîrhâneye geri döneceklerdir. İş elbiseleriyle alet ve edevat tathir edebilecek ve bunları nakil eden araba dahi yıkayıp tathir edilecektir.

- Yirmi yedinci madde: Tebhîrhâneye nakil olunacak hastanın eşyası, yatak takımlarıyla çamaşırı ve elbiseleri kullandığı diğer eşya ile oturduğu odanın kapısı, pencereleri, perdeleri, kilim, keçe, sandalye, kanepeler, meşin çantalar, kauçuk, para cüzdanı, masa çekmecesini, yazıhâne, dikiş makinası, kanepeler, sandalyeler, camlı ve camsız resim levhaları tathir olunacaktır.

- Yirmi sekizinci madde: Hâne ve meskenlerin keçe ve hasırları sökülüp alt ve üstleri elzem eşyadan konsol, dolap, masa, sandalye ve kanepeler pülverizatör vasıtasıyla tathir edilecektir. Pülverizatörle tathirleri mümkün olmayan diğer eşya ise ıslatılmış fırça ile dikkatlice silinecektir. Yazı ve resim levhalarıyla ayna ve diğer eşyalar da yine ıslatılmış bezlerle hafifçe silinir. Tuvalet takımları her türlü kapları ve helalar yıkılarak layıkıyla tathir edilecektir.

- Otuzuncu Madde: Kolera ve veba hastalığına tutulmuş olanların yakılması gereken elbise yatak takımlarıyla diğer eşyaları tebhîrhânenin bulaşık bölgesinde acil olarak defteri mahsusuna kaydedildikten sonra on ikinci maddede belirtildiği gibi bunlardan tebhîr makinesi ocağında yakılması mümkün olanları ve mümkün olmayanları hemen tabiplerin nezâreti altında acele bir şekilde ve yine tabiplerin münasip görecekları yerlerde üzerlerine gaz dökülerek tamamen yakılarak tebhîrhâne katibi tarafından kayıtları yapılarak belediyeye takdim edilecektir.

- Otuz birinci madde: Bir alış için davet edilmedikçe gerek memurların ve gerek başkalarının tathirâtı gereken bölgeye gitmeleri uygun değildir. Ayrıca bulaşık hizmetinde

bulunanların dahi ameliyat esnasında iş elbisesiyle tebhîrhânenin temiz tarafına gitmeleri katiyen uygun değildir.

-Otuz ikinci madde: Tebhîr makinesi senede bir defa ustaya baktırılacaktır. Bu sayede tebhîr makinesinin tathîr ve tebhîr ettiği eşyayı arzu edilen şekilde ve derecede tâkim edip edemediği tahkik edilebilecektir. Gerek tebhîrhâne ve gerek meskenlerde yapılan hizmetlerin layıkıyla yapılıp yapılmadığı bir müfettişin marifetiyle teftiş ettirilecektir. Teftiş işlemleri Vilâyât-ı Sıhhiye müfettişleri tarafından yerine getirilecektir.

“ÜÇÜNCÜ FASIL”

Tedabiri tahaffuziye ve tathîrât-ı fenniyyeye müteferri umurda kusurdan dolayı mücazâta dairdir

- Otuz üçüncü madde: Görevlerini yerine getirirken rehavet ve gevşeklik gösteren sıhhiye ve belediye tabipleri ile hıfzıssıhha ve umûr-ı sıhhiye müfettişlerinin birinci defa yarım ve ikinci defa da tam bir aylık maaşları kesilecektir.

- Otuz dördüncü madde: Genel sağlığı muhafaza etmekle sorumlu olan tabiplerin îleli sariyenin yayılmasına sebep olan kimseler sıhhiyeyi umumiye-i ihlal etmekle sorumlu tutularak haklarında kanuni işlem yapılacaktır.

- Otuz beşinci madde: Birinci maddede belirtilen salgın hastalıkların muayenesi ve tedavisi istendiği zaman bu nizamnâme dairesinde olmaktadır. Tahaffuziye ve tathîrât-ı fenniyyenin uygulanması için heyet-i sıhhiye ve belediye tabiplerinin müsamaha göstermemeleri birinci defasında iki, tekrarında beş Osmanlı altını ve ikinci madde gereğince yapmaları gereken hastanın tecrit edilmesi hastalığın sirayetinin önlenmesi için vazifelerini yerine getirmeyenler için nakdi ceza alınacaktır. Ve bu müsamaha ve görevlerini yerine getirmemeleri sebebiyle vefat meydana gelmiş ise kanun dairesinde takibatı gerçekleştirilmek üzere evrak takibi gerçekleştirilerek kendilerine tevdi edilecektir.

- Otuz altıncı madde: Tebhîrhâne aleti ve edevatını uygun şekilde muhafaza etmeyen tebhîr ve tathîr olunacak eşyanın ve sûreti mevzûnda tebhîr ve tathîr emrine itina etmeyen ve yirmi beşinci madde de yazılı olan gerekli şeyleri mevcut bulundurmayan bir tebhîrhâneye müracaat eden kişilere ve tathîratını yerine getirdikleri mesken sahipleri ve ailelerine gerektiği şekilde davranmayan temizlik memurlarının maaşlarının birinci defa dört katı kesilecek ve dört defa bu durumu tekrar ederse her defasında katlanarak artacak ve dördüncü defadan sonra kayıtları silinecektir. Ve tathîr ettikleri eşyadan dikkatsizlikle tahrip ettiklerinin bedeli kendilerinden alınacaktır.

- Otuz yedinci madde: Emrâzı sâriye* vukûatını ihbar etmeyenler ile mahallelerin imamı, muhtarlar, bekçiler, odabaşılar ve tabiplerin verecekleri ilmi tavsiyeleri kabul etmeyen veyahut edipte ehemmiyet vermeyen alıp sattıkları eşyayı tebhîr ve tathîr ettirmeyen yorgancı ve koltukçu dükkânlarıyla kullandıkları yapağı ve pamuk temizliğine riayet etmeyen hallaçlar tathîrât-ı fenniye tâbî tutulan yenecek ve içilecek şeylerin satışında adı geçen dükkânlarda temizlik koşullarına itina etmeyen, tükürük hokkaları bulundurmayan odabaşılara birinci defada yirmi beşten ellîşer ve ikinci defasında ellîşerden yüz kuruşa kadar ceza alınacak ve bundan sonra her tekrarda yarım misli ceza alınacaktır. Dördüncü defaki hilaflarında ise münasip müddetle dükkânları hakkında kapatma kararı alınacaktır. Bu ceza, heyet-i sıhhiye ve belediye tabiplerinin verecekleri rapor üzerine Dersaadet'te Şehremâneti Meclisi'nce, illerde ve livada belediye meclislerince takdir ve tahsil edilecektir.

- Otuz sekizinci madde: Dersaadet'te Şehremâneti Heyet-i Sıhhiye Müfettişi Umumiliği, illerde ve sancaklarda sıhhiye müfettişleri tarafından usul-ü sıhhiye vukûatı, Umuru Sıhhiye ve tathîrât-ı fenniye her sene bitiminde mümkün olacak şekilde hastânelerden dahi birer nüsha alınarak Şehremâneti'ne takdim edilecek Heyet-i Sıhhiye Müfettişi'ne teslim edilecektir. Bu istatistikleri vaktiyle tanzim ve takdim etmeyen veyahut dikkatli şekilde davranmayan müfettişlerin birinci defada yarım ikinci defada tam bir aylık maaşları kesilecek ve üçüncü defada kayıtları silinecektir.

- Otuz dokuzuncu madde: Elde edilen nakit, Dersaadet Şehremâneti tarafından vukû bulan mesârif-i sıhhiyeye karşılık olarak kabul edilecektir. İllerde ve sancaklarda umuru malzeme-i sıhhiyeye sarf edilmek üzere belediye dairelerince birer defter hususi olarak kayıt edilerek belediye sandıklarında muhafaza altına alınacaktır. Her senenin sonunda meblağı muhassala-i cezainin miktarı açıklanarak Belediye Meclisi Heyeti tarafından onaylanan defterler vilâyât meclisi idaresine takdim edilecektir.

-Kırkıncı madde: Bu nizamnâmenin bütün hastânelerde, eczânelerde, Dersaadet'te, Şehremâneti ile belediye dairelerinin divanhânelerinde, vilayetlerde, sancaklarda ve belediye dairelerine çerçevesi bulundurulması gerekmektedir.

Umuru Sıhhiye'den

“HATİME (BİTİRMEK)”

Kırk birinci madde: Bu nizamnâmenin hükümleri Dersaadet'te belediye dairelerinin müdürlerinin nezâreti ve Heyet-i Sıhhiye Müfettişi Umumiyeliği vasıtasıyla Şehremâneti ve vilâyâtı ve livayı şahânedeki belediye daireleri vasıtasıyla icra ettirilecektir

* Bulaşıcı hastalık.

Emrâzı sâriye mazbatasını, muayene ve tedavi eden tabiplerin belediye dairelerine vermeleri mecburi olan ihbarnâme sûretidir.

Lazım olan mevad (maddeler) :

Marizin(hastalık sahibi)	bulunduğu	Daire-i belediye :
//	//	Semt :
//	//	Mahalle :
//	//	Sokak :

Tarihi bidayet (başlama) maraz (hastalığın başladığı tarih):

Teşhis-i nevi maraz :

İsim ve sanatı mariz Talebeden ise bulunduğu mektebin ve imkan-ı umumiye hizmetinden ise müstahdem olduğu dairenin ismi:

Sinni mariz :

Zükur ve inas:

Tarihi müşâhede :

Tabip imzası

1 Recep 324 ve 8 Ağustos 322 (21 Ağustos 1906)⁸⁴⁷

3.3.2 Aşı Nizamnâmesi⁸⁴⁸

Birinci madde: Devlet okullarında ve özel okullarda öğrenim gören bütün erkek ve kız şâkirdandan* çiçek hastalığı geçirenlerin dışındakilerin tamamı aşı olmak mecburiyetindedir. Çocuklar hangi kademedede olur ise olsunlar muhakkak aşılanacak ve aşısı tutmuş olanlara aşı şhadetnâmesi verilecektir. Yanında aşı şhadetnâmesi bulunmayanlar hiçbir sûretle okullara alınmayacaktır.

İkinci madde. Önceki maddede belirtilen şhadetnâmeler Daire-i Tıbbiye Mektebi tarafından düzenlenecek matbu evraklara yazılmak üzere ya hükümet-i seniyyece tayin

⁸⁴⁷ BOA, DH.MKT. 2611/ 34-1-8.

⁸⁴⁸ BOA, İ.KAN..1/30-2.

* (شاکردان) (Fars, şâkird ve çoğul eki -ân ile şâkirdân) Şâkirtler, öğrenciler, talebeler, çıraklar.

olunmuş aşıcılarından veyahut idare-yi tıbbiyece tabip ve cerrah ve icazetnâmeli aşıcılar tarafından aşıladıkları çocukların ismine mühürlü ve imzalı olarak verilecektir. Yanında matbu evrak bulunmayan tabiplerin adi kağıt üzerine yazacakları imzalı şهادetnâmeler de geçerli olacaktır.

Üçüncü madde: Devlet dairelerinde ilk defa görev alacak ve Medâris-i İlmiye'ye girecek olanların ve Asâkir-i Şâhâne ve zabtiye mesleğine girenlerin dahi aşıları bulunmaları mecburdur. Fırka ve redif efradından silah altına alınanlar, jandarma ve polis mesleklerine girmek isteyenlerden aşılı olmayanlar da mensup oldukları taburun tabibi tarafından aşılanıp yanlarına birer şهادetnâme verilecektir.

Dördüncü madde: Mekâtib-i umumiye ve hususiye yöneticileri ve müdürleri ve idarede görevli muallimlerinden işbu nizam hükümlerine aykırı olarak aşı şهادetnâmesi bulunmayan şakirdanı mektebe kabul edenlerden ceza kanununun iki yüz elli dördüncü maddesi⁸⁴⁹ gereğince nakdi ceza alınır.

Beşinci madde: Aşı ameliyatı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de muayenehânesi olan ve Dersaadet'te memur olan tabip, cerrah ve aşıcılar tarafından ücretsiz olarak yapılacaktır. Duruma göre senede iki üç defa her belediye dairesinde ayrıca geçici olarak aşıcılar tarafından aşılanmamış olanlar da ücret alınmadan aşılatırılıp ücretsiz olarak şهادetnâmeleri verilecektir. Taşrada aşı ameliyatı için memleket tabibi bulunmayan yerlere tayin olunan tabip ve aşıcılar görevlendirilmiştir.

Altıncı madde: Aşı ameliyatı için görevlendirilenlerin verecekleri şهادetnâmelere büyük ve küçük aşıladıkları bütün nüfusun isim ve şehirlerini ve numaralarını ve aşıladıkları tarih yazılacaktır. Ve evvelden aşılanmış olanların aşının tuttuğu belirtilerek şهادetnâmeler bedelsiz verilecektir.

Yedinci madde: Dersaadet'te ve vilayetlerde bu nizamnâmenin hükümlerinin tamamen yerine getirilip getirilmediğinin teftişi Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye verilmiştir.

Sekizinci Madde: Memurin-i mülkiye ve askeriye bu nizamnâmenin icrası konusunda dikkat etmeyenler kanunen mesul tutulacaktır.

Dokuzuncu madde: Bir vilayet, liva veya kasabada çiçek hastalığı zuhur ettiğinde hasta bulunan hanenin içindekilerin hepsi aşılanacaktır.

Onuncu madde: Vilayet, liva, kasaba ve nahiyelerde aşısız olanlar hakkında idarenin başındaki kişi mesul tutulacaktır.

On birinci madde: Ahali, bir çocuk doğduğundan itibaren altı ay zarfında o çocuğu aşılatmaya mecburdur.

⁸⁴⁹ Bkz. Ceza Kanunnâme-i Hümâyunu aynen kayıt. BOA, MVL.d.. 437 -22.

On ikinci madde: Her şehir, kasaba, nahiye ve karyelerde meydana gelen doğumları nüfus memurları vakit geçirmeksizin mensup oldukları meclis-i idaresine bildirecekler ve meclis-i idare tarafından tabip veyahut aşı memurlarına bildirilmesiyle çocukların aşılanmalarına dikkat edilecektir.

On üçüncü madde: Kazalar ile belediye tabibi, cerrah ve aşıcılar aşı ameliyatını ücretsiz olarak yapmaya mecburdur.

On dördüncü madde. Aşı ameliyatı birinci defa tesir etmezse tekrar edilir. İkinci defa yine tutmazsa üçüncü defa olarak tekrar yapılır.

On beşinci madde: Aşılanan çocuklar bir hafta sonra muayene edilerek aşıları tutmuş ise matbu şhadetnâmeleri doldurulup koçanı memur tarafından veyahut imam ve muhtar ile mühürlenir.

On altıncı madde: Aşılanan çocuklara verilmiş olan aşı şhadetnâmelerinin koçanları meclis-i idare memurları tarafından alınıp ellerine birer verilecektir.

On yedinci madde: Aşı şhadetnâmelerinin koçanları hükümeti mahalliye tarafından tasdiklenip mazbataları da aşı memurları ile belediye tabipleri tarafından Tıbbiye Nezâreti'ne gönderilecektir.

On sekizinci madde: Daha önce yazılmış şhadetnâmeler ile koçanlar Tıbbiye Nezâreti tarafından aşı müfettişliğine havale edilerek oraca tatbik olunduktan sonra senede bir defa tanzim edilecektir.

On dokuzuncu madde: Mecalis-i idare tarafından bir sene zarfında aşılanmış olanların ve dikkatsizlikten veya hastalıktan veyahut aşının tesirsiz kalmasından dolayı aşısız kalanların ve aşısız olarak diğer kasaba veya karyeden gelenlerin isimlerinin yazılı olduğu bir defter düzenlenerek Tıbbiye Nezâreti'ne gönderilecektir.

Yirminci madde: Aşı ameliyatı her beş senede bir defa tekrar edilecektir.

Yirmi birinci madde: Her sancağa dörder yüz kuruş maaşla birer aşıcı tayin edilecektir. Bunlara karyeleri dolaşması için her saat başına beş kuruş harcırah daire-i belediye tarafından verilecektir.

Yirmi ikinci madde: Bir kimsenin bulunduğu karye veya kasaba aşı memuru geldiği halde çocuğunu aşılatmayan kimseden hükümet-i mahalliye aracılığıyla yüz elli kuruş nakit ceza alınacaktır.

Yirmi üçüncü madde: Çiçek illetine tutulmuş olanlara değil de başkalarına aşı yapanlar hakkında iki yüz kuruştan bin kuruşa kadar nakit ceza verilecektir. Bu yapılandan dolayı zarar meydana gelirse haklarında gereken ceza ait oldukları mahkemelerce verilecektir.

Yirmi dördüncü madde: Hükümet memurları aşıcılara gerekli olan yardımı yapmaya mecburdur.

Yirmi beşinci madde: Dahiliye Nezâreti bu nizamnâmenin uygulanmasından sorumludur.

25 Şevval 311/ 19 Nisan 310/ 01 Mayıs 1894 .

Mevcut olan talimat hükümleri kafi görülmemekle bu babda Umûm-u Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezâreti'yle cereyan eden muhabere ve Meclis-i Tıbbiye Mekatibi ve Umumiye-i Sıhhiye'ce mütalaa üzerine yeniden tanzim edilen aşı nizamnâmesinin gönderildiği belirtilmiştir. Bu nizamnâmede aşı usulünün tatbikıyla teferruatlı olarak yirmi birinci maddesinde gösterildiği üzere her sancağa tayin olunacak aşıcılara verilecek dörder yüz kuruş maaşın ve karyelerde dolaştığı saat başına beş kuruş harcırahın miktarı senelik bir hayli akçe tutacağından ve bunun Hazine-i Celile'ye yükleneceğinden, bulundukları belediye varidatından ödenmesi ve yirmi birinci maddenin düzeltilerek yeni haliyle yürürlüğe girmesi gerektiği belirtilmiştir⁸⁵⁰.

3.3.3 Çiçek Aşısı Talimatı Sûreti⁸⁵¹

Birinci madde: Dersaadet'teki doğumları, imamlar ve muhtarlar aşı nizamnâmesinin on üçüncü maddesi⁸⁵² gereğince matbu evrak ile mensup olduğu müdürlerine haber vereceklerdir.

- Şehri
- Kazası
- Semt-i meşhuru
- Mahallesi
- Sokağı
- Hane numarası
- Çocuğun ismi
- Pederinin ismi
- Pederinin sanat veya memuriyeti
- Mezhebi
- Tarihi tevellüdü

⁸⁵⁰ BOA, i..KAN..1/30-3.

⁸⁵¹ BOA, DH.MKT. 836 / 12/2.

⁸⁵² Dersaadet ve taşrada her şehir, kasaba, nahiye ve karyede meydana gelen doğumları imam ve muhtarlar doğumdan itibaren bir ay zarfında matbu evraklar ile mensup oldukları daire-i belediye müdür ve reislerine haber vermeye mecburdur. Devair-i belediye reisi olmayan nahiye ve karyede doğum muhtarlar tarafından belirlenen süre zarfında mensup oldukları kazanın daire-i belediyesine haber verilir. (Bkz. Aşı Nizamnâmesi Sûreti, BOA, DH.MKT. 836 /12.)

İkinci madde. Dersaadet devair-i belediyesine haber verilen doğumların kaydına mahsus birinci maddedeki numune gereği defter tutulup aşı vaktinin geldiğinde bu defterde aşılınması lazım olan küçük çocuklara dair bir cetvel tanzim edilerek devair-i belediye müdürleri tarafından belediye tabiplerine veyahut aşı memurlarına verilecektir.

Üçüncü madde: Dersaadet devair-i belediye tabibiyle aşı memurları her üç ayda bir daire-i memuriyetleri dahilinde aşı ameliyatı olanların yazıldığı cetvel gereğince defter düzenlenip Tıbbiye Nezâreti'ne gönderilecektir.

- Dairesi
- Semt-i meşhuru
- Mahallesi
- Sokağı
- Hane numarası
- İsmi
- Sinni
- Pederinin ismi
- Pederinin sanat veyahut memuriyeti
- Mezhebi
- Tarih-i velâdeti
- Tarih-i telkihi
- Aşı memurunun ismi
- Tarih-i teftişi
- Müfettişin ismi
- Şehadetnâme numarası

Dördüncü madde: Dersaadet ve bilâd-ı selâse* bağlı kazalar ve nahiyeler için telkiyhânenen daimi seyyar aşıcılar tayin edilecektir. Aşı nizamnâmesinin sekizinci,⁸⁵³ dokuzuncu,⁸⁵⁴ on ikinci⁸⁵⁵ ve yirmi beşinci⁸⁵⁶ maddelerinde olduğu gibi ameliyat gerçekleştirilecektir.

* Üç belde (Eski idârî teşkilâtta İstanbul'un Eyüp, Galata ve Üsküdar semtleri.)

⁸⁵³ Kazalar ile devair-i belediye tabibi, cerrah ve aşıcılar aşı ameliyatını ücretsiz olarak yapmaya mecburdur. (Bkz.Aşı Nizamnâmesi Sûreti BOA, DH.MKT. 836 /12-2.)

⁸⁵⁴ Aşı ameliyatı birinci defa tesir etmezse ikinci defa tekrar edilecek o da tesir etmezse üçüncü defa tekrarlanacaktır. (Bkz.Aşı Nizamnâmesi Sûreti BOA, DH.MKT. 836 /12-2.)

⁸⁵⁵ Aşılanan çocukların bir hafta sonra muayeneleri yapılarak aşıları tutmuş ise matbu şehadetnâme koçanı memur tarafından veyahut imam, muhtar ve rüesâ-yı ruhâniye ile beraber mühürlenir. (Bkz.Aşı Nizamnâmesi Sûreti, BOA, DH.MKT. 836 /12-2.)

⁸⁵⁶ Dersaadet ve taşrada bu nizamnâmenin hükümlerinin yerine getirilip getirilmediği hakkında teftiş yapılması Tıbbiye-i Mülkiye'ye aittir. (Bkz.Aşı Nizamnâmesi Sûreti, BOA, DH.MKT. 836 /12-2.)

Beşinci madde: Aşı nizamnâmesinin üçüncü⁸⁵⁷ maddesi gereğince taşradaki ihbar evraklarına mahsus olmak üzere bu talimatın birinci ve ikinci maddelerinde yazılı olduğu gibi oraların devair-i belediyelerinde bir defter tutulacak ve aşı vaktinin geldiğinde bu defterde aşılınması gereken küçük çocuklara ve aşısız olarak bir kasaba veya karyeden diğerine gidenlere dair bir düzenleme devair-i belediye rüesası* tarafından belediye tabibi ve aşı memurlarına verilecektir.

Altıncı madde: Belediye tabipleri veya aşı memurları önceki madde gereğince kendilerine verilen cetvel üzerine senenin münasip vakitlerinde hudut dahilindeki aşı yapması için tayin edilen mahallerde aşı yapmaya mecburdur. Ancak ameliyatın telkihhiyece gerçekleştirileceğinin ahaliye ilanı ve ihtarı için gidecekleri nahiye müdürlerine haber verecekler ve ameliyatın gerçekleştirileceği tarihten sekiz veya yirmi beş gün müddetinde tekrar muayene ve aşı nizamnâmesinin on birinci⁸⁵⁸ maddesinde yazılı olduğu gibi şehadetnâme vereceklerdir.

Yedinci madde: Aşı bölgelerine ve aşı mükelleflerine ihtar olarak devair-i belediyesi ve daire-i belediyesi olmayan mahallerde hükümet-i mahalliye tarafından tayin gerçekleştirilecektir.

Sekizinci madde: Bir bölgede çiçek hastalığı ortaya çıkarsa Dersaadet'te daire-i belediye müdürleri Tıbbiye Nezâreti'ne ve taşrada daire-i belediye rüesasıyla kaymakam ve müdürlerin yakınında bulunan tabip ve aşı memuruna derhal haber verilecektir.

Dokuzuncu madde: Bir hanede çiçek illeti ortaya çıkarsa devair-i belediye tabibi ve aşı memuru marifetiyle çiçek hastalığına tutulanların evden çıkmasının önüne geçilerek bu kişilerin elbiselerinin ve eşyalarının kurallara uygun şekilde temizlenmesi sağlanır. (Bunlar ihtiyaç duyulursa yakılarak temizlenir). Hanede bulunanlar aşı nizamnâmesinin altıncı⁸⁵⁹ maddesi gereğince aşılacaktır. Ancak tabip ve aşı memuru olmayan kurâda çiçek hastalığına tutulanların tabip veya aşı memuru gelinceye kadar imamlar ve muhtarlar tarafından dışarı çıkmaları engellenecektir.

⁸⁵⁷ Devlet okulları ve özel okulların yöneticileri, esnaf ve kethüdaları (Sanat ve meslek erbâbının işlerine bakmak üzere esnaf arasından seçilip hükümet tarafından tâyin edilen kimse, kâhya), tatlıcı, han odabaşları bu nizamnâmenin hükümlerine aykırı olarak aşı şehadetnâmesi bulunmayanları adı geçen yerlere kabul ederlerse kendilerinden ceza kanununun iki yüz elli dördüncü maddesi gereğince nakdi ceza alınır. (Bkz. Aşı Nizamnâmesi Sûreti, BOA, DH.MKT. 836 /12.)

* (رؤساء) (Ar. re'is'in çoğul şekli rüesâ) reisler, başkanlar.

⁸⁵⁸ Aşı ameliyatında görevli olanların verecekleri şehadetnâmelerde büyük ve küçük aşıladıkları nüfusun; ismi, şöhretleri, numaraları, aşıladıkları tarih yazılacaktır. Daha evvel aşıladıklarının aşılarının tutuğu görülenlere de ücretsiz olarak şehadetnâmeleri verilecektir. (Bkz. Aşı Nizamnâmesi Sûreti, BOA, DH.MKT. 836 /12-2)

⁸⁵⁹ Vilayet, liva ve kasabada çiçek illeti ortaya çıkarsa içinde hasta bulunan hanedekiler aşılacaktır. Aşılandıktan sonra bu kişiler bir hafta müşahede altında tutulacaktır. (Bkz. Aşı Nizamnâmesi Sûreti BOA, DH.MKT. 836 /12.)

Onuncu madde: Bir mahalde çiçek illeti ortaya çıktığı zaman sekizinci madde gereğince haber vermeyen belediye müdür ve reisleri veyahut kaza ve nahiye kaymakam ve müdürleri haber üzerine hastalık çıkan bölgeye her ne sûretle olur ise olsun gitmeyen doktor ve aşı memuru hakkında kanuna uygun olarak ceza verilecektir.

On birinci madde: Dokuzuncu maddede yazıldığı gibi her ne sûretle olursa olsun uygulama yapmayan doktorlar ve aşı memurları iki ay memuriyetlerinden mahrum edilecektir. Şayet tekrar ederlerse görevlerinden alınacaklardır.

On ikinci madde: Uygun şekilde yapılmayan aşılar hakkında cezai işlem yapılacaktır.

On üçüncü madde: Gerek Dersaadet gerek taşra belediye müdürü ve reisleri lüzum görüldükçe Tıbbiye Nezâreti'nden aşı mayası, aşı kalemi (dolu), matbu aşı şhadetnâmesi talep edeceklerdir. Tıbbiye Nezâreti'nce talep edilen kalem vb. derhal mahallerine gönderilecektir. Aşı kalemi temininde gecikmeye sebep olanlar mesuliyet altında kalacaktır. Bu gecikme ile bir bölgede çocuklar aşısız kalır ve bu sebeple can kaybının yaşandığı tespit edilirse başkaca ceza düzenlenecektir.

On dördüncü madde: Tabip ve eğitim almış aşıcılar aşılacakların kollarını temizleyip steril hale getirdikleri alet ile telkih-i cederi ameliyatını (çiçek aşısı) gerçekleştireceklerdir. Ve bölge kuruduktan sonra pamuk ile sarıp hava ile teması kesilecektir. Kullanmış oldukları aletler, steril hale getirilmedikçe diğer hastalarda kullanılmayacaktır.

On beşinci madde: Çiçek aşısı olması gereken kişide emraz-ı cildiye* var ise o kişinin aşılama işlemi ertelenir. Ancak bu işlemin ertelenmesinin sebebi doktor raporu ile tespit edilmeli ve hastalık geçince çiçek aşısı yapılmalıdır.

On altıncı madde: Adı geçen iki maddede yazılı olan tedavi işlemini yapmayan tabip ve aşı memurlarından bir mecdiyeden* üç mecdiyeye kadar nakdi ceza alınacaktır.

On yedinci madde: Tabipler ve aşı memurlarından nizamnâme ve talimat gereğince nakdi cezaları, Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye kararı ile Tıbbiye Nezâreti'nce alınacaktır. Telkihâne-i Şâhâne'nin masraflarına karşılık Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye veznesine teslim edilecek ve gelir olarak kaydedilecektir. Kişilerden alınacak nakdi cezalar bölgelerindeki idare meclisinde kararı en büyük mülki memurun emriyle alınarak aşı memurlarının devair-i belediye varidatından ödenmesi yasalar çerçevesinde maaş ve harcırahlarına karşılık olmak üzere devair-i belediyeye bırakılacaktır.

* (امراض جلديه): Cilt hastalıkları.

* Sultan Abdülmecid tarafından 1844'te bastırılmış olan yirmi kuruş değerindeki gümüş sikke.

On sekizinci madde: Memûrin-i zabıta tabib ve aşî memurlarına icabı halinde teshilât* icrasına mecburdur. 14 Zilhicce 321/ 19 Şubat 319/ 02 Mart 1904*

3.3.4 Püskürtücülerden Dezenfeksiyona

ETABLISSEMENTS GENESTE, HERSCHER & C^o, Maison principale à PARIS, 40-42, rue du Chemin-Vert

PULVERISATEURS A DESINFECTION

(SYSTEME GENESTE & HERSCHER, BREVETS S. G. D. G.)
pour la désinfection des Murs, Cloisons, Planchers, Carrelages et Plafonds
ainsi que pour celle du Mobilier et des Peaux, Cuirs, Fourrures et Objets caoutchoutés
qui ne peuvent supporter l'action de la chaleur.

Ces appareils sont destinés à détruire, par la pulvérisation de liquides antiseptiques, tous les germes ou micro-organismes pathogènes, pouvant exister en cas de maladies transmissibles, sur les murs et le sol des Hôpitaux, Routes, Salles d'Hôpitaux, Gares, sur les parois des Navires, des Voitures affectées au transport des Malades, des Blessés et des Voyageurs, ainsi que dans les Boutiques, les Bûchers, etc., micro-organismes qui rendent dangereux le séjour ou la fréquentation de ces locaux.

La désinfection effectuée par ces appareils est réalisée par l'action de jets pulvérisés humectant les parois et même les tentures, sans les détériorer.

L'emploi de solutions antiseptiques exige des précautions toutes particulières, et on ne veut pas appauvrir ou détruire les solutions, ni détériorer les appareils.

Nos pulvérisateurs sont spécialement établis pour employer un agent supérieur entre tous, le sublimé, qui appliqué en solution pulvérisée à la dose de 1/4 pour 1000 doit être pulvérisé parmi tous les désinfectants.

Ce procédé ne détériore pas les objets traités. Toutefois, pour que rien n'échappe à la désinfection, il est utile que l'isolation soit un peu soignée.

D'autres motifs encore nous ont fait adopter comme agent antiseptique le composé qui porte le nom de Chlorol-Marye (1).

INSTRUCTION SUR LE FONCTIONNEMENT

Après avoir ouvert les deux robinets supérieurs, puis l'entonnoir E, (le tuyau de vidange V étant fermé), la solution antiseptique est introduite en E; puis on ferme tous les robinets. La pompe est alors prête à fonctionner après quelques coups de piston.

Dès que les deux robinets sont ouverts, le jet nébulisé s'échappe aussitôt du Pulvérisateur. On dirige ce jet sur les surfaces à désinfecter, de façon à les humecter bien uniformément. Il suffit pour maintenir la pression dans l'appareil, de faire manœuvrer le piston de temps en temps.

Quand l'opération est terminée, et si la pompe doit rester pendant un certain temps sans servir, ouvrir le tuyau de vidange V et perdre le liquide antiseptique restant dans l'appareil. Remplir ensuite ce liquide par de l'eau ordinaire et donner quelques coups de pompe pour laver l'appareil; enfin vider à nouveau celui-ci.

OBSERVATIONS. — Avoir bien soin de relier le robinet L (côté du liquide) au tuyau de caoutchouc latéral (caoutchouc rouge) du pulvérisateur et le robinet A d'air au tuyau de caoutchouc axial (caoutchouc gris). Avoir soin de maintenir gras le cuir du piston, par les moyens ordinaires. Pour cela il suffit de dévisser le chapeau du corps de pompe; sortir le piston pour le graisser au suif et le remettre en place.

(1) Le CHLOROL-MARYE est une solution alcoolisée de bichlorure de Mercure additionnée de Sulfate de Quinine. Ce produit agit comme Chlorol-Marye d'énergie particulière, combattant efficacement l'absorption accidentelle de liquide. Nous fournissons, sur demande, des flacons de Chlorol-Marye de manière à donner une solution en 1/4 de sublimé en versant le contenu d'un de nos flacons dans 15 litres d'eau, volume réservé à cet effet dans nos types courants de Pulvérisateurs à Désinfection (n° 4, 5, 13).

Prix : 4 fr. le Flacon.

ETABLISSEMENTS GENESTE, HERSCHER & C^o, Maison principale à PARIS, 40-42, rue du Chemin-Vert

TARIF DES PULVERISATEURS A DESINFECTION

DESSINS DES APPAREILS	DESIGNATION	PRIX en francs de Paris (sans emballage)	POIDS
	TYPE FB-0 Appareil à main (capacité 6 litres) à action directe pouvant être tenu par un homme ou un cheval.	120	10 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyau de caoutchouc enroulé d'une longueur totale de 2 mètres 50.	128	
	TYPE FC-1 Appareil à main sur socle en bois (capacité 12 litres).	300	32 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyau de caoutchouc enroulé d'une longueur totale de 4 mètres 50.	308	
	TYPE FD-6 Appareil à main sur socle en bois (capacité 12 litres).	346	32 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyau de caoutchouc enroulé d'une longueur totale de 4 mètres 50.	354	
	TYPE FB-4 Appareil à main (capacité 6 litres) à action directe pouvant être tenu par un homme ou un cheval.	225	28 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyau de caoutchouc enroulé d'une longueur totale de 4 mètres 50.	233	
	TYPE FB-14 Appareil à main (capacité 6 litres) à action directe pouvant être tenu par un homme ou un cheval.	250	47 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyau de caoutchouc enroulé d'une longueur totale de 4 mètres 50.	258	
	TYPE FB-14 Appareil à main (capacité 6 litres) à action directe pouvant être tenu par un homme ou un cheval.	266	47 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyau de caoutchouc enroulé d'une longueur totale de 4 mètres 50.	274	

NOTA. — Nous conseillons les longueurs de 4 mètres et 6 mètres de nos Chlorol-Marye, en raison de la portée de l'appareil. Toutefois, si l'on veut désinfecter une surface, il est préférable d'utiliser la longueur de 2 mètres 50 qui est fournie.

Plus valeur pour brevets spéciaux de transport avec démontage facile de l'appareil. — Remarque : à l'achat de 100 appareils, nous offrons gratuitement une pompe à désinfection, nous offrons également un flacon de Chlorol-Marye et un flacon de Sulfate de Quinine.

Même Nota que pour le Type N° 1 relativement à la longueur de la lance et des tuyaux.

Y.PRK.SH.00003.00049.006

Resim 3.1.3 Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu⁸⁶⁰

Bu püskürtücülerin, antiseptik sıvılar püskürterek mikropları yok etmesi amaçlanmaktadır. Bulaşıcı hastalıklar durumunda bulunabilecek tüm mikroplar veya patojenik mikroorganizmalar evlerin, okulların, hastâne odalarının, kışlaların duvarlarında ve zeminlerinde hasta, yaralı ve yolcuların taşınmasında görevlendirilen arabaların gemilerinin duvarlarında ve ahırlarda vb. yerel vakaların kalmasını veya katılımını tehlikeli hale getiren mikroorganizmalar de bu cihazlarla gerçekleştirilen dezenfeksiyon, püskürtme jetlerinin duvarlara ve hatta perdeler zarar vermeden nemlendirmeleri ile gerçekleştirilir. Solüsyonları zayıflatmak veya denatüre etmek veya cihazlara zarar vermek istemiyorsak, antiseptik solüsyonların kullanımı çok özel önlemler gerektirir. Püskürtücülerimiz, püskürtülmüş çözelti halinde uygulanan tüm yüce maddeler arasında üstün bir madde kullanmak üzere özel olarak kurulmuştur.

Püskürtücülerimiz, 1000'de ¼ dozda sprey çözeltisi olarak uygulanan ve diğer tüm dezenfektanlara tercih edilmesi gereken, diğerlerinden daha üstün bir solüsyon kullanmak için

* Kolaylık.

* Tarih 19 Şubat 1319 yazılmış, çeviri yapılmış 18 Şubat 1319 şeklinde olmalıdır.

⁸⁶⁰ BOA, Y..PRK.SH.. 3/49-21.

özel olarak tasarlanmıştır. Ancak hiçbir şeyin dezenfeksiyondan kaçmaması için çözeltinin biraz asidik olması faydalıdır. Bu işlem işlenen nesnelere zarar vermez.

3.3.4.1 Püskürtücülerin Çalıştırma Talimatı

Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazlarının kullanma metotları:

Üstteki iki musluk ve ardından huni E açıldıktan sonra (boşaltma borusu V kapalıdır), antiseptik çözelti E'ye verilir, ardından tüm musluklar kapatılır. Birkaç piston darbesinden sonra pompa çalışmaya hazırdır.

İki musluk açılır açılmaz püskürtücünden anında sisli jet çıkar. Bu jet dezenfekte edilecek yüzeylere eşit şekilde nemlendirilecek şekilde yönlendirilir. Böylece yüzeyler eşit şekilde nemlendirilir. Cihazdaki basıncı korumak için pompayı çalıştırmak yeterlidir.

İşlemler bittiğinde ve pompanın belirli bir süre kullanılmadan kalması gerekiyorsa, tahliye borusunu açın ve cihazda kalan antiseptik sıvıyı boşaltın. Daha sonra bu sıvıyı normal suyla değiştirin ve cihazı durulamak için birkaç kez pompalayın; son olarak tekrar boşaltın.

Gözlemler: 1 musluğunu (sıvı tarafı) püskürtücünün yan lastik hortumuna (kırmızı lastik) ve hava musluğunu aksel lastik hortuma (gri lastik) bağlamaya dikkat edin pompanın derisinin korunmasına dikkat edin. Piston derisini normal şekilde yağlayın. Bunu yapmak için, kapağı pompa gövdesinden sökün, pistonu çıkarın, dikkatlice yağlayın ve yerine takın.

3.3.4.1.1 Dezenfeksiyon Püskürtücülerin Fiyatı

Tip FB-0

Tek kişi tarafından taşınabilen ve çalıştırılabilen, doğrudan etkili hafif cihaz (kapasite 6 litre)

Aparatın mızrak ve hortumlarla birlikte toplam uzunluğu 2,50 metre olan mızraklı ve rulo kauçuk hortumlu cihazın Paris istasyonunda ambalajsız fiyatı: 120 Frank, ağırlığı: 10 kg

Kauçuk kanvas, toplam uzunluk 4 metre Paris istasyonunda ambalajsız fiyatı:128 Frank, ağırlığı: 10 kg

Tip FC-1

Ahşap bir kaide üzerine monte edilmiş kolla çalışan cihaz (kapasite 12 litre), mızraklı ve lastik hortumlu kanvas toplam uzunluğu 2 metre 50cm, Paris istasyonunda ambalajsız fiyatı: 200 Frank, ağırlığı: 32 kg

Mızrak ve hortumlarla birlikte kauçuk kanvas, toplam uzunluk 4 metre

Paris istasyonunda ambalajsız fiyatı: 208 Frank, ağırlığı: 32 kg

2 metre uzunluğunda büyük model fırlatıcı ve borular kauçuk kanvas, toplam uzunluk 4 metre

Paris istasyonunda ambalajsız fiyatı: 216 Frank, ağırlığı: 32 kg

Not: Menzili önemli ölçüde genişleten 4 metre ve 4,90 metre uzunlukları önerilmiştir. Ancak cihazın kesin talimatlarının bulunmaması nedeniyle yalnızca 2,50 metrelik uzunluk sağlanmıştır

Tip FD-6

Daha önce iki döner silindir üzerine monte edilmiş olanın aynısı ve çekiş kollu durdurma pedalı silindirlerin eklenmesi işlemi askıya bile almadan gerçekleştirilebilen taşımayı büyük ölçüde kolaylaştırır toplam uzunluğu 2 metre olan mızraklı ve kanvas içbükey borulu i cihazının fiyatı :225 Frank, ağırlığı: 28 kg

Toplam uzunluğu 4 metre olan mızraklı ve kanvas yakalı borularla birlikte cihazın fiyatı: 233 Frank, ağırlığı: 28 kg

Büyük boy modeli, 2 metre uzunluğunda ve bir boy kauçuk kanvas boru toplamı 4,90 metre Fiyatı: 241 Frank, ağırlığı: 28 kg

Sökme cihazlı özel taşıma el arabası için katma değer: 50 Frank, ağırlığı: 28 kg

N 1 tipi için mızrağınızın ve borularınızın uzunluğuna göre (lokomotif dezenfeksiyon genellikle arabacı koltuğunun arkasına kemerle sabitlenen 6 numaralı dezenfeksiyon püskürtücüsü ile donatıyoruz)

Tip FH-11

Yazın iki tekerlekli bir el arabası üzerine monte edilen cihaz (iki servis elemanı gerektiren geniş alanlar için kullanılan tip) toplam uzunluğu 2 metre 50 cm olan mızraklı ve lastik hortumlu cihazının fiyatı:250 Frank, ağırlığı:47 kg

Toplam uzunluğu 4 metre olan mızraklı ve lastik hortumlu i cihazının fiyatı: 258 Frank,

Büyük lensli model cihazın fiyatı 2 metre uzunluğunda ve toplam uzunluğu 4.90 olan kauçuk hortumlar: 266 Frank, ağırlığı:47 kg⁸⁶¹

Püskürtücüler mikropsuzlaştırma ve dezenfeksiyon işlemleri için sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca bulaşıcı hastalıkların bertaraf edilmesinde de çok önem taşıyan bu alet etüv aleti ile beraber çok amaçlı olarak kullanılmaktadır. Püskürtücüler hijyenik ortamlar sağlanması ve eşyaların steril hale getirilmesinde önemli role sahip olmuştur

⁸⁶¹ BOA, Y..PRK.SH.. 3/49-21.(Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu.)

SONUÇ

Teke Sancağı, Antalya Körfezi, Antalya Ovası ve Antalya ilinin arasında kalan bölge olup, bu bölgenin en önemli yerleşim birimi Antalya'dır. Antalya, sancağın merkezi konumundadır. Antalya en önemli yerleşim merkezi olmasının yanı sıra bir liman kenti olması hasebiyle de bölgenin en işlek yerlerindendir. Ticaretin gelişme gösterdiği bölge ilişkilerin yoğunluğu sebebiyle de devamlı olarak salgın hastalıkların tehdidi altında olmuştur.

Bu bağlamda XIX. yüzyılda Teke Sancağı'nda özellikle koleranın etkileri hissedilmiştir. Her ne kadar kolera dışında çiçek, frengi, cüzzam, tifo, tifüs ve dizanteri gibi diğer salgın hastalıklar da bu yüzyılda Teke Sancağı'nda devam etse de merkezde kolera olmuştur. Aynı durumu ülkenin geneli için de söylemek mümkündür. Zira Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın başlarında kolera hastalığı ile baş başa kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin coğrafi konumu itibariyle salgın hastalıklardan etkilenmemesi düşünülemezdi. Özellikle; tüccarlar, hacılar ve ordular aracılığıyla Osmanlı topraklarında kendisine yayılım alanı bulan salgın hastalıklar, ayrıca Osmanlı'da yaşanan siyasi ve ekonomik sıkıntılar, çok uzun süren savaşlar, akabinde kaybedilen topraklar sonrası yaşanan göçler de salgın hastalıkların yayılma hızının artmasına sebep olmuştur. Osmanlı'da hastalıkların sirayetini kolaylaştıran etmenlerin bir kısmı Teke Sancağı için de geçerli olmuştur.

XIX. yüzyılın sonları XX. yüzyılın hemen başlarında Teke Sancağı'nda en çok etkili olan hastalık kolera olmuştur. Veba ise XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi Teke Sancağı'nda da eski etkinliğini kaybetmiştir. XIX. yüzyılın sonlarında bölgede çiçek salgınları etkili olurken XX. yüzyılın başları az da olsa veba etkisini göstermiştir. Frengi, cüzzam, tifo ve dizanteri ise daha çok XIX. yüzyılın sonlarıyla beraber etkili olmuşlarsa da kolera ve çiçek hastalığı kadar etkili olmamışlardır. Bağlı olduğu Konya Vilayeti'nin kara Hac yolu güzergâhında olması, ayrıca limana sahip olması Teke Sancağı'nı salgın hastalıklara açık bir konuma getirmiştir. Akdeniz limanları ile ilişki içerisinde olması bölgeyi hastalıklar konusunda hassas bir duruma getirmekteydi. Başta Mersin ve İskenderun olmak üzere liman ve iskelelere uğrayan her gemi aynı zamanda bölgeye salgın hastalıkların da taşıyıcısı olmuştur.

Antalya Limanı da çok eski dönemlerden beri ticari ilişkilerde etkin rol oynamıştır. Anadolu'nun iç bölgelerinden ihraç edilen; madenler, hububatlar ve çeşitli kumaşlar buradan

Frenk memleketlerine gönderiliyordu. Ve yine aynı şekilde ihtiyaç duyulan mallar da Hindistan başta olmak üzere Mısır'dan veya Yemen'den bölgeye Antalya Limanı üzerinden getirtiliyordu. Bu hareketlilik de kuşkusuz salgın hastalıkların bölgeye taşınmasına sebep oluyordu. Zamanla ticari kapasitesini korumakta güçlük çekse de bölgenin belli oranda ticaretinin her daim devam etmesi ve muhacirlerin sevkیاتlarında da kullanılıyor olması bölgenin salgınlara karşı hassas durumunu devam ettirmesine neden olmuştur.

Osmanlı topraklarında; çiçek, verem, tifo ve tifüs ve diğer lokal hastalıklar daha eski dönemlerden beri etki alanına sahip olurken veba ve kolera XIX. yüzyılın ilk yarısı etkisini daha çok hissettirmiştir. Modern anlamda sağlık uygulamaları öncesinde Osmanlı toplumunun doğal refleksi hastalıklar karşısında daha çok geleneksel yöntemler kullanmak sûretiyle hastalıkları bertaraf etme yönünde olmuştur. Şifahâneler ve çeşitli hayır vakıfları aracılığıyla hastalıkların önü alınmak istense de konu salgın hastalıklara gelince bu bağlamda geleneksel yöntemlerle tedavilerin mümkün olmayacağı anlaşılmıştır. Tanzimat Dönemi ile beraber devlet yeni sağlık politikaları da geliştirmiştir. Bu dönemde taşraya da sağlık hizmetlerinin götürülüyor olması devletin halk sağlığı konusunda sorumluluk aldığının en önemli kanıtlarındandır. Tanzimat Dönemi ile sağlık tedbirlerinin özellikle devlet politikası olarak daha geniş alanlara da uygulanması ve yaygın hale getirilmesi hastalıkların gücünün kırılmasında etkin rol oynamıştır. Ne var ki hem nüfusun çok fazla artması hem savaşların daha yıkıcı ve büyük alanlarda etkisini göstermesi Osmanlı Devleti'ni salgın hastalıklar karşısında çok zor durumda bırakmıştır. Halkın yeterli derecede beslenememesi, hijyen konusunda da gerektiği kadar bilgiye sahip olmaması da olumsuz etkileriyle beraber salgın hastalıklarda da önemli artışlar meydana getirmiştir.

Veba hastalığının etkileri Teke Sancağı'nda XX. yüzyılın başında etkili olarak hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle merkezi olan Antalya'da 1900'lü yıllarda başlamıştır. 1905, 1906, ve 1908 yıllarında daha yoğun olmakla beraber hemen her yıl varlığını sürdürmüş ve Meşrutiyet sonrası (özellikle 1909) da adından az da olsa söz ettirmiştir. Antalya kadar olmasa da Kaş, Bucak ve Alanya ile bölgeye yakın olan Tefenni ve Burdur da veba hastalığından etkilenmiştir. Bölgeye müfettişler gönderilerek, kişilerin niçin bu tür hastalıklara yakalandıklarının araştırılması bu konuda detaylı raporlar hazırlanması ve bu raporlar çerçevesinde çalışmalar yapılması istenmiştir. Çeşitli yayılım alanına sahip olmakla beraber veba hastalığının özellikle bu dönemlerde kendisine daha çok uygun ortam oluşturabildiği yerler; bakkal dükkanları, hallaçlar, kahvehaneler ve fırınlar olmuştur.

Çiçek hastalığının Teke Sancağı'nda seyrine gelecek olursak, çiçek hastalığı özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında daha çok Alanya taraflarında kendisini hissettirmiştir. Bununla beraber yine Antalya, Finike, İstanos, Elmalı ve Konya'nın merkezi de çiçek hastalığı ile mücadele içerisinde olmuştur. Türkler çiçek aşısına daha aşına olduğu için bu hastalıktan gerçekleşen ölümler diğer hastalıklara göre daha aşağı seviyelerde kalabilmiştir. Modern manada aşının kullanılmaya başlanmasıyla beraber hastalıkta önemli düşüşler meydana gelmiş olmasına rağmen çiçek hastalığının Teke Sancağı'nda kesildiğini söylemek mümkün olmayacaktır.

Salgın hastalıkların etkilerini en aza indirmek için bazı tedbirler alınmıştır. Özellikle bölgeye karadan ve denizden giriş çıkışların kontrollü bir şekilde yapılması için karantinahâne ya da tahaffuzhâneler oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin karantina teşkilatını kurmasından çok kısa bir süre sonrasında Antalya ve Alanya'da hemen tahaffuzhâneler açılmıştır. Bu da bize bölgenin salgın hastalık taşımada ne denli kritik bir noktada olduğunu göstermektedir. Teke Sancağı'na salgınlar döneminde tabip atamaları yapılmış, gerekli ilaçlar gönderilmiştir. Antalya'ya salgın hastalıkların yayılmasında ve ilaçlamada kullanılmak üzere pülverizatör makineleri de gönderilmiştir. Bölgeye karantina tabipleri dışında diğer yardımcı görevliler; karantina memurları, tathirât-ı fenniye memurları vb. gönderilmiştir. Hastalık haberi alınır alınmaz hastalık olan bölgeye her türlü sıhhi ve maddi yardım devlet tarafından yapılarak hasta kişi ya da kişiler kordon altına alınmak suretiyle hastalığın sirayetinin önüne geçilmek istenmiştir. Bölgede salgın hastalıklarla mücadele kapsamında yeni hastânelerin ve eczâneleri inşası da gerçekleştirilerek, bu hastâneler için gerekli olan tabip ve diğer görevlilerin istihdamı konusunda da gerekli çalışmalar yapılmıştır. Harap olan tahaffuzhânelerin tamiri gerçekleştirilmiş tamiri mümkün olmayanlar yenilenmiştir.

Teke Sancağı'nda zuhur eden salgın hastalıklarla ilgili olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse;

- Devlet, bölgeye tabip ve diğer görevlileri göndermiştir. Konusunda uzmanlaşmış bakteriyolog gönderilmiştir.
- Hastalığa tutulan kişilerin tedavileri ücretsiz gerçekleştirilmiştir.
- Tedavi süreçlerinde dinsel ya da ırksal bir ayırım gözetmeksizin herkese tedavi imkanı sunulmuştur.
- Hastalık görülen bölge hemen kordon altına alınmıştır.

- Kordon altına alınan yerlerde işsiz kalan fakir halk için iâşe temini gerçekleştirilmiştir.
- Bölgeye giriş çıkışlarda salgın tehlikesine karşı, şüpheli bir durum ile karşılaşıldığı zaman şüphe duyulan hastalığın kuluçka zamanı hesaplanmak suretiyle 24 saat ila 40 gün arasında karantinada bekletme usulü gerçekleştirilmiştir.
- Karantinalar genel olarak 5 ya da 15 gün olarak uygulanmıştır.
- Görevleri sırasında tabiplere ve diğer görevlilere zorluk çıkarılmaması hususuna çok önem verilmiştir.
- Karantina uygulamaları esnasında, esas olanın görevlilere her türlü desteği vermek olduğuna dikkat çekilirken, şayet karantina uygulamalarına karşı çıkan veyahut zorlaştırmaya çalışan olursa haklarında cezai işlem uygulanacağı belirtilmiştir.
- Harap olan ve yıkılan karantinahâneler yenilenmiştir.
- Görevlerini büyük bir özveri ile gerçekleştiren tabiplere bu fedakarlıkları sebebiyle kolera madalyası takdim edilmiştir. Ayrıca görevlerinde yükselme ya da maaş arttırımı gibi ödüller de almışlardır.
- Yer yer karantina uygulamalarının usule uygun yapılmaması sebebiyle görevlilerin şikayet edildikleri de görülmüştür. (Dezenfekte işlemi esnasında gereken tedbirlerin alınmaması sonucu malzemelerin zarar görmesi vb.)
- Salgın hastalıkların engellenmesi adına şehrin temizlenmesi için bölgeye maddi destek sağlanmıştır.
- Hastâne ve hapis-hânelerin hijyen koşullarını sağlamaması sebebiyle özellikle veba hastalığının ara ara salgın haline geldiği rapor edilmiştir. Buna mukabil hastânelerin mümkün olan yerlerinin temizliği gerçekleştirilmiş vebalı hastalar için ayrı bir katta ayrı bir oda hazırlanmıştır.
- Hapishânelerde kalan mahkumların kolera salgın sırasında hastalığı atlatabilmeleri adına mahkumlara etli ve limonlu çorba verilmesi doktor tavsiyesi ile gerçekleştirilmiştir. Hastalık bertaraf oluncaya kadar devam edecek bu uygulamanın masrafı günlük 40 kuruş olarak belirlenmiştir.
- Bakkal, fırın, yorgancı, kahvehâne ve hamam gibi hastalığın çabuk yayılmasına zemin hazırlayan yerlerin hijyenine özen gösterilmesi hususuna dikkat çekilmiştir. Bu tip

yerlerin, belirli aralıklarla temizlenmeleri sağlanmış ve kireç ile badanaları yaptırılmıştır.

- Antalya'ya, Dimyat ve İskenderiye'den hususi olarak gemiler gelmekte ve bu gemilerden bölgeye odun, kömür ve kereste nakli gerçekleştirilmekteydi. Nakiller esnasında eşyalar taşınırken kullanılan çuvallar aracılığıyla da hastalık bulaşabildiğinden bu konuda de gerekli tedbirler alınmıştır. Özellikle malzemelerin yeni çuvallarla taşınmasına özen gösterilmiştir.
- Kayıt dışı çalışan eczâcılar belirlenerek haklarında işlem yapılmıştır.
- Kolera hastalığı esnasında hastâne yetersizliği sebebiyle 40 yataklı geçici hastâne kurulmuştur
- Frengi hastalığı için hastâne tesis edilmiş ve gerekli olan tabip ve diğer görevliler bölgeye gönderilmiştir.
- Çiçek hastalığı sırasında çok miktarda aşı kalemi bölgeye gönderilmiştir. Aşıların sağlıklı şekilde uygulanabilmesi için gerekli sayıda aşı memuru da bölgede görevlendirilmiştir.
- Koleranın şiddetlendiği 1894 yılının kış aylarında hastalığın ciddi boyutlara ulaşması sebebiyle Antalya'nın içinde 7 tabip teftiş yaparak gerekli tedavileri uygulamışlardır.
- Civar yerlerde çıkan kolera salgını ve diğer tedbirler sebebiyle Teke Sahili'nde dolaşması ve sahil şeridinin güvenliğinin sağlanmasında kullanılmak üzere Karakol Vapuru'nun görevlendirilmesi hususu gündeme gelmiştir.
- Adana'ya yerleştirilmek üzere gönderilen Çerkes muhacirlerin, Adana'da kolera salgını olması nedeniyle Antalya'ya sevkleri gerçekleştirilmiştir. Adana'da salgın devam ettiği için bu kişilerin geri gönderilmeyip mahalli ve merkezi yönetimin devamlı iş birliği neticesinde, en uygun şekilde bölgede iskanları gerçekleştirilmiştir.
- Halk yetkililer tarafından hastalıklara karşı uyarılmış, hastalığın önemi anlatılmış ve salgınların hafife alınmaması gerektiği belirtilmiştir. Hastalıklar karşısında halkın nasıl davranması gerektiğine dair bilgilendirmeler yapılmıştır. En önemlisi hastalığın zuhur etmesi üzerine hiç vakit kaybetmeden yetkililere haber vermektir. Bu sayede en kısa sürede gereken tedbirlerin alınabilmesi sağlanmıştır.

- Hastalıktan vefat edenlerin defin işlemleri konusunda çok dikkat edilmiş ve karantinahâne mahalline cenaze definleri kesinlikle yasaklanmıştır.

Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti için birçok yeniliğin toplum hayatına girdiği dönem olarak farklı bir yerdedir. Bu bakımdan bu dönem sağlık alanında önemli yeniliklerin yapıldığı ve modern yöntemlerin kullanıldığı bir dönem olarak anılmaktadır. Bütün bu yenilikler XIX. yüzyıl boyunca yenileşme çabalarıyla beraber kendisini toplumun her alanında hissettirmiştir. Hemen hemen her alanda düalizmin yaşandığı bu dönemde yeni reformların eski alışkanlıklar ya da düşünce yapısıyla çatışabilmesi sebebiyle reformların toplumun her kesiminde aynı coşkuyla karşılandığını söylemek mümkün olmamıştır. Özellikle sağlık alanında yapılan çalışmaları ve uygulamaları hayata geçirmek düşünüldüğü kadar kolay değildi, bu sebeplerle karantinanın da uygulanması hususunda zorluklar yaşanmıştır. Halkın koyulan kurallara harfiyen uyduğunu söylemek pek de doğru olmayacaktır. Karantinanın uygulanması hususunda tek zorluk bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Salgın hastalıklara karşı alınan tedbirler ve bu çerçevede hastalıkla mücadele edilen yerlere gönderilen sağlık ekipleri ve doktorlar için devlet adına çok büyük bir bütçe ayrılması gerektiği ve karantina uygulamalarının da devlet için çok büyük harcama kalemlerinden olması da yine tedbirlerin uygulanmasını zorlaştıran etmenler arasında olmuştur.

Teke Sancağı için de durum çok farklı olmamıştır. Bölgenin tahsisatının yeterli düzeyde olmaması tabiplerin ve karantina görevlilerinin maaş ve harcırahlarının hazineinden karşılanması ihtiyacını doğururken hazineinden bu tür konularda gereken yardımlar büyük ölçüde yapılmaya çalışılsa da bunların yeterli olmadığı aşıkardır. Zira Osmanlı Devleti XIX. ve XX. yüzyıllarda pek çok alanda olduğu gibi ekonomik alanda da büyük sıkıntıların yaşandığı bir dönemden geçmekteydi. Bütün bu zorluklara rağmen, Teke Sancağı, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında salgınlarla mücadele içerisinde devam ederken çok kısa süreler dışında her zaman tabip ve sağlık personelinin istihdamının yapıldığı, karantinahâneler ve tehaffuzhânelerin kurulduğu ve bu düzenin devamının sağlanmaya çalışıldığı bir bölge olmuştur.

Devletin bölgenin ihtiyacı olan tabip ve sağlık ekipleri için gereken maddiyatın karşılanması amacıyla başka tedbirler aldığı da görülmektedir. Belediyenin gelirlerinin sıhhi tedbirler almada yeterli olmamasından dolayı bölgede yer alan; Alanya, Ermenek, Bozkır ve Akseki taburlarının iskelelerinin bulunması sebebiyle bu iskelelerden Mısır bölgesine sevkiyatı gerçekleştirilen odunlarından kantar başına kantar resminin alınması gündeme gelmiştir ve bu parayla bölgeye; bir tabip, bir eczâcı ve iki hademe istihdam edilebilmesi ve küçük bir hastâne

yapılması hususları da 1898’de Teke Sancağı’nda karantina giderlerinin karşılanabilmesi adına devletin ortaya koyduğu çözümler arasındadır.

Bölgede zaman zaman tabip ve diğer tıbbi konularda sorun yaşanmasına rağmen Teke Sancağı büyük oranda bu tür konularda ihtiyacının görece daha iyi sağlandığı bölgelerden birisi olmuştur. Bölgeye gönderilen tabip ve görevliler özveri ile çalışmışlardır. Mösyö Herş, Bibridis Efendi, Halil Efendi, Yorgaki Efendi, Macaraki Efendi, Besim Farahi Efendi, Pol Alanyan Efendi, Tabip Yüzbaşı Ahmed Vefik Efendi, Luka Efendi, Mösyö Markil, Vasıf Efendi, Mehmet Ali Efendi, vb. tabipler ve diğer sağlık görevlileri bölgede hüsn-i hizmetlerinden dolayı onore edilmişlerdir.

Sihhi tedbirlerin daha fazla alındığı, ilaca ve aşıya ulaşımın biraz daha kolay olduğu bu dönemde sağlık alanında yapılan çalışmalar büyük ölçüde olumlu sonuçlarını göstermiştir. Öyle ki önemli bir liman şehri olması hasebiyle maruz kalınan büyük salgınlar karşısında karantina ve sağlık tedbirlerinin de uygulanmasıyla beraber bölgede salgınların kontrolünde kısmi olsa da başarı sağlanmıştır. Her ne kadar salgınlar kontrol altına alınmaya çalışılsa da bölgenin sosyo-ekonomik yapısı ve coğrafi konumu sebebiyle bölgede salgın hastalık tehdidi uzun süreler varlığını devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

A) T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümâyûn Kalemi Defterleri (A.}DVN.)

A.}DVN. 1/73, 7 Şevval 1258 (11 Kasım 1842).

A}DVN., 23/79, 26 Rebûlevvel 1263 (14 Mart 1847).

A.}DVN. 67/47, 9 Cemâziyelevvel 1267 (12 Mart 1851).

A.}DVN. 76 /77, 18 Cemâziyelâhir 1268 (9 Nisan 1852).

Sadâret Mütferrik Evrakı. (A.}M...)

A.}M... 6/80, 03 Şevval 1265 (22 Ağustos 1849).

Sadâret Mektûbî Kalemi (A.} MKT.)

A.}MKT.59/53, 5 Safer 1263 (23 Ocak 1847).

A.}MKT. 95/90, 11 Şevval 1263 (22 Eylül 1847).

Sadâret Mektûbî Kalemi Deâvî Evrakı (A.}MKT.DV.

A.}MKT.DV.. 82 /1, 16 Zilkâde 1271 (31 Temmuz 1855).

A.}MKT.DV.4/87, 6 Zilhicce 1262 (25 Kasım 1846).

Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (A.} MKT. MHM)

A.}MKT.MHM. 112/66, 23 Şevval 1273 (16 Haziran 1857).

A.}MKT.MHM. 156/91, 20 Şevval 1275 (23 Mayıs 1859).

A.}MKT.MHM. 217 /75, 24 Şevval 1277 (5 Mayıs 1861).

A.}MKT.MHM. 386/42, 25 Safer 1284 (28 Haziran 1867).

A.}MKT.MHM. 557/29, 22 Rebûlevvel 1325 (05 Mayıs 1907).

A.}MKT.MHM. 3/48, 14 Rebûlâhir 1264 (20 Mart 1848).

A} MKT.MHM, 50/69, 9 Safer 1269 (22 Kasım 1852).

A.}MKT.MHM. 190/65, 17 Muharrem 1277 (05 Ağustos 1860).

A.}MKT.MHM. 192/51, 3 Safer 1277 (21 Ağustos 1860).

A.}MKT.MHM. 225/82, 05 Muharrem 1278 (13 Temmuz 1861).

A.}MKT.MHM. 229/42, 27 Muharrem 1278 (4 Ağustos 1861).

A.}MKT.MHM. 324/ 74 ,9 Ramazan 1281 (5 Şubat 1865).

A.}MKT.MHM. 327/58, 29 Şevval 1281 (27 Mart 1865).

A.}MKT.MHM. 363/36, 13 Cemâziyelevvel 1283 (23 Eylül 1866).

- A.}MKT.MHM. 363/37 ,13 Cemâziyelevvel 1283 (23 Eylül 1866).
- A.}MKT.MHM. 363/85, 19 Cemâziyelevvel 1283 (29 Eylül 1866).
- A.}MKT.MHM.410/3, 16 Safer 1285 (08 Haziran 1868).
- A.}MKT.MHM. 553/40, 3 Rebûlevvel 1312 (04 Eylül 1894).
- A.}MKT.MHM. 554/73, 15 Cemâziyelevvel 1312 (14 Kasım 1894).
- A.}MKT.MHM. 555/20, 14 Cemâziyelâhir 1312 (13 Aralık 1894).
- A.}MKT.MHM., 564/4, 8 Zilhicce1312 (2 Haziran 1895).
- A.}MKT.MHM. 565/1 , 15 Safer 1313 (07Ağustos 1895).
- A.}MKT.MHM. 565/15, 12 Rebûlevvel 1313 (2 Eylül 1895) .
- A.}MKT.MHM. 578 /24, 29 Safer 1317 (9 Temmuz 1899).
- A.}MKT.MHM. 586/11, 29 Cemâziyelâhir 1321 (22 Eylül 1903).
- A.}MKT.MHM. 569/1, 14 Cemâziyelevvel 1323 (17 Temmuz 1905).
- A.}MKT.MHM. 569/3, 7 Ramazan 1323 (5 Kasım 1905)
- A.}MKT.MHM. 569/8, 8 Recep 1324 (28 Ağustos 1906).
- Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir (A.}MKT.NZD.)
- A.}MKT.NZD. 234/76(H/10 M 1274/M/31 Ağustos 1857).
- A.}MKT.NZD. 321/ 83, 01 Safer 1277 (19 Ağustos 1860).
- A.}MKT.NZD. 360/6, 3 Muharrem 1278 (11Temmuz 1861).
- A.}MKT.NZD. 360/ 6, 21 Muharrem 1278 (29 Temmuz 1861).
- Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM)
- A.}MKT.UM.. 1037 32, 8 Safer 1285 (31 Mayıs 1868).
- A.}MKT.UM.. 1654/33, 2 Cemâziyelâhir 1297 (12 Mayıs 1880).
- A.}MKT.UM.. 84 87, 22 Muharrem 1268 (17 Kasım 1851).
- A.}MKT.UM.. 84/87,22 Muharrem 1268 (17 Kasım 1851).
- A.}MKT.UM.191/86, 2 Şaban 1271 (20 Nisan 1855).
- A.}MKT.UM.215/19, 29 Safer 1272 (10 Kasım 1855).
- A.}MKT.UM.215/19, 29 Safer 1272 (10 Kasım 1855).
- A.}MKT.UM.. 513/ 90, 2 Cemâziyelevvel 1278 (5 Kasım 1861).
- A.}MKT.UM.. 652/79, 19 Şevval 1279 (09 Nisan 1863).
- A.}MKT.UM.. 652/79 , 19 Şevval 1279 (9 Nisan 1863).
- A.}MKT.UM.. 653/ 60, 22 Şevval 1279 (12 Nisan 1863).
- A.}MKT.UM.. 868 /27, 7 Rebûlâhir 1282 (28 Ekim 1865).
- A.}MKT.UM.. 1612 /39, 24 Muharrem 1296 (18 Ocak 1879).
- A.}MKT.UM.. 1873/ 01,10 Rebûlâhir 1308 (23 Kasım 1890).

A.}MKT.UM.. 1873/3, 10 Rebûlâhir 1308 (23 Kasım 1890).

A.}MKT.MHM. 569/10 , 11 Recep 1324 (31 Ağustos 1906).

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO)

BEO 1147/ 85973, 06 Safer 1316 (26 Haziran 1898).

BEO 108/8097, 29 Rebûlâhir 1310 (20 Kasım 1892)

BEO 129/ 9628, 06 Cemâziyelâhir 1310 (26 Aralık 1892).

BEO 266 - 19876 (H-13-02-1311/M-26 Ağustos 1893).

BEO 312 /23354, 5 Cemâziyelevvel 1311 (14 Kasım 1893).

BEO 446/33421, 27 Muharrem 1312 (31 Temmuz 1894).

BEO 685/51347, 3 Rebûlâhir 1313 (21 Kasım 1895).

BEO 709/53105, 9 Cemâziyelâhir 1313 (27 Kasım 1895).

BEO 1090/81718, 20 Şevval 1315 (14 Mart 1898).

BEO 1117/83743, 7 Zilhicce 1315 (29 Nisan 1898).

BEO. 1157/ 86769, 24 Safer 1316 (14 Temmuz 1898).

BEO 1342/100611, 10 Rebûlevvel 1317 (19 Temmuz 1899).

BEO 2130/159704, 6 Cemâziyelevvel 1321 (31 Temmuz 1903).

BEO 2456/184176, 22 Ramazan 1322 (30 Kasım 1904).

BEO 2633 /197429, 29 Cemâziyelevvel 1323 (1 Ağustos 1905).

BEO 2661/199542, 9 Recep 1323 (9 Eylül 1905).

BEO 2674/200531, 26 Recep 1323 (26 Eylül 1905).

BEO 2713/203428, 6 Şevval 1323 (4 Aralık 1905).

BEO 2930/219718, 28 Şaban1324 (17 Ekim 1906).

BEO 3039/227857, 9 Rebûlevvel 1325 (22 Nisan 1907).

BEO 3164/237254, 4 Ramazan 1325 (10 Ekim 1907).

BEO 3276/245656, 20 Safer 1326 (24 Mart 1908).

BEO 3371/252762, 12 Recep 1326 (10 Ağustos 1908).

Cevdet Evkaf (C.EV)

C..EV.. 24/1196, 21 Muharrem1253(27 Nisan 1837).

Cevdet Sıhhiye (C..SH..)

C..SH.. 6/258, 29 Safer 1256 (2 Mayıs 1840).

C..SH.. 20/979, 29 Zilhicce 1255 (4 Mart 1840).

C..SH.. 21/1038, 6 Recep 1256 (3 Eylül 1840).

C..SH.. 27/1341, 29 Safer 1257 (2 Nisan 1841).

C..SH..2/74, 09 Muharrem 1259 (9 Şubat 1843).

- C..SH.. 5/243, 14 Muharrem 1259 (14 Şubat 1843).
- C..SH.. 26/1266, 28 Ramazan 1263 (9 Eylül 1847).
- C.SH..19/943, 15 Muharrem 1267 (20 Kasım 1850).
- Cevdet Maliye (C.ML..)
- C.ML../744/30313, 29 Zilhicce 1260 (9 Ocak 1845).
- Cevdet Dahiliye (C..DH..)
- C..DH.. 253/12629, 29 Rebîülâhir 1260 (18 Mayıs 1844).
- Hukuk Müşavirliği Kalemî (DH.HMŞ.)
- DH. HMŞ.11/15, 2 Rebîülevvel 1324 (26 Nisan 1906).
- Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umûmiye Ekleri (DH.İ.UM.EK.)
- DH.İ.UM.EK.52/2, 18 Şaban 1337 (19 Mayıs 1919).
- Dahiliye Nezâreti Kalem/i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS.)
- DH.KMS./52/43, 16 Şevval 1337 (15 Temmuz 1919).
- Dahiliye Mektûbî Kalemî (DH.MKT.).
- DH.MKT. 1360/36, 14 Zilkâde 1303 (14 Ağustos 1866).
- DH.MKT. 1373/125 , 24 Muharrem 1304 /23 Ekim 1886)
- DH.MKT. 1437/62- 18 Zilkâde 1304 (8 Ağustos 1887).
- DH.MKT. 1443/105 , 15 Z zilhicce 1304 (4 Eylül 1887).
- DH.MKT. 1483/72 , 24 Cemâziyelevvel 1305 (7 Şubat 1888).
- DH.MKT. 1577/111, 20 Rebîülâhir 1306 (24 Aralık 1888).
- DH.MKT. 1578/47, 21 Rebîülâhir 1306 (25 Aralık 1888).
- DH.MKT. 1754/79 , 8 Muharrem 1308 (24 Ağustos 1890).
- BOA, DH.MKT. 1797/107, 25 Cemâziyelevvel 1308 (6 Ocak 1891).
- DH.MKT. 1810/50 , 8 Recep 1308 (17 Şubat 1891).
- DH.MKT. 133/26, 3 Rebîülevvel 1311 (14 Eylül 1893).
- DH.MKT. 161/7, 21 Rebîülâhir 1311 (01 Kasım 1893).
- DH.MKT. 352/31,13 Ramazan 1312 (10 Mart 1895).
- DH.MKT. 2069/75, 30 Zilkâde 1312 (25 Mayıs 1895).
- DH.MKT. 148/5, 29 Safer 1313/(21 Ağustos 1895).
- DH.MKT. 390/41, 4 Muharrem 1313 (27 Haziran 1895).
- DH.MKT. 1581/89, 3 Cemâziyelevvel 1306 (5 Ocak 1889).
- DH.MKT. 1686/37, 9 Cemâziyelevvel 1307 (1 Ocak 1890).
- DH.MKT. 1695/14, 13 Cemâziyelâhir 1307 (4 Şubat 1890).
- DH.MKT. 1782/117, 6 Rebîülâhir 1308 (19 Kasım 1890).

- DH.MKT. 1783/44 , 9 Rebîülâhir 1308 (22 Kasım 1890).
- DH.MKT. 1784/24 , 11 Rebîülâhir 1308 (24 Kasım 1890).
- DH.MKT. 1785 /89/,14 Rebîülâhir 1308 ,27 Kasım 1890).
- DH.MKT. 1785/3, 13 Rebîülâhir 1308 (26 Kasım 1890).
- DH.MKT. 1798/55 , 27 Cemâziyelevvel 1308 (8 Ocak 1891).
- DH.MKT. 1810/50 , 8 Recep 1308 (17 Şubat 1891).
- DH.MKT. 1884/ 9, 27 Rebîülevvel 1309 (31 Ekim 1891).
- DH.MKT. 1893 /112, 22 Rebîülâhir 1309 (25 Kasım 1891).
- DH.MKT. 1906 /60 , 28 Cemâziyelevvel 1309 (30 Aralık 1891).
- DH.MKT. 1989/113 , 27 Muharrem 1310 (21 Ağustos 1892).
- DH.MKT. 2053/93 ,2 Safer 1310 (26 Ağustos 1892).
- DH.MKT. 2046 /101 , 11 Recep 1310 ,29 Ocak 1893).
- DH.MKT. 161/7, 21 Rebîülâhir 1311 (1 Kasım 1893).
- DH.MKT. 278 /57, 4 Rebîülevvel 1312 (5 Eylül 1894).
- DH.MKT. 300/9 ,25 Rebîülâhir 1312 (26 Ekim 1894).
- DH.MKT. 319/23, 18 Cemâziyelâhir 1312 (17 Aralık 1894).
- DH.MKT. 319/26/23 , 18 Cemâziyelâhir 1312 (17 Aralık 1894).
- DH.MKT. 320/37, 20 Cemâziyelâhir 1312 (19 Aralık 1894).
- DH.MKT. 322 /22 ,24 Cemâziyelâhir 1312 (23 Aralık 1894).
- DH.MKT. 324 /30 , 28 Cemâziyelâhir 1312 (27 Aralık 1894).
- DH.MKT. 327/32 , 5 Recep 1312 (2 Ocak 1895).
- DH.MKT. 327/24, 5 Recep 1312 (2 Ocak 1895).
- DH.MKT. 327/37, 5 Recep 1312 (2 Ocak 1895).
- DH.MKT. 329/18 ,10 Recep 1312 ,(7 Ocak 1895).
- DH.MKT. 330/74, 13 Recep 1312 (10 Ocak 1895).
- DH.MKT. 335/41, 24 Recep 1312 (21 Ocak 1895).
- DH.MKT. 335/78, 25 Recep 1312 (22 Ocak 1895).
- DH.MKT. 336/9, 26 Recep 1312 (23 Ocak 1895).
- DH.MKT. 340/9, 7 Safer 1312 (10 Ağustos 1894).
- DH.MKT. 351/19, 7 Ramazan 1312 (04 Mart 1895).
- DH.MKT. 374 /62, 18 Zilkâde 1312 (13 Mayıs 1895).
- DH.MKT. 397/51, 21 Muharrem 1313 (14 Temmuz 1895).
- DH.MKT. 434/50, 6 Rebîülâhir 1313 (26 Eylül 1895).
- DH.MKT. 439/37, 18 Rebîülâhir 1313 (8 Ekim 1895).

- DH.MKT.327/33, 5 Recep 1312 (2 Ocak 1895).
- DH.MKT. 2101/45, 18 Rebûlâhir 1316 (5 Eylül 1898).
- DH.MKT. 2107/137 , 3 Cemâziyelevvel 1316 (19 Eylül 1898).
- DH.MKT. 2113/100, 20 Cemâziyelevvel 1316 (6 Ekim 1898).
- DH.MKT. 2119/82, 2 Cemâziyelâhir 1316 (18 Ekim 1898).
- DH.MKT.2150/85, 6 Şaban 1316 (22 Aralık 1898).
- DH.MKT. 2220/12 , 29 Safer 1317 (9 Temmuz 1899).
- DH.MKT. 2205/34, 9 Muharrem 1317 (20 Mayıs 1899).
- DH.MKT. 2211/12 ,5 Safer 1317 (15 Haziran 1899).
- DH.MKT. 2214 /88, 15 Safer 1317 (25 Haziran 1899).
- DH.MKT.2343/146/1, 11 Muharrem 1318/M-11 Mayıs 1900).
- DH.MKT. 2359/63,15 Safer 1318 (14 Haziran 1900).
- DH.MKT. 2407/80, 1 Cemâziyelâhir 1318 (26 Eylül 1900).
- DH.MKT. 2410/90, 8 Cemâziyelâhir 1318 (3 Ekim 1900).
- DH.MKT. 2429/47, 25 Recep 1318 (18 Kasım 1900).
- DH.MKT. 2459/33, 18 Zilkâde 1318 (9 Mart 1901).
- DH.MKT. 2464 /13, 30 Zilkâde 1318 (21 Mart 1901).
- DH.MKT. 1833/2, 7 Şevval 1308 (16 Mayıs 1891).
- DH.MKT. 2489/74, 7 Safer 1319 (26 Mayıs 1901).
- DH.MKT. 2526/110, 13 Cemâziyelevvel 1319 (28 Ağustos 1901)/1.
- DH.MKT. 2536/101, 13 Cemâziyelâhir 1319 (27 Eylül 1901).
- DH.MKT. 2554/20, 27 Recep1319 (9 Kasım 1901).
- DH.MKT. 2591/16, 12 Zilkâde 1319 (20 Şubat 1902).
- DH.MKT. 535/27, 29 Rebûlevvel 1320 (6 Temmuz 1902).
- DH.MKT. 539/28, 4 Rebûlâhir 1320 (19 Temmuz 1902).
- DH.MKT.577/70, 10 Cemâziyelâhir 1320 (14 Eylül 1902).
- DH.MKT. 702/65 , 7 Safer 1321 (5 Mayıs 1903).
- DH.MKT. 718/11, 7 Rebûlevvel 1321 (3 Haziran 1903).
- DH.MKT. 836/12, 13 Muharrem 1322 (30 Mart 1904).
- DH.MKT. 1072/53, 2 Recep 1322 (12 Eylül 1904).
- DH.MKT. 911/61, 19 Ramazan 1322 (27 Kasım 1904).
- DH.MKT. 986/50, 12 Cemâziyelevvel 1323 (15 Temmuz 1905).
- DH.MKT. 989/3 , 15 Cemâziyelevvel 1323,(18 Temmuz 1905).
- DH.MKT. 997/16, 12 Cemâziyelâhir 1323 (14 Ağustos 1905).

- DH.MKT. 1118/4 ,7 Recep 1324 (27 Ağustos 1906).
- DH.MKT. 2611/34, 17 Ramazan 1324 (4 Kasım 1906).
- DH.MKT. 1198/4, 3 Safer 1325 (18 Mart 1907).
- DH.MKT. 1206/33, 10 Ramazan 1325 (17 Ekim 1907).
- DH.MKT. 1292 /27, 12 Safer 1326 (16 Mart 1908).
- DH.MKT. 1274/13, 2 Recep 1326 (31 Temmuz 1908).
- DH.MKT. 2639 /40, 29 Ramazan 1326 (25 Ekim 1908).
- DH.MKT.2700/69, 12 Zilhicce 1326 (5 Ocak 1909).
- DH.MKT.2702/89, 16 Zilhicce 1326 (9 Ocak 1909).
- DH.MKT. 2721/27, 5 Muharrem 1327 (27 Ocak 1909).
- DH.MKT. 1295 /1, 18 Şaban 1326 (31 Temmuz 1909).
- DH.MKT. 2888 /16, 13 Recep 1327 (31 Temmuz 1909).
- DH.MKT. 2893/27, 19 Recep 1327 (6 Ağustos 1909).
- DH.MKT. 2899/57, 27 Recep 1327 (14 Ağustos 1909).
- DH.MKT. 1823 /8, 16 Zilhicce 1327 (29 Aralık 1909).
- DH.MKT.2803/20, 14 Rebûlâhir 1327 (5 Mayıs 1909).
- Dahiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ.)
- DH.MUİ. 9/34, 28 Muharrem 1327 (14 Eylül 1909).
- DH.MUİ. 20/20, 22 Ramazan 1327 (7 Ekim 1909).
- DH.MUİ., 4-2/66, 30 Ramazan 1327 (15 Ekim 1909).
- DH.MUİ. 36/27, 08 Zilkâde 1327 (21 Kasım 1909).
- DH.MUİ. 49/4, 16 Zilhicce 1327 (29 Aralık 1909).
- DH.MUİ. 70/33, 20 Safer 1328 (03 Mart 1910).
- Dahiliye Nezâreti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Islahat Evrakı (DH.TMIK.S..)
- DH.TMIK.S.. 17/59, 26 Şevval 1315 (20 Mart 1898).
- Dâhiliye Nezâreti Sicil-i Nüfus Tahrirat Kalemi. (DH.SN..)
- DH.SN..THR.37/78, 1 Zilkâde 1330 (12 Ekim1912).
- Dâhiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Belgeleri: DH.UMVM.
- DH.UMVM. 151/59 (21 Safer 1336 (6 Aralık 1917).
- DH. UMVM.74/15, (H-00-00-1337/M-1918-19).
- DH.UMVM. 80/38, 7 Zilhicce 1337 (3 Eylül 1919).
- Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umûmiye Ekleri.
- DH.İ.UM.EK. 120/8, 18 Şaban 1338 (7 Mayıs 1920).
- Fotoğraflar (FTG.f.)

FTG.f.. 1692-

FTG.f.. 1696-

FTG.f../1964--/1

FTG.f../1646--/1

Hatt-ı Hümâyûn (HAT)

HAT 1425/58319, 1 Safer 1256 (4Nisan 1840).

Haritalar (HRT.h..)

HRT.h..2017, 12 Recep 1295 (12 Temmuz 1878).

HRT.h..1761-, 29 Zilhicce 1300 (31 Ekim 1883)

HRT.h.. 136 , 29 Cemâziyelâhir 1305 (13 Mart 1888).

HRT.h.. 408, 7 Cemâziyelâhir 1315 (3 Kasım 1897).

HRT.h.. 361 a, 29 Zilhicce 1317 (30 Nisan 1900).

HRT.h.. 408, 13 Safer 1333 (31 Aralık 1914)

HRT.h..2234, 24 Cemâziyelevvel 1334 (29 Mart 1916).

HRT.h.. 2545, 8 Cemâziyelâhir 1337 (11 Mart 1919).

HRT.h../603--/1, 29 Zilhicce 1341(13 Temmuz 1923).

HRT.h. / 604/1, 29 Zilhicce 1341(13 Temmuz 1923).

HRT.h.. 492, 29 Zilhicce 1341(12 Ağustos 1923).

Hariciye Nezâreti Mektûbî Kalemi (HR.MKT.)

HR.MKT. 353/57, 14 Rebûlâhir 1277 (30 Ekim 1860).

HR.MKT. 452/72, 24 Rebûlevvel 1280 (8 Eylül 1863).

HR.MKT. 556 /12, 23 Rebûlâhir 1283 (04 Eylül 1868).

Hariciye Nezâreti Siyasi (HR.SYS).

HR.SYS. 1371/4, 27 Zilkâde 1318 (18 Mart 1901)/1,2

Tahrîrât-ı Hâricîye Kalemi (HR.TH..)

HR.TH.. 296/43, 18 Şevval 1321 (7 Ocak 1904).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS.MA.e)

TS.MA.e 1064 /81, 29 Zilhicce 1255 (04 Mart 1840).

Îrâde-i Askeri (İ.. AS.)

İ..AS.. 24 /42, 18 Zilhicce 1315 (10 Mayıs 1898).

Îrâde Dahiliye (İ..DH..)

İ..DH..503/34210, 15 Şaban 1279 (5 Şubat 1863).

İ..DH.. 918/72821, 2 Şaban 1301 (28 Mayıs 1884).

İ..DH.. 976/77074, 22 Rebûlâhir 1303 (28 Ocak 1886).

- İ.DH..1319 /43, 10 Safer 1312 (13 Ağustos 1894).
- İ.DH.. 1335 /5, 5 Muharrem 1314 (16 Haziran 1896).
- İ.DH.. 1401/17, 7 Cemâziyelâhir 1320 (20 Eylül 1902).
- İ.DH.. 1454/6, 3 Rebûlevvel 1325 (16 Nisan 1907).
- İ.DH..7/26, 09 Zilkâde 1329 (1 Kasım 1911).
- İrâde Hâriciye (İ..HR.):
- İ..HR.. 345/7, 21 Muharrem 1312 (25 Temmuz 1894).
- İrâde Husûsî (İ..HUS.).
- İ.HUS.632/5, 18 Şevval 1315 (12 Mart 1898).
- İ..HUS.131/63, 14 Cemâziyelevvel 1323 (17 Temmuz 1905).
- İ..HUS.141/20, 10 Rebûlevvel 1324 (04 Mayıs 1906).
- İrâde Kanun ve Nizâmât (İ.KAN)
- i..KAN..1/30, 17 Muharrem 1312 (21 Temmuz 1894)
- İrâde/Maliye (İ..ML.)
- İ..ML.. 236/8295 14 Recep 1268 (4 Mayıs 1852)/1.
- İ..ML.. 14/35, 14 Zilkâde 1312 (9 Mayıs 1895).
- İrâde Mesâil-i Mühimme (İ..MSM)
- İ..MSM. 89/2565, 19 Zilhicce 1255 (23 Şubat 1840).
- İ..MSM. 90/2585, 28 Zilhicce 1256 (20 Şubat 1841).
- İrâde Meclis-i Vâlâ (İ..MVL.)
- İ..MVL. 96/2022, 8 Cemâziyelâhir 1263 (24 Mayıs 1847).
- İ..MVL. 243/8796, 4 Zilkâde 1268 (20 Ağustos 1852).
- İrâde Rûsûmat (İ..RSM)
- İ..RSM. 14/4, 25 Rebûlâhir 1319 (11 Ağustos 1911).
- İrâde -Şûra-yı Devlet (İ..ŞD.)
- İ..ŞD.. 4/188, 08 Safer 1285 /M/31 Mayıs 1868).
- İ..ŞD.. 35/1727, 2 Cemâziyelâhir 1294 (14 Haziran 1877).
- İ..ŞD..43/2292, 15 Muharrem 1296 (9 Ocak 1879).
- İ..ŞD..76/4462, 25 Ramazan 1302 (8 Temmuz 1885).
- İ..ŞD..76/4462, 27 Şaban 1308 (7 Nisan 1891).
- İrâde Taltifat (İ..TAL.)
- İ..TAL. 84/42, 5 Rebûlevvel 1313 (26 Ağustos 1895).
- İ..TAL. 279/104, 9 Rebûlevvel 1320/M/16 Haziran 1902).
- İ..TAL. 344 /23, 4 Recep 1322 (14 Eylül 1904).

Mâbeyn-i Hümâyûn İrâdeleri (MB.İ...)
 MB.İ... 123/167, 8 Ramazan 1300 (13 Temmuz 1883).
 Maarif Nezâreti Tedrisatı İptidaiye Kalemi (MF.İBT)
 MF.İBT. 37/107, 29 Zilhicce 1311 (03 Temmuz 1894).
 Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemi (MF. MKT.)
 MF.MKT. 286/56, 18 Rebûlâhir 1313 (08 Ekim 1895).
 MF.MKT. 496/45, 30 Zilkâde 1317 (1 Nisan 1900).
 Maliye Nezâreti Defterleri (ML.MSF.d...)
 ML.MSF.d.../4855, 16 Şevval 1259 (9 Kasım 1843)
 ML.MSF.d.../5273, 21 Rebûlâhir 1260 (10 Mayıs 1844)
 ML.MSF.d... /3979, 1 Recep 1260 (17 Temmuz 1844).
 ML.MSF.d.../6549, 29 Rebûlâhir 1261 (7 Mayıs 1845).
 Maliye Nezâreti Defterleri (ML.VRD)
 ML.VRD/ 5188, Tarih yok.
 Osmanlı Arşivi. Meşihat Şer'iyye Sicilleri Defterleri (MŞH.ŞSC.d.)
 MŞH.ŞSC.d. AŞS. 8, 29 Zilhicce 1275 (30 Temmuz 1859).
 MŞH.ŞSC.d. AŞS. 9, 29 Zilhicce 1275 (30 Temmuz 1859).
 MŞH.ŞSC.d. AŞS. 15, 29 Zilhicce 1283 (4 Mayıs 1867).
 MŞH.ŞSC.d. AŞS. 93, 29 Zilhicce 1303 (27 Şubat 1873)
 MŞH.ŞSC.d. AŞS. 27, 29 Zilhicce 1303 (28 Eylül 1886).
 Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.)
 MV. 83/35, 12 Recep 1312 (9 Ocak 1895).
 MV. 83/65, 30 Recep 1312 (27 Ocak 1895).
 .Meclis-i Vâlâ (MVL.)
 MVL.d.. 437 -, 29 Şaban 1271 (17 Mayıs 1855).
 MVL 705/36,18 Zilhicce 1281 (14 Mayıs 1865).
 MVL 713/3 , 21 Rebûlâhir 1282 (M-13 Eylül 1865)
 MVL 719 /102, 16 Zilkâde 1282 (2 Nisan 1866).
 MVL.525/64, 20 Şevval 1283 (25 Şubat 1867).
 MVL 713/19, 3 Cemâziyelevvel 1282 (24 Eylül 1885).
 Meclis-i Vâlâ Riyaseti Defterleri (MVL.d)
 DH.MKT. 1373/ 125 , 24 Muharrem 1304 (23 Ekim 1886).
 Şûra-yı Devlet (ŞD.)
 ŞD. 1701/35, 05 Ramazan 1285 (20 Aralık 1868).
 ŞD. 248/23, 19 Zilhicce 1288 (29 Şubat 1872).

- ŞD. 1710/9, 23 Cemâziyelevvel 1302 (10 Mart 1895).
- ŞD. 2661/29, 11 Cemâziyelevvel 1313 (30 Ekim 1895).
- ŞD. 2126 / 32, 5 Şaban 1314 (9 Ocak 1897).
- ŞD. 1733/ 8, 09 Muharrem 1316 (30 Mayıs 1898).
- ŞD. 591/10, 25 Şaban 1317 (29 Aralık 1899).
- ŞD.1759/7 , 22 Cemâziyelevvel 1323 (25 Temmuz 1905).
- Yıldız Sadâret Husûsî Mârûzât Evrakı (Y..A...HUS.)
- Y..A...HUS. 293/13, 04 Şevval 1311 (10 Nisan 1894).
- Y..A...HUS. 314/115, 10 Cemâziyelâhir 1312 (09 Aralık 1894).
- Y..A...HUS. 316/65, 9 Recep 1312 (6 Ocak 1895).
- Y..A...HUS. 321/71, 9 Ramazan 1312 (6 Mart 1895).
- Y..A...HUS. 489/95, 16 Cemâziyelevvel 1323 (19 Temmuz 1905).
- Y..A...HUS. 506/151 H-27 Şaban 1324 (16 Ekim 1906).
- Yabancı Arşivler Makedonya Arşivi (YB.021)
- YB. 021. 97/62 R-11 Nisan 1317 (M-24 Nisan 1901)
- Yıldız Mütenevvi Mârûzât Evrakı. (Y..MTV.)
- Y..MTV. 81/16, 02 Safer 1311 (15 Ağustos 1893).
- Y..MTV. 81/155, 16 Safer 1311 (29 Ağustos 1893).
- Y..MTV. 272 /151, 26 Muharrem 1323 (2 Nisan 1905).
- Yıldız Askeri Mârûzât (Y. PRK. ASK)
- Y..PRK.ASK. 96/ 77, 09 Recep 1311 (16 Ocak 1894).
- Y..PRK.DH.. 10 /32, 13 Şevval 1315 (7 Mart 1898).
- Yıldız Sıhhiye Nezâreti (Y.PRK.SH)
- Y..PRK.SH.. 5 /11, 28 Cemâziyelâhir 1312 (27 Aralık 1894).
- Y..PRK.SH.. 5 /17, 04 Şaban 1312 (31 Ocak 1895).
- Y..PRK.SH.. 3/49, 19 Rebûlevvel 1319 (6 Temmuz 1901).
- Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayet (Y.PRK.UM.)
- Y..PRK.UM.. 17/ 136, 27 Zilhicce 1307 (14 Ağustos 1890).
- Zabtiye Nezâreti Evrakı (ZB.).
- ZB. 388/87, 9 Şevval 1324 (26 Kasım 1906).
- ZB. 441/ 8, 02 Safer 1322 (18 Nisan 1904).

A) Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

MUAMELAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (30-10-0-0)

30-10-0-0 . 177 /220 /14 (4 Nisan1930)

Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi /07.16.861 (17 Aralık 1974).

Resmî Belgeler

TBMM Koleksiyonları

Düstûr, II. Tertip, C.II., H. 15 Safer 1290 /M.14 Nisan 1873.

Düstûr, I. Tertip, C.V., H-14 Rebülevvel 1301-26 Recep 1305/ R-1 Kânunisani 1299-27 Mart 1304/M- 13 Ocak 1884-8 Nisan 1888, s.273.)

Düstûr, I. Tertip, C.II., H. 18 Safer 1299 /M. 9 Ocak 1882.

Düstûr, I. Tertip , C.IV., H. 04 Zilkâde 1304- 14 Ramazan 1312/25 Temmuz 1887-11 Mart 1895.

Düstûr, I. Tertip, C. VI , H.17 Muharrem 1312/ M. 21 Temmuz 1894

Düstûr, I. Tertip , C.VII., H. 17 Şevval 1315/ M. 11 Mart 1898, s. 190-191.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1258 Def'a.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1286/ 1869, Def'a II.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1300/1883, Def'a, XIX.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1301/1884, Def'a, XVII.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1303/1886, Def'a XIX.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1304/ 1887, Def'a, XX.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1305/1888, Def'a XXI.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi,1306/1889, Def'a XXII.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1307/1890, Def'a XXIII.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1310/1892 , Def'a XXV.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1312/1894, Def'a, XXVI.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1314/1896, Def'a, XXVII.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1317/ 1899, Def'a XXVIII.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1322/1906, Def'a XXIX.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, 1870.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi 1317.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, Haz., Mehmet Eminoğlu, 1293, 1295, 1296, 1298, 1869, 1871, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1888-1889.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, Haz., Mehmet Eminoğlu, Şükrü Taşdelen, 1887-1888.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, Haz., Şükrü Taşdelen, 1886-1887. 1889-1890.

Sürelî Yayınlar

Basiret, S.656, Tarih: R.1289/1872.

S.666, Tarih: H.1289/1872.

S.699, Tarih: H.1298/1872.

Balkan(Filibe) Gazetesi, S.6, Tarih: M.1906.

Bartın Gazetesi, S.152, Tarih: M.1928.

Ceride, S.2, Tarih: H.1308/1890.

S.31, Tarih: M.1890.

Ceride-i Havadis, S.273, Tarih: H.1261/1845.

Ceride-i Havadis, S.285, Tarih: H.1262/1846.

Ceride-i Havadis, S.299, Tarih: H.1262/1846.

Ceride-i Havadis, S.304, Tarih: H.1262/1846.

Ceride-i Havadis, S.305, Tarih: H.1262/1846.

Ceride-i Havadis, S.306, Tarih: H.1262/1846.

Doktor Sesi Gazetesi, S.3, Tarih: M.1927.

İkdam, 5656, Tarih: H.1328 /M. 1912.

Selam (Rodos) Gazetesi, S.291, Tarih: M.1932.

Takvim-i Vekayi, S.392, Tarih: H.1264/1848

S.395, Tarih: H.1265/1848.

Diyarbakir Gazetesi, S. 41, Tarih: M.1870.

Kitaplar

Ahmed B. Hanbel. (1981). Ebû Abdullah Ahmed B. Muhammed Eş-Şeybânî, *El Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul.

Ahmed Vefik Paşa .(1308). *Lehce-i Osmânî*, Mahmud Bey Matbaası, 2, İstanbul.

Ak, M. (2015). *Teke yörükleri (1800-1900)*. TTK Yay., Ankara.

Akbayar, N.(2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.

- Aksoy, Ş. (2010). *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Ders Notları*, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Alantar, İ. H. vd. (1944). *Çocuklarda Çiçek hastalığı "İstanbul'daki Son Çiçek Salgını Dolayısıyla"*, Kader Basımevi, İstanbul.
- Ayar, M. (2015). *"XIX. Asırda Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgınları"*, Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, İstanbul.
- Ayar, M.(2008). *Osmanlı Devleti'nde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895)*, İstanbul.
- Barker, D.J.P. (1979). *Pratik Epidemiyoloji*, Prof. Dr. Münevver Bertan, Doç. Dr.Sabahat Tezcan (Çev.), Baylan Matbaası, Ankara.
- Beardsworth A. ve Keil T. (2011). *Yemek ve Toplum Çalışmasına Bir Davet Yemek Sosyolojisi*, Abdalbaki Dede(Çev.), Phoenix Yayınevi. Ankara.
- Beratlı, N. (2013). *Kıbrıs Miskinhânesi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Berke, M. Z. (1974). *Tıbbî Viroloji*, 2, Ankara, s. 1281-1282.
- Betts, R. F. vd. (2007). *İnfeksiyon Hastalıklarına Pratik Yaklaşımlar*, Fehmi Tabak, (Çev.), İstanbul Medikal Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul.
- Bostancı, I. I. (2018). *1902 Yılında Kudüs Mutasarrıflığı Sınırları İçerisinde Görülen Kolera Salgını*. R. Doğanay, A. Çelik, F. Özçelik (Ed.), Rıfat Özdemir'e Armağan, Yalın yayıncılık, İstanbul.
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (2), Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Braudel, F. (2003). *Maddi Uygarlık Gündelik Hayatın Yapıları*, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), 2. Baskı, İmge Yay., Ankara.
- Braun, H. (1994). *Bulaşıcı Hastalıklar*, Ziya Öktem(Çev.), Maarif Matbaası, Ankara.
- Braun, H. (1938). *Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Ders Kitabı*, Ziya Öktem, (Çev.), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Bulut, F. (2009), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: "Frengi"*, *Tarih Okulu*, İlkbahar, (3), 109-123.
- Burchardt, J. L. (1819). *Travels in Nubia*, John Murray, London.
- Demirhan, A. (1982). *Kısa Tıp Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.
- Devellioğlu, F. (1995). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., 12, Ankara.
- Ebû Davûd, Süleyman B. Eş'âs Es-Sicistâni. (1981). *Es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul.
- Eravşar, O. (2016). *İngiliz Seyahatnâmelerinde Konya. Seyahatnâmelerde Konya*, A. Çaycı (Ed.), Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya, 267-311.

- Erler, M. Y. (2010) . *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)*, Libra, İstanbul.
- Erten, S. F. (1338-1340). *Antalya Livası Tarihi*. Matba-i Âmire. İstanbul.
- Evliyâ Çelebi (1935). *Seyahatnâme*, C. IX. İstanbul.
- Evliyâ Çelebi (2016). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1-6. Kitaplar./1, Seyit Ali Kahraman(Haz.), Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Faroqhi, S. (2004). “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2*, Halil İnalcık ve Donald Quataert (Ed.), Eren Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2004). *Osmanlı İmparatorluğunda Yollara Düşenler*, Kitap Yayınları, İstanbul.
- Flemming, B. (2018). *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya'nın Tarihi Coğrafyası* , Hüseyin Turan Bağçeci (Çev), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Güçlü, M. (1997). *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya*, Antalya.
- İbn Bîbî, (2015). *Selçuknâme*. Mükrimin Halil Yinanç (Çev.), R. Yinanç, Ö. Özkan (Haz.), Kitabevi Yayınları. İstanbul.
- İpek, N. (1999). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara.
- Joseph de Tournefort, (2014). *Tournefort Seyahatnâmesi*, Ali Berktaş(Çev.), Kitap Yay., 1, İstanbul.
- Kahya, E., Erdemir, A. D. (2021), *Bilimin Işığında Başlangıçtan Cumhuriyete Türklerde Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Karaca, B. (2002). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı. Isparta*: Fakülte Kitapevi Yay., Isparta.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*, C.V., TTK Yay., Ankara.
- Kılıç, O. (2004). *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ.
- Kılıç, O.(2020). *"Tarihte Küresel Salgınlar ve Toplum Hayatına Etkileri"*, *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, M. Şeker, A. Özer, C. Korkut (Ed.), Tüba Yayınları, Ankara.
- Kofoğlu, S. (2006). *Hamidoğulları Beyliği*. TTK Yayınları, Ankara.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac b. Müslim. (1992). *el- Sahîhu Müslim*, Muhammed Fuad Abdulbâkî (Thk.), (5), Çağrı Yay. İstanbul.
- Macar, O. D. (2010). *Balkan Savaşları'nda salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, İstanbul.
- Mâlik b. Enes. (1992). *el-Muvattâ*, Muhammed Fuad Abdulbâkî (Thk.), Çağrı Yay., 2, İstanbul.
- Mansel, A. M. (1956). *İlk Çağda Antalya Bölgesi*, Antalya Bölgesi Araştırmaları İstasyonu Yayınları, 1, İstanbul.

- March, J. (2014). *Klasik Mitler*, S. Lim (Çev.), İletişim Yay., İstanbul.
- Martin, S. (2011). *Kara Ölüm: Ortaçağ'da Veba*, C. Atay(Çev.), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Merçil, E. (1997). *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. TTK Yay., Ankara.
- Meryon, C. L. (1845). *Memoirs of Lady Hester Stanhope: Forming The Completion of Her Memoirs Narrated by Her Physician*, Volume II, London, Henry Colburn.
- Moğol, H. (1997). *Antalya Tarihi*, Mehter Yay., Ankara.
- Montagu, M., *Türkiye Mektupları 1717-1718*, Aysel Kurutluoğlu(Çev.), Tercüman 1001 Temel Eser.
- Namal, F., Kılıç, S. (2015). “Kolera”, *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı*, 1(3), 13. Ankara.
- Nikiforuk, A. (2018). *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, Selahattin Erkanlı (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nişanyan, S. (2012) *Sözlerin Soyağacı (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü)*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Olgun, S., Babaoğlu, R. (2019). *Transvaal Meselesi ve Osmanlı Devleti*, Libra Kitap Yay., İstanbul.
- Onul, B. (1971). *Kolera*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Onul, B. (1980). *İnfeksiyon Hastalıkları*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özdemir, G. (1973). *Epidemiyoloji*, Ankara Üniversitesi Diyarbakır Tıp Fakültesi Yayınları, 7, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Özdemir, H. (2005). *Salgın Hastalıktan Ölümler 1914-1918*, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi-Sayı-104, Ankara.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü O.T.D.T.S.*, II, İstanbul.
- Panzac D. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, Serap Yılmaz(Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sarıyıldız, G. (1996). *Hicaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sarıyıldız, G. (2002). “XIX Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolera Salgını”, *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, İstanbul.
- Sherman, I. W. (2020). *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, Emel Tümbay- Mine Anğ Küçüker, (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, (1992). Mithat Sertoğlu(Haz.), İstanbul.
- Söyletir, G., Doğanay, M. (1996). *İnfeksiyon Hastalıkları*, Ed. Ayşe Wilke Topçu, İstanbul.
- Standage, T. (2017). *İnsanlığın Yeme Tarihi*, (Çev.), Gencer Çakır, Maya Kitap, İstanbul.
- Süreyya, M. (1996). *Sicil-i Osmani*, Nuri Akbayar ve Seyit Ali Kahraman(Haz.), V, İstanbul.

- Şehsuvaroğlu, B. N. (1954). *Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri*, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1987). *Kamus-ı Türki*, II Baskı, İstanbul.
- Tarakçı, M. (1988). *Bulaşıcı hastalıklar Bilgisi*, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara.
- Temel, M. (2008). *Atatürk Dönemi'nde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Nehir Yay. İstanbul.
- Texier, C. (1862). *Asie Mineure: Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie*, Didot Frères.
- Thevenot, J. (2014). *Thevenot Seyahatnâmesi*, Ali Berktaş, (Çev.), Kitap Yay., İstanbul 2014.
- Topçu A.W., Söyletir G., Doğanay M. (1996). *İnfeksiyon Hastalıkları*, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.
- Topçu, A. W., Söyletir, G., Doğanay, M. (2008). *Enfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyolojisi*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.
- Tuncer, A. (1982). *Toplum Sağlığında Enfeksiyon Hastalıkları ve Korunma*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Turan, O. (1996). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Boğaziçi Yay., İstanbul.
- Türkölmez, F. (2020). “*Tarihe Çiçek Bozuğu Bir Efsane Bırakan Hastalık: Yüze Leke Kalbe Dert Folklorde Çiçek*”. *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Çiçek*, Şükran Köse-Fevzi Çakmak-Ahmet Çağrı Büke-Eren Akçiçek(Eds.),. Gece Kitaplığı, Ankara.
- Unat, E. K. (1949). *Bulaşıcı Hastalıklar ve Salgınlarla Savaş*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Unat, E. K. (1975). *Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslam Dini*, Fatih Yayınevi, İstanbul.
- Unat, E. K., İhsanoğlu , E., Vural, S. (2004). *Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara.
- Ural, R. (1972). *Bulaşıcı Hastalıklar*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Uzluk, F. N. (1958). *Genel Tıp Tarihi I*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı Tarihi I*, TTK Yayınları, Ankara.
- Ülgen, P. (2017). *Orta Çağ Avrupa’sının Ölümle Dansı (XIV. Yüzyıl)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ünver, S. (1940). *Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Ünver, S., Şehsuvaroğlu, N. B. (1961). *Türkiye’de Cüzam Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Varlık, N. (2011). *Disease and Empire: A History of Plague Epidemics in the Early Modern Ottoman Empire (1453– 1600)*, Biblio Bazaar.

- Varlık, N. (2017). *Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba 1347-1600*, Hazal Yalın, (Çev.), Kitap Yay., İstanbul.
- Wolff, J. (1837). *Researches and Missionary Labours*, s. 18. *Researches and Missionary Labours Among The Jews, Mohammedans, And Other Sects*, Orrin Rogers, Philadelphia.
- Yaşayanlar, İ. (2017). “Osmanlı Devleti’nde Kamu Sağlığının Kurumsallaşmasında Kolera’nın Etkisi”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Burcu Kurt-İsmail Yaşayanlar (Ed.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yediyıldız, B. (1994). *Tarih*, MEB Yayınları, II. İstanbul.
- Yıldırım, N. (2010). “Salgın Afetlerinde İstanbul”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, Ed. Said Öztürk, İstanbul Kültür Aş., İstanbul.
- Yıldırım, N. (2010). *İstanbul’un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı-Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele Koruyucu Sağlık Kurumları-Hastâneler-Tıp Eğitimi*, İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2003). “Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi”, *Devletin Silahlanması*, M. Tanju Akad (Çev.), Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

- Ak, M. (2011). 19. Yüzyılda Antalya’da Kolera Salgını. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(17), 254-268.
- Akın, R. (2008). “Birinci Meclis Döneminde Frengi ile Mücadele: Frengi’nin Men’i ve Tahdid-i Sirayeti Hakkında Kanun ve Genel Sağlık Sorunları”, *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı*, Ayşegül Demirhan Erdemir , Öztan Öncel ve diğ. (Ed.) Konya, 1618-1628.
- Ali, (1340). “Teke Emareti”, *TTEM*, XIV/2, İstanbul, 77-84.
- Arık, F.Ş. (1991). “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Veba Salgınları”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, XV(26), 27-57.
- Armağan, A. L. (2005). XVI. Yüzyılda Antalya. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(38), 93-111.
- Armağan, A. L. (2006). “XVI. Yüzyıl’da Antalya”. *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 98-99.
- Armağan, L. (2002). "Tarihsel Süreç İçinde Teke Yöresi", A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX (32), 1-19.

- Arslan, A. ve Polat, H. A. 2017, “Travel from Europe to Istanbul in the 19th Century and the Quarantine of Çanakkale”. *Journal of Transport & Health*, 4, 13-14.
- Atar, Z. (2016). İzmit ve Çevresinde Kolera Salgını 1894. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Pelikan Basım, 839-847.
- Ayar, M., Yunus, K. (2017). “Osmanlıda Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, 17/2 Kış -Winter 2017, 163-181.
- Aydın, E. (2003), “Tanzimat ve Osmanlı Sağlık Hizmetleri”, *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, 18-20 Eylül 1996, İstanbul, 445-455.
- Aydın, E. (2004). 19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (15), 185-207.
- Bachour, H. T. (2009), “Eski Arap Elyazmalarında Frengi”, İlcan Bihter Barlas(Çev.), *Tarih Okulu Dergisi*, 3, 125-132.
- Beyoğlu, S. (2000). Girit Göçmenleri (1821-1924), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2, İstanbul, s.115-130.
- Bostancı, I. I. (2018). *1902 Yılında Kudüs Mutasarrıflığı Sınırları İçerisinde Görülen Kolera Salgını*. R. Doğanay, A. Çelik, F. Özçelik (Ed.), Rıfat Özdemir’e Armağan, Yalın yayıncılık, İstanbul, 383-397.
- Bozan, O. (2015). Diyarbakır Vilayeti’nde 1894-1895 Kolera Salgını Ve Etkileri. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (18), 219-240.
- Böke, Pelin, “İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)”, *CTTAD*, VIII/18(19), 137-159.
- Bulut, E., Bulut, A., Yıldız, P. A., ve Yıldız, A. (2017). Savaş İçinde Savaş; Tifüsle Gelen Ölüm, *Savaş ve Kültür Sempozyumu*, 15-24.
- Çakmak, B. (2014). “Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülki-İdarî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)”. *OTAM Dergisi*, 2014, 36-47.
- Çalık, R., Tepekaya, M. (2001). “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu’daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, Konya, 205-228.
- Çiftci, H. (2023). 19 ve 20. Yüzyılda Teke Sancağı’nda Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular, *Cedrus*, 11, 429-444.
- Dağlar, O. (2007). “Denizli ve Çevresinde Kolera Salgını ve Salgınla Mücadele”, *Uluslararası Bildiriler*, I, Ayfer Özçelik ve diğ. (Ed.) Isparta, 368-374.

- Dayar, E. (2018). Antalya Şer'iyye Sicillerindeki Veba ve Kolera ile İlgili Hükümlerin Tahlili (1833-1870) *OTAM*, (44), 19-44.
- Dinç, G., Bakırcılar, A.N. (2012). *Geçmişten Günümüze Antalya Ticaret ve Sanayi Odası*, ATSO Yayınları, Antalya.
- Doğan, Ş. (2021). 19. Yüzyılın İlk Yarısında Rus Gezginlerin Gözüyle Doğu Akdeniz ve Antalya: Avraam Norov'un "Puteşestviye K Semi Serkva" İsimli Seyahatnâmesi Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 227-238.
- Emgili, F. (2006) "Girit'ten Antalya'ya Yönelik Göçler (1897 - 1912)/ Emigrations from Crete to Antalya (1897-1912)." *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, 18-19 Aralık 2003, N. Ekinci, Hatice Akın (haz.) , Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Antalya, s. 147-158.
- Eroğlu, H. (2006). "Şehzade Sancağı Antalya", *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu* / 18-19 Aralık 2003, Necdet Ekinci, Hatice Akın (Haz.), A.Ü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Antalya.
- Eröz, M. (1986) "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*,(12), 39-43.
- Göçler", *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA)*, S.161, 171-182.
- Gönüllü, A. R. (2008). Antalya'da Salgın Hastalıklar (1894-1922), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIV, 71, 445-486.
- Gönüllü, A. R. (2009). Antalya'da İskân Edilen Muhacirler (1878-1923). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(26), 293-325.
- Gül, A. (2009). "XIX. yüzyılda Erzincan kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 41, 239-370.
- Gündüz, A. (2006). "Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması ve Osmanlı Devleti'ne Yapılan
- Gür, E. (2008). "Adolesanlarda Aşılama: Difteri-Boğmaca-Tetanos, Kızamık-Kızamıkçık-Kabakulak ve Suçiçeği Aşılı", İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Adolesan Sağlığı II, *Sempozyum Dizisi* (63), s. 85-88.
- Hamilton, W. J. (1842). *Researches Asia Minor Pontus and Armenia With Some Account of Their Antiquities and Geology*, Vol II, John Murray, London.
- İstek, E. (2017). "Avrupa'da Veba Salgını ve Salgında Din Faktörü (Viyanâ Örneği)",*Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36 (62), 185-202.
- Kahya, E. (2008). "*İbn Nefis ve Eseri El-Mucez*", Yavuz Unat (Ed.), *Orta Çağ İslam Dünyası'nda Bilim ve Teknik (Makaleler)*, Ocak, Ankara.
- Karakılıç, C. (2021). "Osmanlı Devleti'nin Çiçekle Mücadelede Kullandığı Yöntemler (1908-1918), *CTAD*, Yıl 17, Sayı 33, (Bahar), 1-32.

- Kardaş, A. (2017). "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları ve Cüzzam ile Mücadele", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 401-424.
- Karpat, K. H. (1978). "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX/ 2, Oct., 237-274.
- Kesik, M. (2006). "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hakimiyeti Altına Girmesi". *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay. Antalya.
- Kiremitçi, İ. (2014). Küresel Boyutta Terör Tehdidi, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 13/2, (Kasım). Kocatepe, 27-58.
- Koç, B. (2009). "Tanzimat Sonrası Hukuk Metinlerinde Av Yasakları", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1/ 1, "Türk Kültüründe Av", Ocak, 153-163.
- Konya Örneği, *Vakıflar Dergisi* , (50), Aralık 2018, s.117-134.
- Kuneralp, S. (1996), "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera", Münir Atalar (Çev.), *OTAM*, (7), 497- 511.
- Kuruca, N. (2007). "Salgın Hastalıkların XIX. Yüzyılda Trabzon ve Havalisinde İktisadi ve Sosyal Hayata Etkileri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Şubat) (9), 11-22.
- Malhut, M., Kısa, A. (2020). Antalya Limanı'nın 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başında Anadolu Liman Trafığı ve Deniz Ticaretindeki Yeri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 35(2), 603-630.
- Maral, E. (2021). "1893-1894 Yılları Arasında Sinop'ta Kolera Salgını ve Osmanlı Devleti'nde Koleraya Karşı Alınan Tedbirler", *Near East Historical Review*, 11/1, Ocak, 27-42.
- Muşmal, H., Uslu, F., Çolak, F. (2016). "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Bazı Alman Seyyahlara Göre Konya", *Seyahatnâmelerde Konya*, Ahmet Çaycı(Haz.), Aralık, 213-267.
- Öz, T. V. (1944). "Epidemik Tifüs II". *Klinik*, Mart (9), s.295-297.
- Özdemir, R. (1992). "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 7, 133, 166.
- Özgür, H. (1999). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Temizlik Ve Halk Sağlığı Hizmetleri", *Osmanlı V*, Güler Eren(Ed.), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 116-128.
- Özlü, Z. (2017). "Osmanlı Devleti'nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular", *Belleten*, IV. 419-486.
- Özlü, Z., Demir, E. (2020). "Doktor Hacı Kadım İzzettin'e Göre Çiçek hastalığının Belirtileri ve Devreleri (1911-1912)". *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Çiçek*. Şükran Köse-Fevzi Çakmak-Ahmet Çağrı Büke-Eren Akçiçek(Ed.), Gece Kitaplığı, Ankara, 63-72.

- Özlü, Z., Tiryaki, K. (2019). Osmanlıda Seferberlik Dönemlerinde Salgın Hastalıklara Karşı Halk Sağlığı Muhafazasına Dair Bulgular, T. Mehmetoğlu, Z. Sakhı (Ed.), *Zeugma II. Uluslar Arası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 18-20 Ocak, Tam Metin Kitabı*, Gaziantep, 597-610.
- Pamukciyan, K. (1994). "1893 Kolera Salgını ve 1894 Büyük Depremi", *Tarih ve Toplum*, 22/132, (Aralık), İstanbul, 13,15.
- Panzac, D. (2002). "Waba," section on "In the Ottoman Empire," *The Encyclopedia of Islam (New Edition)*, Vol XI, W-Z, Brill, Leiden, 2-4.
- Sarıyıldız, G. (1994). "Karantina Meclisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, LVIII/222, 329-376.
- Sarıyıldız, G. (2002). "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolera Salgını", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri Bildiriler* (22-23 Mayıs), İstanbul, 309- 318.
- Soydemir, S. (2011). "Hayat Kurtarana Osmanlı'dan Madalya", *Yediküta Dergisi*, Temmuz, (35), 25-36.
- Şafakcı, H. (2018). Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği, *Vakıflar Dergisi* (50), 117-134.
- Şaşmaz, M. (2002). "İngiliz Konsolosu Stewart'ın Konya Vilayetine Dair Genel Raporu (1879)", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 12, 57-97.
- Şenel, Ş. (2015). "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Beşeri Bilimler Sayısı)*, 13(1), 256-274.
- Şimşek, K. (2020). "Osmanlı Devri Denizli'de Salgın Hastalıklar" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (38), 163-176, Denizli.
- Temel, M. (2002). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele. *Türkler* (14), Yeni Türkiye Yayınları Ankara, 305-312.
- Tızlak, F. (2014). İstanos Nahiyesi'nin Korkudili Kazası'na Dönüştürülmesi, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 4(2), 249-259.
- Togral, Ö. (2018). "Antalya'da Veba Salgını ve Alınan Önlemler", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol 10, s.179- 187.
- Tunç S. (2018). "XX. Yüzyılın Sonlarında Bir Fransız Seyyahın Antalya Notları", D. Çakılcı vd (Eds.) , *Antalya Kitabı 1, Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya*. Antalya, 182-195.
- Turna, N. (2011). "İstanbul'un Veba ile İmtihani:1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", *Studies Of The Ottoman Domain*, 1 (1), 1-36.

- Uzel, İ. (1989). “İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde (1908-1918), Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara, 206-237.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1933). “Teke Oğulları”, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, (I). 95-98.
- Varlık, N. (2018). “Osmanlılarda Veba Salgınları”, *Toplumsal Tarih*, (Ağustos), 296, 30-44.
- Yalçınkaya, M. A. (2010). “Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)”, *Erken Klasik Dönemden XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim*, Seyfi Kenan(Ed.), *İSAM*, İstanbul, 421-448.
- Yaşayanlar, İ. (2018). “Bir Hastalık Olarak Kolera ve Tarihte Kolera Pandemileri”, *Toplumsal Tarih*, 296, Ağustos, 49- 55.
- Yaşayanlar, İ. (2018). “Bir Hastalık Olarak Kolera ve Tarihte Kolera Pandemileri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, İstanbul, 296, 49-55.
- Yavuzylmaz, Y. Karakök, C. (2016). “Seyahatnâmelerde Akşehir”, *Seyahatnâmelerde Konya*, Ahmet Çaycı(Haz.), Aralık, 365-426.
- Yıldırım N. (1994). “1893’te İstanbul’da Kolera Salgını”, *Tarih ve Toplum*, 129, (Eylül), s. 14-17.
- Yıldırım, N. (2020). “Kolera Salgınlarında Şehir Hijyeni: İstanbul’da Kanalizasyonlar, Su Şebekesi ve Tedbirhâneler”, *Mimarlık ve Tasarım Kültürü Dergisi*, İstanbul, 342,87-95.
- Yıldırım, Y. (1988). “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Ankara, VIII, (II), 123-142.
- Yıldız, E. (2022). Salgını Hatırlamak: Veba Üzerine Tarihsel ve Sosyolojik Bir Analiz., *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 264-277.
- Yılmaz, Ö. (2013). "19. Yüzyılda Trabzon'da Fransız Ticareti ve Yaptırımları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 8/15, s.57-86,
- Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 “Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi* VI/1, 2017, s.23-55.

Ansiklopedi Maddeleri

- “Antalya”, (1982). *Yurt Ansiklopedisi* , Yücel Yaman (Ed.), Anadolu Yay., 2, İstanbul.
- “Çiçek Hastalığı”, (1975). *Sağlık Ansiklopedisi*, II, İstanbul.
- “Kolera Madalyası “, (1986). *Büyük Lorusse*, Gelişim Yayınları. 11, İstanbul.
- “Salgın”, (1973). *Meydan Larousse*, Sabah Yayınları,17, İstanbul.
- Ana Britannica, (1986-1990). *Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, 19, İstanbul.

- Çelik, Ş. (2011). “Teke-İli”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, (40), İstanbul, 344-347.
- Darkot, B. (1997). “El’aziz ”, *MEB İslam Ansiklopedisi*,4, Eskişehir.
- Devellioğlu, F. (1995). “Düvel-i Mütehabbe”, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., 12, Ankara, s. 766.
- Emecen, F. (1991). “Antalya”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, (3), İstanbul, 232-236.
- Halaçoğlu, Y. (1993). “Cebelibereket”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (7), 185,186.
- İnalcık, H. (2001). “İstanbul (Türk Devri)”, *DİA.*, İstanbul, XXIII, 220- 239;
- Küçük, C. Ertüzün, T. (1991). “Düyun-ı Umumiyye”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul, 58-62.
- Palalı, M. Z. (1993), "Cüzzam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8, İstanbul, 150-152.
- Sarıyıldız, G. (2001). “Karantina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIV/464, İstanbul, s.463-465.
- Sarıyıldız, G. (1994). “Karantina Meclisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Belleten*, LVIII, 222, Ankara, 329-376.
- Sarıyıldız, G. (1998). “Osmanlılarda Hıfzıssıhha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 17, İstanbul, 319-321.
- Tekindağ, M. C. Ş. (2001a). “Teke-Eli veya Teke-İli”. *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, Eskişehir, 12/1, 124-128.
- Tekindağ, M. C. Ş. (2001b). “Teke-Oğulları”. *İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir: MEB Yayınları, Eskişehir, 12/1, 128-131.
- Yıldırım, N. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Hizmetleri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, V, 1320-1338;
- Yıldırım, N.(1994). “Salgınlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul, VI. 423-426.
- Yıldırım, N.(1994). “Tebhîrhâneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, VII., 231-232.
- Yıldırım, N. (2013). " Miskinler Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30/ 185-186.

Tezler

- Ağır, Ç. (2019). *24 Numaralı Antalya Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H. 1300-1301 / M. 1883-1884)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Ağır S. (2020). *Osmanlıda Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akyüz, M. (2009). *Konya Vilayet Gazetesi*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Konya.
- Ayar, M. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Beden, A. (2004). *1854-1859 Tarihleri Arasında Antalya (8 No'lu Antalya Şer'iyye Sicilleri Defterine Göre)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Bircan, E. (2012). *49 No'lu Antalya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi 1315-1316 (M. 1897- 1899)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Çetinkaya, N. (2012). *XII Numaralı Antalya Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi 1309-1315 (M.1892-1897)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Dikeçligil, Ö, (2015). *“Osmanlı İmparatorluğu'nda Miskinler: Üsküdar Miskinler Tekkesinin Sosyal ve İktisadi Etkileri”*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Doğan, A. (2012). *19. Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Durgun, H. (2014). *XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1914)*, Basılmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Erdoğan, M. (2017). *18. Yüzyılın Sonu 19. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti'nde Veba Yılları (İzmir Örneği)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. Eskişehir.

- Kardaş, T. (2010). *XIX. Yüzyılda Kafkasya'da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri (1800-1900)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.
- Keser, F. (2008). *Konya Vilayet Gazetesi'ne göre II. Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Korkmaz, S. (2015). *Milli Mücadele Döneminde Antalya Limanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Köse, V. (2023). *93 Numaralı Antalya Şer'iyye Sicil Defteri'nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (H. 1282 – 1284 M. 1865 – 1868)* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kurt, İ. (2006). “*Hadislerde Veba ve Korunma Yolları Bezlü'l-Mâ'ûn Adlı Eser Çevirisinde*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Meral, E. (2017). “*18. Yüzyılın Sonu 19. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti'nde Veba Yılları (İzmir Örneği)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Mercan, B. (2017). *XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Çiçek Salgınları ve Çiçek hastalığı İle Mücadele*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli.
- Oktay, T. (2010). *XXVII Numaralı Antalya Şer'iyye Sicil Defteri'nin, Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi 1301-1303 (M.1883-1886)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi , Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Özbay, A. (2016). *Klazomenai Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazılarında Ele Geçen Pişmiş Toprak Figürinler*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Özcan, M. S. (2024). *7 Numaralı Antalya Şer'iyye Sicili Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H.1266-1270; M.1850-1854)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Batman.
- Özkaya, S. (2010). “*Biyolojik Silahlar ve Savaşlarda Kullanımı*,” Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İzmir.
- Sarıköse, S. T. (2013). *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Satılmış, S. (2012). *Aydın Vilâyetinde Doğal Afetler (1850- 1900)*, Celal Bayar Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Manisa.
- Silsüpür, A. (2011). *14 No'lu Antalya Şer'iyye Sicili Defterine Göre 1865-1866 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî Ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Tan, S. (2010). *17 No'lu Antalya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi 1297-1300 (M. 1879-1883)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi , Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Taşpınar, A. (2011). *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Teşkilatı (1827-1914)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tetik, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi Kamu Sağlığı Politikası (1839-1876)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Togral, Ö. (2014). *35 No'lu Antalya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H.1309-1311)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Togral, Ö. (2020), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz Limanlarında Kaçakçılık Faaliyetleri (Antalya, Alanya, Beyrut, Cebel-i Lübnan)*, Basılmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yağcıoğlu, N. (2019). *Tanzimat Sonrası Osmanlı'da Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzincan.
- Yaşayanlar, İ. (2015). *Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1879-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Yıldız, F. (2014). *19.yy'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı. Denizli.
- Yolun, M. (2012). *İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adıyaman.

Elektronik kaynaklar

“Pandemi,” <https://tr.wikipedia.org> (23/03/2023)

“Güncel Türkçe Sözlük” <https://sozluk.gov.tr>(23/03/2023)

<http://isamveri.org/sâlnâme/sayilar.php?sidno=D02901> (29.07.2023)

<https://lugatim.com/>(23/03/2023)

<https://www.luggat.com/> (23/03/2023)

<https://web.archive.org/web/20190122204733/https://istanbultip.istanbul.edu.tr/tr/content/tarihce/istanbul-tip-fakultesi-kisa-tarihcesi%E2%80%8B> (07/06/2024)

<https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> (23/03/2023)

<https://www.osmanlicagazeteler.org> (23/03/2023)



EK 1- Sırtındaki dezenfekte aletiyle bir elbiseyi dezenfekte eden bir şahıs⁸⁶²



⁸⁶² BOA, FTG.f.. 1210-

EK 2- Bir karantinahâne fotoğrafı⁸⁶³



⁸⁶³ BOA, FTG.f.. 1696-

EK 3- Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi'ne bağlı Demirkapı Kolera Hastânesi⁸⁶⁴



⁸⁶⁴ BOA, FTG.f../1964--/1.

EK 4- Antalya Karantina Binası⁸⁶⁵



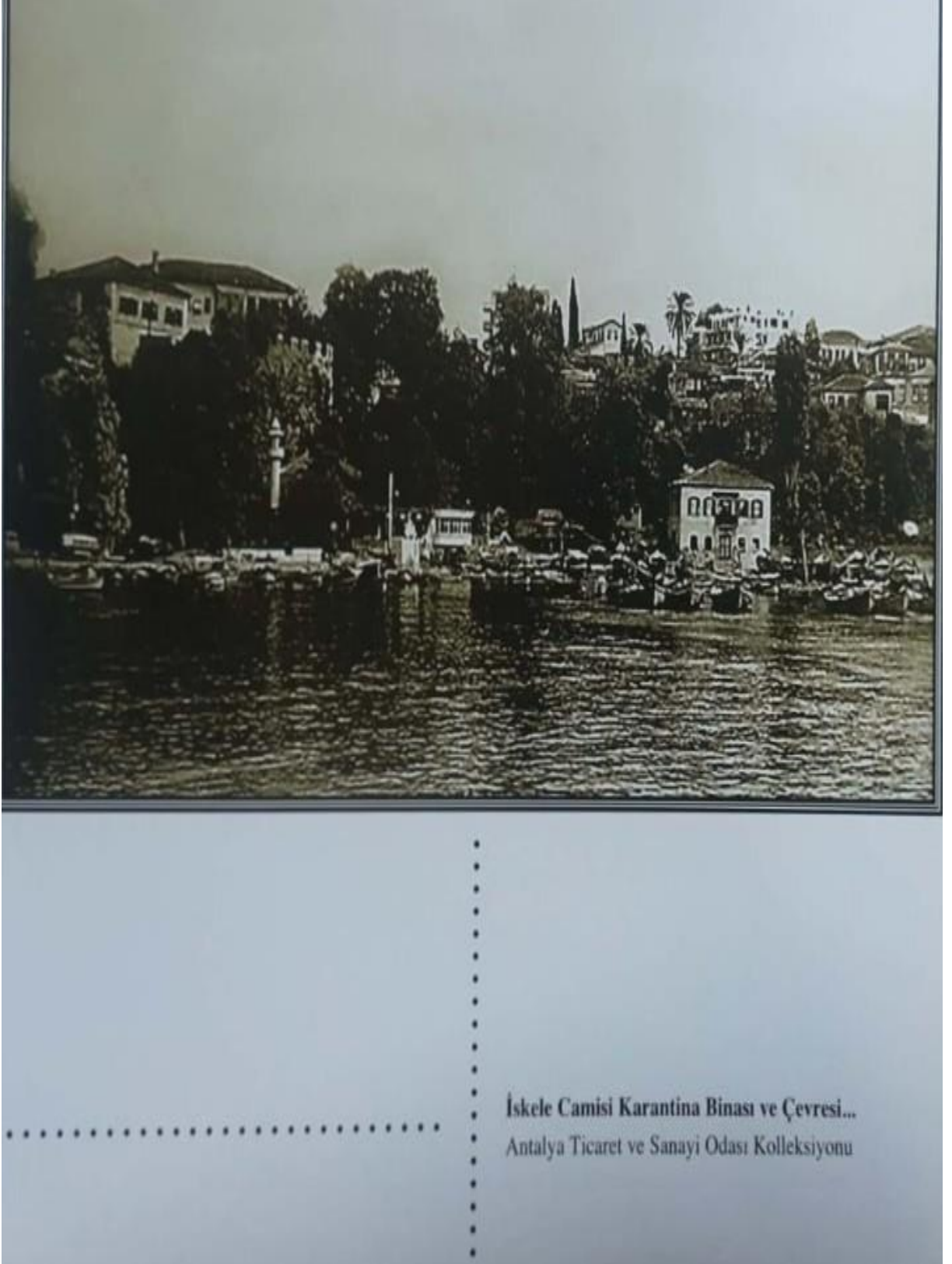
*1930'larda Karantina Binası ve İskele

Karantina

Anadolu kentlerinde 1838 yılından itibaren Karantina İdareleri kurulmaya başlanınca bir Karantina İdaresi de Antalya'da kurulmuştur. 1895 yılına gelindiğinde harap haldeki eski bina yıkılarak, yerine yeni bir karantina binası inşa edildi. Karantina, kenti Akdeniz'in diğer kıyılarından gelen salgın hastalıklardan, en çok da vebadan koruyordu.

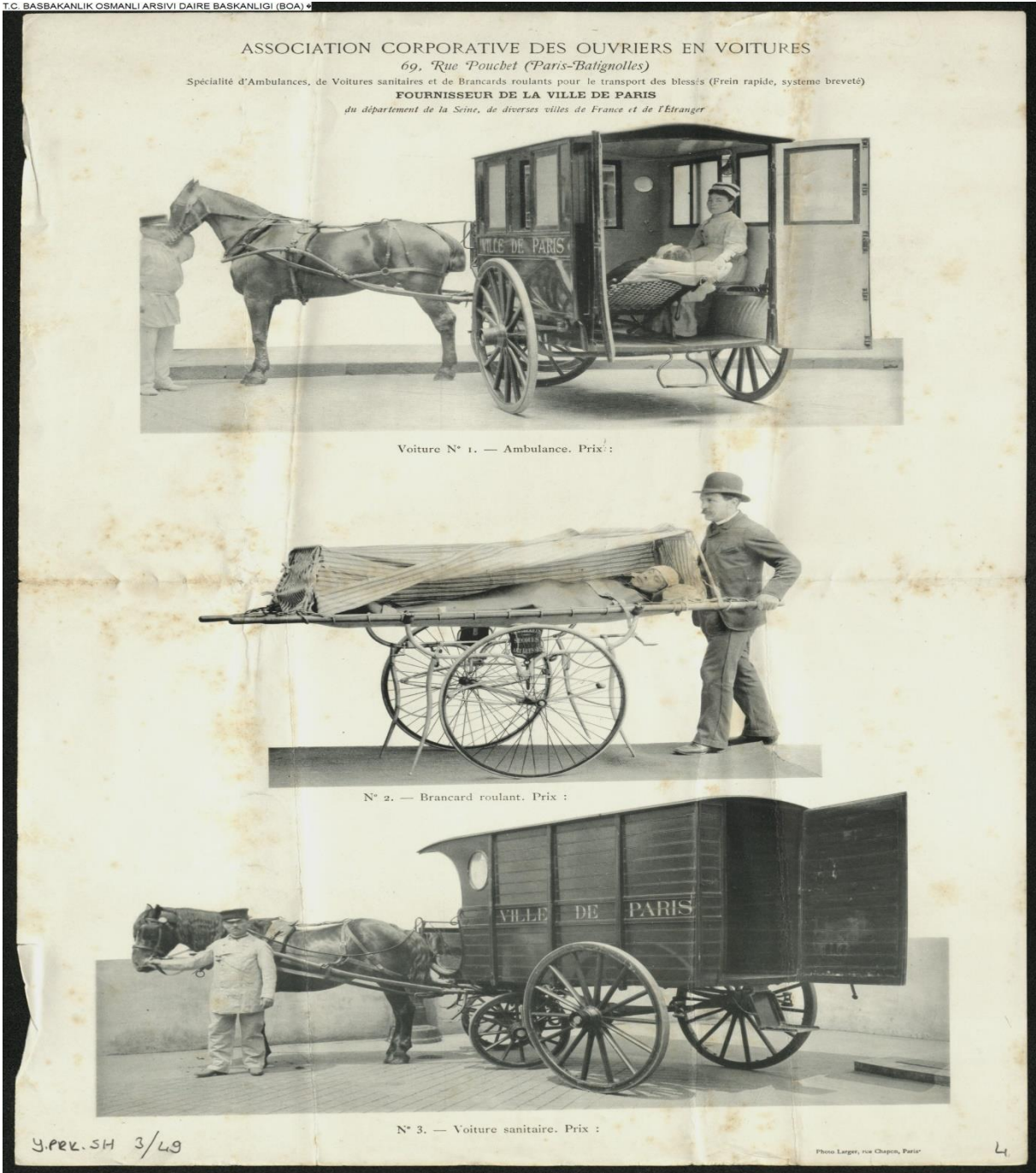
⁸⁶⁵ Arşivden Günışığına Antalya Fotoğrafları, Ed., Atilla Erden, Antalya Büyükşehir Belediyesi Antalya Kent Müzesi, Antalya, 2011.

EK 5- İskele Camisi Karantina Binası ve çevresi (1940-1945)⁸⁶⁶



⁸⁶⁶ T.C Antalya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü-Yayın no:11, Antalya, 2002, s.77.

EK 6- Paris'ten gönderilen ambulans arabası⁸⁶⁷

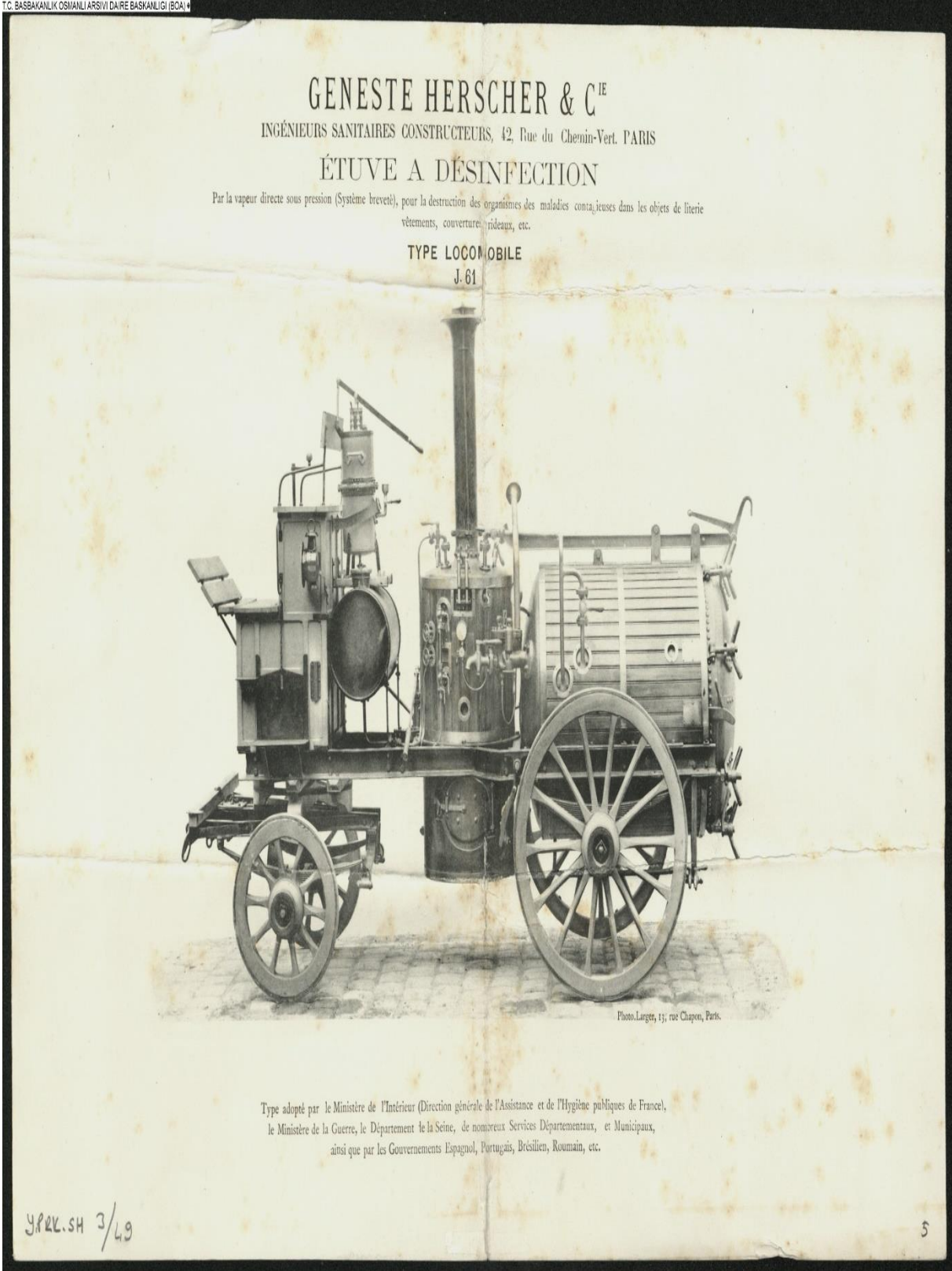


Araba işçileri kurumsal derneği 69. Sokak pouchet (Paris- Batignolles) yaralıların taşınması için ambulanslar, hijyenik araçlar ve tekerlekli sedyeler konusunda (hızlı fren, patentli sistem) Seine nehri bölgesindeki Paris şehrine, Fransa'nın çeşitli şehirlerine ve yurt dışına tedarikçi. No:1-Ambulans, No:2-Sedye, No:3- Sıhhi araba.

⁸⁶⁷ BOA, Y..PRK.SH.. 3 /49-4.

EK 7- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazının resmi⁸⁶⁸

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)



Y.PRK.SH.00003.00049.005

⁸⁶⁸BOA, Y..PRK.SH.. 3/49-5.

EK 8- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu⁸⁶⁹

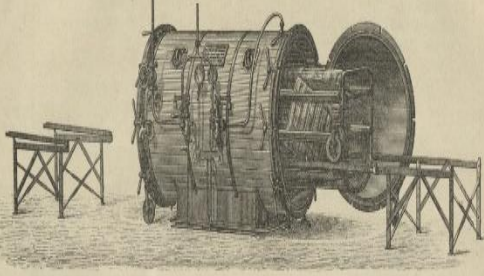
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

ÉTABLISSEMENTS GENESTE, HERSCHER & C^e, Maison principale à PARIS, 40-42, rue du Chemin-Vert

ÉTUVES A DÉSINFECTION PAR L'ACTION DIRECTE DE LA VAPEUR SOUS PRESSION SYSTÈME GENESTE & HERSCHER, BREVETÉ S. G. D. G.

ÉTUVE FIXE (TYPE COURANT A-21)

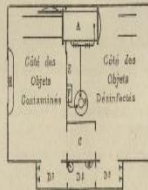
pour les Hôpitaux, Lazarets, Asiles de Nuit, Stations sanitaires, Pavillons mixtes,
Asiles d'Aliénés, Monte-de-Piété.



TYPE DE PAVILLON DE DÉSINFECTION POUR HOPITAL

LÉGENDE

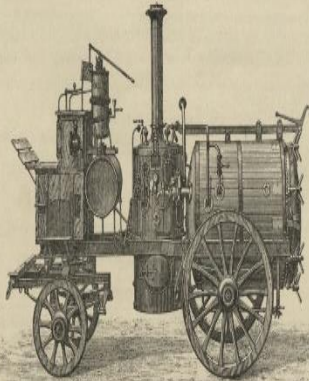
- A. Étuve à désinfection type A-21.
B. Chaudière verticale de 3 mètres carrés.
C. Salle de désinfection par pulvérisation.
D¹, D². Sas de passage dont les portes ne s'ouvrent et se ferment qu'alternativement.



- D¹. Vestiaire des effets de travail.
D². Lavabo et douche.
D³. Vestiaire des effets de ville.
E. Châssis vitrés dormant.
F. Bâche d'alimentation.
H. Guichet de réception.

ÉTUVE LOCOMOBILE (TYPE COURANT J-61)

pour secours aux localités non pourvues d'Étuves fixes et pour éteindre sur place les foyers contagieux
(Services départementaux et régionaux, de corps d'armée, expéditions, etc.)

ÉTABLISSEMENTS GENESTE, HERSCHER & C^e, Maison principale à PARIS, 40-42, rue du Chemin-Vert

TARIF DES ÉTUVES A DÉSINFECTION PAR L'ACTION DIRECTE DE LA VAPEUR SOUS PRESSION SYSTÈME GENESTE & HERSCHER, BREVETÉ S. G. D. G.

TYPES	DÉSIGNATION	DIMENSION INTÉRIEURE	LONGUEUR DU CORPS (sans les cornues)	POIDS	PRIX À PARIS non compris emballage
A-21	ÉTUVE FIXE - TYPE COURANT pour Hôpitaux, Lazarets, Asiles de Nuit, Stations publiques de désinfection, Monte-de-Piété; comprenant: un corps cylindrique muni de deux portes avec chariot mobile, deux voies ferrées extérieures fixes à rails articulés avant et arrière permettant le chargement et le déchargement dans des locaux distincts, batteries de chauffe additionnelles supérieure et inférieure, écran, purges d'air et d'eau condensée. Chaudière verticale à foyer intérieur de 3 mètres carrés de surface de chauffe.	1 ^m 30	2 ^m 35	2.200 ^{kg}	4.600 ^{fr}
A-23	ÉTUVE FIXE - TYPE MOYEN pour le service intérieur de moyens et petits établissements hospitaliers, d'instruction, ou autres; comprenant: un corps cylindrique muni de deux portes, chariot mobile, deux voies ferrées extérieures fixes à rails articulés avant et arrière permettant le chargement et le déchargement dans des locaux distincts; avec batterie de chauffe additionnelle inférieure, écran, purges d'air et d'eau condensée. Chaudière verticale à foyer intérieur de 4 mètres carrés de surface de chauffe.	1 ^m 10	2 ^m 10	1.680	3.300
D-41	ÉTUVE FIXE - TYPE MARINE COURANT pour Navire de transports et de commerce; comprenant: corps cylindrique muni de deux portes (permettant de placer l'appareil à l'avant ou à l'arrière, mais dont une seule est mise en service), chariot mobile, voie ferrée extérieure amovible (pouvant se loger dans l'étrave pendant le non fonctionnement) batterie de chauffe inférieure, écran, purges, etc.	1 ^m 10	2 ^m 10	1.700	3.300
E-46	ÉTUVE FIXE - TYPE MARINE RÉDUIT pour Navires n'ayant qu'un équipage ou des voyageurs peu nombreux; comprenant corps cylindrique muni de deux portes (permettant de placer l'appareil à l'avant ou à l'arrière, mais dont une seule est mise en service), chariot mobile, avec voie suspendue réversible, batterie inférieure, écran, purges, etc.	1 ^m 10	1 ^m 30	1.500	3.000
F-51	ÉTUVE MARINE - PETIT MODÈLE A 1 PORTE même appareil que le précédent (E-46) mais avec une seule porte s'ouvrant à droite ou à gauche suivant commande. A défaut d'indication précise l'étrave est fournie, s'ouvrant à droite.	1 ^m 10	1 ^m 30	1.100	2.900
F-52	PETITE ÉTUVE FIXE POUR SERVICES RESTREINTS applicable aux Stations thermales et balnéaires, Ambulances, Petites localités, Services intérieurs de Compagnies de Chemins de fer; comprenant: corps cylindrique muni d'une seule porte ouvrant à droite (sans demande spéciale), chariot mobile avec voie suspendue, batterie de chauffe additionnelle inférieure, écran, purges d'air et d'eau condensée. Chaudière verticale à foyer intérieur de 2 mètres carrés de surface de chauffe.	0 ^m 90	1 ^m 30	1.000	2.400
J-61	ÉTUVE LOCOMOBILE, comprenant étuve complète avec chariot à voie suspendue, chaudière de 3 mètres carrés de surface de chauffe, réservoir d'eau, caisse de combustible et caisse à outils, le tout monté sur train de voiture à 4 roues. Cet appareil peut être muni à volonté, en supplément, d'un Pulvérisateur à Désinfection mobile et fonctionnant à bras pour la désinfection des parois et celle des objets ne pouvant supporter l'action de la chaleur. BÂCHE spéciale pour garantir l'étuve locomobile soit en repos, soit pendant la marche 110 lrs	1 ^m 10	1 ^m 30	2.400	6.700

Chaque Étuve est accompagnée d'une instruction sur son montage et son fonctionnement.

NOTA - Les prix ci-dessus sont ceux de fourniture des appareils, non compris les frais de transport ni aucuns frais de montage, ni d'essai sur place.

En plus des prix de fourniture ci-dessus, il est compté, savoir:

Pour chaque étuve, expédiée par chemin de fer, un emballage léger en toile et papier goudronné, du prix de 50 fr.
Pour les accessoires de chaque chaudière, un emballage en caisse de 10 fr.

Chaque Étuve est livrée avec ses tuyauteries et robinetteries propres, indicateurs de pression, appareils de sûreté, enveloppe calorifuge en bois cerclée de cuivre; plus 4 mètres de tuyaux cuivre rouge pour chaque purge et 4 mètres de tuyaux d'échappement également en cuivre rouge.

Chaque chaudière fournie comprend, indépendamment de sa robinetterie et de ses organes accessoires, un injecteur et sa bâche d'alimentation avec tuyauterie spéciale de raccordement prête à poser; plus une amorce de cheminée en tôle de 3 mètres avec registre.

Tout surcroît de longueur en plus de celle indiquée pour la tuyauterie (fumée, échappement, purges et jonction entre la chaudière et l'étrave) est à compter en supplément.

En outre des appareils courants désignés au présent tarif, nous construisons aussi divers autres types d'Étuves; les uns de dimensions plus grandes (pour Établissements de blanchissage et désinfection, Stations quaranténaires, désinfection de Caissons à bisbuits, etc.); les autres au contraire, de très petit volume (pour linges et matériel de pansement); d'autres enfin, plus légers encore que l'appareil J-61, lequel reste cependant le type à préférer, sauf en cas de routes impraticables aux véhicules usuels.

Y.PRK.SH.00003.00049.006

EK 9- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu⁸⁷⁰

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

- 6 -

ÉTABLISSEMENTS GENESTE, HERSCHER & Co, Maison principale à PARIS, 40-42, rue du Chemin-Vert
SEUL GRAND PRIX décerné à l'Industrie dans la Classe de l'Hygiène, à l'EXPOSITION UNIVERSELLE DE PARIS 1889

- 7 -

CUVES A DÉSINFECTION PAR TREMPAGE A 100 DEGRÉS

SYSTÈME GENESTE & HERSCHER, BREVETÉ S. G. D. G.

POUR PETITES LOCALITÉS ÉLOIGNÉES DES VILLES POURVUES D'ÉTUVES & POUR ÉTABLISSEMENTS HOSPITALIERS OU AUTRES ISOLÉS

DESTRUCTION RAPIDE DES GERMES DE MALADIES CONTAGIEUSES

CONTENUS DANS LES LINGES DE CORPS OU DE SERVICE

Autres Applications du Système : STÉRILISATION APRÈS CHAQUE REPAS DES COUVERTS DE TABLE EMPLOYÉS PAR LES CONTAGIEUX;
-DESTRUCTION DES BACILLES TUBERCULEUX CONTENUS DANS LES CRACHATS & NETTOYAGE SIMULTANÉ DES CRACHOIRS.

La désinfection par immersion n'est efficace que si l'eau est portée à l'ébullition et maintenue ainsi bouillonnante dans toutes ses parties, pendant au moins 15 à 20 minutes.

Cette double condition est absolument nécessaire et, par suite, la désinfection ne saurait être effectuée avec certitude que dans un appareil incapable de fonctionner au dessous de 100°.

Les lessiveuses usuelles, même les plus perfectionnées, ne réalisent pas ce programme, que remplit absolument notre **Cuve à Désinfection par Trempage à 100°**.

Cette température est même dépassée si l'on fait usage, ce qui est préférable, d'une solution alcaline (carbonate de soude ou de potasse).

DESSIN DE L'APPAREIL



PRINCIPAUX AVANTAGES DU SYSTÈME

- Certitude absolue que l'appareil ne peut fonctionner que lorsque le liquide stérilisateur a atteint une température d'au moins 100°, condition essentielle de son efficacité.
- Garantie complète contre le refroidissement du liquide pendant la durée de l'opération.
- Simplicité dans la conduite de l'appareil, et sécurité absolue, au moyen de dérapement, non muni de robinet, empêchant la pression de s'élever au-delà de celle, d'ailleurs très faible, nécessaire à la montée d'eau bouillante.

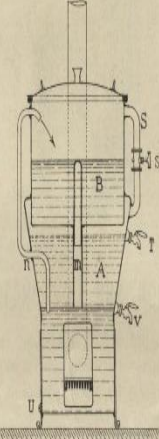
DESCRIPTION

L'appareil se compose d'une Cuve à deux compartiments A et B, la chaudière, le bac servant à la désinfection. Deux tubes m et n réunissent les deux compartiments et plongent dans la chaudière à des niveaux différents. Un troisième tuyau s muni d'une valve s sert à faire échapper la vapeur produite dans la chaudière par l'ébullition, ou au contraire, quand la valve est fermée à empêcher l'échappement de cette vapeur.

L'appareil comporte un robinet de jauge T, un robinet de vidange V, un couvercle et un foyer en fonte qui sert de support à l'ensemble.

Lorsque l'eau, mise dans la chaudière jusqu'au robinet T est en ébullition, si l'on vient à fermer la valve s, cette eau poussée par sa propre vapeur, s'élève dans le bac supérieur jusqu'à ce que le niveau dans la chaudière ait atteint le bas du tube m. A ce moment, comme l'autre tube n plonge encore dans le liquide inférieur, il se produit par l'effet de l'ébullition une circulation continue; l'eau de la chaudière s'élève dans le tube n et se déverse dans le bac B pendant que l'eau du bac redescend dans la chaudière par le tube central m. On a ainsi la même température dans le bac supérieur et dans le fond de la chaudière.

COUPE DE L'APPAREIL



FONCTIONNEMENT

Remplir d'eau la chaudière jusqu'au niveau du robinet de jauge (Celle eau se verse dans le bac B en tenant la valve s ouverte).

Chauffer jusqu'à ébullition, la valve s toujours ouverte.

Mettre dans le bac B la quantité de carbonate de soude nécessaire.

Lorsque l'eau est en ébullition, la faire monter en fermant la valve s pour dissoudre le Carbonate.

Cette dissolution faite, ouvrir la valve pour faire redescendre le liquide. L'appareil est alors prêt à fonctionner.

Placer les objets à désinfecter dans le bac supérieur B, autour du tube central perforé.

Fermer la valve pour faire monter le liquide et laisser bouillir franchement pendant 15 minutes.

Ouvrir la valve pour faire redescendre le liquide.

Ajouter alors la quantité d'eau nécessaire pour que le niveau atteigne toujours bien le robinet de jauge et recommencer une nouvelle désinfection, et ainsi de suite.

PRIX DES APPAREILS

TYPES	DIMENSIONS DU BAC SUPÉRIEUR		PRIX
	DIAMÈTRE	HAUTEUR	
JN-5	0,500	0,400	380
JN-7	0,650	0,450	450
JN-9	0,800	0,600	550

NOTA. — Ces prix ne comprennent ni le port ni l'emballage.

OBSERVATION. — Il convient de remarquer que nos cuves à désinfection par trempage sont surtout destinées à l'épuration des linges de corps, des linges de service, ainsi que des draps de lit, des taies d'oreiller, des enveloppes de traversins, etc. Quant aux matelas, notre cuve ne peut servir que pour en désinfecter l'enveloppe. Aussi convient-il de garnir les matelas destinés aux malades, soit de balle d'avoine ou de toute autre matière sans valeur, pouvant être détruite par le feu. Lorsque la garniture est de laine, le seul procédé efficace est le passage à l'Étuve à Vapeur sous pression.

NOTA: SUR DEMANDE SPÉCIALE, ON PEUT ADJOINDRE A NOS CUVES A DÉSINFECTION, DES PETITES ARMOIRES-SECHOIRS, EN UTILISANT LA CHALEUR DU TUYAU DE FUMÉE

OBSERVATIONS

Lorsque les opérations de la journée sont finies, il faut avoir soin de vider l'appareil par le robinet de vidange V. Lorsque l'appareil doit rester longtemps sans fonctionner, on achève de le vider par l'orifice U.

Pour bien faire redescendre le liquide après chaque opération, il est bon, après avoir ouvert la valve s, d'ouvrir aussi la porte du foyer et de fermer un peu la clef de la cheminée, afin de calmer l'activité de l'ébullition. Au contraire pendant la durée des opérations, il faut activer le feu en fermant la porte et ouvrant la clef en grand. Il convient alors de maintenir en place le couvercle de la cuve pour éviter les projections de l'eau en dehors. N'enlever le couvercle qu'après l'ouverture de la valve s quand le liquide est redescendu.

Quantités de Carbonate de Soude à employer	POUR L'APPAREIL: JN - 5 1 kilog — — JN - 7 2 kilogs — — JN - 9 3 kilogs
--	---

Y.PRK.SH.00003.00049.006

EK 10- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu⁸⁷¹

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

ÉTABLISSEMENTS GENESTE, HERSCHER & C^e, Maison principale à PARIS, 40-42, rue du Chemin-Vert

PULVÉRISATEURS A DÉSINFECTION

(SYSTEME GENESTE & HERSCHER, BREVETÉ S. G. D. G.)

pour la désinfection des Murs, Cloisons, Planchers, Carrelages et Plafonds
ainsi que pour celle du Mobilier et des Peaux, Cuirs, Fourrures et Objets caoutchoutés
qui ne peuvent supporter l'action de la chaleur.

Ces appareils sont destinés à détruire, par la pulvérisation de liquides antiseptiques, tous les germes ou micro-organismes pathogènes, pouvant exister en cas de maladies transmissibles, sur les murs et le sol des Hôpitaux, Ecoles, Salles d'Hôpitaux, Casernes; sur les parois des Navires, des Voitures affectées au transport des Malades, des Blessés et des Voyageurs, ainsi que dans les Écuries, les Étables, etc.; micro-organismes qui rendent dangereux le séjour ou la fréquentation de ces locaux.

La désinfection effectuée par ces appareils est réalisée par l'action de jets pulvérisés humectant les parois et même les tentures, sans les détériorer.



L'emploi de solutions antiseptiques exige des précautions toutes particulières, si on ne veut pas appauvrir ou dénaturer les solutions, ni détériorer les appareils.

Nos pulvérisateurs sont spécialement établis pour employer un agent supérieur entre tous, le sublimé, qui appliqué en solution pulvérisée à la dose de 1/4 pour 1000 doit être préféré parmi tous les désinfectants.

Ce procédé ne détériore pas les objets traités. Toutefois, pour que rien n'échappe à la désinfection, il est utile que la solution soit un peu acidulée.

D'autres motifs encore nous ont fait adopter comme agent antiseptique le composé qui porte le nom de **Chlorol-Marye** (1).

INSTRUCTION SUR LE FONCTIONNEMENT

Après avoir ouvert les deux robinets supérieurs, puis l'entonnoir E, (le tuyau de vidange V étant fermé), la solution antiseptique est introduite en E; puis on ferme tous les robinets. La pompe est alors prête à fonctionner après quelques coups de piston.

Dès que les deux robinets sont ouverts, le jet nébuleux s'échappe aussitôt du Pulvérisateur. On dirige ce jet sur les surfaces à désinfecter, de façon à les humecter bien uniformément. Il suffit pour maintenir la pression dans l'appareil, de faire manœuvrer la pompe de temps en temps.

Quand l'opération est terminée, et si la pompe doit rester pendant un certain temps sans servir, ouvrir le tuyau de vidange V et perdre le liquide antiseptique restant dans l'appareil. Remplacer ensuite ce liquide par de l'eau ordinaire et donner quelques coups de pompe pour laver l'appareil; enfin vider à nouveau celui-ci.

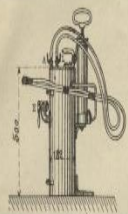
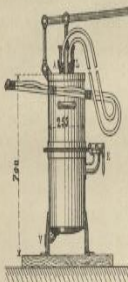
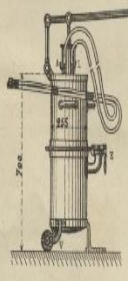
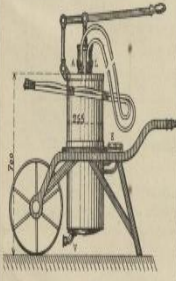
OBSERVATIONS. — Avoir bien soin de relier le robinet L (celui du liquide) au tuyau de caoutchouc latéral (caoutchouc rouge) du pulvérisateur et le robinet A d'air au tuyau de caoutchouc axial (caoutchouc gris). Avoir soin de maintenir gras le cuir du piston, par les moyens ordinaires. Pour cela il suffit de dévisser le chapeau du corps de pompe; sortir le piston pour le graisser au suif et le remettre en place.

(1) Le **CHLOROL-MARYE** est une solution acidulée de bichlorure de Mercure additionnée de Sulfate de Cuivre. Ce dernier agent donne au Chlorol-Marye d'énergiques propriétés vomitives qui rendent impossible l'absorption accidentelle du liquide. Nous fournissons, sur demande, des flacons de Chlorol-Marye de manière à donner une solution au 1/4 de millième en versant le contenu d'un de ces flacons dans 12 litres d'eau, volume réservé à cet effet dans nos types courants de Pulvérisateurs à Désinfection (n^{os} 1, 6, 11).

Prix : 1 fr. le Flacon.

ÉTABLISSEMENTS GENESTE, HERSCHER & C^e, Maison principale à PARIS, 40-42, rue du Chemin-Vert

TARIF DES PULVÉRISATEURS A DÉSINFECTION

DESSINS DES APPAREILS	DÉSIGNATION	PRIX en gare de Paris sans emballage	POIDS
	TYPE FB-0 Appareil léger (capacité 6 litres) à action directe pouvant être transporté et manœuvré par un seul homme. PRIX de l'appareil avec lance et tuyaux de caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 2 mètres 50.	120 »	10 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyaux de caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 4 mètres	128 »	
	TYPE FC-1 Appareil à levier monté sur socle en bois (capacité 12 litres). PRIX de l'appareil avec lance et tuyaux de caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 2 mètres 50.	200 »	32 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyaux de caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 4 mètres	208 »	
	PRIX de l'appareil avec lance grand modèle de 2 mètres de longueur et tuyaux de caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 4 mètres 50	216 »	
	NOTA. — Nous conseillons les longueurs de 4 mètres et 4 mètres 50 qui évitent notablement la perte de l'appareil. Toutefois, à défaut d'indications prises, c'est seulement la longueur de 2 mètres 50 qui est fournie.		
	TYPE FD-6 Le même que précédemment, monté sur deux galets de roulement et muni d'un pédalier avec poignée de traction. L'addition des galets facilite beaucoup le déplacement, lequel peut s'effectuer sans même suspendre le fonctionnement. PRIX de l'appareil avec lance et tuyaux de caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 2 mètres 50.	225 »	38 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyaux de caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 4 mètres	233 »	
	PRIX de l'appareil avec lance grand modèle de 2 mètres de longueur et tuyaux en caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 4 mètres 50.	241 »	
	Plus valve pour brochette spéciale de transport avec dispositif pour le démontage. Même Nota que pour le type N ^o 1 relativement à la longueur de la lance et des tuyaux. (Un moulin habituellement notre œuvre à désinfection locomobile du Pulvérisateur à désinfection N ^o 6, lequel est alors fixé par une courroie derrière le siège du conducteur.)	80 fr.	
	TYPE FH-11 Appareil monté sur brochette à deux roues. (Type utilisé pour de grandes surfaces nécessitant deux hommes de service). PRIX de l'appareil avec lance et tuyaux en caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 2 mètres 50.	250 »	47 kil.
	PRIX de l'appareil avec lance et tuyaux en caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 4 mètres	258 »	
	PRIX de l'appareil avec lance grand modèle de 2 mètres de longueur et tuyaux en caoutchouc entoilé d'une longueur totale de 4 mètres 50	266 »	
	Même Nota que pour le Type N ^o 1 relativement à la longueur de la lance et des tuyaux.		

Y.PRK.SH.00003.00049.006

EK 11- Paris'ten gönderilen etüv ve dezenfekte cihazı resimleri ve kullanma metodu⁸⁷²

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

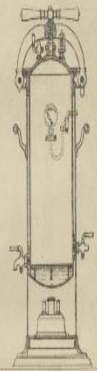
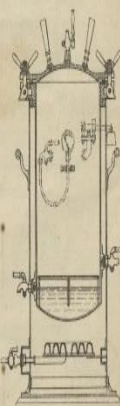
- 10 -

ÉTABLISSEMENTS GENESTE, HERSCHER & C^e, Maison principale à PARIS, 40-42, rue du Chemin-Vert

APPAREILS A STÉRILISER LES INSTRUMENTS DE CHIRURGIE ET LES OBJETS DE PANSEMENT

PAR L'ACTION DIRECTE DE LA VAPEUR SOUS PRESSION

SYSTÈME GENESTE ET HERSCHER. BREVETÉ S. G. D. G.

DESSINS DES APPAREILS	INDICATION DES TYPES	COUPES DES APPAREILS
	TYPE HB Cylindre en cuivre étamé, couvercle en bronze, fermeture à étrier; Enveloppe en tôle lustrée, ajourée, avec porte et poignées pour transport; Robinets de niveau d'eau, de purge d'air et d'échappement; Manomètre et soupape de sûreté. DIAMÈTRE INTÉRIEUR..... 0^m30 HAUTEUR INTÉRIÈRE UTILE..... 0^m50 Appareil HB-1 Chauffage par rampe à gaz. Prix 330 » » HB-2 » » lampe à alcool. » 350 » » HB-3 » » rampe à gaz et lampe à alcool (à volonté) » 370 »	
	TYPE HC Cylindre en cuivre étamé et fermeture perfectionnée (Breveté s. g. d. g.) par boulons à bascule; Enveloppe en tôle lustrée, ajourée, avec portes et poignées pour le transport; Robinets de niveau d'eau, de purge d'air et d'échappement; Manomètre et soupape de sûreté. DIAMÈTRE INTÉRIEUR..... 0^m30 HAUTEUR INTÉRIÈRE UTILE..... 0^m50 Appareil HC-1 Chauffage par rampe à gaz. Prix 580 » » HC-2 » » lampe à alcool. » 600 » » HC-3 » » rampe à gaz et lampe à alcool (à volonté) » 640 »	

- 11 -

ÉTABLISSEMENTS GENESTE, HERSCHER & C^e, Maison principale à PARIS, 40-42, rue du Chemin-Vert

APPAREILS A STÉRILISER L'EAU

PAR LA CHALEUR & SOUS PRESSION

ET A LA FOURNIR POTABLE

Système ROUART, GENESTE & HERSCHER, Breveté S. G. D. G.

La contamination des eaux de boisson étant l'une des principales causes de propagation des maladies contagieuses, il est de la plus haute importance de ne faire usage pour l'alimentation, que d'une eau tout-à-fait dépourvue de micro-organismes pathogènes.

Le procédé de Stérilisation ROUART-GENESTE-HERSCHER consiste à chauffer l'eau en vase clos (à 120 degrés au moins) et à la refroidir ensuite par un échange méthodique de température.

L'eau s'écoule de l'appareil d'une façon continue. — Elle est clarifiée et absolument stérilisée. — Elle conserve la majeure partie de ses gaz et de ses sels en dissolution. — Elle est refroidie à 3 degrés près à la température de l'eau d'origine. — Enfin, grâce à la récupération de la chaleur par échange méthodique, la consommation de combustible est réduite au strict minimum.

Ce procédé a déjà été appliqué par le Ministère de la Guerre; il est adopté par le Ministère de la Marine pour l'alimentation des Casernes dans les ports de mer et pour celles des troupes aux Colonies; il est également utilisé dans les Hôpitaux pour les besoins de la chirurgie.

Les appareils à stériliser l'eau sont ou fixes ou locomobiles:

Les appareils fixes sont chauffés soit par un foyer direct, soit par la vapeur empruntée à une chaudière existante. Ils se construisent sous toutes les grandeurs, et leur débit, depuis 300 litres par heure, peut être aussi considérable qu'il est besoin.

Les appareils locomobiles débitent de 300 à 500 litres d'eau par heure, ce débit pouvant même être augmenté en cas de nécessité, en sacrifiant un peu la perfection du refroidissement.

Nous construisons en outre des appareils automatiques à faible débit (100 litres par heure), chauffés au gaz, applicables aux salles d'opérations des Hôpitaux. — **CES APPAREILS FOURNISSENT L'EAU STÉRILISÉE, A VOLONTÉ CHAUDE OU FROIDE.**

Pour la préparation de l'eau stérilisée dans les Laboratoires, les Pharmacies ou pour les usages domestiques nous construisons un modèle de stérilisateur (non continu) d'une capacité de 3 litres, à l'aide duquel l'eau est chauffée en toute sécurité, à 120 degrés, en vase clos.

Cet appareil ne comporte pas de dispositions spéciales pour le refroidissement.

Indépendamment des appareils à eau stérilisée sous pression, qui constituent le procédé de purification d'eau potable le plus parfait, nous avons créé également des appareils d'usage courant d'une simplicité élémentaire, à l'aide desquels l'eau est portée à l'ébullition et ensuite rapidement refroidie.

Grâce à la facilité de leur emploi, à l'absence de toute pression, et à leurs dispositions rudimentaires, nos **"Appareils à eau bouillie puis refroidie"** sont applicables à l'épuration de l'eau dans les ménages ou même dans les collectivités de faible importance, qui ne peuvent se procurer d'appareils à eau stérilisée sous pression ROUART, GENESTE et HERSCHER.

Des Clarificateurs (silex pur) d'un nettoyage et d'une purification facile, ont été créés pour l'usage spécial de nos appareils domestiques.

Outre le Matériel de désinfection qui fait l'objet du présent tarif et qui s'adresse exclusivement à l'hygiène des individus, nous construisons encore des appareils spéciaux pour combattre la propagation des Epizooties. — Ces appareils servent à désinfecter et nettoyer simultanément les Wagons à bestiaux, et sont également applicables à la désinfection du matériel des Marchés, Abattoirs, Écuries, Étables, etc.

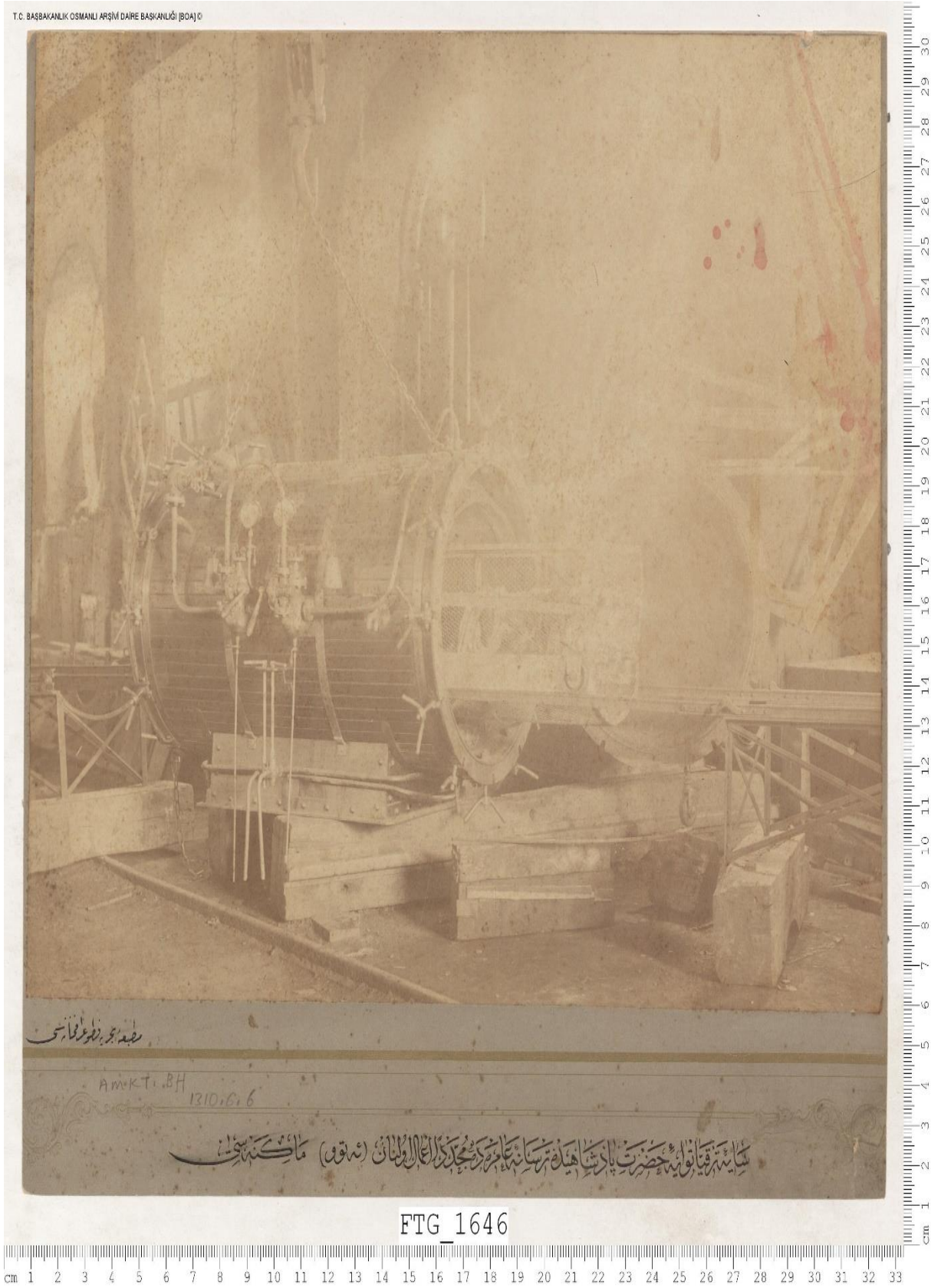
Ils agissent par projection d'eau bouillante, sous une très forte pression avec mélange d'un liquide antiseptique.

L'efficacité de la désinfection est complète; le nettoyage est plus facile, plus rapide et plus économique que par tous les autres procédés usuels. — L'usure du matériel est nulle.

ENVOI DE RENSEIGNEMENTS ET PRIX SUR DEMANDE

Y.PRK.SH.00003.00049.006

EK 12- Etüv (buhar) Makinesi⁸⁷³

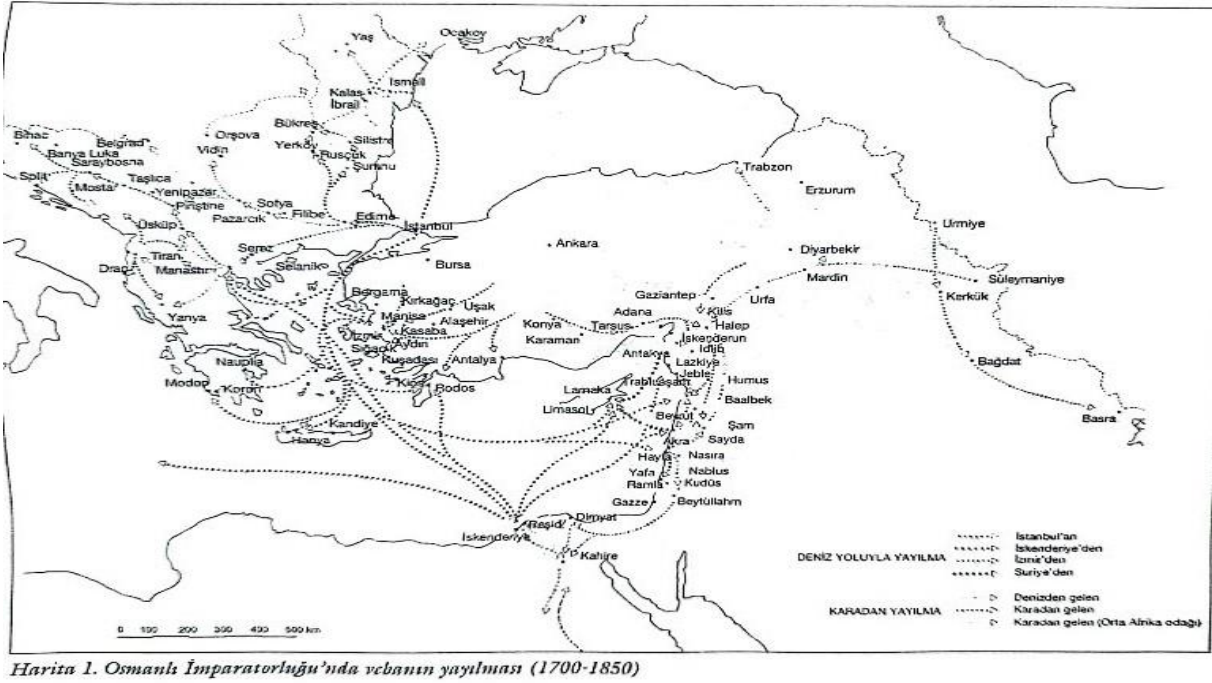


⁸⁷³ BOA, FTG.f./1646--/1.

EK 13- Koleranın yayılma yollarını gösteren harita⁸⁷⁴



EK 14- Vebanın yayılma yollarını gösteren harita (1700-1850)⁸⁷⁵



Harita 1. Osmanlı İmparatorluğu'nda vebanın yayılması (1700-1850)

⁸⁷⁴ Yaşayanlar "Bir Hastalık Olarak Kolera ve Tarihte Kolera Pandemileri", 50.

⁸⁷⁵ Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, 257.

EK 15- Adana-Silifke, Antalya ve Manavgat civarının haritasıdır. Yerleşim merkezleri ile akarsular ve ulaşım yolları gösterilmiştir. Elle yapılmıştır. EHT (Ölçek 1/200000)⁸⁷⁶



⁸⁷⁶ BOA, HRT.h..492.

EK 17- Antalya Sancağı umumi ve hususi yolları* haritası. EHT (Ölçek 1/500000)⁸⁷⁸



* Antalya'dan kara yolu ile çıkacak kişilerin muayeneleri yapılarak gereken tathirât-ı fenniye de itina ile yerine getirilecektir.(BOA, A.}MKT.MHM. 569/8 -3-4.)

⁸⁷⁸ BOA, HRT.h../2545.



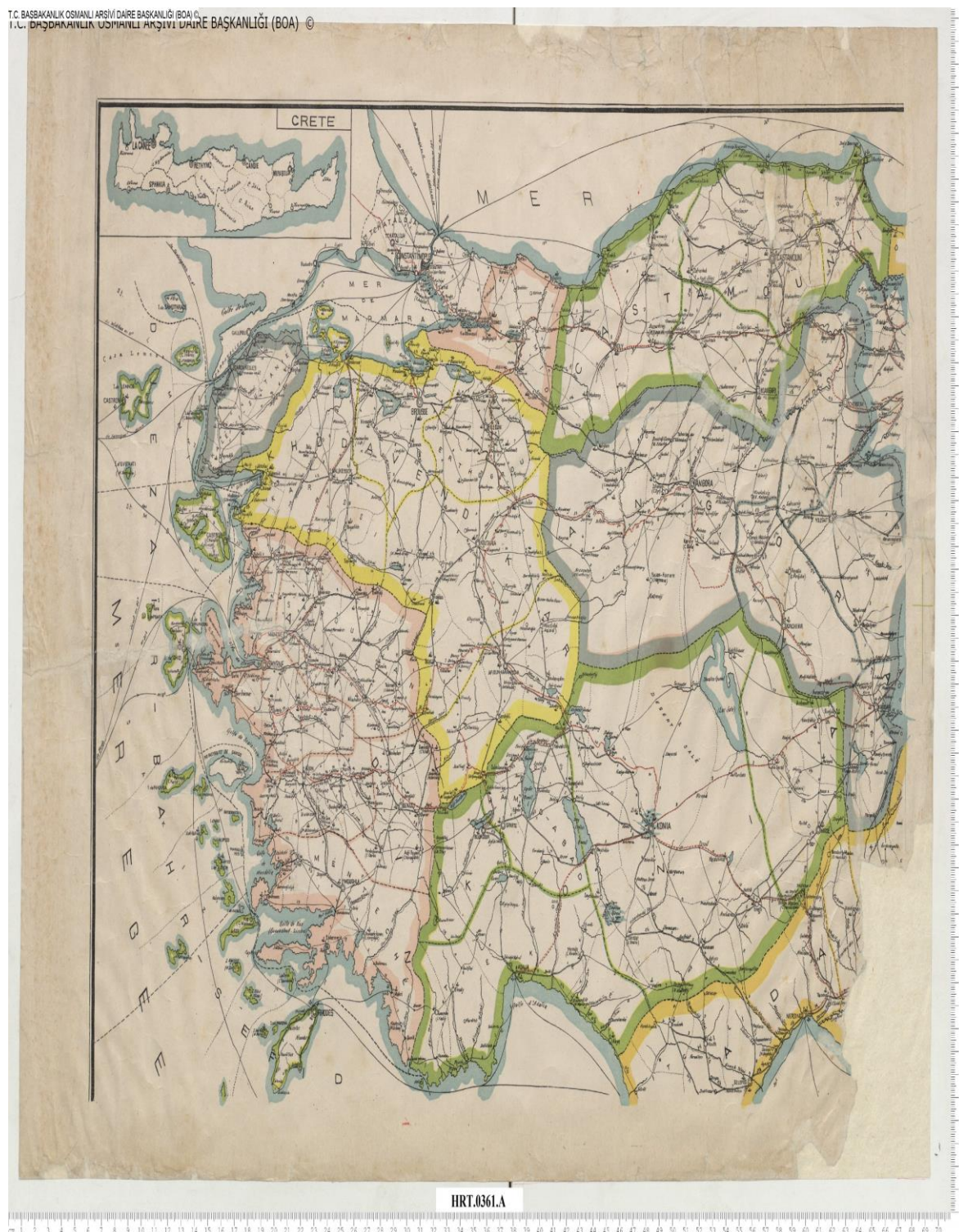
EK 19- Empire Ottoman Division Administrative. Osmanlı Devleti vilayet, kaza ve nahiyelelerini gösterir haritadır. Nüfusla ilgili ayet istatistikleri mevcuttur. F. tarafından yayınlanmış R. Huber tarafından hazırlanmıştır. Fr. (Ölçek 1/1500000, 4 pafta)⁸⁸⁰

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



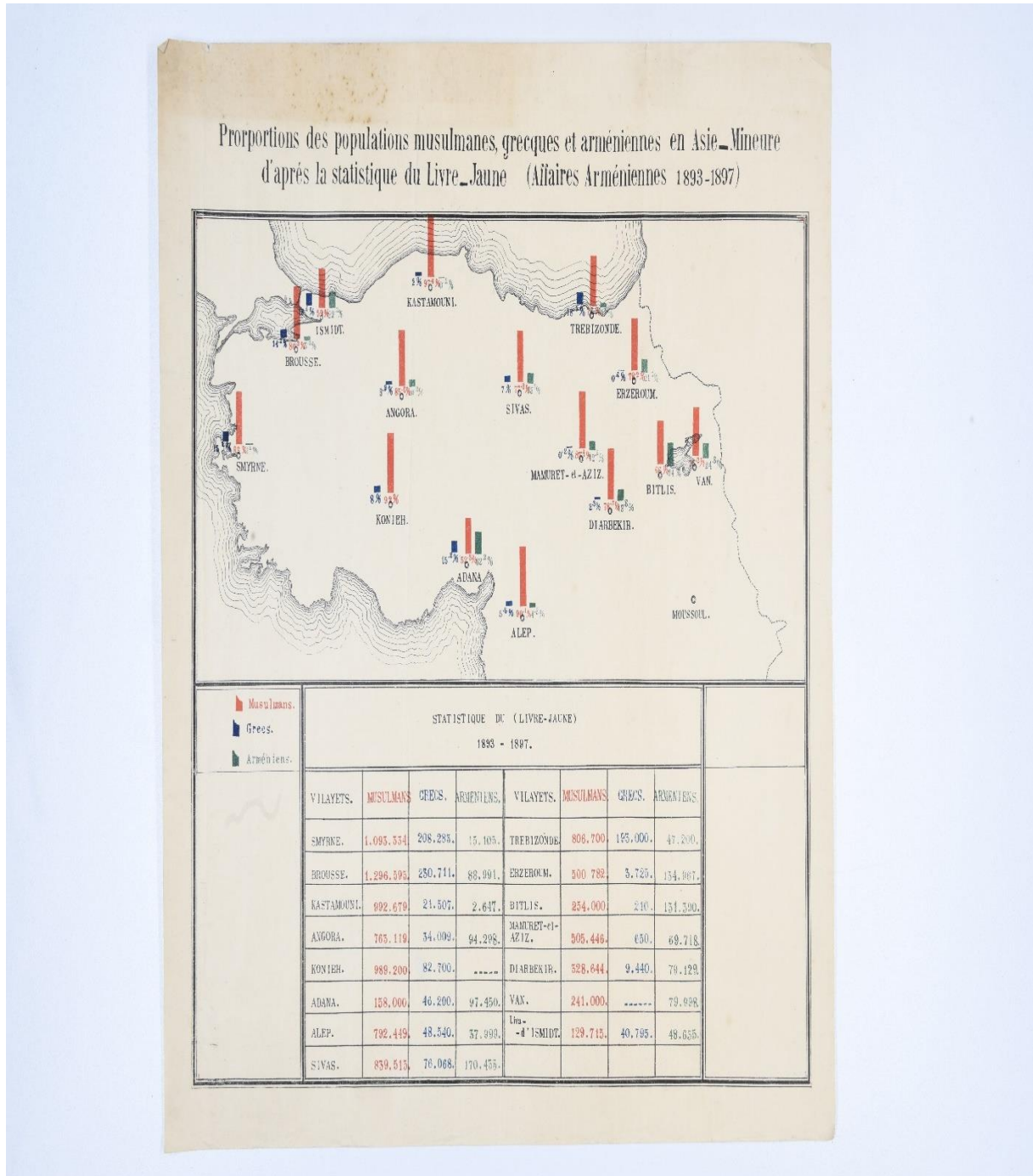
⁸⁸⁰ BOA, HRT.h.. 361 a-2.

EK 20- Empire Ottoman Division Administrative. Osmanlı Devleti vilayet, kaza ve nahiyelelerini gösterir haritadır. Nüfusla ilgili vilayet istatistikleri mevcuttur. F. Loeffler tarafından yayınlanmış R. Huber tarafından hazırlanmıştır. Fr. (Ölçek 1/1500000, 4 pafta)⁸⁸¹

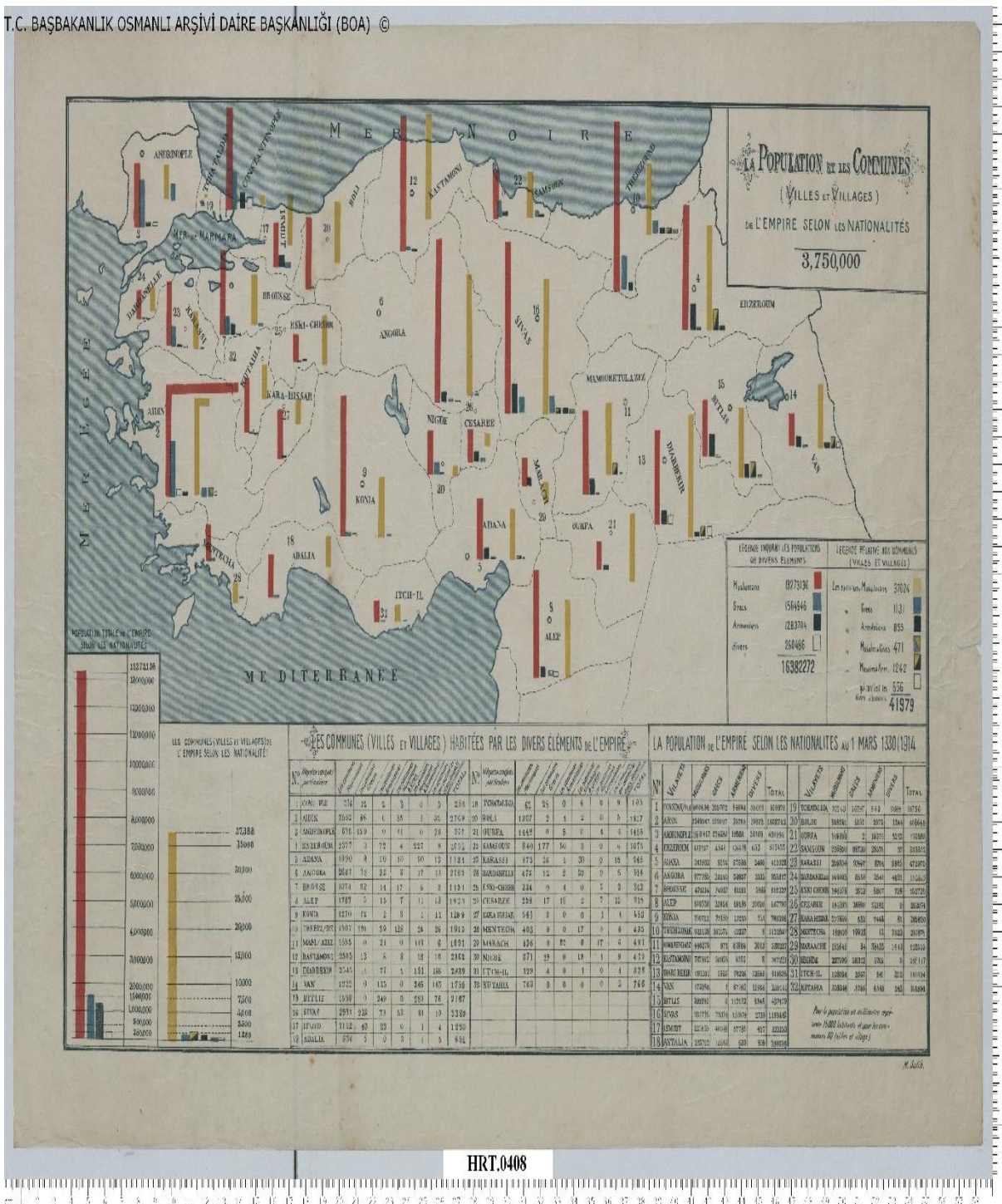


⁸⁸¹ BOA, HRT.h.. 361 a-3.

EK 22- Osmanlı Devleti Asyası-Kuzey, Proportions Musulmanes, Grecques et Armeniennes en Asie Mineure d'après la Statistique du Livre Jaune. İzmir, Bursa, Kastamonu, Ankara, Konya, Adana, Halep, Sivas, Trabzon, Erzurum, Bitlis, Mamuretülaziz, Diyarbekir, Van vilayetlerindeki Grek, Ermeni ve Müslüman ahaliyi gösterir harita. Fr. (Ölçek 1/5500000)⁸⁸³



⁸⁸³ BOA, HRT.h.. 408.

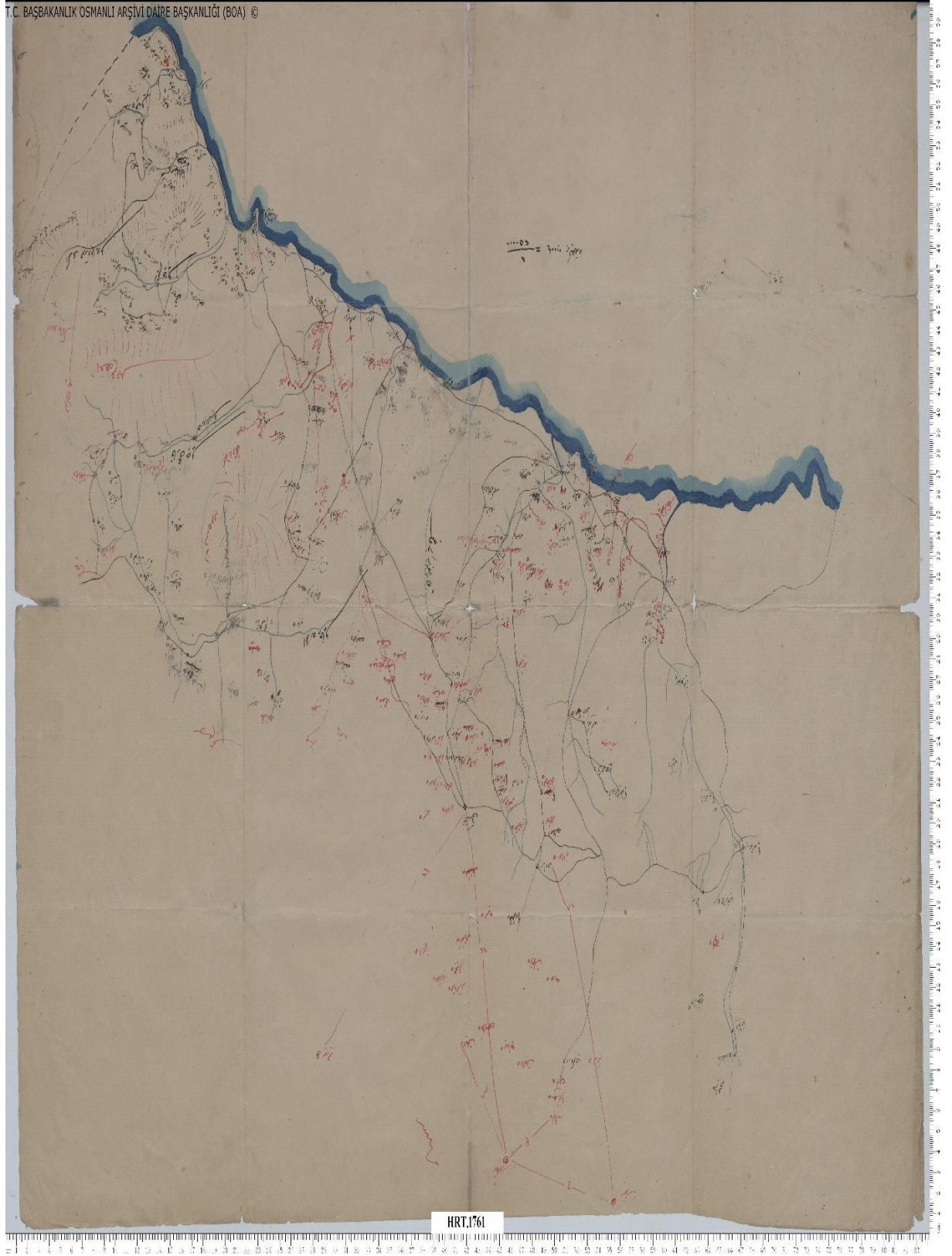


EK 24- Osmanlı Devleti Haritası. Yayınlayan: Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi 5. Fen Subesi (Grove olarak basılmıştır.) Ordunun yeri redif kanunu gereğince fırka, liva, alay ve taburların taksimatını gösterir haritadır. EHT (Ölçek 1/3000000)⁸⁸⁵



⁸⁸⁵ BOA, HRT.h.. 136

EK 26- Alaiye ve civarı haritası. EHT (Ölçek 1/250000)⁸⁸⁷

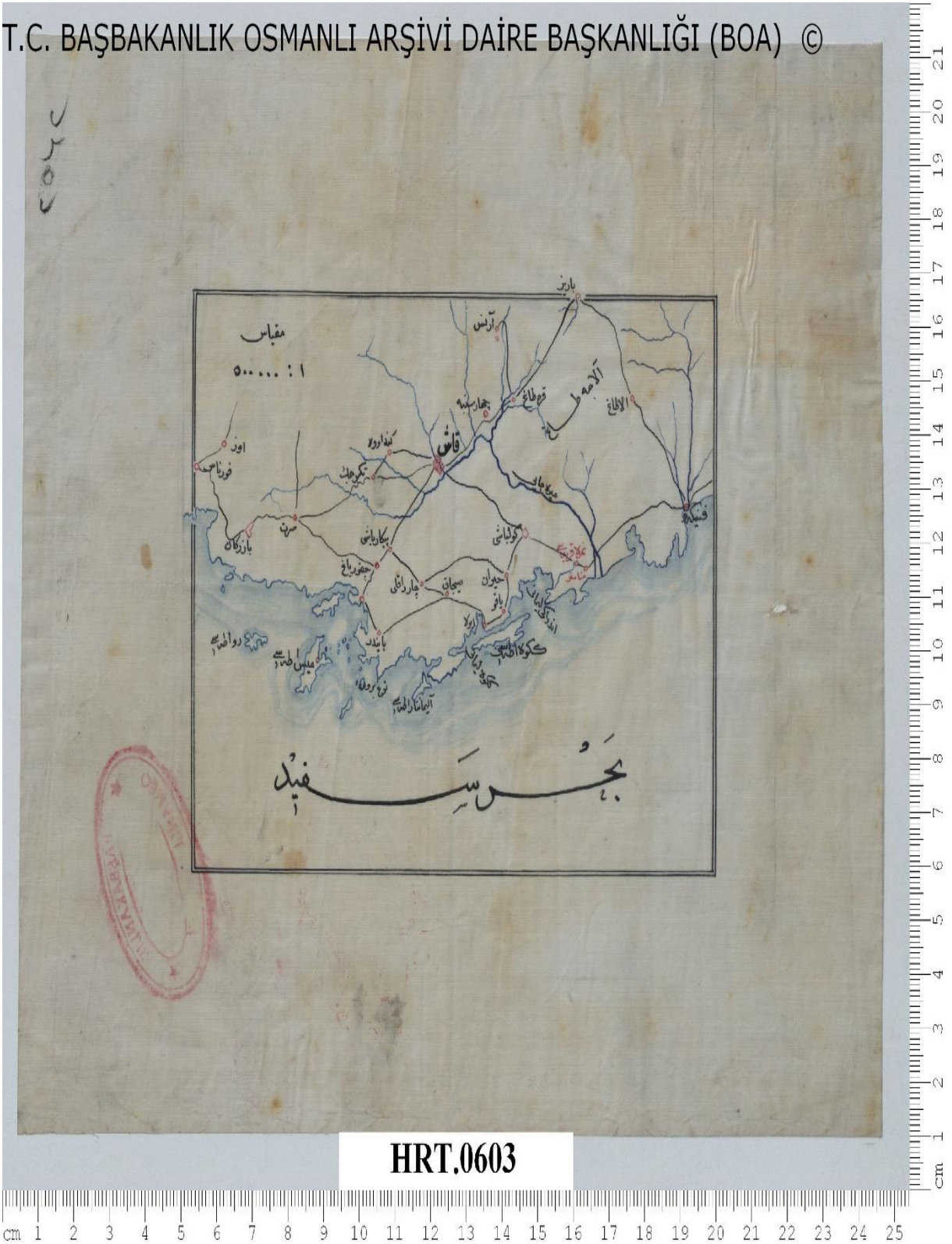


⁸⁸⁷ BOA, HRT.h..1761-

EK 27- Konya-Antalya'nın Finike ve Kaş kazalarının civarını gösterir harita. Elle yapma.

EHT (Ölçek 1/500000)⁸⁸⁸

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



HRT.0603

⁸⁸⁸ BOA, HRT.h../603--/1.

EK 28- Konya-Antalya, Teke Sancağı haritasıdır. Kaza ve nahiyeler sınırlarıyla gösterilmiştir. EHT (Ölçek 1/600000)⁸⁸⁹

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



HRT.0604

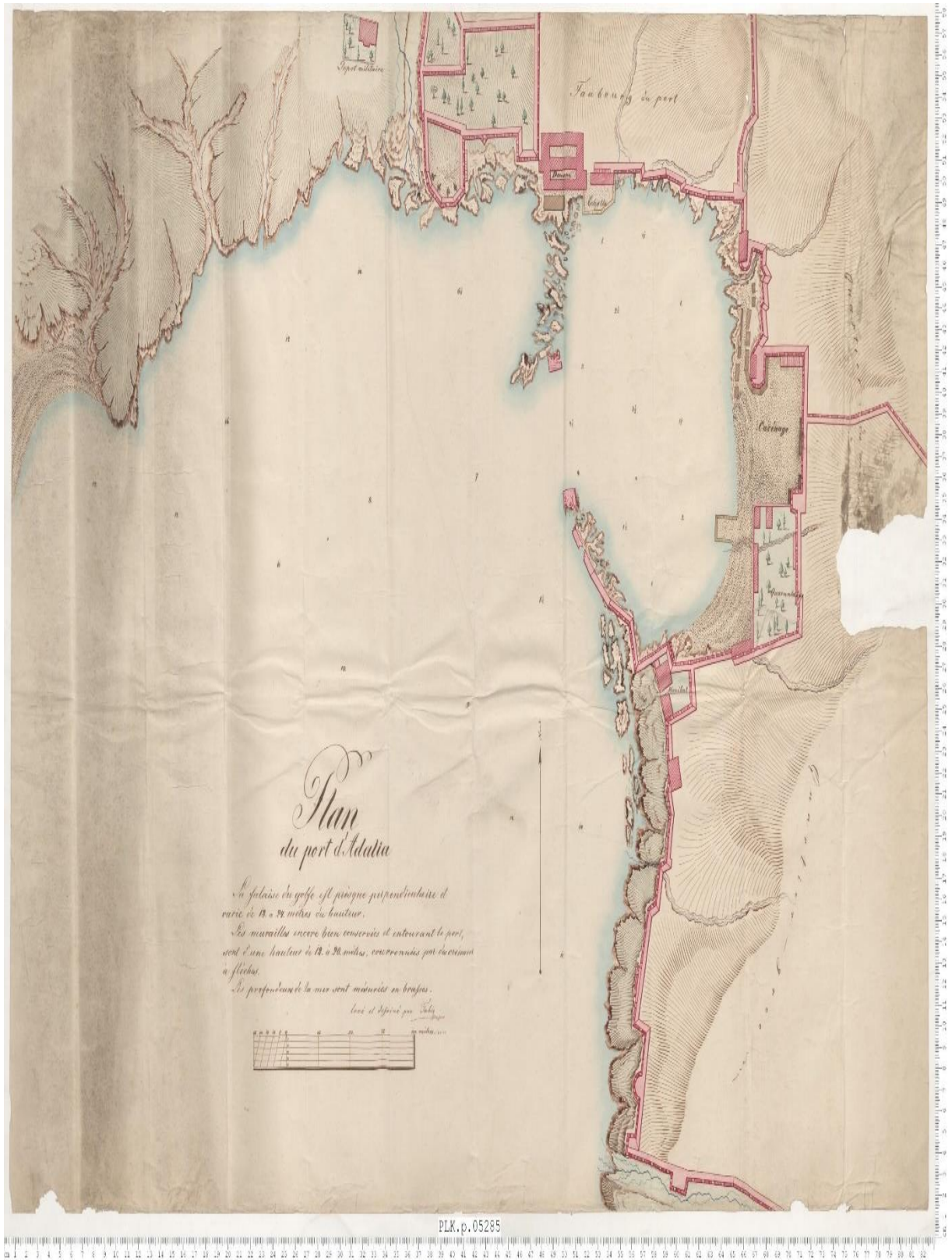
EK 29- Antalya Kaleiçi restorasyonu ve liman sahası (Sahil Sağlık İdaresi)⁸⁹⁰



⁸⁸⁹ BOA, HRT.h. / 604/1.

⁸⁹⁰ Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi /07.16.861 (17/12/1974). (Hüseyin Başak, T.C. Turizm Bankası A.Ş. Tarafından hazırlanmıştır.)

EK 30- Antalya Limanı planı. (Fr.)⁸⁹¹



⁸⁹¹ BOA, PLK.p. 5285-Tarih yok.

EK 31- Vilâyât ve müstakil elviye merkezlerinde birer seyyar etüv ve pülverizatör makinasının bulundurulması⁸⁹²

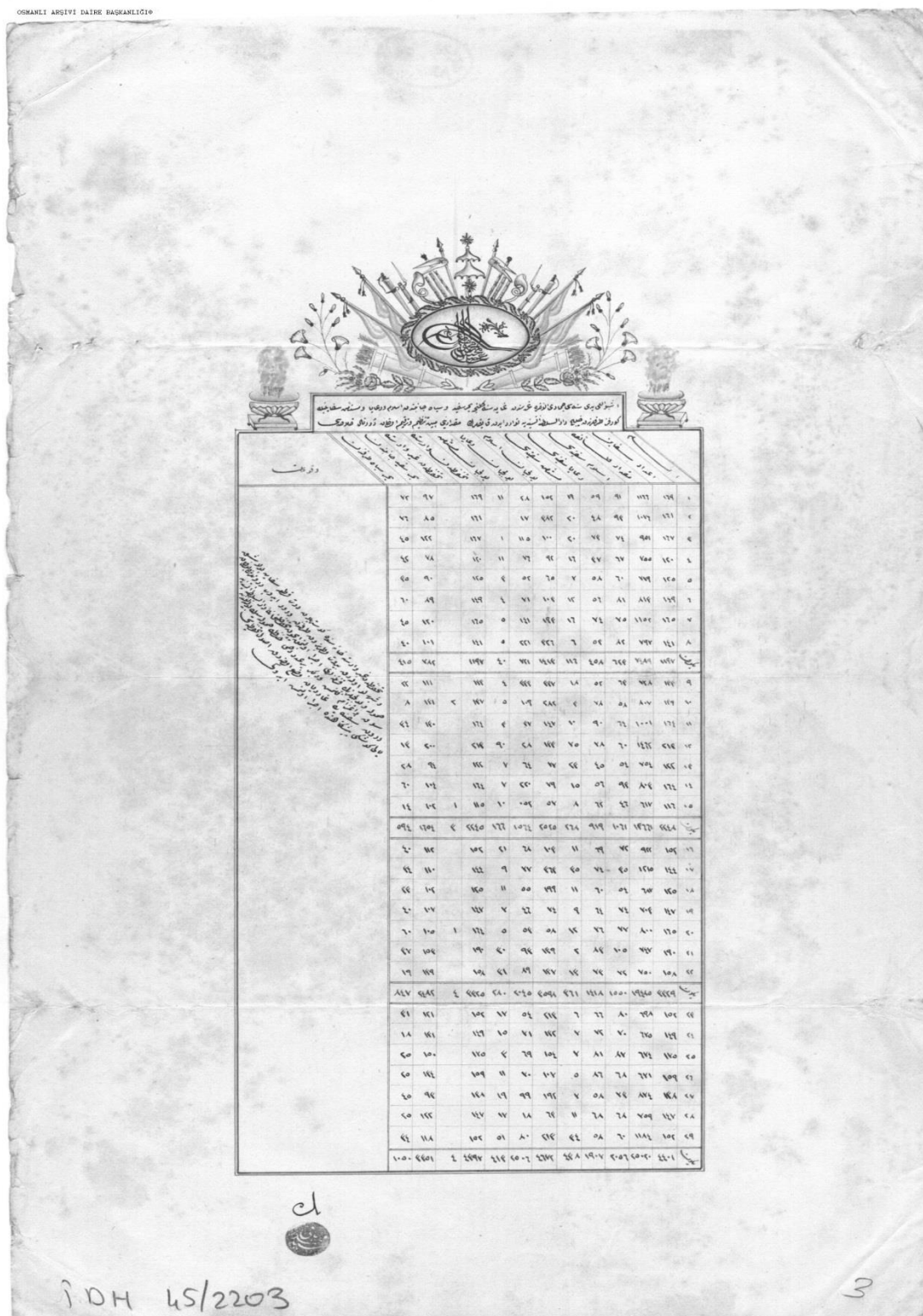
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِمَوْضِعِ دَوْلَتِ اِيْمَانِيَّةِ اَمْرِيَّةِ وَرَبِّهِ اِيْمَانِيَّةِ وَرَبِّهِ

ولایتہ	دیار بکر	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
ادرنه	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
ازضروم	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
اشقودره	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
آطنه	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
انقره	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
آیدین	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
بتایس	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
بصره	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
بغداد	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
بیروت	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
جزایر بحر - فید	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
حجاز	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
ملب	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ
خداوندکار	X	ولایتہ	ولایتہ	ولایتہ

OSMANLI ARŞIVI		
DH.İD		
7-2	26	1

⁸⁹² BOA, i..DH.. 7/26.

EK 32- Meclis-i Tahaffuz'dan gönderilen jurnalın takdimi⁸⁹³

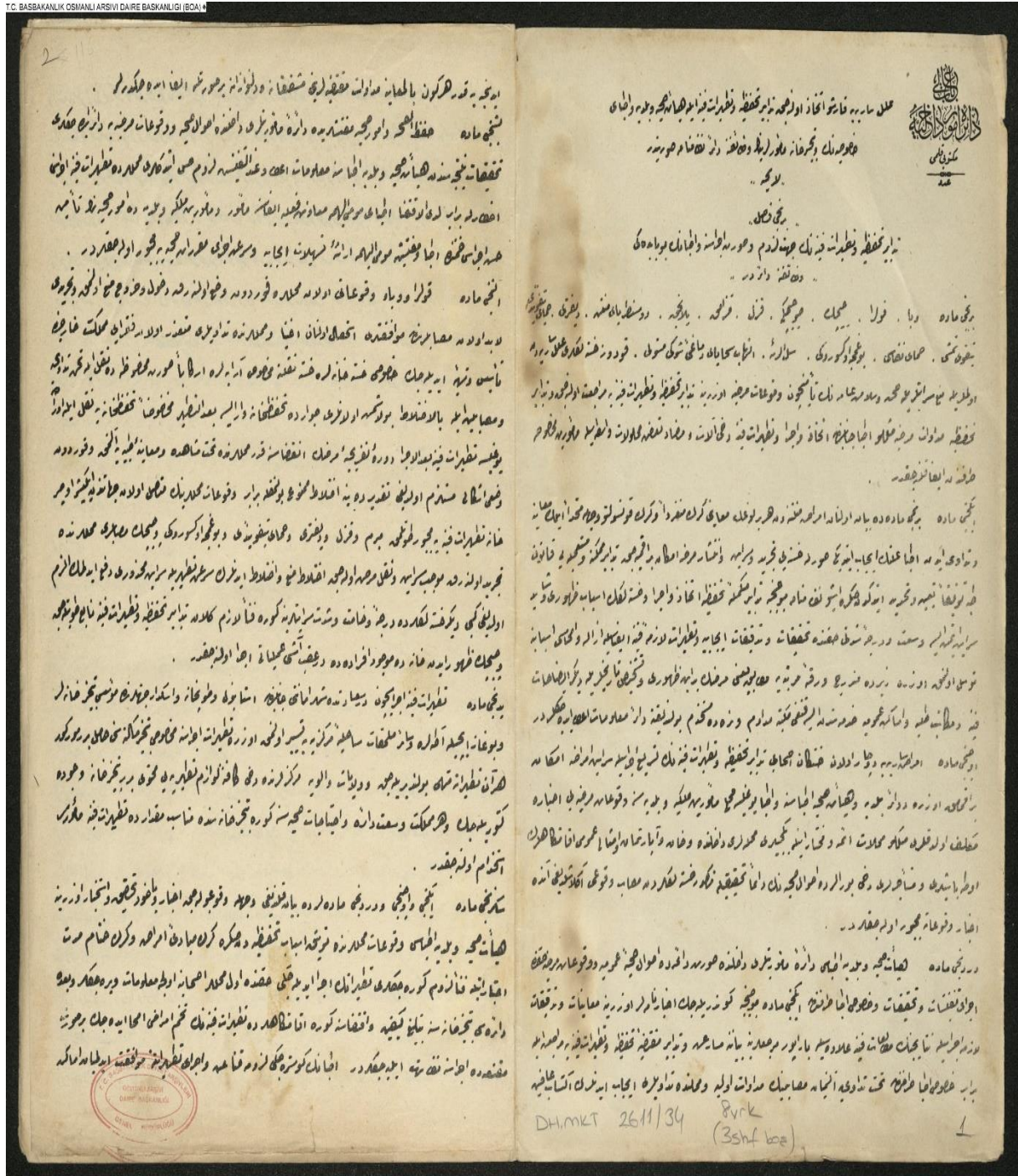


İ.DH.00045

⁸⁹³ BOA, İ..DH.. 45 / 2203 -3.

EK 33- 4 Kasım 1906 tarihli Temizlik Nizamnâmesi⁸⁹⁴

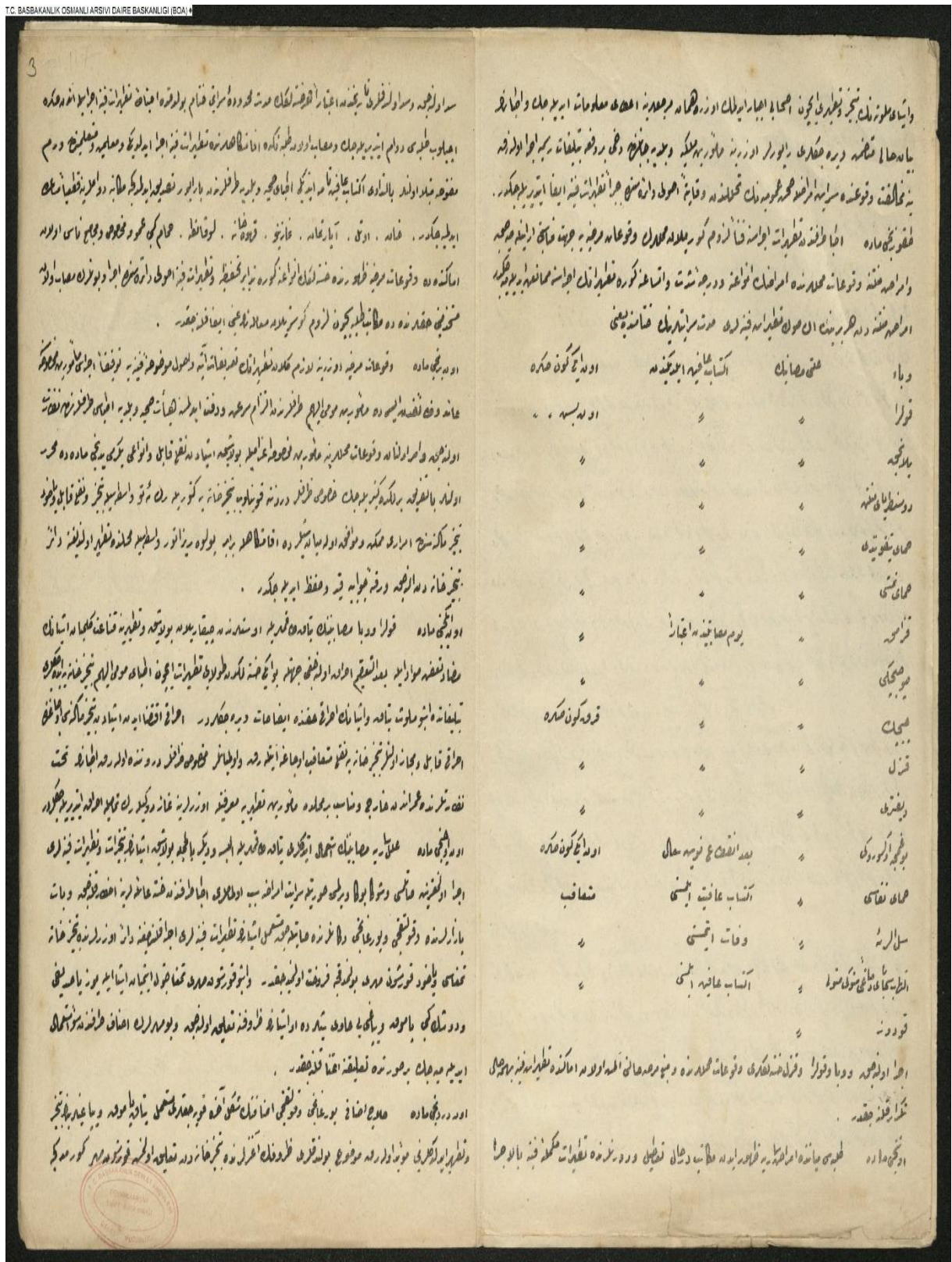
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

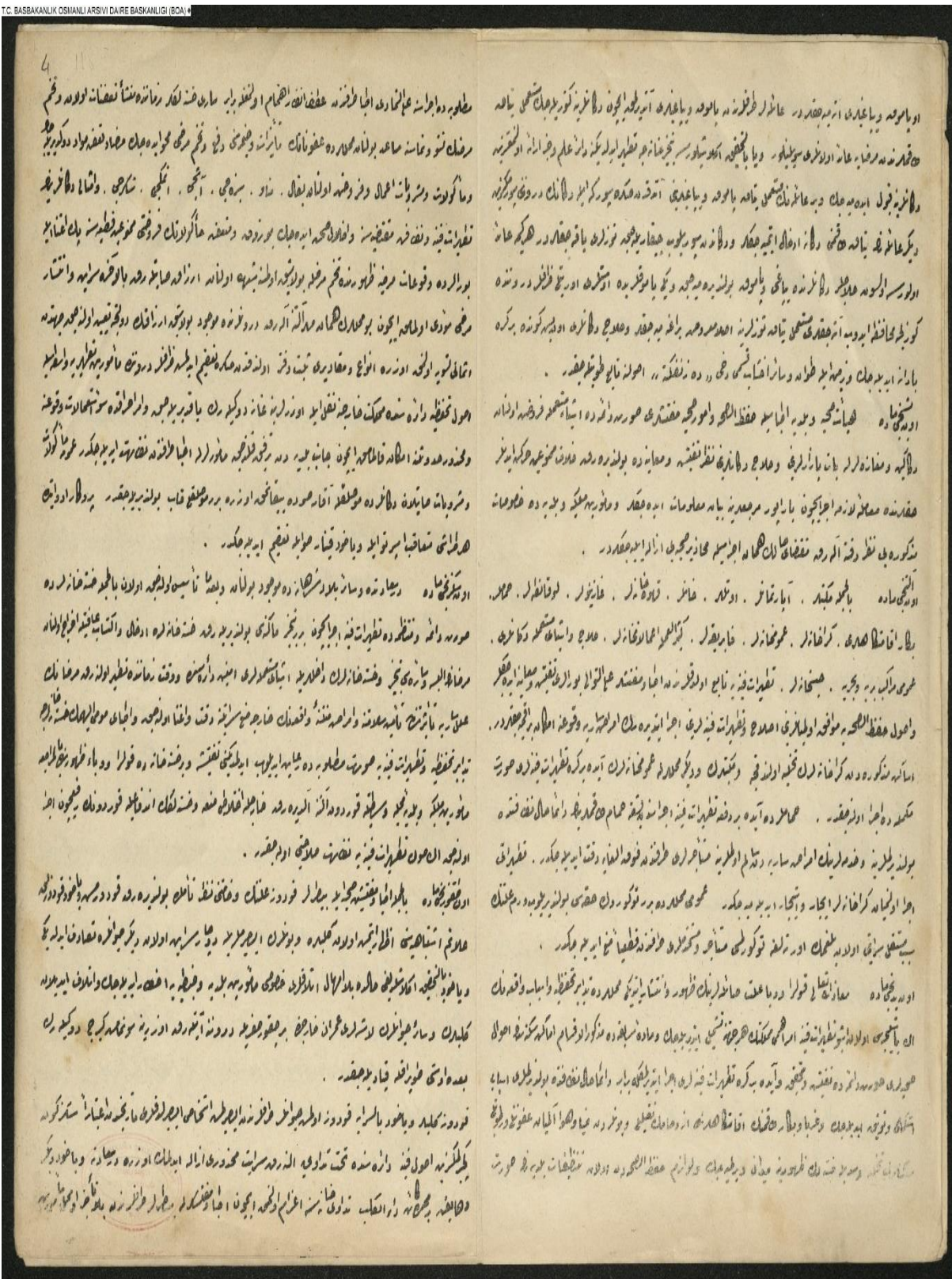


DH.MKT.02611.00034.001

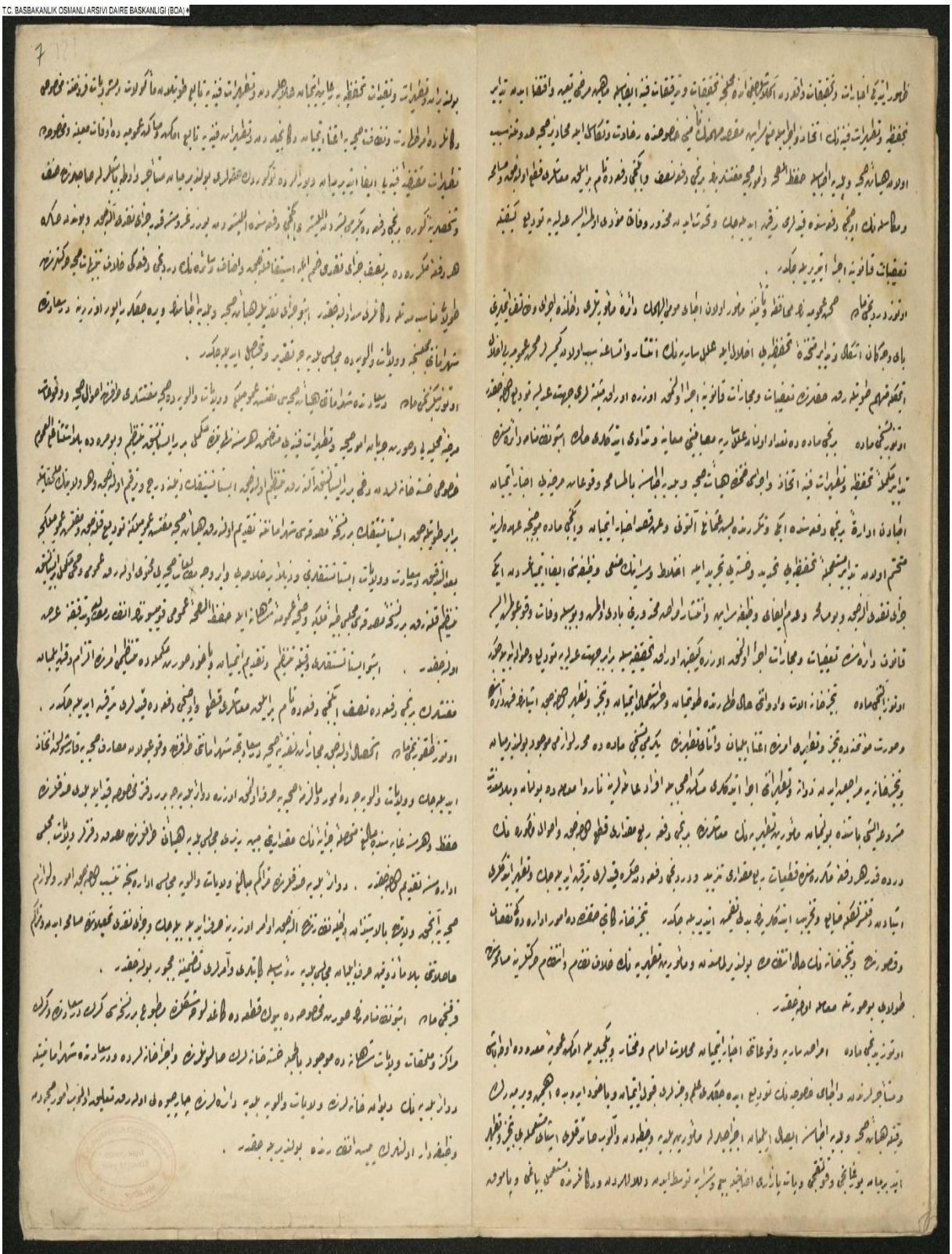
Bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak koruma ve temizlik tedbirleri ile belediye ve sağlık çalışanları ile özel doktorların ve tebhîrhâne memurlarının vazifelerine dair 41 maddeden teşekkül nizamnâme sûreti.

⁸⁹⁴ BOA, DH.MKT. 2611/ 34-1-2.





T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) •



EK 39- 4 Kasım 1906 tarihli Temizlik Nizamnâmesi⁹⁰⁰

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) •

فهرست کتب و اسناد
در کتابخانه
موزه و اسناد
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

DH.MKT.02611.00034.001

⁹⁰⁰ BOA, DH.MKT. 2611/ 34-8.

EK 40- Karantina Memurlarının Tayinlerine Vazifelerine Ve Bunların Mal Memurlarıyla Münasebetlerine Dair Matbu Talimat⁹⁰¹

Karantina me'mûrlarının beyan-ı keyfiyet ve me'mûriyetleriyle bunlar hakkında defterdâran vesâir mal müdîri ve me'mûrları taraflarından olunacak muâmelâta dair tâlimâtıdır.

Müstakil müdürlik ittihâz olunan karantinaların hasılat-ı vâkı'a-i sıhhiyesi eğerki bir müddetten beri mahallî meclis ma'rifetiyle tâyin ve istihdam olunmakda olan Sandık Emini tarafından ahzoluna gelmiş ise de bu def'a âdemî lüzumuna mebni hizmet mezkûra ba-irâde-i seniyye lağv olunmuş olmasıyla bâde izin o makûle karantina hasılatı dahi müdîri cânibinden ahz ü kabz berle beher mah bir kıt'a müfredat defteri tanzim ve zeyli karantina hekimiyile refakatinde bulunacak katibe temhîr ve hekimin yalnız mührüne îtibar olunmayarak vaz' imza ettirildikten sonra defter mezkûr hasılat ve müterâkime ile oranın mal sandığına teslim ve teslimini müşîr alınacak sened ile maa defter mezkûrun bir kıt'a memhur ve mümzâ sûreti karantina me'mûrları tarafından Meclis-i Sıhhiye sergisine irsâl ve takdim olunub tathiriye me'mûru bulunduğu halde odacı hasılatın kaç gurusu olduğuna lâıykıyla kesb-i vukûf ederek ber-vech-i muharrer tanzim olunacak defteri temhir edecektir.

Bulaşık mahallerden ba vürûd karantina ettirilmesi lâzım gelen eşyanın cinsine göre ber-mûcib-i târife-yi sıhhiye rüsûmatı alınacağından tahaffuzhâneye çıkarılan eşya ne mâkule şeydir. Ya'ni tathiri asîr-u yesîr midir ve kaç denk ve balya ve kangı sefine ile gelmiştir. Ve kapudan ve sefinenin ismi nedir ve nereden gelüb nereye gidecektir bilinmek üzere mikdâr-ı cinsi ve keyfiyetini ber-vech-i muharrer karantina müdürleri beher ay başında tanzim olunacak deftere yegân sebt ve terkim edecek ve bunlardan birinin tahsil rüsûmatda bir güne hile ve hud'aları has olunduğu sûretde defterdarân vesâir mal müdîri ve me'mûrları tarafından dâhi derhâl tadvikât-ı lâzîme icrasıyla keyfiyeti zahire ihraç olunarak serian cânib-i Nezareti Sıhhiye'ye bildirilecektir.

Kezâlik bulaşık mahallerden tevârûd eden yolcuların on neferi bir odaya vaz' olunûb bunların beher on neferine bir gardiyan verilerek merkûm muvazzaf gardiyanlardan olduğu halde ber-mantûk-î târife icab eden on gurusu yevmiyesi îrâd-ı kayd olunacağından tahaffuzhâneye ne kadar yolcu girib hesab mezkûr üzere ne miktar gardiyan tâyin olunmuş ve bir de yolcu ve safayın vârid mi mevcûd olan muvazzaf gardiyanlar yetişmediği halde yevmiye ile haricden gardiyan tedârik ve istihdâm ve merkûmlar için dahi muvazzaf gardiyan misüllü yevmiye onar gurusu ahz ve istihsâl olunarak mahal mevkîne göre bunlar noksan yevmiye ile istihdâm olunabileceklerinden ve bu sırada fazla kalacak yevmiye dahi îrâd-ı kayd olunmak

⁹⁰¹ BOA, C.SH..19/943.

lazım geleceğinden bu makûle istihdâm olunan gardiyanların mikdâr ile kangı ay ve günde gelen yolcu ve sefayine tâyin ve istihdâmı ve yevmiyeleri kaçar guruş mukavele olunub ne kadar fazla kalmış olduğu dahi mada zikr hâsılât defterlerinde başkaca gösterilecektir.

Karantinaca beher mâh vukû bulacak mesârifin ber-vech-i müfredat mikdârını mübeyyin me'mûrları tarafından memhûr defteri îtâsında şâyân kabul olduğu halde⁹⁰² mahallince tesviye olunub işbu mesârifî müteferrika defterinin dahi âynî me'mûrları tarafından memhûr olarak meclis mezkûr sergisine irsâl olunacaktır.

Karantina müdürleri mûtaad olan mesâriflerinden elli guruş tecavüz edecek bir güne mesârif zuhurunda defterdarân vesâir mal müdürî me'mûrlarından bil-istîzân ruhsat istihsâl etmeksizin ...masraf edemeyecekleri misüllü karantinaca lüzum-î hakikası mütebeyyin ve hadd-i ruhsat dahilinde bulunan mesârifleri dahi me'mûrin mumâileyhim taraflarından bilâ-te'hir tesviye olunub hadd-i mezkûrî tecavüz eylediği sûretde keyfiyet derhal îcâb eden mahale işa'r ve tahkiye kılınacaktır.

Her bir karantina müdürünün mûtaad hükmünde olan mesârif müteferrikası mesalih-i sıhhiyeye dair karantina nezaretinde takdim edeceği tahrîrat ve hâsılât ve mesârifat defterlerinin posta icratıyla mühimmat, kırtasiye ve karantina ittihâz olunan mahalde nevbetci bulunacak gardiyanlara sayf ve şitâ mevsimine göre geceleri verilecek mum ve kömür ve revgan zeyt ve iskele ve tahaffuzhânenin işleyişine göre tütsü mesârifinden ibaretdir.

Beylik vapurlardan mâadâ sair vapurlar me'mûrlarıyla olunan mukavele icâbınca karantina me'mûrlarının gönderecekleri mekatibi ve li-ecli'l-maslaha bertaraf irsâlinde mecbur oldukları gardiyan ve me'mûrin saire için ücret ve neval verilmeyeceğinden takdim eyledikleri mesârif defterinde böyle bir şeyi gördüğü halde kabul kılınmayacaktır.

İşbu müdürler karantinahâne ittihâz olunan mahalde beytûtet etmeyib de kendileri için başkaca bir mahal isticar eyledikleri sûretde ol mahallin bedeli icar taraflarından verilmek lazım geleceği misüllü me'mûrin-i sairenin dahi bu makûle nefislerine âid olan mesârifin kabulüne cevaz gösterilmeyecektir.

Karantina me'mûrlarının bedellerine bulunan tâlîmat ahkâmınca bulundukları mahaller civar olan yerlerde illeti mahveden bir illet zuhurunu istimâ' ile muayene eylemeleri îcâb eylediği halde müdür ve hekimin azîmet ve avdetlerinde verecekleri menzil icraatlarıyla gitdikleri mahalde maazallahi Teâlâ illet-i veba zuhur etmiş ise ber-mûceb-i nizam tedabiri sıhhiyeye teşebbüs ve kıyam eylemeleri lâzım geleceğinden ol hâlde vukû'a bulan mesârif-i sıhhiyelerinden tesviyesi şeref-sünûh buyurulan irâde-i seniyye iktizâsından olarak eğerçi bu husûs mukaddem ve müehhir bâ-emirnâme-i sâmi îcâb eden mahallere bildirilmiş ise de şu

⁹⁰² BOA, C.SH..19/943-2.

halde dahi usûl-i sıhhiyenin hüsn-i icrasıyla beraber tasarrufat-ı mümkün kasiyyesi kemaliyle gözedilecektir.

Karantina ettirilecek yolcuların içinde sahîhan fukarâdan olduğu tebeyyün eden yolcu bulunur ise bunlardan resim alınmayacağından başka ber-mûcîb nizam karantinası tekmline kadar beherine yevmiye altmışar para taamiye verilüb mesârif-i müteferrikaya idhâl kılınacağından evvel emirde gelen yolcuların içinde bu makûle yolcu var mıdır. Olduğu halde kangı teba‘adandır keyfiyeti bi’ttahrîk tarih dühûl ve huruçları gösterilerek mikdâr yevmiyeleri defter mesârifata derc ve terkîm ve refakatında bulunan diğer yolculardan memhur birer kıt’a şehâdetnâme alınarak beraberce takdim olunması lazımedendir.

Bâzı mahaller karantina müdürlerinin mahsûs olan maaş ve mahiye ve mesârif müteferrikalarını hâsılât vaka‘dan tenzîl edüb kusurunu bu ay şu kadar gurus⁹⁰³ vâridât oldu diyerek teslim sandık etmek ve mâl me‘mûrları tarafından dahi hâsılât ve mesârifatın mikdârı sual ve tetkîk olunmaksızın kabul olunmak ve bazıları dahi uşaklarını muvazzaf gardiyan yazıb yine kendi hizmetlerinde istihdam etmek ve ma‘iyetlerinde olunan me‘mûriyetin maaşlarını tamam olup noksan vermek gibi yolsuz ve uygunsuz hareketleri derkâr ve bu mezkûranın ise bâlâda muharrer nizamâta ber-vech-i muharrer âşikâr olunmağın bu misüllü nizama menâfi‘-i ve irtikâba müteallik mevâd-ı gayri layıkanın katan vukû‘a bulmamasına cümle tarafından itina olunacaktır.

Berrî ve bahrî karantina olan mahallerin bâzılarında bulunan mal müdürleri karantinanın îrad ve mesârifine dair yeddimizde bir güne emr yokdur diyerek maaş ve mesârif ve hâsılâtlarına karışmayıp bütün karantina me‘mûrlarına terk etmekde olduklarına ve bu sûretde hem hazineye mâzur ve hem de karantina nizamına mügâyir olarak ara yerde bir takım uygunsuzluk vukû bulmakda idüğünde binaen fîmâ ba‘de hiçbir halde nizamât mevzûa ve muharreresinin hilafı hareket vukû‘a gösterilmeyecektir.

Müstakil müdürlik olmayıp müdür vekili olunan karantinaların beher mâh vukû‘a gelen hâsılât-ı sıhhiyesi vekil merkûm tarafından ahz-u kabz olunarak oranın veyâhut idaresinde bulunduğu mahalın mal sandığına usûl-ü vechile defter müfredatıyla ba teslim Dersaadet’e takdim olunmak için defter mezbûrun bir sûreti tarafından vekil olduğu karantina müdürine gönderilmekde bulunduğundan bu makûle vekâlet mahallerinde vukû‘a bulacak hâsılâtın telef ve sirkatden vekâyesi zimmetinde ne mikdâr sefayin gelib gittiği ol mahallin liman reisinden olmadığı sûretde sair lâzım gelenlerden taharri olunarak bunlara dahi kemâl-i derece-i dikkat olunması lâzime-i halisdendir.

⁹⁰³ BOA, C.SH..19/943-3.

Müdîr vekillerinin mûtaad olan mesâriflerinden mâadâ hiçbir mahale bir gurus sarfına mezûniyetleri olmadığından bunların dahi karantinaca şâyân-ı kabul mesârif-i lazımları zuhurunda sûreti tesviyesi beşinci bendde de muharrer nizamına tatbik olunacak ve karantina müdîr vekilleri îcâbı halinde nizâm mezkûr tevfiқан haricden yevmiyeli gardiyandan başka bil-istûân müceddeden muvazzaf gardiyan ve me'mûrin saire istihdâm edemeyecektir.

Müdîr ve hekim ile me'mûrin-i sairenin tahsis olunan mahiyelerine kanâat etmeyib de tezkire akçesi vesâire namıyla cüz-i ve külli bir irtikâbları ihsan olunur ise bi't-taharrî keyfiyetleri zahire ihrac olunarak bilâ-t'ehir zâbitân belde ve mâl me'mûrlarının nezâreti müşârûn-ileyhha tarafına iş'âr eylemeleri muktezâ-yı me'mûriyetlerinden olduğu bedîhiyettendir.

Defderdarân ve mâl müdîrlerinin zîr idârelerinde olûb karantina bulunan kaza müdîrlerine işbu tâlîmatda muharrer usûl ve nizamât-ı îcâbına göre bildirmeleri lâzım geleceğinden bunlardan birisinin karantina me'mûrlarıyla ve karantina me'mûrları dahi refakatlerinde olan ve mülhakatda bulunan me'mûrlar ile uyuşub da bir güne irtikâba kalkışdıkları anlaşılır ise bu misûllüler hakkında bilâ-imhâl kanun-i ceza ahkâmı icrâ olunacağı derkârdır.

Tahaffuzhânelere vürud edecek yolcuların rûsûmatı bir atike verileceğinden bir gün evvel gardiyan yevmiyesi ve oda kirasıyla beraber ahz olunması ve li-ecli't-tathir vaz' anbar olunan emti'â ve eşyanın dahi rûsûmatı alınmadıkca verilmemesi ve bunların kangı mâh zarfında tahsil olunmuş ise atiye bırakılmayarak evvel ayın hâsılât defterine idhâl kılınması usûlden olmağın bu cihetle nizâmına tevfiқан ahz ve tahsili kılınacak rûsûm-ı sıhhiyenin avf ve imhâline dair bâzı taraftan rica olunması vukû'a bulur ise vülâtı îzâm ve mutasarrıfın kirâm ve me'mûrin saire taraflarından dahi kat'an müsâade olunmayacaktır. Fi 15 M 1267⁹⁰⁴

⁹⁰⁴ BOA, C.SH.,19/943 -4.

EK 41- Paris'ten gönderilen ambulans arabası ile etüv ve dezenfekte kullanma metodu⁹⁰⁵

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) *

[illegible]

Y. PRK-SH 3/49 2vrb

3

Y.PRK.SH.00003.00049.003

⁹⁰⁵ BOA,Y..PRK.SH../3/49-3.



EK 43- Taûn ve bazı hastalıklardan korunmak için okunacak bir dua. 907

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

هَذَا جَزْءٌ مِنْ كِتَابٍ لِلْحَفِظِ مِنَ الرَّجْعِ الْأَصْفَرِ مِنَ الطَّاعُونَ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَوْ مَنْ كَانَ مِثْلًا فَاجْتَنَاهُ وَجَعَلْنَا
 لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلَهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا
 كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَرَحِمَكَ عَذْلٌ قَدُوسٌ حَيٌّ
 قَيُّومٌ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا جَمِيعًا لَقَالُوا لَوْلَا فُضِّلَ بَانَهُ بِالْحَيِّ
 وَعَزَى قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ هَذِهِ وَرَفَعَهُ فِي
 ۱۱۱۱ هـ ق ح ح دروس س ص ص
 عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِيَ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَا لَطِيفُ أَنْزِلْ لَطِيفُ بِنَا فَمَا أَنْزَلَ
 إِنَّكَ لَطِيفٌ أَنْزِلْ حَتَّى صَدَّ بَاقِي وَلَهُ كُفٍّ وَاقٍ رَحْلًا فِي كُفٍّ
 اللَّهُ وَاسْتَجْرْنَا بِرَسُولِ اللَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ إِنَّا
 بِجَعْلِكَ فِي خُورِهِمْ وَنَعُودِيكَ مِنْ شُرُورِهِمْ يَا مَالِكُ يَوْمَ الدِّينِ
 يَا لَكَ تَعَبُودًا يَا لَكَ تَسْتَعِينُ حَسْبِيَ اللَّهُ لِي عِنْدَكَ كُلُّ شَيْءٍ
 حَسْبِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَإِلَيْهِ وَخَفَضْنَا مِنْ الطَّعْنِ وَالطَّاعُونَ بِجَاهِهِ
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ
 يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى
 اللَّهُ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ
 عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ حَرِيمٌ فَإِنْ
 تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ
 الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَمَانٌ مِنَ الطَّعْنِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ
 طَعْنٌ فِي الطَّاعُونَ سَيِّدِي عَبْدُ الْوَهَّابِ الشَّعْرَانِي سَيِّدِي
 شَمْسُ الدِّينِ الْحَفَنِي سَيِّدِي سِرَاجُ الدِّينِ الْبَلْقِينِي حَتَّى
 صَدَّ بَاقِي وَلَهُ كُفٍّ وَاقٍ سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْخَلَّاقِ خُلِّفَ
 طَهُ سُبْحَانَ وَمُصْحَفٍ مَكْتَلَةٍ بِجَادَاتِنِ رَحَى عَصَا
 سِوَاكَ كَسَا إِبْرَاهِيمُ نَعْلَ وَرَدَةٍ حَصْرُ ثَلَاثَةِ جَبَّةٍ مَشْطُ
 أَحْرَصَا وَسَيْفٌ وَرَمَحٌ ثُمَّ دَرَعٌ وَمَغْفَرٌ ثَلَاثَةُ أَقْدَاحٍ

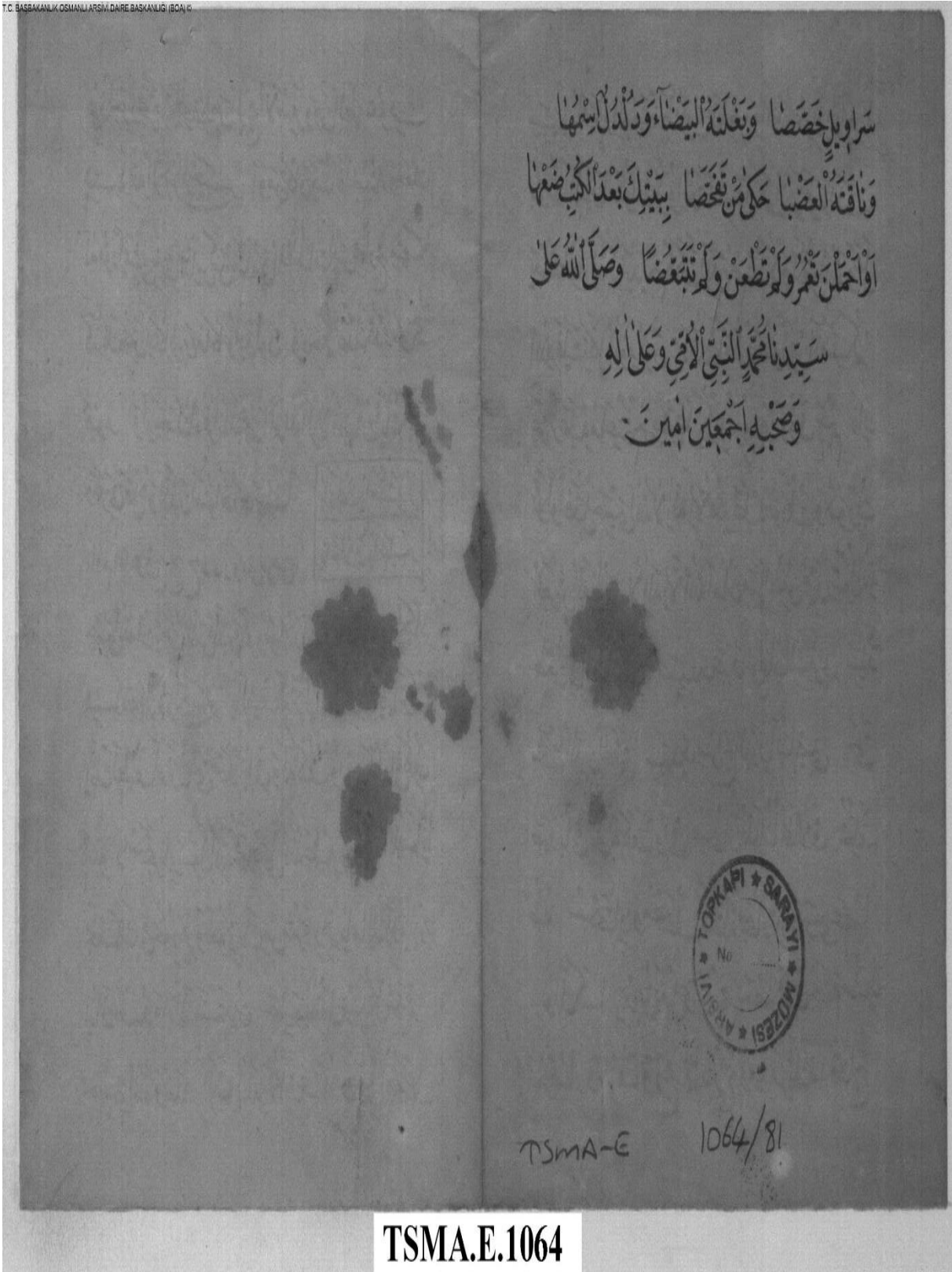
TSMA - E

1064/81

TSMA.E.1064

EK 44- Taûn ve bazı hastalıklardan korunmak için okunacak bir dua. ⁹⁰⁸

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİNİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



⁹⁰⁸ BOA, TS.MA.e 1064/ 81-2.

(ديار بكر)

تفرقه

(فورا)

قوراعلى بولسان برمىند، بولنبوراييه اول عاتدن كندوبى
محافظه ايجون برچوق تدابير لازمدر اولاهر قدر آز اوله بيله
وجودده كيفسزلك حس اولنوراييه درحال دفع ايتكه چالشلو
چونكه نه درلو خسته لق اولور اييه اولسون اولنمانده قوراييه
دور صانئى واسهال كى باغرى صق وقان راحسزلكلرينه
ابو دقت ايتلو چوروك وقوقش شيلرى اوتور بلان محله بفين
دوكلو صو بوللر بى ولغلى دقتله نطه بوللو اولوك جوارى
رطو بوللو اولاملو وچوقورلر برىكوب نغفن ايدن صولرى اويله
حاليله براناملو اولملرى قورو بى الله سبيلو باخصوص رطو بوللو
كونلر چوق كروب بوللملو هوا جولان ايدن برلر اوتورملو
يك صبحاقد، صوغوق واكسى شيلر ايجمالو چوق ميوه
وسكرادن اجتناب ايتلو صبحاقد اواب كروب وجودى تميز
طونملو مراق اولته چق شيلرى دوشوناملو يك غلبه لك برده وتلو
اولمده طوراملو ياتيلان اولمده كهجه آتش ياقوب كوندلرى
چارش و يورغانلرى هوا لو بره سمرلو واولوزى ممكن مرتبه
اوزاخه محله دفن ايتلودر قوراعلى برقاچ وجهله اكلاسلور
دفعه وجوده راحسزلك عارض اولوب دتره مك وصره معدده
آغرىسى كلوب كيتد كجه شد تننور وخفيف اسهال باشلا يوب
سكره ده قوتلو اولور ديزله آغرى كلوب يوش يوش تكييل
وجوده ياييلور كوكل بولانئى وفي كلوب سس دكشور
دبل وال اياق بوژ كى صوغوق اولوب اولاهر ناكلر سكره تكييل
درى ماييلور كوز چوقورلشور اطرافى سياهلشور وادزار كسيابوب
طمره كركنى اغرلشور اكترى بوعلت انسانى بكرمى درت ساعتده
بعضا دخى درت بش ساعت طرفنده هلاك ايدر بر كيمده قوراييه
علنى اولدينى اكلاشلد بى آنده عجله حكيم بولق ازمدر وطيب
كلنجبه قدر دبل بومشق اولوب عادى حالدين جيمش اييه فى
ايدر بره چك شى ايجرملو قان خيار متار وسود كى مضر شيلردن
برهيز لازمدر اكر علت يك شدتلو تاثير اتمامش اييه معالجه ايله
اولومدن خلاص اولته ياييلور يك شدتلو اولور اييه اميد قائمز

عادى وقده اسهال بعضا طبيعتك اقتضاسنددر اما اكر ايكى
اوج كوندن زياده سورد اييه البته برخسته لقندن اوله جيتدن
معالجه ايتك ايجاب ايدر (تقويم وقايع)

(ديار بكر) ولايت مطبعه سنده طبع اولمشدر

(وان) سنجاقى كوچرلندن اولوب (جزره) قضاسته تابع
(حشان زير) ناحيه سنك (كريك عباس) قريه سنده بولنان
ارتوش عسبرندن مصطفى اوغلى هاشم ايله قريه مذكوره لى
حسن و برادري قاسم ميانه زنده ظهور ايدن متازعه ائشاستده
مرقومان حسن وقاسمك مرقوم هاشمى طاش ايله دوكلوب قتل
ايدنكلرى حكومه خبر و بولش و طريفك جلبيله استمطافيه لى
در دست اجرا بولمش اولدينى لوا، مز بوردن يازمشدر

خواجه حسان جيسر

(روس مدنيت وديندارلىقى)

(روسيه) ممالكك ايج طرفلرند موجود اولان كلبارده بولنان
التون وكش وساير ذيفيت و مجوهر خاچ وشمعدان واشياى سائر بى
كلباردن اخراج ضبط و بزر بيه تونجيدن اعمال ووضوع
اولن بندن بشقه اهالى دخى صوبوب چير چلاق اولمش
اييه ده بوكا قناعت اولنوب عاقبت كلبارده بولنان خاچ و ذيفيت
اشياى ضبط و ياغايه ندن مجبور اولنوب ديهرك عموم اهالى
اره سنده يك چوق قيل وقالك نكون ايتكده اولدينى اخبار
مؤوقه ندر (هادى بى بى قلم قوجه روسلر اهالى بى صوبوب
صوغايه دوتوركدن سكره نهايت عبادتخانه لركزه اولان
اشياى مقدسه كرى ضبط ومشهود كافه انا م اولان غدر
وخواخوار لغز كره قوت والى اقتضاد ايدم بور سكره هانى سرك
ديندارلغز قنى همدان ادعاستده بولنديكز ملت عيسويه يك حامى
روحانيلىكى اى عموم اورتودقس مذهبده بولنانلر سزده رياست
روسانيك ابراز وحامى معنوبلك وعد ايدن و بلكيده حضرت
عيساك وكيل مطلق ادعاستده اصرار ايلان وسرك بعض ساده
دلائل كرى بوبولده اقتناع وبعض مواعيد كاذبه ايله درلودرلو
تهلكه بيه ايقاع ايتكده اولان مذهبده اشلر بكن سرك مذهبكه
نقدر رعابت ايد بولر و كلبار كزه ندرجه حرمت كوستر بولر
ارتق باقك اكلايك عبرت لك واكر بوسوزلرده شبهه كز و ارايه
مقد ماروشيه لك بو مقوله دسايس ابله بربانه ليه الدانه رقى
(روسيه) ممالكته هجرت ومؤخر اياقلىرى صوبه ايردكده
حكومت سنيه عادلته عثمانيه دن احترام و دولت عليه لك درباى
يكنتر مرچندن بر قطره اوله رقى مرقوملر مبدول بيور بلان
هيت و معاونت سايه سنده كوچ حال ايله معاونت و وطن اضليلرينه
مواصلت ايدم بيلان بلغارلردن سؤل و تحقيق احوال واستفسار
رنج وملل ايدك

(بصيرت)

⁹⁰⁹ Diyarbakir Gazetesi, (12 Mayıs 1870)/ 41, s.4. (Bkz. <https://www.osmanlicagazeteler.org>)

نمبر ۲ : ۱۵۲
بارطین

استانبول مکتوبی

حرکت کبھی : توریہ - خطا مکتی

آر اسیرا غنہ زردہ کوروز : دارالفنون۔
 نزلت مختلف شدہ زردہ بیلیم نقادار ابرائی
 طالع او قویور، مکتب حریبہ شہ قادیار
 افغانی کج تحصیل و تربیہ کورمکدہر،
 باخود باکو دارالفنون درالمنو نزلت تشکیلات
 وندریانی حقدہ تحقیقہدہ برحق اوزرہ
 برہات اعزام ایلہ مشدر، . یونر جرغر
 نظر دقتی جلب ایغر واوزرہدہ توفیقہ لزوم
 کورمہر،
 بن بیلیم، بر آرزوہدہ جہی خلیارستم بہم
 یو حوادث قریبتریک اوزرہدہ ساعترجہ
 دوراقلار، طائی، مفروو خلیار قوراریم۔
 شرق ماترینک حرز و عرفاتریم ولوکہ
 کوجوک ندہدہ اولسہ استفادہ شتاب
 ایتاری، ہم یک حاس اولان غرور ملیہی
 اوقشار، ہی جوق زکین و رتکین رڈیالہ
 ایصال ایدر، یو حوادثی اوقوہجہ عادا
 کوسک شیشدیکنی، یونک اوزادانی،
 کوزریک دھا کتبیلہ شوب نافلہ شدہ کینی
 حس ایدرم، کشدنی دھا قوتی، دھا
 معلوماتی بولور، الحاصل یوسوتون بشقہ
 برہوت شامی اولور، سادات صوک
 کورہدہ، بکشوہی دہ کیشدیرمک فرصتی
 بر دہمہ دھا بخش اشدی، ملکتریک
 انشائی تأمین ایک شستہ سیاحت و
 اقتصاد ساحسہدہ کرقیمزی ذقنی ایک
 اوزرہ اون اوچ کشک برچین ہیتی کندی،
 برہات چین اجرا و کپلری رسی ایلہ خارجہ
 و مالیہ نظری، رسومات مدیر عمومی
 و انشائی ملککتری اک زیادہ تیلہ صلا
 جیندار کسہرلردن مرک بولبور۔ شرفک
 یو جوق کری قلش مائی شسو اوقلاق
 قیبرتیرلردن دولای تیریک ایدرم کی بوندن
 کندہزمدہ بونک برحصہ اختار آیربوریم،
 تودکہ شرفک مقتداسیدر، شرفک جشید
 جشید ملتیرلردن اوائقی آرزوسدہ بولفار
 ایچون بڑہ اقدا ایک و بڑی اولزک اٹھا
 ایدرمک یایدقرب بڑی باقی لازمدر وکافیدر،
 خطاط مکتی استنبولہ ہر سہ بر
 سرک آیلر، یو مستحسن عادت یو سہدہ
 تکرار ایلہ سہلک سرکینی آجیدی۔ سرکی
 کریمک ایچون دخوالہ اولسادیرلردن بڑہ
 کیدوب کورمک تصب اولیدی۔ خطہ تہذیب
 تولید بڑہ جوق ایچہ بر صنعتزد۔ زمان
 ایلہ لسانیہ بولوظنان وصامت صوک زمانلرہ
 قبی کوشدہ فلان رفاج نادرہ فلر تہذیب
 ادبب آنلرک اولزہدہ آنلرہ برابر سونک
 تہلکستہ مروض بولتہدہ ایک، خطاط
 مکتی یوکا ہی رحیات نفع ایشدیر۔ سرک
 (اسکی) لکچوق قیبلہ اولری ہندہ (کی) لکڑہ
 یک دگری، نونلرک اٹھ موق ایش
 اولدنی کورولوریدی۔ عینی زمانہ سرک
 یالکڑ (خطہ) انحصار ایش اولیوب یک
 مبارک برکتہدہ یالیش قرآن کریم جاریہ
 رلک و جیچک لک آنک و امزاجک شد
 آر بر تمولری اولان جہی مطابقت ابحاث
 مستنکر بولجرہ خطاب ایدہ میتا بولر،

عجیباً بر قضای؟

بر طایعاً قوروشو تیلہ ایک کیشدن بریسی

حقیق، دیکری آغیرجہ یارالاندی
 اولکی آفتام آسہ موفندہ بر جرج
 وقعی اولش، بر قوروشو تیلہ ایک کیشدن
 بریسی حقیق، دیکری آغیرجہ صورتہ
 یارالاندیر۔ وقعی کتقیصاتی روجہ آیدر۔
 آسہ موفندہ قطعی شاکرک اولندہ
 چومہلک شمس اللہین، آمادہرملی رفت
 کوقعی عہد، قصاب عیدہ وحسن ایلہ
 خوروز، ملاوٹل بری نلرندہ کیشدنی
 ایچمکہ راہیکن قطعی احداسہدہ بریسی
 ایک اوتوموبیل بولای اوزرہ کوندمر
 آسہدہ مرقوم بالکڑ علش اوعی عہد
 اوتوموبیلی بولایلمش وکیتہ مشدر۔
 عمر یوقزہ اوداہ جقدنی زمانہ برقم
 افادہر نظرآ۔ شمس اللہین ہواہ ایک ال
 سلاح آتش فقط ہر تاسیلہ اوچنی مریم
 برمل یاپارک رفتک قولہ، اورادہدہ شوق
 عہد کوریمک کیکنک آتقستہ اصابت
 ایش، قوروشون ایچرہدہ فاشدر۔
 عہد رسالہ خستہ خاہہ نقل اولونمدر۔
 پارسی ایک دہمہ تہلکلی کوروشدہدہ لایرہ
 قسما زائل اولمدر۔ رفتک پارسی حقیقہ
 حادہلک ایک مطوق اولودن شمس اللہین
 کوقعی عہد، شمس اللہینک افادہہ نظرآ
 سلاح کوقعی عہد آتق ایستہ مش نقل
 شمس اللہین سلاحی اللہن آتق ایستہ
 اتش آتق وقعا وقوع بولمدر۔
 تحقیق کیشدن مسئلہ کتق اولدنی
 آکلاشیلور ایشکاسامی الطبع وقعی آکلاشیلور

اوجوانانی

یوستری قیمت تجارہ بی حائر اولان

یساہدن آتہ توسہ قادیار اولانامایاجق
 شیر آغیرمہ کورہ بارطین تجارہ
 اودامی، بارطینہ سولی اوتوز قرق یک لہا
 یاراکتیرمک او دیرلرک استہ سال اولوندنی
 زردہ، صانار، قوندوز، وارشا، داغ
 کدیی، طاشان کی حیوانلک بولور بایشہ
 برہ موسی اولان نیسان آیتن آستوس
 غایبہ قادیار اولانلرک مانی خصوصہ
 کویلر ہیئت اختیارلرہ نیلیات یاییلوب
 نادامہ قاراقاولری واسطہ سہلہ کیتک مقبہ
 دلات و ہمت ایدنی خصوصہ مقام
 قائمہدین تیلہدہ بولمدر۔

کنجک آشیشی

موجدی دوقور وورنوفک تجرہ لری

استنبول ۷ [عہد خصوصہ زدن] -
 کنجک آشیشی موجدی دوقور وورنوف
 دون دارالفنون طب فا کونہ سہدہ کوجار
 اوزرہدہ آتق تطبیقاتی پایش و آتق حقدہ
 قیتل بر قورغرائی ویرمدر۔

ارطغرل وسوکودلی

یاطری سیرقائہ دور ایدیلدی

ارطغرل و سوکودلی یاطری سیرقائہ
 ادارہدہ دور ایدیلدر۔

صرف فریکنک ایکینی دور اندھا قادیار اولان
 یو برہ و سولایچہر فریکنک خستہ لک او
 سکی اعتبارہ کندیلکندن زائل اولور۔
 فقط نہایت اون سہ سوکرا [یاراسیلیز]
 ددنی دور [نصب ہمیری] کوزک
 کورہیامستہ مخصوص سیکر [ی تحریب
 اشدی، عہد او استنبول امراض ہیئہ
 و افرنجیہ طبیبی طرفدن تطبیق ایدیان اک
 شہید تداورلہ و عہد زوالی آفادہ شہر تمام
 ویرلردن عہدہدہ ہونک رکوشہ سہدہ ہم
 ایکہ یور و ہمہ افرادہ سہلہ مانایاب اولورلر۔
 ای عہد و تیرہ تودک بورادہ کوربور۔
 سکرک ضعیف وسطی بر تشخیص برعائہ
 تلندن یقیدی و ایدہ باقدی۔
 یو مثالی عہد کتقدہم و بوختہ لک
 قاتی کرک خستہ و کرکہ ذری ایلہ عالمی
 و عیلمی و دھا دوعرائی ایلای بشر ایچون
 نقادار شمولی و مہر حترجہ تحریکرایہ
 فقط بولونلیدی تقدیرہ اولوندمہ دعاوی
 و اعادی قابل اولدنی آکلاشیلور۔ بالکڑ
 [قراہہ یارہ] یو دوجار اولوندمہ درحال
 بر طیبہ و تکشہ بر متخصصہ مراجعہ
 کدیکتری متعدد دور مارلہ اوچ سہ متایہ
 دعاوی ایشدیریکڑ، تاکہ تہجدہ قنکڑ
 [راسہرمان] دیلان نامل ایلہ [قی] ای
 تیرکین اوزمان فریکنک قوروتلش اولورسکر۔
 مایعدی وار دوقور : خلیل رفعت

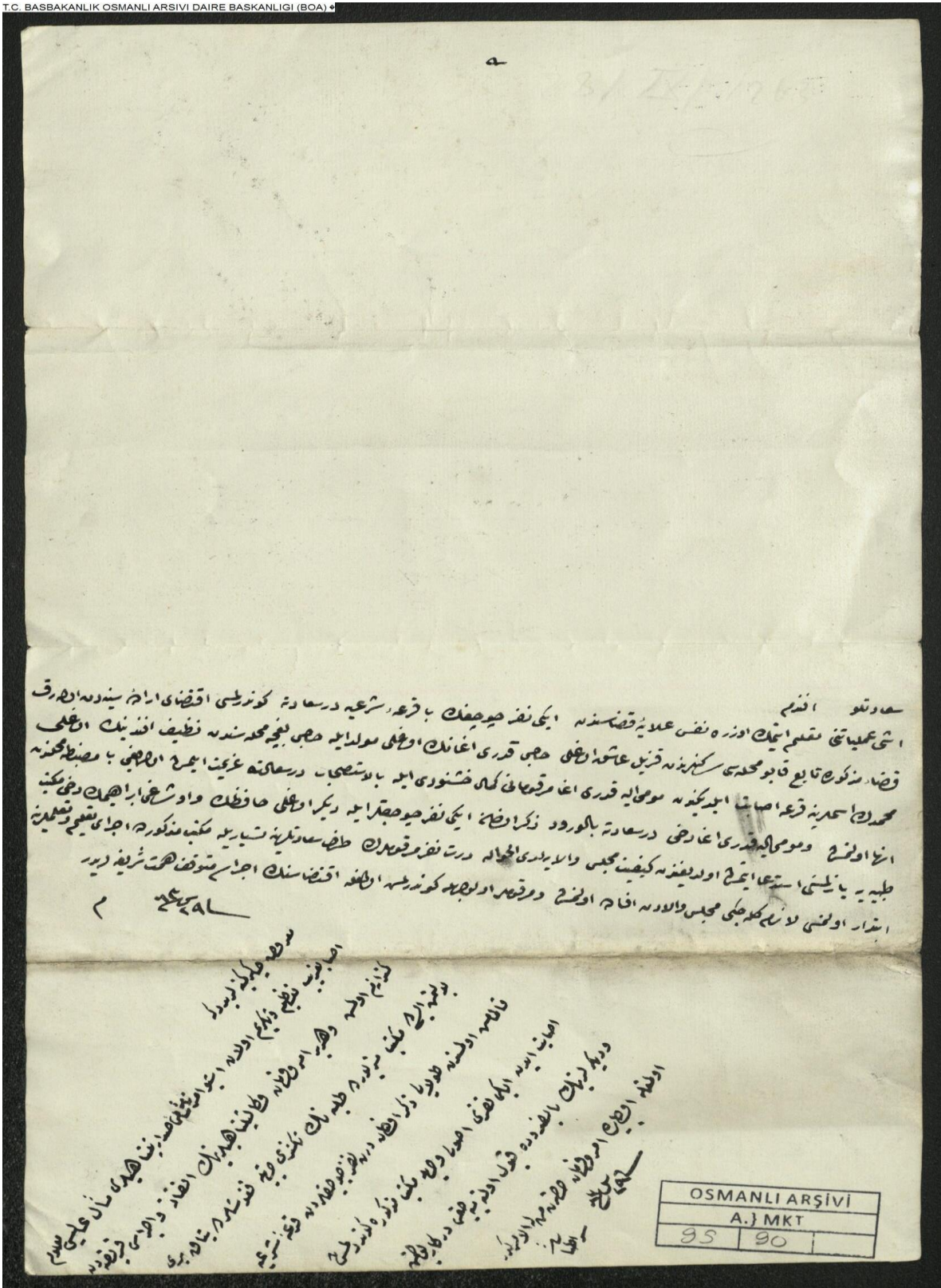
فرنگی و تداویسی

بشریتک دوشمانی قوروقچ آفت

اوتدنیو جہت بشریتک کیرن وعضوی
 ایچین ایچین یاقوب عو ایدن و حصول
 حیاتی ضعیف، جیلر، ماقاط، انفالیز،
 ابدال یاپان فرنگی در۔ زوالی نوزادک عہری
 اولدقہ کوزی، یورنی، قولاقری آف و
 دامانی دیک، کادککتری چوروبوقانی،
 جراحی واصل افزائتہ متصف قوروقچ
 و ایکرہ یارلرک بری قایر بری آجایر
 حاصل تداویہ مسییک کورترن فرنگی
 وافرنگی لک نلر بروجہدہ خصوصہ
 معلوم و مہدیرلر۔ ایشہ بولہ ملککتری
 دارالمجربہ چوریم بولای دی آمان خستہ
 لک عجلہ، بلااستا ہر طبیب ویا خصوص
 موظف طبابک یو یورنہ بونکاش و تہابی
 حترہدہ عوایلر قدی بر یورج و وطنی
 بر وظیفہر۔
 فرنگی عللک منشأ و تارخجہی حقدہ
 مثبت و قعی بر تاریخ تأمین ابدلہ مشدر۔
 برقم علما ڈاپوینا و جینہ و آفرقاک
 شیل و پور اقلاندہ قبل المباد یوزرہ
 سہ اول موجود اولدنی و دیکر طرفدن
 رومالیر زمانندہ خستہ لک سرائت ایشکی
 و مناسبت جنبہ ایلہ حصول کدیکتری رجوق
 و تاقہ ادا ایشدکری گی کاش [قریستوف
 قولوب] طرفدن آمرقاندن آروویہ کتیر۔
 یلرکی ادا ایدہ تودہ واردر۔ بورادہ عقی
 بری وارسہ تودہ یو خستہ لک ایک
 زماندہ تری موجود اولدنی و بالکڑ او زمانلر
 طایطیشک عہد رشہ حالندہ بولشی
 فرنگی جہام کی سائر وخیم عللرلردن
 آیروب خصوصیتی حقدہ بر فکر ایدیلہ۔
 مہم کیوتی، حکمرک رجوق زمانلر یو
 مہم شہریت دوشمانہ چارہ تہاسہ مانع
 اولمدر۔ فرنگی ایلہ عجلہ ایک اون آتقی
 عصرہ حاصل اولمہدہ صرف مناسبت
 جنبہ ایلہ کدیکتی و [ایشان] بقریک
 عضویتہ کیری بر [عہدہ ایشدنی آتق
 موجب اولدنی ثابت اولدی۔ طبیی بوقادری
 کفی اولدقہ رار اولاندہ فرنگی خستہ لک
 یل صوغوقانی و یوموشاق شافیر کی
 جنبہ لک فارقی نتیجہی متحصل خستہ لک
 قیبرتیرمشریدی۔ حتی الان بیلہ بعض
 جامل خانی آراسہدہ یل صوغوقانک
 فرنگی ہونمسی ذہنی طلیانلرہ واردر۔
 اک نہایت ۱۹۰۵ سہدہ ممل (شاوہن)
 طرفندن فرنگیک عامل مرضیسی اولان
 [ایدیروجہ تاپلیما] دیلان [حلازوی]
 بورغو شکندہ [ک] [اسپریک] کفی
 دعاوی کسبل و باخصوص ممل ایرلیک
 کشف ایشدکری [ساوارسان] و [مٹو ساوا۔
 رسان] علاحدہ قولہ کسبہ قاندارلردن
 یاپلان شہریتلر فرنگیک دعاوی قطعیسی
 جیوہ ایلہ عجلہ اولدنی تطبیقہ تأمین ایدیلہ۔
 یو سایدہ علم طبابت یو علت مہمشی
 کونکدن قازیراق زوالی فرنگی مصابتی
 صاعلام انسان آراتہ اچاخہ موق اولدی۔
 فرنگی خستہ لک و مختلف شکللر سرائت

EK 47- Aşı talimi için Alaiye'den gelen dört çocuktan, ancak kura-yı şer'i ile tespit edilen ikisinin kabulünün mümkün olduğuna ve teferruatına dair tezkere⁹¹¹

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)



A.} MKT.00095.00090.001

⁹¹¹ BOA, A.}MKT. 95-90.1.

EK 48- Köprülü Hüseyin Efendi'nin oğluna yapılan aşı ile alakalı verilen şâhâdetnâme.
(Köprülü Belediye)⁹¹²

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) *

11-2
1/3/1/62/90
18/2

أشيتي عَمَلِيَا فِي إِجْرَا اِبْدَالِيْشِ أَوْلَادِهِ بِمَخْصُوصِ قُوْجَا نَدَرِ		سَانَةِ شَاهَا نَهْ دَهْ بَقِيْوْ جَدْرِ عَمَلِيَا فِي إِجْرَا اِبْدَالِيْشِ وَأَسْبِيْطِيْ طُوْمُشْ وَأَوْلَادِهِ بِمَخْصُوصِ شَهَادَتْنَامَهْ دَرِ	
عَدَدُ عَمُوْمِيْ	11 دَفْتَرُ نُوْمَرِ	عَدَدُ عَمُوْمِيْ	دَفْتَرُ نُوْمَرِ
اِسْمِي وَشَيْخِي	شُكْرِي بِر بَاسَنَدَهْ	اِسْمِي وَشَيْخِي	
بَدْرِيْكَ اِسْمِي وَشَيْخِي	هَبِيه اَفْ	بَدْرِيْكَ اِسْمِي وَشَيْخِي	
فَصَا اِسْمِي وَشَيْخِي	كُرْمِيْلِي	فَصَا اِسْمِي وَشَيْخِي	
مَحَلَّة اِسْمِي	يُوْطَارَهْ	مَحَلَّة اِسْمِي	
زَقَا اِسْمِي وَشَيْخِي		زَقَا اِسْمِي وَشَيْخِي	
بَدْرِيْ وَشَيْخِي		بَدْرِيْ وَشَيْخِي	
مَهْدِيْ وَشَيْخِي		مَهْدِيْ وَشَيْخِي	
تَارِيْخِي	31	تَارِيْخِي	

بَالَا دَهْ بِمَخْصُوصِ اِلَا اِسْمِ
مَعْرِفَتِيْكَ اَسْبِيْطِيْشِ وَأَسْبِيْطِيْ مَقْبُوْلْ أَوْلَادِهِ رَقْ طُوْمُ دِيْجِيْ كُوْرُشِ
أَوْلَادِيْشِيْ مَسْكِيْنْ اِسْبُوْشَاهْ دَنَامَهْ يَدِيْهْ اَعْطَا اِفْلَادِيْ
فِي سَنَهْ ١٢٠

⁹¹² BOA, YB.021. 97/62 .

Ö Z G E Ç M İ Ş

ADI VE SOYADI	Hatice ÇİFTCİ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Ankara Tevfik İleri İ.H.L., 1996.
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 2014.
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2016.
Tez Konusu	248 numaralı Mühimme Defteri'nin özetli transkripsiyonu ve değerlendirilmesi [Min evâhir-i Zi'l-hicce sene 1246 ilâ Evâhir-i Cemâziye'l-ûla sene 1248, 10 Haziran 1831-24 Ekim 1832 (sayfa 145-297)]
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Yayınlar Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler - Çiftci, H. (2023). 19 ve 20. Yüzyılda Teke Sancağı'nda Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular. Cedrus, 11, 429-444.	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Muratpaşa Türk Telekom Anadolu Lisesi, Tarih Öğretmenliği Stajı (2014)
Çalıştığı Kurumlar	-MANİSA/SELENDİ/ Selendi Çok Programlı Anadolu Lisesi (354520), Tarih Öğretmeni (24/06/2020- 14/04/2023). -MANİSA/SELENDİ/ 964108/ Selendi Anadolu Lisesi (964108), DYK (31/08/2020- 20/11/2020). -MANİSA/SELENDİ/ 964108/ Selendi Anadolu Lisesi (964108), DYK (22/01/2021- 06/06/2021). -MANİSA/SELENDİ/964108/ Selendi Anadolu Lisesi (964108), DYK (11/09/2021- 31/05/2022). -MANİSA/SELENDİ/964108/ Selendi Anadolu Lisesi(964108), DYK (19/09/2022- 09/06/2023). -MANİSA/SELENDİ/964108/ Selendi Anadolu Lisesi (964108), Tarih Öğretmeni (12/09/2022- 16/06/2023). -MANİSA/SELENDİ/ Selendi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (962756), Tarih Öğretmeni (17/07/2023- 04/09/2023) -ANTALYA/MURATPAŞA/Antalya Ticaret Borsası Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (969922), Tarih Öğretmeni (18/09/2023- Devam ediyor)